

**«ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ-
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ
ΤΗΣ ΟΙΝΟΥΣΑΣ ΣΕΡΡΩΝ.»**

Καλλίγνωμος Κωνσταντίνος

Διδακτορική Διατριβή
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΜΥΤΙΛΗΝΗ 2003

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περίληψη

Στόχος της διατριβής είναι η περιγραφή των επιπτώσεων των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών σε ένα βλαχόφωνο χωριό στην Βόρεια Ελλάδα. Η μετακίνηση των βλαχόφωνων κτηνοτρόφων από τον ορεινό στον πεδινό οικισμό του χωριού, η συγκατοίκηση με τους ντόπιους και η ενασχόλησή τους με αστικά επαγγέλματα στην πόλη των Σερρών επέφεραν αλλαγές σε τομείς της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής. Κύριο μέλημα είναι η μελέτη, μέσα από την επιτόπια έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση, των αλλαγών στη μορφή και το μέγεθος των βλάχικων νοικοκυριών καθώς και στις αξίες της συγγένειας. Επίσης αναλύονται οι επιδράσεις των οικονομικών αλλαγών στον τρόπο πρόσληψης της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Πρόκειται για μια έρευνα που κινείται στα πλαίσια της ιστορικής ανθρωπολογίας με κύριο μέλημα την ανάδειξη της σκοπιάς των εθνογραφικών «υποκειμένων».

Abstract

The aim of the dissertation is to describe the impact of economic and social change on a village in the Northern Greece. The movement of the Vlachs breeders from the mountainous village to the village settlement, cohabitation with the locals and their occupation with the urban professions in the city of Serres induce transformations in areas of social and cultural life.

The main concern in this study is to register the changes in the structure and size of Vlach households, as well as the values of kinship, through field research observation. It also analyzes the effects of economic changes on how to reclaim their cultural identity.

It is a research that moves in the context of historical anthropology with focus on the viewpoint of ethnographic "subjects".

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή-Θεωρητικό πλαίσιο: Ένα παράδειγμα ανθρωπολογικής ανάλυσης της αλλαγής	7
A. Η διαδικασία αστικοποίησης μιας κτηνοτροφικής κοινωνίας	12
B. Ταυτότητα και κοινωνικές προεκτάσεις της αλλαγής	17
Γ. Η επιλογή των βλάχων της Οινούσας ως πεδίο έρευνας	24

Κεφάλαιο 2

Μεθοδολογία: Από τη συμμετοχική παρατήρηση στην προφορική αφήγηση και στις τοπικές-εθνικές αρχειακές πηγές	26
A. Επιτόπια έρευνα: «εγώ» και οι «άλλοι»	26
B. Ιστορικές μέθοδοι και τεχνικές	31

Μέρος Πρώτο: Η Διαδικασία Αστικοποίησης της Μικροκοινωνίας του Χωριού

Κεφάλαιο 3

Το χωριό και η σχέση του με το ευρύτερο περιβάλλον	41
A. Η κοινωνική ιστορία του χωριού: ντόπιοι και βλάχοι	41
B. Η Οινούσα σήμερα	49

Κεφάλαιο 4

Η ιστορία του οικονομικο-κοινωνικού σχηματισμού και του μετασχηματισμού	54
A. Η ιστορία ενός πρώην κτηνοτρόφου	54
B. Οικονομικές δομές και πρότυπα κοινωνικής οργάνωσης από τις αρχές του 20ου αιώνα έως τη δεκαετία του 1960	60
Γ. 1968-1999: Χωρική μετακίνηση και αλλαγή των βιοποριστικών μέσων	69
Δ. Κίνηση πληθυσμού	91

**Μέρος Δεύτερο: Βλάχοι·Εθνοτική Ταυτότητα,
Οικιακή Οργάνωση και Αντιλήψεις**

Κεφάλαιο 5

Το παρελθόν στο παρόν: προφορική ιστορία (μνήμη) και πολιτισμική (εθνοτική) ταυτότητα σε συνθήκες μετασχηματισμού	96
A. Εθνοτισμός και κοινωνική μνήμη	100
B. Βλάχικη ταυτότητα και ευρύτερος μετασχηματισμός	116
Γ. Από την εθνοτική στην ταξική ταυτότητα και αντίστροφα: τα πανηγύρια της κοινότητας ως χώροι διαχείρισης της βλάχικης ταυτότητας σήμερα	137

Κεφάλαιο 6

Αλλαγή στη μορφολογία και στα αξιακά ιδεώδη των συγγενειακών δομών και πρακτικών	145
A. Οικογενειακές πρακτικές και αντιλήψεις μέσα απ' τις αφηγήσεις των βλάχων	148
B. Κτηνοτροφικό παρελθόν: σύνθετα νοικοκυριά και η εξουσία του βλάχου πατριάρχη	158
Γ. Σε συνθήκες αστικοποίησης: πυρηνικά νοικοκυριά και το ιδεώδες της «παραδοσιακής» βλάχικης οικογένειας	175

Κεφάλαιο 7

Συμπεράσματα: Αστικοποίηση και η ιδιαιτερότητα των βλάχων της Οινούσας	200
---	-----

Παραρτήματα

Παράρτημα I: Αλλαγή στη σύνθεση της οικιακής ομάδας	210
--	-----

Βιβλιογραφία	211
---------------------	-----

Κατάλογος Πινάκων και Διαγραμμάτων

Πίνακας 1: Εξέλιξη του Αριθμού και του Μεγέθους των Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (1955-1969)	62
Πίνακας 2: Εξωτερική Μετανάστευση (1961-1975)	70
Πίνακας 3: Εξέλιξη του Αριθμού και του Μεγέθους των Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων (1970-1999)	73
Πίνακας 4: Εξέλιξη του Αριθμού και του Μεγέθους (σε στρεμ.) των Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων Καπνοκαλλιέργειας (1958-1999)	80
Πίνακας 5: Τρόπος Απόκτησης του Οικιακού Εισοδήματος (1981-1996-1999)	82
Πίνακας 6: Κίνηση του Πληθυσμού της Κοινότητας Χιονοχωρίου	91
Πίνακας 7α: Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1953	159
Πίνακας 7β: Μέγεθος της Οικογένειας το 1953	160
Πίνακας 8α: Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1961	164
Πίνακας 8β: Μέγεθος της Οικογένειας το 1961	165
Πίνακας 9α: Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1971	175
Πίνακας 9β: Μέγεθος της Οικογένειας το 1971	176
Πίνακας 10α: Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1985	178
Πίνακας 10β: Μέγεθος της Οικογένειας το 1985	179
Πίνακας 11α: Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1996	181
Πίνακας 11β: Μέγεθος της Οικογένειας το 1996	182
Διάγραμμα 1: Πυραμ. των Ηλικιών της Κοινότητας Χιονοχωρίου το 1961	93
Διάγραμμα 2: Πυραμ. των Ηλικιών της Κοινότητας Χιονοχωρίου το 1981	94
Διάγραμμα 3: Πυραμ. των Ηλικιών της Κοινότητας Χιονοχωρίου το 1991	94

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή - Θεωρητικό πλαίσιο: Ένα παράδειγμα ανθρωπολογικής ανάλυσης της αλλαγής

Στο τέλος της δεκαετίας του 1960 διαμορφώθηκε ένα φιλολογικό ρεύμα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών που προσπαθούσε να περιγράψει και να ερμηνεύσει τους μετασχηματισμούς της κοινωνικής ζωής ως αποτέλεσμα της διείσδυσης του βιομηχανικού καπιταλισμού και των συνοδευόμενων πολιτικών δομών και αξιών στις λεγόμενες χώρες του Τρίτου Κόσμου. Οι σχετικές αναλύσεις χρησιμοποίησαν ως κεντρική έννοια, την έννοια του εκσυγχρονισμού η οποία συνιστά σε τελική ανάλυση ταξινομικό όρο για τη διάκριση των διαδικασιών κοινωνικού μετασχηματισμού οι οποίες θεωρήθηκαν ως «προοδευτικές», σε αντίστιξη με τις «μη-προοδευτικές» (Tipps 1973:200). Οι δυαδικές θεωρίες του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης υποστήριζαν τη διχοτόμηση της οικονομίας των χωρών του Τρίτου Κόσμου, σε σύγχρονο καπιταλιστικό και σε παραδοσιακό (τεχνολογικά καθυστερημένο) τομέα και πρόβαλαν την πεποίθηση ότι η τεχνολογία του σύγχρονου τομέα θα επεκτείνονταν και στον παραδοσιακό, οδηγώντας στην εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη κατά το πρότυπο των δυτικών ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών (Μουζέλης 1978).

Τη δεκαετία του 1970, κριτική στις παραπάνω απόψεις άσκησαν οι δύο διακριτές μαρξιστικές σχολές της ανθρωπολογικής θεωρίας, ο δομομαρξισμός και η πολιτική οικονομία, σε μια προσπάθεια δημιουργίας ενός θεωρητικού πλαισίου που να επιτρέπει την κατανόηση των αλλαγών. Ο δομομαρξισμός, έτσι όπως αναπτύχθηκε, κυρίως στη Γαλλία, προσπάθησε να εφαρμόσει μαρξιστικές έννοιες -ιδιαίτερα αυτές των τρόπων παραγωγής και της σύζευξής τους- στη μελέτη των μικροκοινωνιών που ενσωματώνονται στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα (Godelier 1988). Η δυνατότητα συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης του αστικού καπιταλισμού με προ-καπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής στο χώρο και στο χρόνο χρησιμοποιήθηκε ως αφετηρία για την ερμηνεία των διαδικασιών «ανάπτυξης» που οδήγησαν -όσον αφορά τις αγροτικές μικροκοινωνίες- στην κυριαρχία της παραγωγής για την αγορά, στον περιορισμό της αυτοκατανάλωσης και στην εξάρτηση των άμεσων

παραγωγών από νέες τεχνολογίες που δεν τις έλεγχαν. Σύμφωνα με τον Ψυχογιό (1985:4), πρόκειται για μια σύζευξη που αναδεικνύει τις ανταγωνιστικές σχέσεις, και άρα τις σχέσεις εκμετάλλευσης, ανάμεσα στις άρχουσες τάξεις των διαφόρων τρόπων παραγωγής καθώς κάθε μία από αυτές διεκδικεί να επιβάλλει τις δικές της παραγωγικές σχέσεις στον κοινωνικό σχηματισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο πολιτισμός μετατρέπεται σε «ιδεολογία», τονίζοντας το νομιμοποιητικό του ρόλο στην αναπαραγωγή της υπάρχουσας τάξης (του status quo) και των ανισοτήτων της.

Η σχολή της πολιτικής οικονομίας απ' την άλλη πλευρά, επηρεασμένη απ' τη θεωρία του παγκόσμιου συστήματος και της υπανάπτυξης (Ortner 1984:150-155), στρέφει την προσοχή της σε ευρείας κλίμακας πολιτικά και οικονομικά συστήματα. Η θεωρία της υπανάπτυξης υποστηρίζει ότι η αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος στις χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν αποτελεί ένδειξη ανάπτυξης αλλά υπανάπτυξης, καθώς το κέρδος μεταφέρεται στις καπιταλιστικές μητροπόλεις και στα προνομιούχα στρώματα του εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικού σχηματισμού (γαιοκτήμονες, μεταπράτες κ.λ.π.). Γενικά, οι πολιτικοί οικονομολόγοι εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στη μελέτη των επιπτώσεων της καπιταλιστικής διεξόδου και των δυνάμεων του κράτους στις κοινότητες ή τις μικροπεριφέρειες που τους απασχολούν. Η κριτική στις θεωρίες του εκσυγχρονισμού (Gunder Frank 1969, Schneider, Schneider και Hansen 1972, Schneider και Schneider 1976) επικεντρώθηκε κυρίως στο γεγονός ότι η καταστροφή της παράδοσης δεν αποτελεί προϋπόθεση για τον εκσυγχρονισμό και ότι οι αλλαγές στο οικονομικό επίπεδο, όχι μόνο δεν οδηγούν απαραίτητα σε αλλαγές των κοινωνικών σχέσεων ή πολιτισμικών αντιλήψεων, αλλά οι τελευταίες μπορούν να αποτελέσουν εργαλεία προσαρμογής στις εξωτερικές δυνάμεις αλλαγής.

Οι δύο μαρξιστικές σχολές, πέρα απ' τη συμβολή τους στην προσπάθεια δημιουργίας ενός ερμηνευτικού θεωρητικού πλαισίου σχετικά με τις διαδικασίες μετασχηματισμού, οδήγησαν σε θεωρητικές συζητήσεις κυρίως πάνω σε δύο διαπλεκόμενα επίπεδα, δρομολογώντας την εμφάνιση, τη δεκαετία του 1980, αναθεωρητικών τάσεων στο χώρο της ανθρωπολογίας: Το πρώτο επίπεδο αφορά τη σχέση/αντίθεση μεταξύ δομής και δράσης ενώ το δεύτερο αφορά τη σχέση δομής και ιστορίας.

Οι νεώτεροι προβληματισμοί σχετικά με τον πολιτισμικό καθορισμό της δράσης προσπαθούν να υπερβούν τις παραπάνω αντιθέσεις, στο βαθμό που στρέφουν την προσοχή τους στις «πρακτικές» και τις «στρατηγικές» ως τα κατάλληλα αναλυτικά εργαλεία για την περιγραφή της δράσης, παρακάμπτοντας έννοιες όπως «ηθική κοινότητα» ή θεσμοποιημένα αξιακά συστήματα που βρίσκονται σε συνεχή μετασχηματισμό (Bourdieu 1979). Ο πολιτισμός, με την έννοια του συστήματος, δεν εκλαμβάνεται ως ιδεολογία, δηλαδή ως το σύνολο των αξιών και εννοιών ενός συγκεκριμένου ταξικού συμφέροντος αλλά ως μια ολοκληρωμένη κοινωνική διαδικασία, στον πυρήνα της οποίας μορφοποιούνται οι σχέσεις ανισότητας και κυριαρχίας σ' ένα δεδομένο χώρο και χρόνο (Ortner 1984). Τα υποκείμενα δρουν στα πλαίσια στρατηγικών που μπορούν να προσφέρονται απ' τον πολιτισμό αλλά και να καταστρώνονται απ' τα ίδια για την αναπαραγωγή ή το μετασχηματισμό της «έξης» (Bourdieu 1979) ή των «κοσμολογικών δρώμενων» (Sahlins 1981). Με άλλα λόγια, το ζήτημα δε βρίσκεται στο αν η δομή καθορίζει τη δράση αλλά στο ότι η τελευταία ενεργεί επί της δομής και σε σχέση μ' αυτή. Τα «παραδοσιακά» πεδία της ανθρωπολογικής έρευνας, η συγγένεια και η οικογένεια, αναλύονται ως πρακτικές που εμπεριέχουν στρατηγικές και χαρακτηρίζονται από κίνητρα που κινούνται ανάμεσα στο συμφέρον και στο συναίσθημα. Για παράδειγμα, στο επίπεδο των κληρονομικών πρακτικών, έχουν καταγραφεί σύνολα στρατηγικών που έχουν σαν σκοπό τη σταθεροποίηση του «υλικού» και «συμβολικού» κεφαλαίου των κατά φύλα γραμμών σε κάθε γενιά στην κοινωνική δομή, αλλά και άλλες πρακτικές που αν και φαίνονται να έχουν ιδιοτελή κίνητρα ωστόσο κινούνται πάντα σε κοινά και αποδεκτά πλαίσια (Medick και Sabeau 1988). Τόσο το συμφέρον όσο και το συναίσθημα, ως κίνητρα δράσης, εμπεριέχονται στις ίδιες κοινωνικές σχέσεις και πολιτισμικές πρακτικές. Κατ' αυτόν τον τρόπο, «στρατηγική» και «σύστημα» δεν είναι δύο ασυμβίβαστες κατηγορίες αλλά συνδυάζονται για να εξασφαλίσουν την πρόσβαση στην αναπαραγωγή και την περιουσία (Vernier 1988).

Η συμβιβαστική προσέγγιση της θεωρίας της πρακτικής συνεχίζεται και στη σύννομη αντίθεση μεταξύ δομής και ιστορίας. Οι ανθρωπολόγοι ανακαλύπτουν ότι η ιστορία δεν είναι κάτι που επιβάλλεται στην κοινωνία από

τον έξω κόσμο, στην προκειμένη περίπτωση από το καπιταλιστικό σύστημα, αλλά είναι και στοιχείο των δημιουργικών προσπαθειών των ίδιων των υποκειμένων μέσα σε πλαίσια αντιθέσεων και αντιδράσεων του δικού τους πολιτισμού. Ο Sahlins (1981, 1985) εισάγει την έννοια της «δομημένης συγκυρίας» (1985:125) που επιφέρει την αλλαγή από τα έξω, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ιστορία ή καλύτερα το συμβάν αντιμετωπίζεται ως μη-αναγώγιμη συμπτωματικότητα ή ως επιφαινόμενο της δομής, όπως στη δομιστική και δομομαρξιστική παράδοση (Levi-Strauss, Augé και Godelier 1977). Αντίθετα, η μεταβολή (π.χ. η δημιουργία ταξικών συμφερόντων) επέρχεται όταν παραδοσιακές στρατηγικές (π.χ. τελετές γονιμότητας προς τιμή του Θεού Lono) αναπτύσσονται σε σχέση με νέα φαινόμενα (π.χ. η άφιξη του πλοίαρχου Κούκ στη Χαβάη), τα οποία δεν ανταποκρίνονται με παραδοσιακούς τρόπους στις στρατηγικές αυτές (π.χ. εμπορευματοποίηση και όχι τελετουργική χρήση των «καπού»): αυτό σημαίνει ότι η αλλαγή ταυτίζεται με τη μεταβολή του νοήματος που αποδίδεται στις υφιστάμενες πολιτισμικές κατηγορίες. Επομένως, ο πολιτισμός είναι ιστορικά οργανωμένος, αφού η δομική αναπαραγωγή συνιστά ταυτόχρονα και δομικό μετασχηματισμό. Ο Sahlins σε δύο μελέτες του, όπου πραγματεύεται τη σχέση δομής/ιστορίας (1991, 1995) εξετάζει, την αμφίδρομη κίνηση, δηλαδή την ιστορικοποίηση της δομής, υποστηρίζοντας ότι η διαλεκτική της ιστορίας είναι εξ' ολοκλήρου δομική: άρα η δομή είναι μέσα στην ιστορία και ως ιστορία.

Η στροφή προς μια «ιστορική ανθρωπολογία», η οποία συνδυάζεται με την προσέγγιση του μετασχηματισμού, προϋποθέτει, πέρα απ' την ανάλυση των εξωτερικών πηγών της κοινωνικής αλλαγής σε τοπικό επίπεδο και την ένταξη του τοπικού στο ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο ανήκει, τη μελέτη των πολιτισμικών-κοινωνικών συνιστώσεων και των στρατηγικών. Η αναγνώριση ότι οι κοινωνικές δομές έχουν χρόνο και ότι η ιστορία έχει δομή οδηγεί την ανθρωπολογική μελέτη της αλλαγής προς την καταγραφή όχι μόνο των διαφορών αλλά και των ομοιοτήτων (Παπαταξιάρχης 1998:264-269). Το παρελθόν μπορεί να διαφέρει απ' το παρόν αλλά το παρόν μπορεί να αποτελεί συνέχεια του παρελθόντος στο επίπεδο των πολιτισμικών κατηγοριών και νοημάτων (Collard 1987) ή των μορφών κοινωνικής

οργάνωσης (Rogers 1991), αναδεικνύοντας έτσι την ιδιαιτερότητα του τοπικού παρόντος. Παράλληλα, ο «δυναμικός» τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπολογία το παρελθόν με τη μορφή της «παράδοσης», έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική και πολιτισμική ιστορία μετασχηματίζεται στο επίπεδο της συλλογικής μνήμης για να νομιμοποιήσει και να ερμηνεύσει τις σημερινές συνθήκες διαβίωσης. Προς αυτή την κατεύθυνση, σημαντική είναι η συμβολή των ιστορικών εκείνων που τονίζουν ότι υπάρχουν παραδόσεις στο δυτικό κόσμο των δύο τελευταίων αιώνων που εμφανίζονται ή θεωρούνται ως πραγματικές, στην πραγματικότητα όμως είναι πρόσφατες και μερικές φορές επινοημένες (Anderson 1983, Hobsbawm 1993). Η ιδιαιτερότητα των «επινοημένων παραδόσεων» έγκειται στη δημιουργία μιας τεχνητής συνέχειας με το παρελθόν μέσω της τυποποίησης και της τελετουργοποίησης των πρακτικών τους· κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργείται τόσο το ιδεολογικό πλαίσιο όσο και το σύνολο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων της συμμετοχής σε μια ομάδα (Δέλτσου 1995:108-109). Κύριος στόχος των επινοήσεων είναι η εγκαθίδρυση και η νομιμοποίηση νέων θεσμών, θέσεων και σχέσεων κυριαρχίας, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στις περιπτώσεις των εθνών κρατών και των εθνοτισμών (Brown 1990:3).

Η έννοια της ιστορικής ανθρωπολογίας στην παρούσα διατριβή έχει τη σημασία μιας ανθρωπολογικής ανάλυσης που δανείζεται δημιουργικά υποθέσεις εργασίας, αναλυτικά εργαλεία και μεθόδους από το γνωστικό κλάδο της ιστορίας για τη μελέτη της κοινωνικής αλλαγής. Συνεπώς, το γεγονός ότι εντάσσω το παράδειγμα των βλάχων της Οινούσας στην προσέγγιση μιας «ιστορικής ανθρωπολογίας» δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση απόπειρα για ιστορική μελέτη. Η ανθρωπολογία μελετάει το παρελθόν με σκοπό να κατανοήσει το παρόν και καταφεύγει στις «πηγές» του πρόσφατου παρελθόντος που, αν και αδυνατούν να μας υποδείξουν τι πραγματικά έγινε στο παρελθόν, αναδεικνύουν τον τρόπο λειτουργίας των σημερινών κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών τους συνιστώσεων. Η «ιστορική ανθρωπολογία» εξετάζει την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία των τελευταίων δεκαετιών, όπου οι πηγές προσέγγισης (προφορικές αφηγήσεις, συμμετοχική παρατήρηση) είναι «υποκειμενικές», όπως συμβαίνει με όλα τα γεγονότα που εξετάζονται την εποχή που λαμβάνουν χώρα. Σύμφωνα με την

Tonkin, «όταν σκεφτούμε ότι οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος κατασκευάζονται από άτομα που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και αναφέρονται σε πραγματικό χώρο και χρόνο, μπορούμε να καταλάβουμε ότι όσο μετριοπαθής και να είναι ο σκοπός του ομιλητή, οι αναπαραστάσεις δε μπορούν παρά να είναι σκόπιμες κοινωνικές πράξεις» (1993:3). Τελικά, σύμφωνα με την Δημητρίου-Κοτσώνη σε θεωρητικό επίπεδο, «πρόκειται για μια προσέγγιση που αποτελεί τομή στον ευρύτερο χώρο της κοινωνικής θεωρίας, καθότι εισάγει μια αντίληψη του κοινωνικού γίνεσθαι ως εξ' ορισμού ιστορικού γίνεσθαι. Αναγνωρίζει ότι η σχέση του κοινωνικοπολιτισμικού και του ιστορικού δεν είναι προσθετική σχέση, αλλά ότι το ιστορικό είναι αναπόσπαστο συστατικό του κοινωνικοπολιτισμικού» (1996:44).

A. Η διαδικασία αστικοποίησης μιας κτηνοτροφικής κοινωνίας

Η παρούσα διατριβή καταγράφει τους τρόπους με τους οποίους η αστικοποίηση επηρέασε μια -βλάχικη- πρώην κτηνοτροφική κοινωνία καθώς και τις επιπτώσεις της διαδικασίας αστικοποίησης στην πολιτισμική και κοινωνική αντίληψη και πρακτική. Η έννοια της αστικοποίησης δεν περιορίζεται στην μετακίνηση από το χωριό στην πόλη και στην αλλαγή επαγγέλματος αλλά παραπέμπει σε πρακτικές και πρότυπα που συνδέονται με τον αστικό τρόπο διαβίωσης (όπως ενδυματολογικές, διαιτολογικές προτιμήσεις, ψυχαγωγία, εκπαίδευση, επαγγελματικός προσανατολισμός κ.λπ.). Η διάχυση των αστικών/καπιταλιστικών προτύπων και η έκθεση των βλάχων κτηνοτρόφων στις πιέσεις ευρύτερων δυνάμεων (της αγοράς, του κράτους κ.λπ.), οδήγησαν στην αλλαγή του τόπου διαμονής των βλάχων, αφού όσοι δε μετανάστευσαν στο εξωτερικό ή στις Σέρρες εγκαταστάθηκαν στον πεδινό οικισμό της κοινότητας· εκεί άρχισαν να εγκαταλείπουν σταδιακά το παραδοσιακό τους επάγγελμα, την αιγοπροβατοτροφία, για να απορροφηθούν ως μισθωτοί εργάτες στην τριτογενή, κυρίως, παραγωγή (οικοδομική, χωματοουργικά έργα, τεχνικές υπηρεσίες κ.λπ.) της πόλης των Σερρών· προφανώς, εξαιτίας της γεωγραφικής εγγύτητας με την πόλη η βλάχικη κοινότητα δεν έμεινε ανεπηρέαστη από τις εξελίξεις στο αστικό κέντρο. Έτσι, στο πρώτο μέρος της διατριβής επιχειρώ να απαντήσω στα εξής ερωτήματα: πώς, γιατί και με ποιους τρόπους οι βλάχοι κτηνοτρόφοι

εγκατέλειψαν τον ορεινό οικισμό και την κτηνοτροφία; Τι ρόλο διαδραμάτισε στις αλλαγές το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο εντάσσονταν οι βλάχοι;

Στο πρώτο μέρος της διατριβής παρουσιάζω την ανάλυση της ιστορίας του χωριού σε σχέση με τις ευρύτερες αλλαγές που έλαβαν χώρα στην ελληνική κοινωνία από τη δεκαετία του 1960 και μετά. Από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι οι ευρύτεροι μετασχηματισμοί στον ελλαδικό χώρο αποτελούν πολυσυζητημένο θέμα· το πέρασμα από την αγροτική οικονομία σε μία οικονομία με υπεραναπτυγμένο τομέα υπηρεσιών, υπό την επήρεια της καπιταλιστικής διείσδυσης, επέφερε σημαντικές αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική οργάνωση των αγροτικών μικροκοινωνιών. Η αγροτική κοινωνιολογία, η κοινωνική ιστορία, η δημογραφία καθώς και η ανθρωπολογία επιστρατεύτηκαν για να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν φαινόμενα όπως τη γενικευμένη αστικοποίηση και την ενσωμάτωση της τοπικής κοινωνίας στην αγορά, τόσο σε εθνική όσο και σε διεθνή κλίμακα (Δαμιανάκος 1987α, Δαμιανάκος κ.α. 1997). Επέλεξα να δώσω έμφαση στις εσωτερικές διεργασίες της μικροκοινωνίας για να αναδείξω τις εσωτερικές δυναμικές αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν οι βλάχοι που παρέμειναν στην Οινούσα. Στο παράδειγμα των βλάχων της Οινούσας έχω τοποθετήσει σχηματικά το σημείο αφετηρίας της αστικοποίησης της κτηνοτροφικής κοινωνίας το 1968 καθώς τότε μετακινούνται και οι τελευταίοι κάτοικοι από τον ορεινό οικισμό προς τον πεδινό και αρχίζουν να ασχολούνται με αστικά επαγγέλματα, παρά το γεγονός ότι δε μετανάστευσαν σε αστικά κέντρα¹. Ωστόσο, η οικονομική αλλαγή ολοκληρώνεται τη δεκαετία του 1980, οπότε και τερματίζεται η μεταναστευτική πορεία (με τη μορφή που υπήρχε τις δεκαετίες του 1960 και 1970) και η προσαρμογή των βλάχων στα αστικά επαγγέλματα έχει πάρει μια σχετικά πάγια μορφή.

Η ανθρωπολογική έρευνα για τις διαδικασίες του κοινωνικο-οικονομικού μετασχηματισμού στον ελλαδικό χώρο [από το 1970], υιοθέτησε έναν μαρξιστικό κυρίως προσανατολισμό και επικέντρωσε το ενδιαφέρον της στη ανάδειξη της ασυνέχειας και της συνέχειας στο χρόνο σε τομείς της κοινωνικής και οικονομικής δομής και πρακτικής (Παπαταξιάρχης 1990α:135-136). Ορισμένες μελέτες περιγράφουν ένα παραδοσιακό παρελθόν στο οποίο

¹Η μετακίνηση των βλάχων από τον ορεινό οικισμό ξεκίνησε το 1967 και ολοκληρώθηκε το 1968.

η οικονομική και κοινωνική οργάνωση προσανατολίζεται στην αυτοκατανάλωση ή στην απλή εμπορευματική παραγωγή ενώ επικρατούν σημαντικοί κοινοτικοί δεσμοί και διαπροσωπικές σχέσεις· το παρελθόν αυτό βάλλεται απ' την εμπορευματοποίηση καθώς και από τα πρότυπα καταναλωτικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν τον αστικό καπιταλισμό (Schein 1970, Μπεοπούλου 1987). Οι διαδικασίες κρατικού παρεμβατισμού πάνω στην τοπική κοινωνία διαπλέκονται με τις εσωτερικές κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες (Νιτσιάκος 1986, Κομνηνού 1990). Η τοπική κοινωνία αλλάζει σε ορισμένους τομείς όπως εργασιακές σχέσεις, εισοδήματα, διαχείριση της κοινοτικής γης, συγγενειακές, πολιτικές και έμφυλες σχέσεις και πρακτικές (Handman 1987, Vermeulen 1993), καταναλωτικά πρότυπα και αξίες (Collard 1987)· εναλλακτικά οι κάτοικοι μεταναστεύουν ή στρέφονται προς τον τουρισμό (Galani-Moutafi 1993, 1994). Απ' την άλλη μεριά, βασικές πλευρές της οικονομικο-κοινωνικής οργάνωσης φαίνονται να μην μεταβάλλονται· για παράδειγμα, η οικιακή ομάδα παραμένει ιδιοκτήτης της γης και η ιδιοκτησία κατανέμεται στα μέλη της (Κουρούκλη 1987). Επιπρόσθετα, σε αντίθεση με το μεταβαλλόμενο περιβάλλον, οι αντιλήψεις για τις συγγενειακές, οικιακές και πολιτικές δομές ενδέχεται να παραμένουν σταθερές στο χρόνο, όπως για παράδειγμα τα οικιακά ιδεώδη (Clark 1993), η ανδροκρατική ιδεολογία των σογιών και οι ιδεολογικές διαφορές αντιμέτωπων πολιτικά ομάδων (Herzfeld 1985, 1993). Το κυριότερο μειονέκτημα ορισμένων από τις παραπάνω προσπάθειες (Schein 1970, Μπεοπούλου 1987, Κουρούκλη 1987) εντοπίζεται στο γεγονός ότι παρουσιάζουν ένα παραδοσιακό «πριν» και ένα εκσυγχρονισμένο «μετά» χωρίς να περιγράφουν τις διαδικασίες της αλλαγής. Είναι γεγονός ότι συχνά η ανάλυση των διαδικασιών της αλλαγής αποτελεί δύσκολο έργο, καθώς η έλλειψη γραπτών πηγών (ή η προσπέρασή τους από τους εθνογράφους) και η «στρατευμένη» μνήμη των πληροφορητών, που συχνά περιγράφουν ένα φανταστικό ή ετεροχρονισμένο παρελθόν, συνιστούν εμπόδια για την κατανόηση των διαδικασιών αλλαγής. Ο ακριβής προσδιορισμός της χρονικής περιόδου ανάλυσης καθώς και η όσο το δυνατόν καλύτερη διασταύρωση των πληροφοριών μέσω της χρήσης διαφορετικών πηγών συνιστούν ένα τρόπο υπέρβασης του παραπάνω εμποδίου, όπως έχουν καταδείξει στην έρευνά τους οι Βερνίκος και Δασκαλοπούλου (1999).

Στα πλαίσια της οικονομικής ανθρωπολογίας, μελετητές, όπως ο Ψυχογιός (1985), έχουν προτείνει την οικιακή οικονομία ως μια ευέλικτη αναλυτική κατηγορία για την εξέταση της επίδρασης των ευρύτερων δυνάμεων στο νοικοκυριό, το οποίο συνιστά τη βασική κοινωνική και οικονομική μονάδα των αγροτικών κοινωνιών. Αναθεωρητικές απόψεις για την έννοια της οικιακής δομής, όπως αυτή του Wilk (1989:23), τονίζουν την ανάγκη υιοθέτησης μιας διαχρονικής μελέτης του νοικοκυριού, έτσι ώστε να οδηγηθούμε σε μια συζήτηση τόσο για τους εθνικούς ή τοπικούς μετασχηματισμούς όσο και για τις αλλαγές στο εσωτερικό των οικιακών ομάδων. Η διαχρονική μελέτη των οικιακών δομών και πρακτικών μπορεί να φωτίσει την αλλαγή στη σύνθεση της οικιακής ομάδας (Barlett 1989:3-5), στις παραγωγικές δραστηριότητες και στον καταμερισμό της εργασίας (O'Neil 1987:35), στις καταναλωτικές δραστηριότητες και στις ένδο/έξω-οικιακές ανταλλαγές καθώς και στα πρότυπα κατανομής της δύναμης, στο βαθμό που τα τελευταία αποτελούν συνάρτηση των δικαιωμάτων στις πλουτοπαραγωγικές πηγές και του ελέγχου που ασκείται στα προϊόντα κατανάλωσης (Rosemberg 1988:9).

Οι βλάχοι της Οινούσας εποίκησαν το Χιονοχώρι το 1913 και συγκατοίκησαν με τους ντόπιους στον ίδιο οικισμό μέχρι το 1930 ασκώντας την μεταβατική αιγοπροβατοτροφία· την περίοδο του Εμφυλίου (1947-1950) μετακινήθηκαν προσωρινά στην Οινούσα και από το 1968 μέχρι σήμερα ζούν μαζί με τους ντόπιους στον πεδινό οικισμό. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν τοπικές αρχειακές πηγές που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στη διερεύνηση του οικονομικο-κοινωνικού παρελθόντος και στη διασταύρωση προφορικών πληροφοριών ενδεικτικών της συλλογικής μνήμης για την τοπική ιστορία. Έτσι, όταν μιλάμε για την «κτηνοτροφική εποχή», αναφερόμαστε ουσιαστικά στη δεκαετία 1955 - 1965 (για την οποία υπάρχουν τοπικές αρχειακές πηγές οικονομικο-δημογραφικού περιεχομένου), ενώ τα στοιχεία για την προπολεμική περίοδο βασίζονται αποκλειστικά στις προφορικές αφηγήσεις και στην «ντόπια» βιβλιογραφία η οποία έχει παραχθεί από βλαχόφωνους μη επαγγελματίες ιστορικούς· η εγκυρότητα των δύο πηγών μπορεί να διασταυρωθεί εν μέρει από την ιστοριογραφία της ευρύτερης περιοχής των Σερρών. Στο παράδειγμα της Οινούσας η «υποκειμενική» τοπική ιστορία παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς στο περιγραφόμενο παρελθόν

δεσπάζει η αντιπαράθεση των δύο κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων της κοινότητας, των ντόπιων/καπνοκαλλιεργητών και των βλάχων/κτηνοτρόφων, η οποία φέρει έντονα σημάδια εθνοτισμού και επηρεάζει τη φύση των κοινωνικών σχέσεων.

Το παράδειγμα της Οινούσας ανταποκρίνεται στις σύγχρονες παραδοχές της ανθρωπολογίας για την ύπαρξη μιας εθνοτικής σχέσης για τους εξής λόγους: πρώτον, ο εθνοτικός χαρακτήρας προκύπτει από τη διαδικασία διαφοροποίησης που οδηγεί στη διαίρεση ενός πληθυσμού σε δύο ομάδες ή από την επέκταση των ορίων, η οποία φέρνει διακριτές ομάδες σε επαφή. Έτσι, οι βλάχοι αποτελούν εθνοτική ομάδα, καθώς θεωρούν τους εαυτούς τους πολιτισμικά διακριτούς σε σχέση με τις ομάδες με τις οποίες έρχονται σε επαφή, στη συγκεκριμένη περίπτωση με τους ντόπιους. Δεύτερον, η εθνοτική ταυτότητα έχει δύο διαστάσεις· μια πρακτική, δεδομένου ότι μπορεί να αποτελεί οργανωτική αρχή για την προσαρμογή στις οικολογικές-κοινωνικές συνθήκες (Schein 1975:83) και μία συμβολική, καθώς αποτελεί μια νοητική κατασκευή βάσει της οποίας οι φορείς της δράσης ταξινομούν άτομα με όρους της γενικής τους ταυτότητας (Eriksen 1993:6). Η ανάλυση της εθνοτικής σχέσης βλάχων-ντόπιων και η αντιμετώπιση των βλάχων ως εθνοτική ομάδα δεν έχει σαν στόχο να αποδείξει τη διαφοροποίηση αυτών των ομάδων από το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού. Οι βλάχοι και οι ντόπιοι της Οινούσας αποτελούν κομμάτι του ελληνισμού αλλά η μεταξύ τους «συνάντηση» και «συγκατοίκηση» πραγματοποιήθηκε κάτω από δύσκολες πολιτικο-στρατιωτικές συγκυρίες για τον ελληνισμό και σε μία περιοχή την οποία διεκδικούσαν Έλληνες και Βούλγαροι. Στην έρευνα που διεξήγαγα προσέγγισα τον εθνοτισμό ως αναλυτικό εργαλείο -και όχι σαν ζήτημα ή θέμα προς διερεύνηση- διότι μου επέτρεψε να κατανοήσω τις πρακτικές που ακολούθησαν οι βλάχοι ως προς της κοινωνική τους οργάνωση μεταπολεμικά και να ερμηνεύσω τις συνέχειες σε τομείς της κοινωνικής τους ζωής που δεν «ταιριάζουν» με το αστικοποιημένο περιβάλλον. Εξάλλου, ένας από τους λόγους για τους οποίους επέλεξα να μελετήσω τους βλάχους της συγκεκριμένης κοινότητας ήταν αυτή η διάκριση, ντόπιων/βλάχων, που επιτρέπει να διακρίνει κανείς πιο εύκολα τις ομοιότητες και τις διαφορές μέσα σ' ένα πληθυσμό. Το γεγονός ότι

η έρευνά μου δίνει έμφαση στην οριζόντια διαστρωμάτωση της κοινωνίας που προκρίνεται από μια εθνοτική ανάλυση δε σημαίνει ότι παραβλέπει τις οικονομικο-κοινωνικές διαβαθμίσεις στο εσωτερικό της ομάδας. Γι' αυτό το λόγο, το δεύτερο μέρος της διατριβής ασχολείται αποκλειστικά με τις αλλαγές και τις συνέχειες στο εσωτερικό της βλάχικης ομάδας. Από την άλλη πλευρά, η χρησιμοποίηση του όρου εθνοτική ομάδα για τους βλάχους της κτηνοτροφικής κοινότητας, όπου οι ιδιάζουσες οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες απέτρεψαν τη δημιουργία έντονης κοινωνικής διαβάθμισης, αποτελεί εύχρηστο αναλυτικό εργαλείο για να διαπιστωθούν οι αλλαγές μετά τον ευρύτερο μετασχηματισμό των δεκαετιών του 1960 και 1970, οπότε και οι ταξικές διαφοροποιήσεις είναι έντονες.

B. Ταυτότητα και κοινωνικές προεκτάσεις της αλλαγής

Στους βλάχους της Οινούσας, οι κοινωνικές προεκτάσεις των οικονομικών αλλαγών διερευνώνται τόσο ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι οι βλάχοι αντιλαμβάνονται την ταυτότητά τους σε σχέση πάντα με τους ντόπιους όσο και σε σχέση με τον τρόπο με τον οποίο οργανώνουν τις συγγενειακές τους σχέσεις. Στο επίπεδο της βλάχικης ταυτότητας οι οικονομικές προεκτάσεις της αλλαγής διερευνώνται μέσω της μνήμης τριών γενιών ενώ οι κοινωνικές μέσω της μορφολογίας των οικιακών ομάδων και των αντιλήψεων γύρω από τις οικιακές πρακτικές. Η επιλογή των δύο επιπέδων δεν είναι τυχαία· η ανάλυση της αλλαγής στην μικροκοινωνία επιχειρείται μέσα από τη διαλεκτική του πολιτισμικού και κοινωνικού γίνεσθαι. Η διερεύνηση της κοινωνικής εμπειρίας συνοδεύεται από τη διερεύνηση της κοινωνικής πρακτικής ώστε να γίνει εφικτή μια σφαιρική σύλληψη της τοπικής πραγματικότητας (Δημητρίου-Κοτσώνη 1996:157-158). Έτσι, από τη μια πλευρά ταυτότητα και συγγένεια αποτελούν πεδία του κοινωνικού γίνεσθαι σε πρακτικό και συμβολικό επίπεδο και εκφράζουν τη συνέχεια μιας κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, στο παράδειγμα της Οινούσας ο εθνοτικός αυτοπροσδιορισμός των βλάχων φωτίζει τις πρακτικές στο επίπεδο των συγγενειακών σχέσεων υπό το πρίσμα της αστικοποίησης. Η εθνοτική όψη της ταυτότητας, ως συστατικός παράγοντας της δράσης, έχει εκδηλωθεί στο παρελθόν αλλά εκφράζεται και σήμερα μέσα από πρακτικές

και αντιλήψεις, βάσει των οποίων οι βλάχοι οργανώνουν τις συγγενειακές τους σχέσεις στα πλαίσια της αλλαγής.

Στη συζήτηση γύρω από τις αλλαγές στα χαρακτηριστικά της πολιτισμικής ταυτότητας, το ενδιαφέρον των ανθρωπολόγων δεν επικεντρώνεται τόσο στην εμφάνιση και την κυριαρχία νέων πολιτισμικών προτύπων όσο στις αλλαγές στις οποίες υπόκεινται τα ήδη υπάρχοντα πρότυπα ενώ επιβιώνουν στο πλαίσιο γενικότερων μετασχηματισμών (Comaroff και Comaroff 1992:235). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάλυση του Borofsky (1987) σχετικά με την αναβίωση της παραδοσιακής μητρογαμμικής οργάνωσης Akatawa στο νησί Pukaruka τη δεκαετία του 1970· η μελέτη δίνει έμφαση στη δυναμική φύση της παραδοσιακής γνώσης, καθότι καταδεικνύει πως ένα ξεχασμένο ή χαμηλής αξίας πρότυπο οργάνωσης μετασχηματίστηκε, σύμφωνα με τις ανάγκες του παρόντος, αμφισβητήθηκε και τελικά επικράτησε. Υπεύθυνοι για την αναβίωση αυτού του προτύπου οργάνωσης ήταν οι ανθρωπολόγοι και οι τοπικοί αρχηγοί: οι πρώτοι γιατί συγκρότησαν το Akatawa υπογραμμίζοντας την ομοιογένειά του, και οι δεύτεροι γιατί του έδωσαν νέο νόημα στη διαδικασία αφομοίωσής του. Ο Borofsky δεν μένει μόνο στο συμπέρασμα ότι τα πολιτισμικά πρότυπα των Pukarukans τροποποιούνται κατά τη διαδικασία πρόσληψής τους αλλά τονίζει ότι μέσα απ' αυτή τη μεταβολή επιτυγχάνεται τελικά η νοηματοδότηση και η διατήρησή τους στο χρόνο. Η Toren (1988) στη δική της συμβολή σχετικά με τη δυναμική της «παραδόσης», προβαίνει στην αμφισβήτηση του διχοτομικού σχήματος «παραδόση»/«ιστορία» επισημαίνοντας ότι η διάκριση προκύπτει απ' τη δυτική χρήση του όρου παράδοση. Στη δυτική σκέψη, τελετουργία και παράδοση υποδηλώνουν «προσήλωση» και από αυτή τη σκοπιά είναι δύσκολο να γίνουν κατανοητές ως ιστορικές διαδικασίες. Αντίθετα στους Fijians, οι πολιτισμικές κατηγορίες φαίνονται να κατασκευάζονται απ' τη δράση και η τελετουργία είναι αποτελεσματική γιατί ενσωματώνει την αλλαγή στα πλαίσια μιας αποδεκτής πρακτικής. Επομένως, αν η «αμετάβλητη» παράδοση είναι οικεία πράξη (δράση) τότε η ιδέα του μετασχηματισμού περιλαμβάνεται στην αντίληψη της συνέχειας.

Η ενασχόληση της σύγχρονης ανθρωπολογίας με τη συλλογική ταυτότητα συνδέθηκε με μία στροφή στη μελέτη της καθημερινής ζωής και

ειδικότερα στη μελέτη των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι βιώνουν και εκφράζουν την ιδιαιτερότητα και τη διαφορά τους (Cohen 1985). Επομένως, σημασία δεν έχει τόσο η ανίχνευση των «αντικειμενικών» πολιτισμικών χαρακτηριστικών των ομάδων αλλά πώς τα μέλη των ομάδων βιώνουν την αίσθηση του ανήκειν (Barth 1969). Στην ελληνική εθνογραφία υπάρχουν μελέτες, όπως της Collard (1993) και της Hirschon (1993) οι οποίες αντιμετωπίζουν την «ιθαγενή ιστορία» ως μέρος μιας «προφορικής παράδοσης» που αποτελεί τμήμα ενός προφορικού λόγου, μιας αφήγησης. Η προφορική παράδοση αναλύεται μέσα από τη μνήμη που είναι λαϊκή, επιλεκτική και προπαντός κοινωνική (Collard 1993:360-361). Η Hirschon (1993:328) επισημαίνει τη σχέση ανάμεσα στη μνήμη ως θεσμοποιημένη μορφή πολιτισμού και τη διατήρηση της ταυτότητας, που είναι πιο έντονη σε πληθυσμούς οι οποίοι μετακινήθηκαν βίαια μέσα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο αλλαγών· στο παράδειγμα της Κοκκινιάς, η επίκληση της συλλογικής (κοινωνικής) μνήμης του οθωμανικού παρελθόντος στάθηκε σημαντική στην κατασκευή και διαιώνιση της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των προσφύγων της Κοκκινιάς, δημιουργώντας την αίσθηση μιας πολιτισμικής ανωτερότητας σε σχέση με τους ντόπιους Έλληνες, ανεξάρτητα αν η υλική τους κατάσταση ήταν σαφώς χειρότερη από εκείνη των γηγενών Ελλήνων.

Στο παράδειγμα των Βλάχων της Οινούσας, η πολιτισμική (εθνοτική) ταυτότητα διερευνάται κατά γενιά σε σχέση με την τοπική ιστορία μέσω της «κοινωνικής» μνήμης. Στη συνέχεια εξετάζεται ο μετασχηματισμός της βλάχικης ταυτότητας σε σχέση με τον εξαστισμό της Οινούσας· η ταυτότητα, ανήκοντας στη σφαίρα των νοοτροπιών, αλλάζει αλλά με αργούς ρυθμούς, προσαρμόζοντας στα νέα κοινωνικά δεδομένα το πολιτισμικό παρελθόν. Έτσι, εξεταζόμενη υπό το πρίσμα ευρύτερων μετασχηματισμών, η σύνδεση της ταυτότητας με την κοινωνική μνήμη δεν αναδεικνύει μόνο τη δυναμικότητα της ταυτότητας αλλά και την αντοχή ή την προσαρμοστικότητα της απέναντι στην αστικοποίηση. Η υπόθεση εργασίας ότι οι βλάχοι της Οινούσας έχουν μια ταυτότητα, την εθνοτική, η οποία ανταποκρινόμενη στις ευρύτερες αλλαγές, εναλλάσσεται με την ταξική φαίνεται εκ πρώτης όψεως απλοϊκή και αναμενόμενη. Η διαπίστωση όμως ότι οι βλάχοι θεωρούν τους εαυτούς τους κοινωνικά και πολιτισμικά διακριτούς από τους ντόπιους, αίσθηση η οποία

επηρεάζει και σήμερα τις κοινωνικές τους σχέσεις στο χωριό, μας ωθεί να θεωρήσουμε τον αυτοπροσδιορισμό τους έναντι των ντόπιων ως μία σημαντική (και όχι τη μοναδική) όψη της ταυτότητας των βλάχφωνων κατοίκων της Οινούσας. Αντίστοιχα, η έντονη κοινωνική διαφοροποίηση που παρατηρείται ανάμεσα στους βλάχους των Σερρών και στους βλάχους του χωριού, αναδεικνύει ως σημαντικότερη όψη της ταυτότητας τους την ταξική, η οποία όμως εναλλάσσεται με την εθνοτική όταν οι δύο ενδοεθνοτικές ομάδες έρχονται σε επαφή με τρίτους.

Η προσέγγιση των βιο-ιστοριών κατά γενιές αποτέλεσε σημαντικό βήμα στην ιστορικο-ανθρωπολογική μελέτη της κοινωνικής αλλαγής σε σχέση με την ταυτότητα και την οικογένεια. Κατά τους Bertaux και Thompson (1993:9-10) η ανθρωπολογική έρευνα έχει εφαρμόσει την παραπάνω προσέγγιση για να εξετάσει τις επιπτώσεις των ευρύτερων αλλαγών στην μετάδοση από γενιά σε γενιά της «προφορικής παράδοσης», η οποία προάγει την αίσθηση του ανήκειν σ' ένα κοινωνικό σύνολο. Παράλληλα, οι αφηγήσεις κατά γενιές έχουν χρησιμοποιηθεί για να διερευνηθεί κατά πόσο οι οικονομικές αλλαγές έχουν επηρεάσει τις έμφυλες και τις οικογενειακές σχέσεις (Cole 1991, Navridis 1993). Στο παράδειγμα της Οινούσας, οι βιο-ιστορίες χρησιμοποιήθηκαν στη διερεύνηση της δυναμικής της βλάχικης ταυτότητας, ειδικότερα στο βαθμό που η τελευταία προσεγγίζεται αναφορικά με τις πρακτικές και τις αντιλήψεις για τη συγγένεια.

Η συζήτηση για την ιστορική μορφή της συγγένειας στην Ελλάδα έχει επικεντρωθεί στη μορφολογία της οικιακής ομάδας και στις αντιλήψεις για τις οικιακές σχέσεις. Η οικονομική, κοινωνική και ιδεολογική σημασία της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας έχει επισημανθεί από τις πρώτες εθνογραφικές μελέτες του ελληνικού χώρου, οι οποίες δικαιολογούν την ταύτιση της μελέτης της συγγένειας με τη μελέτη της απλούστερης (σε μέγεθος) συγγενειακής ομάδας (Campbell 1964, Friedl 1962, du Boulay 1974). Με γενικούς όρους, ως νοικοκυριό ορίζεται η ομάδα συνοίκησης με συγκεκριμένο πεδίο δραστηριοτήτων: παραγωγή, αναπαραγωγή, κατανάλωση και κοινωνικοποίηση των μελών της (Wilk και Netting 1984:2). Στην παρούσα διατριβή το «νοικοκυριό» χρησιμοποιείται εναλλακτικά με την οικιακή ομάδα, καθώς πρόκειται για κατηγορία που συναντάμε στις επίσημες

απογραφές και στα δημοτολόγια. Από την άλλη πλευρά, η ιθαγενής κατηγορία που χρησιμοποιείται από τους βλάχους έναντι της οικιακής ομάδας είναι η «οικογένεια», η οποία αναφέρεται στην ομάδα συγγενών που ζουν κάτω από την ίδια στέγη.

Οι ιστορικο-ανθρωπολογικές έρευνες οι οποίες εξετάζουν τη μορφή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της έλλειψης γραπτών πηγών που καλύπτουν μεγάλες χρονικές στιγμές. Ο Παπαταξιάρχης (1993α) κατατάσσει τη συζήτηση για τις απλές και τις σύνθετες μορφές της οικογένειας στην Ελλάδα του 19ου σε δύο διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Το πρώτο αναφέρεται σε μελέτες που ασχολούνται με τη μορφολογία της οικιακής ομάδας και εφαρμόζουν ποσοτικές μεθόδους στην ανάλυση απογραφικού κυρίως υλικού, ενώ το δεύτερο παραπέμπει στη μελέτη γαμήλιων στρατηγικών και νοοτροπιών εφαρμόζοντας ποιοτικές μεθόδους στην ανάλυση των καταγεγραμμένων εθιμικών ρυθμίσεων ή δικαιοπραξιών.

Η συζήτηση για την ύπαρξη απλών ή σύνθετων μορφών της ιστορικής συγγένειας στη νεότερη Ελλάδα παίρνει συχνά τη μορφή μιας «διαμάχης» σχετικά με τη μορφή και το μέγεθος της ελληνικής οικιακής ομάδας στο χώρο και στο χρόνο (Αλεξάκης 1994:680). Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η πυρηνική ή η σύνθετη οικογένεια αποτελούσε στο παρελθόν τον κεντρικό άξονα της κοινωνικής οργάνωσης στον ελλαδικό χώρο. Ο προβληματισμός αυτός έχει την αφετηρία του στην «ανακάλυψη» τη δεκαετία του 1970 του έργου του Καραβίδα (1978), ο οποίος υποστηρίζει ότι κυρίαρχη οικογενειακή μορφή στην Ελλάδα του μεσοπολέμου ήταν η μικρή χωρική οικογένεια. Τα συμπεράσματα των πρόσφατων ερευνών που εντάσσονται στο πλαίσιο των παραπάνω συζητήσεων και στηρίζονται στην ανάλυση απογραφικού υλικού, συνηγορούν υπέρ μιας ποικιλομορφίας στη μορφολογία του ελληνικού νοικοκυριού που δεν μας επιτρέπει να μιλήσουμε για απλές ή σύνθετες μορφές συγγένειας. Χρησιμοποιώντας μεθόδους και αναλυτικά εργαλεία της ιστορικής δημογραφίας, έτσι όπως αυτή αναπτύχθηκε στη «σχολή του Κέιμπριτζ» (Laslett και Wall 1972, Laslett 1983), ανθρωπολογικές μελέτες με αντικείμενο τη μορφή και τη σύνθεση της οικιακής ομάδας στο χρόνο, καταλήγουν σε θεωρητικά συμπεράσματα που θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες. Από τη μια πλευρά, καταγράφεται η

κυριαρχία της πυρηνικής οικιακής ομάδας και της νεοτοπικής εγκατάστασης στις μικρές κοινότητες της «παραδοσιακής» Ελλάδας (Κουρούκλη 1984 και 1993). Από την άλλη, επισημαίνεται η έμφαση στη σύνθετη οικογενειακή οργάνωση και την ανδροπατροτοπική εγκατάσταση σε γεωργοκτηνοτροφικές κοινότητες, μέσα από τις εναλλαγές πυρηνικών και πολυπυρηνικών μορφών στο πλαίσιο του κύκλου ζωής του νοικοκυριού (Αλεξάκης 1994, Καυταντζόγλου και Ναούμη 1985, Καυταντζόγλου 1997).

Οι μελέτες που προσεγγίζουν τη μορφολογία της συγγένειας καταργούν τον κοινωνιολογικό αλλά και τον τοπικά αναπαραγόμενο πολλές φορές μύθο σχετικά με την ύπαρξη μιας ευρείας πατριαρχικής οικογένειας «τον παλιό καλό καιρό» και αμφισβητούν τις θεωρίες του εκσυγχρονισμού, οι οποίες συνδέουν με αιτιακή σχέση τη συζυγική ομάδα με την εμφάνιση και επικράτηση του βιομηχανικού καπιταλισμού (Καυταντζόγλου και Ναούμη 1985, Παναγιωτόπουλος 1983). Η ποικιλομορφία των οικιακών μορφών φέρνει στην επιφάνεια τη σημασία τόσο του αναπτυξιακού κύκλου, ή καλύτερα του κύκλου ζωής του νοικοκυριού, όσο και τη σημασία της μεταγαμήλιας εγκατάστασης ως στοιχείων προσδιοριστικών της οργάνωσης του νοικοκυριού (Καβουνίδου 1984:95-96). Σ' αυτό το σημείο εντοπίζεται και ο κρίκος σύνδεσης των «ποσοτικών» μελετών με το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης των μορφών συγγένειας βάσει της «ποιοτικής» ανάλυσης στρατηγικών και ρυθμίσεων όπως είναι η εγκατάσταση (Saint-Cassia και Bada 1991), ο γάμος (Καλπουρτζή 1987), η μεταβίβαση της περιουσίας (Δασκαλοπούλου-Καπετανάκη 1993, Σκουτέρη-Διδασκάλου 1984) και οι αξίες (Parataxiarchis 1991) που συνδέονται δομικά με το νοικοκυριό και την οικογένεια. Πρόκειται για μελέτες που εμπνέονται κυρίως από το έργο του Goody (1976, 1983) και στηρίζονται στην ανάλυση δικαιοπραξιών ή εθιμικών ρυθμίσεων του γάμου και της μεταβίβασης της περιουσίας.

Η διερεύνηση των γαμήλιων μεταβιβάσεων και ιδιαίτερα της προίκας είναι σημαντική για τη μελέτη μιας μικροκοινωνίας καθώς συχνά τέτοιες μεταβιβάσεις αντανakλούν σχέσεις κυριαρχίας. Στον ελλαδικό χώρο οι μελέτες που κινούνται σ' αυτό το επίπεδο ανάλυσης συνδέουν την προίκα με το ανδροπατροτοπικό μοντέλο στην Πελοπόννησο (Καλπουρτζή 1987) και με το νεοτοπικό στα νησιά του Αιγαίου (Μουτάφη 1996). Η προίκα αναδεικνύεται ως

πρωταρχικό στοιχείο στη μελέτη των παρελθοντικών συγγενειακών δομών καθώς αποτελεί: οικονομικό πλεόνασμα το οποίο διαχειρίζονται οι γηραιοί ηγέτες των οίκων (Ψυχογιός 1987) ή αξία της συζυγικής οικιακότητας (Parataxiarchis 1991) ή μέσο για την κοινωνική ανέλιξη (Σκουτέρη 1984) ή ακόμα στρατηγική διατήρησης του ακέραιου της πατρογονικής περιουσίας (Δασκαλοπούλου-Καπετανάκη 1994). Η προίκα συνιστά μια πρακτική που ποικίλει στο χώρο και στο χρόνο, συνδέεται με έντονη κοινωνική διαστρωμάτωση, αποτελεί πεδίο παρεμβάσεων της εξουσίας και, ως τέτοιο, έχει σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις.

Η μορφολογία του οικογενειακού νοικοκυριού μπορεί να φωτογραφίζει τη συγγένεια σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, δεν μπορεί όμως να ερμηνεύσει την ποικιλομορφία, τη συνέχεια και τα αίτια της αλλαγής στη μορφή και στη σύνθεση της οικιακής ομάδας. Έτσι, σε πολλές κτηνοτροφικές κοινωνίες, πριν την περίοδο της αστικοποίησης, έχει επισημανθεί ότι η σύνθετη πατριαρχική οικογένεια δεν αποτελεί ένδειξη της ύπαρξης ενός ενοποιημένου νοικοκυριού αλλά μια στρατηγική διατήρησης της εξουσίας των πρεσβύτερων και των ανδρών έναντι των νεότερων και των γυναικών (Ψυχογιός 1987 και 1993). Παράλληλα, η διαδικασία «απλοποίησης» της μορφολογίας της συγγένειας που παρατηρείται μεταπολεμικά στον ελληνικό χώρο δεν επιτρέπει να επισημανθεί η διατήρηση των αντιλήψεων για τη συγγένεια στο επίπεδο των οικιακών ιδεωδών· πρόκειται για αντιλήψεις που θεωρούνται συχνά υπεύθυνες για τη διατήρηση μέχρι σήμερα πρακτικών που παραπέμπουν σ' ένα «παραδοσιακό» παρελθόν (Clark 1993, Rogers 1991).

Αναμφίβολα, η έλλειψη τοπικών γραπτών πηγών περιόρισε την προσπάθειά μου να μελετήσω την ιστορική μορφή της συγγένειας στην Οινούσα (τα παλαιότερα διαθέσιμα απογραφικά στοιχεία είναι του έτους 1953). Τα υπάρχοντα όμως απογραφικά στοιχεία μας επιτρέπουν να εξετάσουμε τη μορφολογία της βλάχικης οικιακής ομάδας πριν και μετά την αστικοποίηση, φωτίζοντας τη σχέση αστικοποίησης/απλοποίησης των μορφών συγγένειας. Παράλληλα, η μορφολογία των συγγενειακών ομάδων μας ενδιαφέρει όχι μόνο για να καταγράψουμε και να ερμηνεύσουμε την αλλαγή στη δομή αλλά και για να καταγράψουμε και να ερμηνεύσουμε τις στρατηγικές που ενεργούν επί της δομής και συχνά τη μετασχηματίζουν. Έτσι,

στην περίπτωση της Οινούσας εφαρμόζονται ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι στην ανάλυση της ιστορικής μορφής της συγγένειας· ο δε οικονομικός μετασχηματισμός συνιστά το κεντρικό ζήτημα υπό το πρίσμα του οποίου μπορεί κανείς να φωτίσει τη συγκρότηση της οικιακής ομάδας σήμερα.

Οι συγγενειακές πρακτικές και οι συνακόλουθες αντιλήψεις μετασχηματίζονται κατά τη διαδικασία της αστικοποίησης αλλά παράλληλα διατηρούν στοιχεία του «παραδοσιακού» παρελθόντος που συνιστούν χαρακτηριστικά της εθνοτικής τους ταυτότητας (π.χ. το ιδεώδες της βλάχικης πατριαρχικής οικογένειας)· έτσι το παλιό (π.χ. έμφαση στα εθνοτικά κριτήρια στο γάμο) προσαρμόζεται στο καινούργιο (π.χ. νεοτοπική εγκατάσταση) και το καινούργιο (π.χ. πυρηνικό νοικοκυριό) στο παλιό (π.χ. αρχηγία του βλάχου στο οικογενειακό νοικοκυριό). Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε από τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι οι βλάχοι αντιλαμβάνονται την οργάνωση των συγγενειακών τους σχέσεων.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η προσέγγιση που οριοθέτησα παραπάνω σχετικά με τις κοινωνικές προεκτάσεις της διαδικασίας αστικοποίησης μας επιτρέπει να μην περιοριστούμε στην αντιπαράθεση ενός αστικοποιημένου παρόντος και ενός κτηνοτροφικού παρελθόντος, αλλά να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία αλλαγής ή τη συνέχεια σε ορισμένους τομείς της κοινωνικής ζωής καθώς και στο επίπεδο των αντιλήψεων. Η παραδοχή ότι η «δομή» έχει «ιστορία» και το αντίστροφο, μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε τη δυναμική αντιλήψεων συναφών με την εθνοτική όψη της ταυτότητας συνάμα με τα οικογενειακά ιδεώδη, αλλά και να ανιχνεύσουμε στο καινούργιο (π.χ. πυρηνικό νοικοκυριό, ταξική ταυτότητα) στοιχεία του παρελθόντος (π.χ. ιδεώδες της μεγάλης πατριαρχικής οικογένειας, βλάχικη ταυτότητα). Στόχος της όλης προσπάθειας είναι να αναδειχθούν οι εσωτερικές δυναμικές της μικροκοινωνίας (η δράση των υποκειμένων) και να μην αποδοθούν όλες οι αλλαγές στις ευρύτερες οικονομικές συνθήκες.

Γ. Η επιλογή των βλάχων της Οινούσας ως πεδίο έρευνας

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να επισημάνω τους λόγους για τους οποίους επέλεξα να μελετήσω έναν βλαχόφωνο πληθυσμό και όχι έναν οποιοδήποτε άλλο. Αρχικά, η επιλογή μου σχετίζονταν περισσότερο με το

θεωρητικό ενδιαφέρον για το μετασχηματισμό παρά για τους βλάχους ως διακριτή ομάδα. Η περίπτωση των βλάχων της Οινούσας -που μετακινήθηκαν από τον ορεινό οικισμό στον πεδινό και έγιναν από κτηνοτρόφοι μισθωτοί εργάτες αλλά συνεχίζουν να πιστεύουν και σήμερα ότι διατηρούν την παράδοση των προγόνων τους και την πολιτισμική τους διακριτότητα από την άλλη κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα του χωριού, τους ντόπιους- αποτέλεσε καλή επιλογή για τη μελέτη των επιπτώσεων του οικονομικο-κοινωνικού μετασχηματισμού. Κατά την περίοδο συγγραφής της ερευνητικής μου πρότασης, το ενδιαφέρον μου για τους βλάχους εντάθηκε καθώς μελετώντας τις ιστορικές πηγές διαπίστωσα ότι αν και έχουν διαφορετική μητρική γλώσσα από τους υπόλοιπους Έλληνες και συχνά αμφισβητείται η φυλετική τους καταγωγή, οι βλάχοι έχουν αποτελέσει καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ελληνικού έθνους-κράτους ένα αποδεκτό και επίλεκτο κομμάτι του ελληνισμού. Η προπαγανδιστική κίνηση των Ρουμάνων αν και έληξε επίσημα το 1913, με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, συνεχίζεται μέχρι σήμερα με μειωμένη ένταση και εκδηλώνεται μέσα από «στρατευμένες» επιστημονικές μελέτες που εντοπίζουν τη φυλετική και πολιτισμική καταγωγή των βλάχων στις παραδουνάβιες περιοχές. Παρ' όλα αυτά οι διάφορες προπαγάνδες δεν έχουν «καταφέρει» να δημιουργήσουν μηχανισμούς αποκλεισμού ή στιγματισμού των βλάχων στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας. Οι βλάχοι από την πλευρά τους τείνουν να ξεπερνούν την πολιτισμική διαφοροποίηση ενισχύοντάς την. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγεί η διαπίστωση ότι η μεγάλη δραστηριότητα που επιδεικνύουν οι τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι, αλλά και ο Πανελλήνιος Σύλλογος Βλάχων εκφράζει την πεποίθηση ότι η βλάχικη παράδοση εκτός του ότι είναι διακριτή, αποτελεί κομμάτι της ευρύτερης ελληνικής παράδοσης.

Κεφάλαιο 2

Μεθοδολογία: Από τη συμμετοχική παρατήρηση στην προφορική αφήγηση και στις τοπικές-εθνικές αρχειακές πηγές

A. Επιτόπια έρευνα: «εγώ» και οι «άλλοι»

Μερικούς μήνες μετά την έναρξη της επιτόπιας έρευνας άρχισα να διατηρώ προσωπικό ημερολόγιο, όχι τόσο για την καταγραφή πραγματολογικών στοιχείων όσο για να εκφράσω κάποιες σκέψεις και συναισθήματα που μου δημιουργήθηκαν στην αρχή της ερευνητικής μου προσπάθειας. Αποφάσισα να παραθέσω τρία αποσπάσματα από αυτό το ημερολόγιο διότι πιστεύω ότι δίνουν το στίγμα της συνάντησης μου με τους «άλλους», τους βλάχους και τους ντόπιους της Οινούσας Σερρών.

«...Στις 6 Νοεμβρίου [1995] ξεκίνησα με το αυτοκίνητο μου για τη μεγαλύτερη πρόκληση της ζωής μου... Πήγαινα μαζί μ' ένα μικρό νοικοκυριό για να εγκατασταθώ στην Οινούσα Σερρών, ένα ημιορεινό χωριό μόλις 7 χιλιόμετρα μακριά από τις Σέρρες που όμως μου φάνινονταν ότι ήταν τόσο μακριά από τα «φώτα» της πόλης. Ήταν η δεύτερη φορά που επισκεπτόμουν το χωριό αλλά η πρώτη με την προοπτική να μείνω γύρω στον ενάμιση χρόνο [τόσο χρονικό διάστημα θεωρούσα ότι έπρεπε να μείνει ο ανθρωπολόγος στο πεδίο έρευνας, διαβάζοντας και ακούγοντας την εμπειρία των προγενέστερων ερευνητών]. Τα εγκαταλελειμμένα και μισογκρεμισμένα σπίτια που αντικρίζει κανείς μόλις μπαίνει στο χωριό από τον κεντρικό δρόμο και η σκέψη ότι αυτός ο δρόμος τερματίζει σ' ένα δύσβατο μονοπάτι του Μενοίκιου όρους, μου δημιούργησαν την αίσθηση ότι βρίσκομαι σε μια απομακρυσμένη περιοχή μακριά από τον «πολιτισμό». Αυτό είναι καλό [αναλογίστηκα το πρώτο βράδυ της παραμονής μου στο χωριό] καθώς θα έχω την απαραίτητη πολιτισμική αποστασιοποίηση για να μπορέσω να κάνω μια αντικειμενική έρευνα και καταγραφή. Μπορεί να είμαι γηγενής ανθρωπολόγος, όμως το γεγονός ότι δεν έχω παραστάσεις ή δεν έχω ζήσει ξανά σ' ένα χωριό μου δίνουν την εντύπωση ότι κάνω ένα ταξίδι σ' έναν «διαφορετικό» κόσμο. Οι ανησυχίες μου όμως είναι πολλές: από που να αρχίσω την έρευνα; θα μπορέσω να προσαρμοστώ στη ζωή ενός χωριού χωρίς να γνωρίζω κανέναν; μήπως θα έπρεπε να προετοιμαστώ καλύτερα πριν έρθω; είμαι το σωστό άτομο για να κάνω αυτή την έρευνα; Παρά το γεγονός ότι οι καθηγητές μου με είχαν προετοιμάσει ώστε να αντεπεξέλθω στη μεθοδολογική ιδιαιτερότητα της ανθρωπολογίας, την επιτόπια έρευνα, στην Οινούσα βρέθηκα αντιμέτωπος με τις δυνατότητες και τα όριά μου ως επιστήμονας και ως άνθρωπος...

«...Η «συνάντησή» μου με τους κατοίκους χαρακτηρίζεται από την έντονη ανάγκη να προσδιορίσουμε ο ένας τον άλλο με βάση τις παραστάσεις και τα νοητικά μας εργαλεία... Από την προέρευνα που είχα κάνει είχα κατατάξει τους κατοίκους του χωριού σε δύο κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, τους ντόπιους καπνοκαλλιεργητές και τους βλάχους αστικούς

μισθωτούς εργάτες [πρώην κτηνοτρόφους], που βρίσκονταν σε αντιπαλότητα. Από την πλευρά τους οι κάτοικοι προσπαθούν να κατανοήσουν το γεγονός ότι ένας 25χρονος νέος από τη Θεσσαλονίκη νοίκιασε ένα μισογκρεμισμένο σπίτι για να μελετήσει και να γράψει την ιστορία του χωριού. Τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο δύσκολα καθώς βλέπουν ότι κουβεντιάζω με άτομα όλων των ηλικιών και με ενδιαφέρουν όλα τα θέματα... Τη λύση την έδωσα μάλλον μόνος μου καθώς στις συζητήσεις που κάνω με τους κατοίκους εστίασα το ενδιαφέρον μου στους βλάχους και στη μετάβαση από την κτηνοτροφία στη αστική εργασία με αποτέλεσμα να με θεωρούν ως ένα συγγραφέα που ενδιαφέρομαι να μελετήσω τους βλάχους· φυσική συνέπεια όλων αυτών ήταν να γίνομαι πιο αποδεκτός από τους βλαχόφωνους κατοίκους και λιγότερο από τους ντόπιους. Η καχυποψία των ντόπιων απέναντι στους βλάχους μεταφέρθηκε και στο πρόσωπό μου αφού ήμουν ένας από «αυτούς». Παράλληλα, οι βλάχοι είχαν πολλά ερωτήματα: πως ασχολήθηκα με το θέμα των βλάχων αφού έχω μικρασιατική καταγωγή, γιατί διάλεξα αυτό το χωριό και για ποιόν κάνω αυτή την έρευνα...Τα επιστημονικά αναλυτικά εργαλεία (η αντίστιξη «εμείς»/«αυτοί», ο εθνοτισμός) που χρησιμοποίησα προσδιόρισαν τη σχέση μου με τους κατοίκους. Στην πραγματικότητα εγώ είχα δημιουργήσει την αντίστιξη ντόπιων/βλάχων και την κατηγοριοποίησή μου στο «στρατόπεδο των βλάχων».... Η εκ των υστέρων επαλήθευση της υπόθεσης εργασίας δεν αναιρεί τη συμμετοχή του ανθρωπολόγου στην κατασκευή αυτών που περιγράφει...

«...Η τεχνική της συμμετοχικής παρατήρησης και η πολύχρονη παραμονή μου στο πεδίο βοήθησαν να ξεπεραστούν οι πρώτες δυσκολίες από τη «συνάντηση» με τους Οινουσαίους...Μετά από έξι μήνες βλάχοι και ντόπιοι συζητούν μαζί μου στο καφενείο, στην καφετέρια, στην εκκλησία, στην κοινότητα και στα σπίτια για όλα τα θέματα καθώς με θεωρούνε έναν από αυτούς. Η άγνωστη εικόνα ενός νέου που αυτοσυντηρείται, κάνει παρέα με όλες τις ηλικίες, με όλες τις κοινωνικές ομάδες, πηγαίνει στην Εκκλησία, δε λείπει από το καφενείο και τις καφετέριες, είναι ενημερωμένος για την ιστορία και τα τεκταινόμενα του χωριού, χρωματίστηκε στην αντίληψή τους θετικά με αποτέλεσμα να ενταχτώ στις κανονικές νοητικές τους κατηγορίες. Έτσι, το ότι ρωτούσα πολλά πράγματα, πολλές φορές προσωπικά, είχε να κάνει με την προσπάθειά μου να συνθέσω την ιστορία του χωριού και όχι να υπονομεύσω ή να εξυπηρετήσω τα συμφέροντα κάποιων. Από την πλευρά μου, συνδέθηκα μαζί τους αλλά δεν μπορώ να πω ότι ταυτίστηκα γιατί είχα το διαρκές άγχος να μην παρεκκλίνω από τους επιστημονικούς μου στόχους και να αποφύγω το κυριότερο μειονέκτημα που προσάπτουν πολλοί στη μεθοδολογική τεχνική της συμμετοχικής παρατήρησης ότι όλα στηρίζονται στην κοινωνικότητα του ερευνητή με αποτέλεσμα να αμφισβητείται η εγκυρότητα των συμπερασμάτων του/της. Όμως ποιος γνωρίζει καλύτερα μια κοινωνία από εκείνον που μένει σ' αυτή και συμμετέχει στις δραστηριότητές της;...Έτσι μετά από δεκαπέντε μήνες έχοντας υπόψη μου ότι εφήρμοσα τις μεθοδολογικές τεχνικές που είχα περιγράψει στην ερευνητική μου πρόταση και έχοντας συναίσθηση ότι κάθε κοινωνικός ανθρωπολόγος συμμετέχει στη δημιουργία της πραγματικότητας που περιγράφει στην εθνογραφία του, αποχαιρετώ με θλίψη τους κατοίκους και τους φίλους που έκανα στην Οινούσα αλλά και με χαρά αφού έχω την αίσθηση ότι δεν ήταν άσκοπη, από επιστημονική σκοπιά, η εδώ παραμονή μου».

Η βασική μέθοδος που χρησιμοποίησα για τη συλλογή των πληροφοριών ήταν η επιτόπια έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση, η οποία διήρκησε από τις 6 Νοεμβρίου του 1995 έως τις 10 Φεβρουαρίου του 1997. Επίσης, κατά τα έτη 1998 και 1999, επισκέφτηκα το χωριό αρκετά Σαββατοκύριακα, αφενός για να διατηρήσω επαφή με τους κατοίκους και αφετέρου για να συμπληρώσω στοιχεία που μου έλειπαν. Στόχος μου ήταν, η εκ των έδων κατανόηση και καταγραφή του τρόπου οργάνωσης και του εννοιολογικού «οπλοστασίου» των πρώην κτηνοτρόφων της Οινούσας ώστε να επαληθευτούν οι υποθέσεις εργασίας και να απαντηθούν τα ερωτήματα σχετικά με την αστικοποίηση και τις προεκτάσεις της στη βλάχικη μικροκοινωνία, και ειδικότερα στο επίπεδο της ταυτότητας και της οργάνωσης των συγγενειακών σχέσεων. Αντιμέτωπισα αρκετές δυσκολίες στο να βρω μία στέγη στο χωριό δεδομένου ότι αν και υπήρχαν πολλά ακατοίκητα σπίτια, οι ιδιοκτήτες τους (μόνιμοι κάτοικοι Θεσσαλονίκης ή Γερμανίας) τα χρησιμοποιούσαν ως θερινές εξοχικές κατοικίες. Η περίπτωση να μείνω μαζί με μια οικογένεια που αποτελούσε τον μοναδικό σύνδεσμό μου στο χωριό αποκλείστηκε ευθύς εξαρχής· το γεγονός ότι επρόκειτο για μια κοπέλα συμφοιτήριά μου στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, η οποία έμενε με τους γονείς της και τις δύο ανύπαντρες αδελφές της, με οδήγησε να αρνηθώ για «κοινωνικούς λόγους» την πρόταση που μου έκανε η ίδια να μείνω στο σπίτι της. Παρ' όλα αυτά, στην πραγματικότητα «υιοθετήθηκα» από τη συγκεκριμένη οικογένεια, καθώς έτρωγα κάθε Κυριακή μαζί της, συμμετείχα στις κοινωνικές της εκδηλώσεις (γιορτές), πήγαινα στο καφενείο με τον πατέρα, σε επισκέψεις με τη μητέρα, και στις καφετέριες με τις κόρες. Η βοήθειά τους ήταν καθοριστική στο να με αποδεχτούν οι άνθρωποι του χωριού και κυρίως οι βλάχοι. Τελικά, όσον αφορά τη στέγη, νοίκιασα ένα εγκαταλελειμμένο σπίτι στο οποίο παρέμεινα καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας. Η ιδιοκτήτρια του ζούσε μόνιμα στη Γερμανία και η κόρη της, που έμενε σε διπλανό σπίτι μαζί με την οικογένειά της ήταν εκείνη με την οποία συμφώνησα τα σχετικά με την πληρωμή ενός συμβολικού ενοικίου.

Η ενασχόληση με τους βλαχόφωνους κατοίκους του χωριού μου προκάλεσε έναν προβληματισμό σχετικά με το αν θα έπρεπε να μάθω τη γλώσσα τους. Η βλάχικη γλώσσα στην Οινούσα αν και βρίσκεται σε παρακμή,

παραμένει ζωντανή· οι πρεσβύτεροι βλάχοι της «πάνω» γειτονιάς -η οποία είναι αμιγώς βλάχικη- στις μεταξύ τους συνομιλίες χρησιμοποιούν τη βλάχικη, η οποία αποτελεί και τη μητρική τους γλώσσα. Η γλώσσα όμως της επικοινωνίας με τρίτους ήταν πάντα η ελληνική. Η -2 γενιά μιλάει στο σπίτι με τον/την σύζυγο τη βλάχικη αλλά χρησιμοποιεί την ελληνική με τα παιδιά. Έξω από το σπίτι, σε φιλικό ή συγγενικό περιβάλλον χρησιμοποιείται η βλάχικη αλλά σε συνδυασμό με ελληνικές λέξεις και φράσεις, χωρίς να υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος, όπως για παράδειγμα η παρουσία ενός ξένου. Για τον βλαχόφωνο πληθυσμό της υπαίθρου, η βλάχικη γλώσσα εξυπηρετούσε στο παρελθόν τις ανάγκες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, της κτηνοτροφικής. Η μετανάστευση και ο εξαστισμός των βλάχων δημιούργησε κενά στο λεξιλόγιό τους που καλύφθηκαν με την ελληνική. Πάντως και η βλάχικη ομάδα της -1 γενιάς όταν βρίσκεται με μη οικεία πρόσωπα ή με οικεία πρόσωπα που ωστόσο δεν είναι βλάχοι (όπως εγώ) δεν μιλάει τη γλώσσα. Η νεότερη γενιά μπορεί να κατανοεί το περιεχόμενο μιας συζήτησης που διεξάγεται στα βλάχικα, αδυνατεί όμως να μιλήσει τη γλώσσα. Πολλές φορές, σε παρέες νέων, παρατήρησα ότι οι βλάχοι χρησιμοποιούσαν πολλές προτάσεις στη μητρική γλώσσα των γονιών τους όταν ήθελαν να μη τους καταλάβουν οι ντόπιοι ή οι ξένοι· όμως το γεγονός αυτό σε καμιά περίπτωση δεν υποδηλώνει μια προσπάθεια να χρησιμοποιήσουν τη μητρική γλώσσα των γονιών τους ως βασικό κώδικα επικοινωνίας. Υπάρχουν περιπτώσεις νέων που αποθαρρύνονται από τους πρεσβύτερους να χρησιμοποιούν τη γλώσσα· οι πρεσβύτεροι θεωρούν τη βλάχικη ως έναν δικό τους επικοινωνιακό κώδικα και δεν εγκρίνουν τη διείσδυση νέων ανθρώπων σ' αυτήν και μάλιστα με ανορθόδοξο τρόπο, για παράδειγμα με άσχημη προφορά ή με λάθη στη σύνταξη και στο λεξιλόγιο.

Επομένως, είναι δεδομένη η φθίνουσα πορεία της βλάχικης γλώσσας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι βρίσκεται υπό αφανισμό. Η γλώσσα είναι ζωντανή αλλά από τη στιγμή που είναι προφορική και παύει να είναι η μητρική -η γλώσσα με την οποία μεγαλώνει η νέα γενιά- είναι σίγουρο ότι κάποια στιγμή στο μέλλον θα πάψει να αποτελεί ακόμα και τον κατ' εξαίρεση επικοινωνιακό κώδικα των πρεσβύτερων. Δεδομένου ότι η βλάχικη είναι προφορική γλώσσα και οι κάτοικοι απέφευγαν να τη μιλήσουν συστηματικά

ενώπιόν μου, στην πορεία της έρευνας έγινε κατανοητό ότι δεν θα μπορούσα να τη μάθω μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση. Ο πειραματισμός μου με τη βλάχικη γλώσσα περιορίστηκε στη χρήση κάποιων εκφράσεων που αφορούν κυρίως το χαιρετισμό ή τον ευφημισμό. Εξάλλου, όλοι οι βλαχόφωνοι γνώριζαν αρκετά καλά την ελληνική την οποία χρησιμοποιούν στην πόλη και στο χωριό με τους ντόπιους και έτσι δεν διαισθάνθηκα ότι χάνω πληροφορίες εξαιτίας της αδυναμίας μου να κατανοήσω τη μητρική τους γλώσσα. Επιπρόσθετα, η παρακίνηση καθηγητών μου να μάθω, στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνας, τη ρουμάνικη γλώσσα δεν έγινε πράξη καθώς οι βλαχόφωνοι κάτοικοι του χωριού με διαβεβαίωναν ότι οι διαφορές ανάμεσα στη μητρική τους γλώσσας και στα ρουμάνικα είναι μεγάλες και δεν θα μπορούσα να συνεννοηθώ με κανέναν κάτοικο.

Κάθε πρωί πήγαινα στο κοινοτικό γραφείο όπου επεξεργαζόμουν τα τοπικά αρχεία. Η καθημερινή μου παρουσία εκεί, ιδιαίτερα τους δύο πρώτους μήνες, βοήθησε στην εξοικείωση μου με τους κατοίκους αλλά παράλληλα με «κατέταξε», στην αντίληψή τους, στην κατηγορία του νέου μορφωμένου ανθρώπου που διαφέρει από την νεολαία του χωριού, είναι γνώστης της τοπικής ιστορίας και συνάμα γνώστης των προσωπικών τους υποθέσεων. Έτσι, αν και η παρουσία μου στην κοινότητα ενδέχεται να βοήθησε στην μεταξύ μας εξοικείωση δημιουργούσε ωστόσο στους κατοίκους την αίσθηση ότι μας χώριζε μία απόσταση -αυτή ανάμεσα στους «ακαλλιέργητους» κατοίκους του χωριού και τον μορφωμένο νέο της πόλης. Η άμεση συνειδητοποίηση του παραπάνω γεγονότος με οδήγησε να «επιβαρύνω» το καθημερινό μου πρόγραμμα με καθημερινές (και όχι πλέον αραιές) επισκέψεις στο καφενείο και στις δύο καφετέριες του χωριού, όπου φρόντιζα οι συζητήσεις να μην περιστρέφονται γύρω από εμένα, την έρευνα και τα στοιχεία που θα ήθελα να συγκεντρώσω. Έτσι πιστεύω ότι κατόρθωσα να γίνω ο καθημερινός άνθρωπος του χωριού με τον οποίο οι Οινουσαίοι συναναστρέφονταν όπως και με τον γείτονά τους. Πάντως, το γεγονός ότι έκλεινα «ραντεβού» και πήγαινα στα σπίτια για συνεντεύξεις διατηρούσε έντονη τη συζήτηση γύρω από το πρόσωπό μου και απέτρεπε τη μεταξύ μας ταύτιση, η οποία θα εμπόδιζε τη διαδικασία συστηματικής ανάλυσης των πληροφοριών σχετικά με τον τρόπο που ζούνε και σκέφτονται. Η παρουσία

μου στο χωριό ήταν συνεχόμενη και διακόπτονταν μόνο κάποια Σαββατοκύριακα που επισκεπτόμουν τους γονείς μου στη Θεσσαλονίκη· το ίδιο συνέβη και ένα δεκαήμερο που επισκέφτηκα την επιβλέπουσα της διατριβής στη Μυτιλήνη. Τα καλέσματα για επισκέψεις αυξήθηκαν κατακόρυφα μετά το πρώτο εξάμηνο καθώς και οι προσκλήσεις σε γιορτές, γάμους και μνημόσυνα. Οι πληροφορίες που είχα συσσωρεύσει έως το τέλος του καλοκαιριού και οι διαπροσωπικές σχέσεις που δημιουργήσα με τους κατοίκους μου έδωσαν την ευκαιρία να επισκέπτομαι συχνά βλάχους της πόλης των Σερρών οι οποίοι κατάγονταν από την Οινούσα καθώς και το σύλλογο βλάχων του νομού.

B. Ιστορικές μέθοδοι και τεχνικές

Η ένταξη της παρούσας μελέτης στην κατεύθυνση μιας «ιστορικής ανθρωπολογίας» οδηγεί στην υιοθέτηση ορισμένων ιστορικών μεθόδων και τεχνικών ώστε να γίνει εφικτή η συγκέντρωση των πραγματολογικών δεδομένων που είναι απαραίτητα για την περιγραφή, κατανόηση και ερμηνεία της διαδικασίας του οικονομικο-κοινωνικού μετασχηματισμού. Έτσι, όσον αφορά τα οικονομικά μεγέθη, συλλέχτηκαν πληροφορίες από τοπικές αρχειακές πηγές αλλά και από εθνικές ή σε επίπεδο νομού απογραφές. Συγκεκριμένα, για το είδος και το μέγεθος της κτηνοτροφικής παραγωγής των βλάχων της Οινούσας χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από το βιβλίο των Κοινοτικών Αποφάσεων -το οποίο χρονολογείται από το 1946- σε συνδυασμό με τις καταγραφές της Διεύθυνσης Γεωργίας -οι οποίες αφορούν την τελευταία δεκαετία. Τα πρακτικά των Κοινοτικών Αποφάσεων αποτελούν πολύτιμο οδηγό για τα πραγματολογικά δεδομένα μιας μικροκοινωνίας, καθώς οι αναλύσεις των εθνικών απογραφών ομαδοποιούν τα στοιχεία για τις αγροτικές περιοχές που έχουν λίγους κατοίκους. Δυστυχώς, τα καταγεγραμμένα κοινοτικά πρακτικά της πρώτης δεκαετίας (1946 - 1956) είναι ελάχιστα με αποτέλεσμα τα δεδομένα που προκύπτουν γι' αυτή την περίοδο να βασίζονται στις μαρτυρίες των κατοίκων, οι οποίες δεν μπορούν να ελεγχθούν.

Στην περίπτωση της Οινούσας, τα διαθέσιμα στοιχεία που αφορούν τον αριθμό και το μέγεθος των κτηνοτροφικών και γεωργικών εκμεταλλεύσεων για τα έτη 1956 και 1958 προέρχονται από τα πρακτικά των Κοινοτικών

Αποφάσεων· τα δεδομένα αυτά συμπληρώνονται τα τελευταία χρόνια από στοιχεία της Διεύθυνσης Γεωργίας και του Οργανισμού Καπνού. Η καταγραφή των αστικών επαγγελματιών αλλά και του εσωτερικού και εξωτερικού μεταναστευτικού ρεύματος έγινε βάσει πληροφοριών που προήλθαν από την επιτόπια έρευνα καθώς και στοιχείων της Στατιστικής Υπηρεσίας σε εθνικό και νομαρχιακό επίπεδο. Έτσι έγινε εφικτή η σύγκριση των χαρακτηριστικών της κοινότητας με χαρακτηριστικά του ευρύτερου περιβάλλοντος στο οποίο εντάσσεται. Δεν μπόρεσα ωστόσο να επεξεργαστώ τα απογραφικά δελτία της κοινότητας που χρησιμοποιήθηκαν στις δύο τελευταίες απογραφές πληθυσμού και κατοικιών καθώς απαγορεύεται δια νόμου η πρόσβαση ιδιωτών ερευνητών σ' αυτά. Συνεπώς, δεν είχα πλήρη πληροφόρηση σχετικά με τον ακριβή χρόνο μετάβασης από την κτηνοτροφία ή τη γεωργία στα αστικά επαγγέλματα ή το πέρασμα από το ένα αστικό επάγγελμα στο άλλο.

Τα πραγματολογικά δεδομένα για την οικονομικο-κοινωνική σχέση Οινούσας-αστικού κέντρου (πόλη των Σερρών) και την οικονομική εικόνα (κατανομή των τομέων παραγωγής, επαγγελματική εξειδίκευση, κατανομή των αστικών επαγγελματιών και οικονομικο-επαγγελματική εξειδίκευση) που παρουσιάζει η πόλη των Σερρών από τη δεκαετία του 1970 και μετά, οπότε και λαμβάνει χώρα η διαδικασία αστικοποίησης της Οινούσας, προήλθαν κυρίως από μελέτες της Νομαρχίας Σερρών (πρακτικά αναπτυξιακών συνεδρίων, εκθέσεις του Εμπορικού Επιμελητηρίου και της Διεύθυνσης Εργασίας του νομού) και από στοιχεία (δείκτες οικονομικής ευημερίας) της Στατιστικής Υπηρεσίας Σερρών.

Η χρησιμοποίηση ποσοτικών μεθόδων στην καταγραφή και ανάλυση των οικονομικών χαρακτηριστικών της Οινούσας και του ευρύτερου περιβάλλοντος (πόλη των Σερρών) έχει σαν στόχο να καταγράψει ορισμένα μεγέθη, ενδεικτικά της κατεύθυνσης της αλλαγής και να επαληθεύσει ή να διαψεύσει τις μαρτυρίες των πληροφορητών και τις υποθέσεις εργασίας του ερευνητή. Τα μειονεκτήματα των ποσοτικών μεθόδων στην ανάλυση μιας μικροκοινωνίας είναι εμφανείς καθώς το αρχαικό και απογραφικό υλικό στην περίπτωση της Οινούσας είναι περιορισμένο (δεν καλύπτει μεγάλο βάθος χρόνου), συχνά αναξιόπιστο (π.χ. απογραφές ζώων ή πληθυσμού) και για ορισμένα θέματα ανύπαρκτο (π.χ. εξωτερική μετανάστευση, ιδιοκτησίες

αγροτικών και αστικών ακινήτων). Εξάλλου, η καταγραφή των οικονομικών μεγεθών δεν μπορεί να είναι το κύριο μέλημα ενός ανθρωπολόγου που συμβιώνει μακροχρόνια με τους πληροφορητές του και μοιράζεται μαζί τους την καθημερινότητα.

Στόχος μου είναι να παρουσιάσω μια εικόνα της οικονομικο-κοινωνικής πραγματικότητας σε διαφορετικές χρονικές στιγμές της κοινότητας ώστε να καταδειχθούν οι συνέχειες και οι ασυνέχειες στις πρακτικές και στις αντιλήψεις των βλάχων υπό το πρίσμα της αστικοποίησης. Αν και τα μεγέθη δεν αναδεικνύουν την πραγματικότητα, επιτρέπουν ωστόσο μια συστηματική και μεθοδική προσέγγιση του οικονομικού γίνεσθαι· στην ανθρωπολογική μελέτη η προσέγγιση του οικονομικο-κοινωνικού μετασχηματισμού αποτελεί συγκερασμό της καταγραφής της ερμηνείας των ίδιων των πρωταγωνιστών (ή των απογόνων τους), της ανάλυσης του ερευνητή βάσει των αναλυτικών εργαλείων και κατηγοριών που εφαρμόζει και των πραγματολογικών δεδομένων που προκύπτουν από τις τοπικές και εθνικές αρχειακές πηγές.

Η ανάλυση των αντιλήψεων για τη συγγένεια, η οποία επικεντρώνεται κυρίως στα οικιακά ιδεώδη, βασίστηκε κυρίως σε μια σειρά απομαγνητοφωνημένων (άτυπων) συνεντεύξεων καθώς και στη μέθοδο της κατά γενιά προφορικής αφήγησης με τη μορφή των βιο-ιστοριών (life histories) και των οικογενειακών ιστοριών (family histories). Κατά τη διάρκεια της έρευνας απέφευγα όταν ήμουν σε δημόσιους χώρους, να χρησιμοποιώ δημοσιογραφικό κασετόφωνο ή σημειωματάριο γιατί θεωρούσα ότι οι κάτοικοι δεν θα είναι «χαλαροί» στη συμπεριφορά τους απέναντί μου ή και απέναντι σε τρίτους και το γεγονός αυτό θα επηρέαζε τις πληροφορίες που θα αποκάλυπταν. Έτσι φρόντιζα να σημειώνω και την παραμικρή λεπτομέρεια όταν επέστρεφα στο σπίτι μου, όπου δεν ήμουν πλέον αντικείμενο παρατήρησης. Επισκέφτηκα σχεδόν όλα τα σπίτια που είχαν ως επικεφαλή βλάχο και περισσότερα από τα μισά σπίτια των ντόπιων. Αν και οι άτυπες συνεντεύξεις περιστρέφονταν γύρω από συγκεκριμένα θέματα, ωστόσο εξελίσσονταν συνήθως σε οικογενειακές ιστορίες οι οποίες παρείχαν ενδείξεις για τις ευρύτερες συνθήκες που επικρατούσαν στο χωριό (για παράδειγμα, η περιγραφή της μετακίνησης της «συνεντευξιαζόμενης» οικογένειας από τον ορεινό οικισμό στην Οινούσα παρέχει στοιχεία για τον τρόπο και τα αίτια

εγκατάλειψης του ορεινού οικισμού). Στις «συνεντεύξεις-κουβέντες» ήταν παρόντες το ζευγάρι και σπανιότερα τα παιδιά της οικογένειας· στις περιπτώσεις νοικοκυριών της -1 γενιάς, ο πατέρας/σύζυγος είχε το λόγο στο μεγαλύτερο μέρος της συνέντευξης, ενώ η «κυριαρχία» του άνδρα δεν αμφισβητούνταν ούτε στα νοικοκυριά της -2 και της σημερινής -3 γενιάς. Από τις δέκα ιστορίες οικογενειών που καταγράφηκαν σε κασετόφωνο, οι τέσσερις αφορούν βλάχικα νοικοκυριά της -1 γενιάς, οι τέσσερις της -2 γενιάς, η μια της σημερινής γενιάς και μια προέρχεται από ντόπιο νοικοκυριό της -1 γενιάς. Ο δισταγμός που εκδήλωναν οι πληροφορητές στην αρχή της καταγραφής υποχωρούσε όταν άρχιζαν να μιλούν για θέματα που τους ενδιέφεραν και όταν απέφευγα να τους θυμίζω ότι δίνουν συνέντευξη².

Μια άλλη μορφή προφορικής αφήγησης την οποία χρησιμοποίησα ήταν η βιο-ιστορία³. Στην προκειμένη περίπτωση, η επιλογή των προσώπων έγινε με βάση δύο κριτήρια: πρώτον η ίδια η κοινωνία μου υπέδειξε τα άτομα του χωριού που μπορούσαν να μιλήσουν για την ιστορία της κοινότητας, για τη μετακίνηση των βλάχων και την αλλαγή των βιοποριστικών τους μέσων, για την πολιτιστική τους παράδοση και για ζητήματα σχετικά με την ταυτότητα. Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος επέλεξα άτομα με τα οποία είχα αναπτύξει στενές σχέσεις και ταυτόχρονα θεωρούσα αντιπροσωπευτικά των τριών γενιών ώστε να καταδειχτούν οι αλλαγές στον τρόπο πρόσληψης του

2Η χρησιμότητα της συγκεκριμένης τεχνικής μας εισάγει στην προφορική αφήγηση που επίσης εφαρμόστηκε κατά την επιτόπια έρευνα. Η διερεύνηση των αντιλήψεων για τη συγγένεια αλλά και την ταυτότητα υπό το πρίσμα του μετασχηματισμού αναδεικνύει ως προνομιακό χώρο μελέτης τον προφορικό πολιτισμό, ενώ ως κατάλληλη μέθοδο αυτή της προφορικής αφήγησης. Η προφορική ιστορία, όπως ήδη αναφέρθηκε, έχει έντονα υποκειμενικό χαρακτήρα αφού «χτίζεται» από ανθρώπους και γύρω απ' αυτούς. Πρόκειται για την τεχνική της συνέντευξης που προβιβάζεται σε επιστημονική μέθοδο μέσω της αφήγησης και έχει ως στόχο την ανασύσταση της συλλογικής εμπειρίας ενός γεγονότος ή περιόδου μέσω της συλλογικής μνήμης. Οι ιστορικοί έχουν χρησιμοποιήσει τις προφορικές αφηγήσεις για να ανασκευάσουν ένα μέρος του παρελθόντος καθώς αποτελούν μηνύματα που κατευθύνονται απ' το παρελθόν στο παρόν (Thompson 1989, Vansina 1985). Επιπρόσθετα, οι προφορικές αφηγήσεις αποτελούν δείγματα όχι μόνο ατομικής μνήμης αλλά και συλλογικής αφού εκπροσωπούν και τον ευρύτερο κύκλο ανθρώπων στον οποίο συμμετείχε ο αφηγητής (Κυριακίδου-Νέστορος 1988:234). Το μεγάλο μειονέκτημα της προφορικής ιστορίας ως ιστοριογραφικής πρακτικής απορρέει από το γεγονός ότι ο αφηγητής δεν αφηγείται την «πραγματικότητα» αλλά την ανασκευάζει τη στιγμή της συνέντευξης (Μπενβενίστε 1994:4-5)). Από την εθνογραφική ερευνητική πρακτική της Collard (1993:357) και του Danforth (1999:5) προκύπτει ότι η προφορική ιστορία αναλύεται μέσα από την κοινωνική μνήμη που είναι υποκειμενική, αλλά αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία χρησιμοποιεί (ανασκευάζει ή κατασκευάζει) το παρελθόν της για να ερμηνεύσει το παρόν.

3Η βιο-ιστορία γνωρίζει μια αναγέννηση στους κόλπους των κοινωνικών επιστημών από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και στο πλαίσιο της «μετα-θετικιστικής» και μεταμοντέρνας πολιτισμικής θεώρησης· ανθρωπολόγοι, ιστορικοί και κοινωνιολόγοι, στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν και να ερμηνεύσουν τις εμπειρίες των «άλλων», χρησιμοποιούν τις βιο-ιστορίες, μέσα από τις οποίες ο «άλλος» μιλάει για τον εαυτό του και τις εμπειρίες του (McCall και Wittner 1990:4).

παρελθόντος σε συνάρτηση με τις εμπειρίες τους. Η καταγραφή των βιο-ιστοριών έγινε τους τελευταίους μήνες της παραμονής μου στο χωριό ώστε να υπάρχει η μεγαλύτερη δυνατή εξοικείωση με τα συγκεκριμένα άτομα. Η εμπειρία που αποκόμισα κατά τη διάρκεια της καταγραφής των βιο-ιστοριών έδειξε ότι οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν πολύ πιο «ανοιχτοί» λόγω του ότι κατά την αφήγησή τους δεν ήταν παρόν κάποιο τρίτο πρόσωπο, εκπρόσωπος της τοπικής κοινωνίας ή άλλο μέλος της οικογένειάς τους· το γεγονός αυτό επιβεβαιώθηκε από την πληθώρα των πληροφοριών που απέρρεαν από την απομαγνητοφώνηση των βιο-ιστοριών κυρίως ως προς το πως βίωσαν τα υποκείμενα τις αλλαγές σε προσωπικό επίπεδο ή πως επιθυμούσαν τα ίδια να παρουσιάσουν τις αλλαγές.

Ο συνδυασμός «ποιοτικών» και «ποσοτικών» μεθόδων συνεχίζεται και στη διαχρονική μελέτη των μορφών της βλάχικης συγγένειας. Στο επίπεδο ανάλυσης που αφορά την ενασχόληση με τη μορφολογία της οικιακής ομάδας εφαρμόστηκαν ποσοτικές μέθοδοι στην επεξεργασία απογραφικού υλικού,⁴ ενώ στο επίπεδο που σχετίζεται με τις γαμήλιες στρατηγικές και νοοτροπίες εφαρμόστηκαν ποιοτικές μέθοδοι στην ανάλυση εθιμικών ρυθμίσεων και δικαιοπραξιών.

Κυριότερο μειονέκτημα της μελέτης απογραφικού υλικού είναι ότι αποκαλύπτει μια «φωτογραφική απεικόνιση» της νοικοκυριού παραβλέποντας το χρονικό παράγοντα, δηλαδή τη μεταβολή της μορφολογίας της οικιακής ομάδας στη διάρκεια του κύκλου ζωής της (Παπαταξιάρχης 1993α:47, Plakans 1984:20). Βασική προϋπόθεση για την εξαγωγή διαχρονικών συμπερασμάτων αποτελεί ο πλούτος των γραπτών πηγών που καλύπτουν μεγάλες χρονικές στιγμές, κάτι που δεν ισχύει για την Ελλάδα του 18ου και 19ου αιώνα. Από την άλλη πλευρά, η μεταγαμήλια εγκατάσταση αποτελεί στοιχείο που μπορεί να συμβάλει στη συγκρότηση μιας εικόνας της σύνθεσης και της μορφής του νοικοκυριού, χωρίς όμως τα πρότυπα εγκατάστασης να μπορούν να συνδεθούν με την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης οικιακής οργάνωσης. Η διεξοδική χρησιμοποίηση της ποσοτικής μεθόδου είναι εφικτή,

⁴Ανθρωπολογικές μελέτες του ελλαδικού χώρου που ασχολούνται με τη μορφολογία (σύνθεση και μέγεθος) της οικιακής ομάδας στο χρόνο δανείζονται τεχνικές και αναλυτικά εργαλεία από την ιστορική δημογραφία με αφετηρία τη δημοσίευση των εργασιών της ομάδας του Καίμπριτζ και την τυπολογία που προτάθηκε από τους Laslett και Hammel (βλ. Laslett και Wall 1972).

σύμφωνα με την Καυταντζόγλου, όταν λάβουμε υπόψη ότι: «Κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής του, ένα νοικοκυριό διευρύνεται και συρρικνώνεται, ακολουθώντας μια διαδικασία επιλογών και προσαρμογής ή/και άμυνας, επιλογές που υπαγορεύονται από μια σειρά απαιτήσεων, καταναγκασμών, περιορισμών και επιθυμητών προτύπων, των οποίων την προέλευση οφείλουμε να αναζητήσουμε στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο» (1988:226). Επομένως, η συγκριτική χρήση απογραφικού υλικού αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για τη μελέτη του σχηματισμού και μετασχηματισμού της οικιακής ομάδας αλλά δεν αρκεί από μόνη της. Η οικιακή ομάδα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως στατιστική μονάδα, όχι όμως ως στατική. Οι φάσεις διεύρυνσης, διασκορπισμού και αντικατάστασης των μελών της παραπέμπουν και σε διαφορετικές λειτουργίες που πρέπει να επισημανθούν (Τεάζη-Αντωνοπούλου 1987:55-56).

Παρά την κριτική που έχει ασκηθεί στην ανάλυση της ιστορικής δημογραφίας και τις τροποποιήσεις που έχει δεχτεί η τυπολογία των Laslett και Hammel (1972) για να προσαρμοστεί στο ελληνικό παράδειγμα, η τεχνική της μας επιτρέπει να απεικονήσουμε τη μορφή της βλάχικης οικιακής ομάδας πριν και μετά την αστικοποίηση, αλλά κυρίως να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία αλλαγής της από το 1968 μέχρι σήμερα. Η ταξινόμηση των Laslett και Hammel τροποποιείται για να προσαρμοστεί στην περίπτωση της Οινούσας. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα πολυπυρηνικά νοικοκυριά, βασικό κριτήριο κατάταξης είναι η συνοίκηση παντρεμένων αδελφών στο πατρικό σπίτι. Τα διευρυμένα νοικοκυριά αποτελούνται από το συζυγικό πυρήνα και έναν γονέα του συζύγου· διαχωρισμός δεν γίνεται ανάμεσα στα ηλικιωμένα και στα νεαρά ζευγάρια που δεν έχουν παιδιά, καθώς -για την κτηνοτροφική περίοδο που μας ενδιαφέρει να δούμε αν το ζευγάρι αποχωρεί νωρίς από την οικογένεια καταγωγής του- στις ετήσιες απογραφές τα παντρεμένα ζευγάρια χωρίς παιδιά είναι ελάχιστα. Επίσης, οι πολυπυρηνικές οικογένειες δεν ταξινομούνται ανάλογα με το αν ο αρχηγός είναι από την ανιούσα ή την κατιούσα γενιά εφόσον ο πατέρας θεωρείται αρχηγός μέχρι το θάνατό του. Τέλος, δεν κάνω διάκριση, στις απογραφές πριν το 1968, ανάμεσα τις βλάχικες οικογένειες που ζούσαν στο Χιονοχώρι και σ' εκείνες της Οινούσας, δεδομένου ότι δεν διέφεραν ως προς τα οικονομικο-κοινωνικά τους

χαρακτηριστικά· η ειδοποιός διαφορά στην περίπτωση των βλάχων της Οινούσας εντοπίζεται στο γεγονός ότι βρέθηκαν σε δυσχερέστερη οικονομική θέση τη δεκαετία του 1950 και βοηθήθηκαν από τη Νομαρχία, η οποία τους παραχώρησε τα σπίτια των ντόπιων φυγάδων. Όσον αφορά τις καταγραφές μετά το 1968, οπότε και χαλαρώνει ο κανόνας της ενδογαμίας, κατατάσσω τα νοικοκυριά που προέρχονται από μεικτούς γάμους βλάχων/ντόπιων χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την προέλευση του αρχηγού της οικογένειας (λόγω της πατροτοπικής εγκατάστασης), ενώ τα νοικοκυριά που δημιουργούνται από μεικτούς γάμους όπου ο ένας από τους δύο συζύγους κατάγεται εκτός χωριού, τα κατατάσσω με κριτήριο την καταγωγή του/της συζύγου από το χωριό (και εδώ λόγω μεταγαμής εγκατάστασης).

Τα δύο δημοτολόγια της κοινότητας (το ένα καταρτίστηκε το 1953 και το άλλο, το οποίο χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα, το 1957), το μητρώο αρρένων (πρώτη εγγραφή το 1861), οι ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεως (πρώτη εγγραφή το 1950), γάμου (πρώτη εγγραφή το 1946) και θανάτου (πρώτη εγγραφή το 1946), καθώς και οι ετήσιες κοινοτικές καταστάσεις ύδρευσης, συγκροτούν το τοπικό αρχαικό υλικό που χρησιμοποίησα για τη συλλογή των ποσοτικών στοιχείων σχετικά με τη σύνθεση και το μέγεθος των οικιακών ομάδων του χωριού, αλλά και για τις άλλες παραμέτρους που επηρεάζουν τον αναπτυξιακό κύκλο ενός νοικοκυριού όπως είναι ο αριθμός και η σειρά γέννησης των παιδιών, η ηλικία γάμου, η διάρκεια κατά μέσο όρο ζωής και η μεταγαμής εγκατάσταση. Η χρησιμοποίηση του δημοτολογίου, του έτους 1957, ως πηγή για την ταξινόμηση των οικιακών ομάδων με βάση το μέγεθος και τη σύνθεση τους δεν ήταν εφικτή καθώς η απογραφή δεν έγινε ανά σπίτι αλλά ανά οικογενειακό πυρήνα με τα παιδιά του και έτσι δεν μπορούμε να διακρίνουμε αν οι παντρεμένοι γιοι ζούσαν κάτω από την πατρική στέγη ή είχαν αποχωρήσει από αυτήν. Οι ετήσιες καταστάσεις ύδρευσης, στις οποίες καταγράφεται ο αριθμός των μελών που διαμένουν σε κάθε σπίτι μου επέτρεψαν να συγκροτήσω μια εικόνα της σύνθεσης και του μεγέθους των νοικοκυριών σε δεδομένες χρονικές στιγμές (1953, 1961, 1971, 1985, 1996). Τα μεγέθη που προέκυψαν έπρεπε να επαληθευτούν με τη βοήθεια των υπόλοιπων κοινοτικών αρχείων αλλά και από τους ίδιους τους κατοίκους. Η μέθοδος που χρησιμοποίησα ήταν εξαιρετικά επίπονη και

χρονοβόρα αλλά απεδείχθη αξιόπιστη καθώς, με την ολοκλήρωση της καταγραφής, οι επαληθεύσεις που έγιναν οδήγησαν στα ίδια ποσοτικά μεγέθη.

Το δεύτερο επίπεδο στο οποίο εντοπίζεται η διαχρονική επισκόπηση της μορφής της σύγχρονης ελληνικής συγγένειας αφορά την ανάλυση στρατηγικών (εθιμικών και νομοθετημένων) που συνδέονται με την οικογένεια -το γάμο, την μεταγαμήλια εγκατάσταση και τη μεταβίβαση της περιουσίας. Οι σχετικές έρευνες στην προκειμένη περίπτωση στοχεύουν στην αποκάλυψη του εξουσιαστικού λόγου και των νοοτροπιών που διέπουν τις στρατηγικές οι οποίες εξασφαλίζουν την κοινωνική παραγωγή και αναπαραγωγή, αναδεικνύοντας έτσι το αξιακό περιεχόμενο αυτών των στρατηγικών. Η καταγεγραμμένη αντοχή στο χρόνο των αντιλήψεων που διέπουν τις συγγενειακές πρακτικές και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων καθιστούν την ποιοτική ανάλυση της συγγένειας πολύτιμη μέθοδο για τη διερεύνηση τόσο των κοινωνικών επιπτώσεων της αλλαγής όσο και της εσωτερικής δυναμικής της μικροκοινωνίας της Οινούσας.

Τα στοιχεία για τη διερεύνηση των πρακτικών καθώς και των αντιλήψεων και του εξουσιαστικού περιεχομένου του γάμου -κριτήρια επιλογής της νύφης/του γαμπρού, μεταγαμήλια εγκατάσταση, τελετουργία γάμου- προήλθαν από τις ληξιαρχικές πράξεις γάμου της κοινότητας και από μια σειρά τυπικών (με συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο) συνεντεύξεων που πήρα από τους κατοίκους. Το γεγονός ότι οι ληξιαρχικές πράξεις γάμου χρονολογούνται από το 1946 μας επιτρέπει να ελέγξουμε τις αλλαγές ή τις συνέχειες στα ποσοστά ενδογαμίας, την ηλικία γάμου, τη σειρά γάμου των παιδιών καθώς και τα πρότυπα εγκατάστασης μετά το γάμο. Οι συνεχιζόμενες καταγραφές στοιχείων στις οποίες συνίστανται οι ληξιαρχικές πράξεις μας επιτρέπουν να εντοπίσουμε αν όντως υπήρξε αλλαγή σε κάποια εθιμική πρακτική και αν επρόκειτο για παροδική ή μόνιμη αλλαγή.

Οι τρόποι μεταβίβασης της περιουσίας συγκροτούν τον προνομιακό χώρο διερεύνησης των αντιλήψεων και κυρίως του εξουσιαστικού περιεχομένου της συγγένειας. Οι στρατηγικές που εφαρμόζουν οι οικογένειες για να εξασφαλίσουν την υλική και συμβολική τους αναπαραγωγή αποκαλύπτουν την ιεραρχία στο εσωτερικό της κύριας συγγενειακής ομάδας,

το οικογενειακό νοικοκυριό, αλλά και τους κανόνες που το νοικοκυριό επιβάλλει ως ασφαλιστικές δικλείδες για την επίτευξη της αναπαραγωγής. Αυτό το στόχο έχει και η ανάλυση δικαιοπραξιών που αφορούν τη μεταβίβαση της οικογενειακής περιουσίας, η οποία αποδεικνύεται πολύτιμη στην αναζήτηση του εξουσιαστικού περιεχομένου στη Μακρά Διάρκεια και στον εντοπισμό αλλαγών, συνεχειών ή πισωγυρισμάτων εξαιτίας της αστικοποίησης. Δυστυχώς, η προσπάθεια συγκέντρωσης δικαιοπραξιών που να αναφέρονται στη μεταβίβαση της γονικής περιουσίας από τη μια γενιά στην άλλη ήταν εξαιρετικά δύσκολη καθώς στις Σέρρες δεν υπάρχει δημόσιο ή ιδιωτικό ιστορικό αρχείο που να συγκεντρώνει τέτοιο υλικό ενώ, παράλληλα, δεν μπορούσα να έχω πρόσβαση στα αρχεία του υποθηκοφυλακείου καθώς απαγορεύεται η κοινοποίησή τους σε ιδιώτες.

Οι τρεις δικηγόροι-συμβολαιογράφοι που μου υπέδειξαν οι κάτοικοι ως τους νομικούς με τους οποίους συνεργάζονται οι βλάχοι της Οινούσας αρνήθηκαν να μου «ανοίξουν» τα αρχεία τους επικαλούμενοι το επαγγελματικό απόρρητο. Πάντως, με πληροφόρησαν για τους τρόπους με τους οποίους γίνονταν οι μεταβιβάσεις την εποχή που δεν χρησιμοποιούσαν τις υπηρεσίες του συμβολαιογράφου αλλά και τη χρονική στιγμή κατά την οποία οι Οινουσαίοι βλάχοι άρχισαν να επισκέπτονται τους συμβολαιογράφους των Σερρών. Η προσπάθεια να συγκεντρώσω δικαιοπραξίες από τους ίδιους τους βλάχους ήταν αμφιβόλου αποτελεσματικότητας καθώς αφορούσε ένα πολύ προσωπικό και οικογενειακό θέμα. Βέβαια, προφορικά δόθηκαν πληροφορίες για το τι είδους μεταβιβάσεις έχει κάνει κάθε οικογένεια, πότε τις έκανε και σε ποιούς. Όσες φορές ωστόσο ζήτησα να δω ο ίδιος αντίγραφο των δικαιοπραξιών, αρνήθηκαν διακριτικά να ανταποκριθούν στο αίτημά μου ή το ανέβαλαν για άλλη φορά. Τελικά κατάφερα να καταγράψω μόλις οκτώ δικαιοπραξίες που αφορούσαν μεταβιβάσεις εν ζωή και είχαν συνταχθεί από συμβολαιογράφους στο διάστημα από το 1982 έως το 1991· οι έξι αφορούσαν γονικές παροχές του πατρικού σπιτιού στην Οινούσα από την -1 στην -2 γενιά και οι υπόλοιπες δύο γονικές παροχές αστικών ακινήτων από την -1 γενιά στη σημερινή.

**Μέρος Πρώτο:
Η αλλαγή**

Κεφάλαιο 3

Το χωριό και η σχέση του με το ευρύτερο περιβάλλον

Στόχος του κεφαλαίου είναι η παρουσίαση στον αναγνώστη του τόπου έρευνας και του πληθυσμού του. Η εισαγωγή στο «αντικείμενο» της έρευνας γίνεται αρχικά μέσα από την περιγραφή της κοινωνικής ιστορίας της Οινούσας έτσι όπως την περιέγραψαν εκπρόσωποι των δύο ομάδων, των βλάχων και των ντόπιων. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η σημερινή γεωγραφική και οικονομικο–κοινωνική εικόνα της Οινούσας, ενώ παράλληλα περιγράφεται ιστορικά η σχέση της κοινότητας με τον ευρύτερο χώρο και κυρίως με την πόλη των Σερρών, στην οποία ανήκει διοικητικά από το 1998.

A. Η κοινωνική ιστορία του χωριού: ντόπιοι και βλάχοι⁵

Οι κάτοικοι της Οινούσας ζούσαν μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920 στον ορεινό οικισμό του χωριού, το Χιονοχώρι, που είναι χτισμένος σε πλαγιά του Μενοίκιου όρους σε υψόμετρο 660 μέτρων. Δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για το πότε χτίστηκε ο οικισμός του Χιονοχωριού, υπάρχουν όμως ενδείξεις για την περίοδο κατά την οποία πρωτοκατοικήθηκε η περιοχή· το 1260 δύο μοναχοί, ο Ιωαννίκιος και ο Ιωακείμ εγκαταστάθηκαν ως ασκητές στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων στο Χιονοχώρι, η οποία χρονολογείται από την ίδια περίοδο. Η τοπική ιστορία μέσω της συλλογικής μνήμης συμφωνεί με την εκδοχή ότι το Χιονοχώρι ήταν βυζαντινός οικισμός του 13ου - 14ου αιώνα. Το όνομα του χωριού προέρχεται από το τουρκικό Καρλήκιοϊ (Karlı-Koy = χιονισμένο χωριό), ονομασία με την οποία αποκαλείται ακόμα και σήμερα από τους κατοίκους της Οινούσας. Το Καρλήκιοϊ μετά την απελευθέρωση το 1913, εντάχθηκε ως οικισμός στη γειτονική κοινότητα του Αγίου Πνεύματος (Βεζνίκου) και αναγνωρίστηκε ως αυτόνομη κοινότητα το 1923. Ο πληθυσμός του οικισμού, μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, ήταν

⁵Τα στοιχεία για τη συγκρότηση της κοινωνικής ιστορίας του χωριού προήλθαν από απομαγνητοφωνήσεις άτυπων συνεντεύξεων, σημειώσεις από συζητήσεις που είχα με τους κατοίκους του χωριού και από βιβλιογραφικό υλικό -ιστορικό - λαογραφικού προσανατολισμού γραμμένο από μη «επαγγελματίες» ιστορικούς- το οποίο εντόπισα στη δημοτική βιβλιοθήκη των Σερρών. (βλ. Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. 1962, Κουντιάδης (Ιερομόναχος) 1925, Παπακυριάκος 1996, Πουλιάκας 1995, Σαμσάρης 1971, Ψαθός και Μητράκλη-Ψαθά 1976). Πρόκειται για την κοινωνική ιστορία του χωριού όπως τη βίωσαν οι κάτοικοι ή όπως έχει καταγραφεί στη συλλογική μνήμη. Επομένως, πρόκειται για μια υποκειμενική ιστορία, έντονα επιλεκτική, που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι πραγματεύονται το παρελθόν τους, από τις αρχές του 20ου αιώνα.

ντόπιος, δίγλωσσος, με μητρική γλώσσα τη βουλγάρικη και ασχολούνταν αποκλειστικά με την οικογενειακή αγροτική παραγωγή. Μέχρι τη δεκαετία του 1920 οι κάτοικοί του καλλιεργούσαν σιτηρά και αμπέλια και αργότερα κατά κύριο λόγο καπνό.

Η περιγραφόμενη από τους κατοίκους ιστορία της κοινωνικής αντιπαράθεσης πήρε «σάρκα και οστά» τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, όταν βλαχόφωνοι ημινομάδες κτηνοτρόφοι προσπάθησαν να εποικίσουν την περιοχή. Το Καρλήκιοϊ θεωρήθηκε από πολλούς βλάχους κτηνοτρόφους ως κατάλληλος χώρος για τη μόνιμη εγκατάσταση των οικογενειών τους· ιδανικός τόπος για κτηνοτροφία, καθώς βρίσκονταν στους πρόποδες του Μπόζ-ντάγκ (Μενοίκιο όρος), περιελάμβανε στα όριά του βοσκότοπους μεγάλης έκτασης, βρίσκονταν κοντά στην πεδιάδα των Σερρών ενώ, παράλληλα, ήταν τόπος απομονωμένος και άρα δυσπρόσιτος για τις δυνάμεις αστυνόμευσης που κυνηγούσαν συχνά τους κτηνοτρόφους. Η προσπάθεια των βλάχων να εποικίσουν το Καρλήκιοϊ συνάντησε σημαντικά εμπόδια από τους ντόπιους κατοίκους, οι οποίοι αντιδρούσαν στην εγκατάσταση ξένων, και μάλιστα κτηνοτρόφων, στην περιοχή τους. Δημιουργήθηκε έτσι μια ανταγωνιστική, συχνά εχθρική, σχέση ανάμεσα στους ντόπιους του Καρλήκιοϊ και τους βλάχους κτηνοτρόφους των γύρω περιοχών, η οποία επιδεινώθηκε από τις ευρύτερες πολιτικο-στρατιωτικές συγκυρίες του Μακεδονικού Αγώνα, την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα. Στις 21 Μαΐου του 1908, απόσπασμα βουλγάρων κομιτατζήδων σκότωσε στις τοποθεσίες Μπόζ-ντάγκ, Κάρπα και Σπανακλή 10 βλάχους βοσκούς. Στη συνέχεια, συγγενείς των νεκρών βοσκών σκότωσαν ορισμένους ντόπιους του Καρλήκιοϊ, θεωρώντας τους υπεύθυνους για την υπόδειξη στο βουλγαρικό απόσπασμα της θέσης που βρίσκονταν οι βοσκοί. Το περιστατικό αυτό έχει μείνει στη μνήμη των μεν βλάχων ως προδοσία των ντόπιων, των δε ντόπιων ως απόδειξη του μίσους και της κακίας που τρέφουν γι' αυτούς οι βλάχοι.

Η συγκατοίκηση ντόπιων και βλάχων στο Καρλήκιοϊ θα πραγματοποιηθεί, παρά τους άσχημους οίωνους, με την απελευθέρωση των Σερρών από τη Βουλγαροκρατία το 1913. Μέχρι τότε, όσοι βλάχοι επιχειρούσαν να χτίσουν πρόχειρα καταλύματα στον οικισμό εκδιώκονταν από τους ντόπιους, με αποτέλεσμα οι στάνες τους να βρίσκονται αρκετά

μακριά από τον οικισμό. Με την αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού στις 21 Ιουνίου, πολλές οικογένειες ντόπιων του χωριού, φοβούμενες τη συμπεριφορά των ελληνικών στρατευμάτων, αναχώρησαν προς τη Βουλγαρία, αφήνοντας έτσι ελεύθερες πολλές κατοικίες, οι οποίες αγοράστηκαν ή νοικιάστηκαν από βλάχους κτηνοτρόφους με τη σύμφωνη γνώμη της τοπικής διοίκησης. Οι φήμες για συμμετοχή ντόπιων του Καρλήκιοϊ στις λεηλασίες του βουλγαρικού στρατού πριν τη φυγή του οργίαζαν και πάλι καταγγελίες κατοίκων γειτονικού ελληνόφωνου χωριού οδήγησαν τον ελληνικό στρατό στο κάψιμο των ντόπιων σπιτιών και στην καταδίωξη ορισμένων οικογενειών οι οποίες ωστόσο φυγαδεύτηκαν ή κρύφτηκαν από βλάχικες οικογένειες που είχαν διεισδύσει στις παρυφές του οικισμού. Παρά το χέρι βοήθειας που πρόσφεραν ορισμένες βλάχικες οικογένειες στους ντόπιους, η μεταξύ τους σχέση συνέχισε να χαρακτηρίζεται από έντονη καχυποψία, η οποία ήταν αποτέλεσμα των γεγονότων του πρόσφατου παρελθόντος αλλά και της διαδεδομένης φήμης ότι οι ντόπιοι ήταν φιλοβούλγαροι. Κατά την άποψη των ντόπιων, οι φήμες αυτές δεν στηρίζονταν τόσο στη φιλοβουλγαρική στάση των ντόπιων της εποχής, όσο στο γεγονός ότι ο βουλγαρικός στρατός αντιμετώπιζε τον ντόπιο σλαβόφωνο πληθυσμό ως ομοεθνή του. Έτσι, όταν στη δεύτερη -μέσα στον 20ο αιώνα- εισβολή των βουλγάρων στο χωριό, το 1917, αιχμαλωτίστηκαν 60 άνδρες και οδηγήθηκαν στη Βουλγαρία, οι ντόπιοι θεωρήθηκαν φιλοβούλγαροι καθώς μιλούσαν την ίδια γλώσσα με τον εισβολέα· ωστόσο αν και η γλώσσα συνιστούσε κριτήριο για το ποιος θα κρατηθεί όμηρος από τους βούλγαρους, ανάμεσα στους ομήρους εκτός από βλάχους υπήρχαν και ντόπιοι που δήλωσαν ότι ήταν έλληνες και όχι βούλγαροι.

Στη σύντομη συνύπαρξη των δύο ομάδων η εθνοτική αντιπαράθεση λειτούργησε ως το κύριο κριτήριο ρύθμισης των κοινωνικών τους σχέσεων στο Καρλήκιοϊ. Παρά το γεγονός ότι υπήρχαν κοινοί δημόσιοι χώροι (σχολείο, εκκλησία, καφενείο) βλάχοι και ντόπιοι συγκροτούσαν δύο χωριστούς κόσμους. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας, οι δύο ομάδες ήταν κοινωνικά στιγματισμένες απ' τον περίγυρό τους, για διαφορετικούς λόγους η καθεμιά: οι ντόπιοι επειδή μιλούσαν τα βουλγάρικα, που αποτελούσε ένδειξη της εθνικής τους υπόστασης (οι γύρω κοινότητες και

η πόλη των Σερρών ήταν ελληνόφωνες, με ελληνική συνείδηση), και οι βλάχοι διότι είχαν δοσοληψίες με τις εκάστοτε τοπικές διοικήσεις αλλά και με τους γεωργούς, καθώς καταπατούσαν συχνά τα διακοινοτικά σύνορα και τις καλλιεργούμενες εκτάσεις στην προσπάθεια εξεύρεσης βοσκοτόπων. Η εγκατάστασή τους στο Καρλήκιοϊ ήταν ζωτικής σημασίας για τους βλάχους καθώς στον οικισμό υπάγονταν ένα μεγάλο μέρος του Μενοίκιου όρους το οποίο δεν καλλιεργούνταν, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζονται τόσο καλοκαιρινοί όσο και χειμερινοί βοσκότοποι.

Διαπιστώνουμε ότι η αντιπαράθεση ντόπιων και βλάχων δεν εφάπτεται του τυχόν ανταγωνισμού που ενδεχομένως προκαλούν οι διαφορετικές βιοποριστικές τους δραστηριότητες. Ο ανταγωνισμός κτηνοτρόφων και γεωργών δεν υφίστατο στην περίπτωση του Καρλήκιοϊ καθώς η γύρω περιοχή ήταν άγονη, κατάλληλη μόνο για βοσκότοπους, ενώ οι ντόπιοι γεωργοί είχαν τα χωράφια και τις αποθήκες τους σε μία ημιορεινή περιοχή αρκετά χιλιόμετρα νότια του οικισμού (στη σημερινή τοποθεσία της Οινούσας). Τα αίτια της αντιπαράθεσης των δύο ομάδων, η οποία είχε εκδηλωθεί με εθνοτικά κριτήρια, θα πρέπει να αναζητηθούν στις ιδιάζουσες πολιτικο-στρατιωτικές συγκυρίες που είχαν επικρατήσει στην περιοχή -εξαιτίας του Μακεδονικού Αγώνα, των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου- καθώς και στον εποικισμό του Καρλήκιοϊ από τους βλάχους, στην προσπάθεια προσαρμογής τους στις οικολογικές και κοινωνικές συνθήκες.

Μεταξύ 1925 και 1928, αρκετές οικογένειες ντόπιων γεωργών άρχισαν να χτίζουν καταλύματα στο χώρο των σιταποθηκών τους, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας μικρός οικισμός στον οποίο περνούσαν όλο και περισσότερο χρόνο με τις οικογένειές τους. Την ενέργεια αυτή επέβαλαν οι ανάγκες της καπνοκαλλιέργειας· καθώς οι ντόπιοι έπρεπε να δουλεύουν όλο και περισσότερο στα χωράφια τους, ήταν αναγκασμένοι να διανύουν συχνά μια πολύωρη απόσταση στο δύσβατο μονοπάτι που χώριζε το Χιονοχώρι από τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις τους. Η μόνιμη εγκατάσταση των ντόπιων στον πεδινό οικισμό έγινε πραγματικότητα το 1928 μετά τα επεισόδια που προκλήθηκαν στις κοινοτικές εκλογές. Πολλοί κτηνοτρόφοι οι οποίοι είχαν μεταβεί στο βουνό τις ημέρες καταρτισμού των εκλογικών καταλόγων, βρέθηκαν χωρίς δικαίωμα ψήφου στις εκλογές και κατηγόρησαν τον ντόπιο

γραμματέα και πρόεδρο ότι η μη εγγραφή τους στους καταλόγους ήταν σκόπιμη. Οι κατηγορίες έγιναν αίτια να σημειωθούν βιαιότητες και να χρειαστεί η επέμβαση της αστυνομίας από γειτονικό χωριό· ήταν η τελευταία φορά που εκλέχτηκε ντόπιος πρόεδρος.⁶ Η ένταση εκτονώθηκε τελικά με τη μόνιμη εγκατάσταση των ντόπιων στον πεδινό οικισμό, ο οποίος το 1932 μετονομάστηκε από Δερβέσιανη (η ονομασία της περιοχής επί Τουρκοκρατίας) σε Οινούσα (από τα πολλά αμπέλια που υπήρχαν παλιά στην περιοχή) και εντάχθηκε στην κοινότητα του Χιονοχωρίου.

Στο διάστημα από το 1928 έως το 1947, οι ντόπιοι και οι βλάχοι ζούσαν σε χωριστούς οικισμούς και διατηρούσαν ελάχιστες επαφές οι οποίες περιορίζονταν στο επίπεδο της τοπικής διοίκησης (υπήρχε κοινό κοινοτικό γραφείο στο Χιονοχώρι) και στη ρύθμιση οικονομικών υποθέσεων· οι τελευταίες σχετίζονταν κυρίως με το γεγονός ότι οι ντόπιοι νοίκιαζαν ή πουλούσαν στους βλάχους τα σπίτια ή τα οικόπεδα που είχαν στο Χιονοχώρι. Έτσι, οι ντόπιοι διακόπτοντας τις επαφές με τη γενέτειρα και τον τόπο καταγωγής τους, φαίνεται να επαναδιαπραγματεύθηκαν την ταυτότητάς τους στο πλαίσιο του νέου τόπου εγκατάστασής τους χωρίς την ύπαρξη της αντίπαλης ομάδας. Από την άλλη πλευρά, οι βλάχοι μετά από τη λήξη των συνεχών μετακινήσεων τους στο χώρο της Μακεδονίας και της Ηπείρου, στα μέσα του 19ου αιώνα, οικειοποιήθηκαν τον τόπο καταγωγής των ντόπιων και εγκαταστάθηκαν στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών.

Όσον αφορά τη διαπραγμάτευση της ετερότητας, για τις δύο ομάδες, ο εθνοτικός παράγοντας έρχεται ξανά στο προσκήνιο το 1941, όταν ο βουλγάρικος στρατός κατέλαβε, για τρία χρόνια, την πέρα του Στρυμόνα ποταμού Ανατολική Μακεδονία. Ο διορισμός ντόπιου προέδρου από τη βουλγαρική διοίκηση και η λειτουργία βουλγάρικου σχολείου στην Οινούσα (παράλληλα με το κλείσιμο του ελληνικού στο Χιονοχώρι) ξύπνησαν τα εθνοτικά μίση. Όμως οι κοινωνικές σχέσεις δεν διαταράχτηκαν όπως στην περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα, αφενός γιατί οι δύο ομάδες δεν ζούσαν στον ίδιο οικισμό και αφετέρου γιατί το βουλγαρικό δασαρχείο επέτρεπε, με την καταβολή φορολογίας, την ελεύθερη βοσκή στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές, ευνοώντας έτσι την μικρή κτηνοτροφία των βλάχων του

⁶Από το 1923, το Καρλήκιοϊ έγινε ξεχωριστή κοινότητα και μετονομάστηκε σε Χιονοχώρι.

Χιονοχωρίου. Στα χρόνια της κατοχής, η σχεδόν καθολική τους συμμετοχή στις Εαμικές οργανώσεις των Σερρών θα γίνει αιτία για την καταδίωξη των βλάχων και την κατάσχεση των κοπαδιών τους από τον βουλγαρικό στρατό. Η σύλληψη και η εξαφάνιση δύο βλάχων στο Μπόζ-ντάγκ αποδόθηκε από τους Χιονοχωρίτες στη διοχέτευση πληροφοριών από τους ντόπιους οι οποίοι απολάμβαναν την προνομιακή μεταχείριση των στρατευμάτων κατοχής· αυτή τη φορά όμως δεν υπήρξαν αντίποινα.

Μέσα στον 20ο αιώνα, ντόπιοι και βλάχοι συμβίωσαν στον ίδιο οικισμό για δεύτερη φορά την περίοδο του Εμφυλίου. Το 1947, με απόφαση της Νομαρχίας εκκενώθηκε το Χιονοχώρι -ως ορεινή περιοχή που δε μπορούσε να ελεγχθεί από το στρατό- και οι κάτοικοι, μαζί με τα ζώα και τα υπάρχοντά τους, εγκαταστάθηκαν στην Οινούσα. Οι ντόπιοι δέχτηκαν αδιαμαρτύρητα την νέα κατάσταση· εξάλλου, τα περιθώρια αντίδρασης ήταν περιορισμένα, καθώς οι πληγές από την πρόσφατη αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού και την ταυτόχρονη αναχώρηση των μισών, σχεδόν, οικογενειών του χωριού για τη Βουλγαρία δεν είχαν κλείσει. Πολλές βλάχικες οικογένειες εγκαταστάθηκαν στα σπίτια των «φυγάδων» τα οποία είχε επιτάξει το δημόσιο, ενώ οι υπόλοιπες έπρεπε να συγκατοικήσουν με ντόπιες οικογένειες που θα επιλέγονταν μετά από κλήρωση. Η συγκατοίκηση διήρκεσε, εν μέσω εξαιρετικά δύσκολων συνθηκών, τρία χρόνια. Εξαιτίας της παρουσίας των ανταρτών, ο διαθέσιμος χώρος για τις μετακινήσεις των κτηνοτρόφων στο βουνό ήταν περιορισμένος και υπήρχε κίνδυνος για τους βλάχους να χάσουν τα ζώα τους. Επιπλέον, η έλλειψη τροφίμων και ικανοποιητικών εσόδων από την καπνοκαλλιέργεια ήταν αισθητή, ενώ δεν έλλειπαν οι συχνές αντιδικίες μεταξύ γεωργών και κτηνοτρόφων εξαιτίας της καταπάτησης της καλλιεργήσιμης γης από τα κοπάδια. Βέβαια, την ίδια περίοδο η μη συμμετοχή των βλάχων και των ντόπιων στις οργανώσεις του Ε.Α.Μ. και του Ε.Λ.Α.Σ. περιόριζε τόσο τις απώλειες σε ανθρώπινες ζωές όσο και τις μεταξύ τους αντιπαλότητες για πολιτικο-ιδεολογικά ζητήματα. Το σημαντικότερο ωστόσο πρόβλημα δημιουργούσε η συγκατοίκηση σ' ένα σπίτι ενός ή δύο δωματίων, δύο και συχνά τριών οικογενειών που είχαν γαλουχηθεί με το μίσος για την «αντίπαλη» κοινωνική ομάδα. Ήταν φυσικό, μετά τον Εμφύλιο, οι βλάχοι να θέλουν να επιστρέψουν στο Χιονοχώρι, αν και οι συνθήκες δεν

ήταν τόσο ιδανικές αφού οι περισσότερες οικογένειες έπρεπε να ξαναχτίσουν τα κατεστραμμένα σπίτια τους από την αρχή. Πάντως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επανεγκατάστασή τους στο Χιονοχώρι έδινε στους βλάχους την ευκαιρία για ένα ελπιδοφόρο ξεκίνημα: το βουνό ήταν σε πολύ καλή κατάσταση από άποψη βοσκής, καθώς είχε μείνει σε πολλά σημεία απάτητο εξαιτίας των αναταραχών της δεκαετίας του 1940, οπότε μπορούσαν να μεγαλώσουν τα κοπάδια τους και να επωφεληθούν από το εμπόριο κρέατος και γάλακτος· παράλληλα, το δασαρχείο έδινε δωρεάν σημαντικές ποσότητες ξυλείας για την επισκευή των σπιτιών αλλά και για καύσιμη ύλη.

Από το 1951, οι δύο ομάδες ζουν σε ξεχωριστούς οικισμούς και επανέρχονται, για μια δεκαπενταετία περίπου, στους ρυθμούς ζωής που είχαν αναπτύξει πριν τη δεκαετία του 1940: οι βλάχοι, μια ενδογαμική κτηνοτροφική κοινωνία οργανωμένη στη βάση των αρρενογονικών δεσμών συγγένειας και συνεργασίας, καθώς και των σύνθετων οικιακών νοικοκυριών, και οι ντόπιοι, μια ενδογαμική αγροτική κοινωνία που στηρίζονταν στην οικογενειακή παραγωγή καπνού. Το εθνοτικό στοιχείο δεν αποτελούσε μέσο προσαρμογής στις οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες αλλά εξακολουθούσε να αποτελεί βασικό παράγοντα προσδιορισμού της ταυτότητας και των κοινωνικών σχέσεων στον πεδινό οικισμό της Οινούσας. Μετά το 1951, 11 οικογένειες βλάχων συνέχιζαν να κατοικούν σε σπίτια («φυγάδων») όπου είχαν εγκατασταθεί αρχικά το 1944· το 1957 στις οικογένειες αυτές θα προστεθούν άλλες 11, στις οποίες παραχωρήθηκαν τα υπόλοιπα κενά σπίτια που επιτάχθηκαν από τη νομαρχιακή διοίκηση. Οι βλάχικες οικογένειες που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Οινούσα τη δεκαετία του 1950 συνέχισαν να ασχολούνται με τη μεταβατική κτηνοτροφία, με τη διαφορά ότι η βόσκηση των ζώων περιορίστηκε στις περιοχές γύρω από τον πεδινό οικισμό, τις οποίες νοίκιαζαν από τον αγροτικό συνεταιρισμό των ντόπιων· επρόκειτο για φτωχές οικογένειες του Χιονοχωρίου που εκμεταλλεύτηκαν τις ευνοϊκές ρυθμίσεις της Νομαρχίας για την απόκτηση οικοπέδου και σπιτιού στην Οινούσα. Στην ομάδα αυτή θα δωθεί από τους βλάχους που παρέμειναν στο Χιονοχώρι η ονομασία «εντόπιοι βλάχοι». Το γεγονός ότι οι τελευταίοι ζούσαν ανάμεσα στους ντόπιους και ανέπτυξαν μαζί τους κοινωνικές σχέσεις μαρτυρά και ο πρώτος γάμος μεταξύ ντόπιου και βλάχας που καταγράφεται τη δεκαετία του

1960, και αποκαλύπτει τη χαλάρωση των κανόνων που ρύθμιζαν τις σχέσεις των δύο εθνοτικών ομάδων.

Οι ευρύτερες οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές που σημειώθηκαν στον ελλαδικό χώρο τη δεκαετία του 1960 και συνοψίζονται στην εγκαθίδρυση καπιταλιστικών σχέσεων στην οικονομία και την κοινωνία, θα δημιουργήσουν πιέσεις αλλαγής και στις μικροκοινωνίες του Χιονοχωρίου και της Οινούσας. Οι εξωτερικές πιέσεις, σε συνδυασμό με τις εσωτερικές δυναμικές, θα οδηγήσουν τους κατοίκους σε μία σειρά από στρατηγικές αντιμετώπισης της νέας πραγματικότητας. Έτσι, πολλοί βλάχοι και ντόπιοι θα ακολουθήσουν το δρόμο της μετανάστευσης προς τη Δυτική Γερμανία, τις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη, ενώ οι υπόλοιποι Χιονοχωρίτες θα μετακινηθούν στον πεδινό οικισμό της Οινούσας, όπου θα χτίσουν νέα σπίτια και θα εγκαταλείψουν σταδιακά την κτηνοτροφία για να ακολουθήσουν αστικά επαγγέλματα.

*B. Η Οινούσα σήμερα*⁷

Η Οινούσα βρίσκεται 7 χιλιόμετρα Β.Α. της πόλης των Σερρών, χτισμένη στους πρόποδες του Μενοίκιου όρους, σε υψόμετρο 130 μέτρων. Ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 485 κατοίκους, από τους οποίους οι δύο (ένα ηλικιωμένο ζευγάρι) ζουν στον ορεινό οικισμό του Χιονοχωρίου. Η κοινότητα περιλαμβάνει 196 σπίτια, εκ των οποίων τα 56 βρίσκονται στο Χιονοχώρι (πρόκειται για ορισμένες παραθεριστικές κατοικίες βλάχων που κατάγονται από το χωριό και ζουν στην πόλη και για μισογκρεμισμένα, ακατοίκητα σπίτια) και 159 νοικοκυριά, από τα οποία 76 είναι βλάχικα και 72 ντόπια⁸. Χωροταξικά, η Οινούσα χωρίζεται σε δύο οικισμούς, τον παλιό, που βρίσκεται στη νότια πλευρά του χωριού και αποτελείται από μονώροφα ή διώροφα πέτρινα σπίτια (στην πλειοψηφία τους εγκαταλελειμμένα) χτισμένα τις δεκαετίες του 1920 και 1930, και τον καινούργιο, στο βόρειο τμήμα του χωριού, που αποτελείται από διώροφα σπίτια, τα οποία χτίστηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ταυτόχρονα με τη μετακίνηση των Χιονοχωριτών στην Οινούσα. Η κοινωνική και επαγγελματική διάκριση ντόπιων-βλάχων αντανακλάται και χωροταξικά. Η «κάτω» γειτονιά περιλαμβάνει τα σπίτια που βρίσκονται γύρω από την εκκλησία και στα οποία είναι εγκατεστημένες βλάχικες οικογένειες· οι τελευταίες παρέμειναν στην Οινούσα μετά τον Εμφύλιο ή κατέβηκαν στο χωριό από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και εγκαταστάθηκαν στα σπίτια των ντόπιων «φυγάδων». Ωστόσο, η πλειονότητα των σπιτιών της «κάτω» γειτονιάς ανήκει στους ντόπιους που πρωτοκατοίκησαν την περιοχή. Τα εμβάσματα που έστειλαν στο χωριό στο διάστημα 1967-1975 οι ντόπιοι μετανάστες από τη Γερμανία χρησιμοποιήθηκαν για να χτιστούν καινούργια σπίτια βορειότερα του παλιού οικισμού ή να προστεθούν δεύτεροι όροφοι στις παλιές πέτρινες κατοικίες· γι' αυτό και η «κάτω» γειτονιά αποτελείται από διώροφα σπίτια με τον πρώτο όροφο πέτρινο και το δεύτερο χτισμένο με τούβλα. Από την άλλη πλευρά, η «πάνω» γειτονιά περιλαμβάνει τα σπίτια που έχτισαν οι βλάχοι οι οποίοι εγκατέλειψαν το Χιονοχώρι το 1968. Η εγκατάσταση των βλάχων προς τα

⁷Κατά τη διάρκεια της βασικής επιτόπιας έρευνας η Οινούσα ήταν αυτόνομη κοινότητα του Νομού. Το 1998 εντάχθηκε, βάσει του σχεδίου «Καποδίστρια», στο δήμο Σερρών.

⁸Τα πληθυσμιακά στοιχεία της κοινότητας προέρχονται από την επιτόπια έρευνα η οποία ολοκληρώθηκε το Φεβρουάριο του 1997.

βόρεια του οικισμού ήταν επιβεβλημένη καθώς οι περισσότεροι συνέχιζαν την κτηνοτροφία και έπρεπε να έχουν άμεση πρόσβαση στο βουνό. Επίσης, το βόρειο μέρος του χωριού συγκέντρωνε και το μεγαλύτερο τμήμα της κοινοτικής γης που απαλλοτριώθηκε και μοιράστηκε στους Χιονοχωρίτες το 1968. Αρχικά, τα περισσότερα σπίτια της «πάνω» γειτονιάς ήταν υπερυψωμένα μονώροφα· ο ημιώροφος είχε εξ' αρχής χρησιμοποιηθεί ως αχούρι για τα ζώα και μετατράπηκε σε αυτόνομο σπίτι όταν η οικιακή ομάδα εγκατέλειψε την κτηνοτροφία. Έτσι σήμερα, ο πρώτος όροφος αυτών των σπιτιών κατοικείται από τους γηραιούς γονείς της οικογένειας και ο δεύτερος από την οικογένεια του μικρότερου σε ηλικία γιου που ζει στο χωριό.

Η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων χτίστηκε το 1968 και βρίσκεται στο παλιό κέντρο του χωριού, δηλαδή ανάμεσα στον παλιό και στον καινούργιο συνοικισμό, στο χώρο της παλιάς πλατείας. Εξαιτίας της τάσης επέκτασης του χωριού προς τα Β.Α., όπου συγκεντρώνονται οι κοινοτικές και ιδιωτικές οικοδομήσιμες γαίες, το κέντρο του χωριού έχει μετακινηθεί βορειότερα, εκεί όπου διαμορφώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η σημερινή κοινοτική πλατεία· στην τελευταία βρίσκεται και το κοινοτικό γραφείο, χτισμένο το 1972, το οποίο συστεγάζεται με το ιατρείο. Στην πραγματικότητα όμως οι «δημόσιοι χώροι» του χωριού παραμένουν στο παλιό κέντρο αφού εκεί είναι συγκεντρωμένα τα τρία καφενείο-παντοπωλεία της Οινούσας.

Οι δύο καφετέριες βρίσκονται προς την ανατολική μεριά του οικισμού, αλλά στην αντίληψη των κατοίκων «τοποθετούνται» συμβολικά στο «παλιό κέντρο» καθώς η Οινούσα διαιρείται συμβολικά αλλά και χωροταξικά στην «πάνω» και στην «κάτω» γειτονιά/συνοικισμό και όλοι οι «δημόσιοι χώροι» εντάσσονται στην «ουδέτερη» περιοχή του κέντρου. Στο πρώτο καφενείο-παντοπωλείο, που βρίσκεται πάνω στο δημόσιο δρόμο του χωριού, ο ταχυδρόμος αφήνει καθημερινά την αλληλογραφία των κατοίκων και διεκπεραιώνει κάθε μήνα την πληρωμή των αγροτικών συντάξεων. Στο ίδιο καφενείο-παντοπωλείο συγκεντρώνεται η πλειονότητα των πρεσβύτερων, γι' αυτό και θεωρείται ως το μοναδικό καφενείο του χωριού (καθώς τα άλλα δύο λειτουργούν περισσότερο ως παντοπωλεία και λιγότερο ως χώροι συνεύρεσης των ηλικιωμένων ανδρών). Το «κεντρικό» καφενείο λειτουργεί από το 1968 και είναι ιδιοκτησία ενός ηλικιωμένου βλάχου που μένει μόνιμα

στην Οινούσα από τη δεκαετία του 1950· τα άλλα δύο είναι μεταγενέστερα και ανήκουν σε ντόπιους. Οι δύο καφετέριες στις οποίες συχνάζουν οι μεσήλικες και οι νέοι αναγνωρίζονται με τους επιθετικούς προσδιορισμούς «πάνω» και «κάτω» καφετέρια, που ωστόσο δεν περιγράφουν την κοινωνική διάκριση ντόπιων-βλάχων αλλά μια άλλη ενδοεθνοτική πολιτική διαμάχη των βλάχων, όπως θα καταδειχτεί στη συνέχεια. Η «κάτω» καφετέρια λειτουργεί από το 1977, η δε «πάνω» από το 1985, ενώ και οι δύο ανήκουν σε βλάχους. Ο ασφαλτοστρωμένος κεντρικός δρόμος του χωριού -που κατασκευάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980- διασχίζει τον οικισμό και καταλήγει στο χωμάτινο δρόμο Οινούσας-Χιονοχωριού. Υπάρχει όμως και ο περιφερειακός δρόμος που κατασκευάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 συνδέοντας τις Σέρρες με γειτονικά κεφαλοχώρια και ο οποίος ξεκινάει από την Οινούσα, στο ύψος του «παλιού» κέντρου. Ο δρόμος αυτός διευκολύνει την προσέλευση κατοίκων από γειτονικά χωριά, οι οποίοι επισκέπτονται περιστασιακά ή σε σταθερή βάση τις καφετέριες της Οινούσας και αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις με τους κατοίκους της. Παράλληλα, πολλοί βλάχοι και ντόπιοι που μένουν στις Σέρρες και έχουν συγγενείς στο χωριό ή διατηρούν επαγγελματικές σχέσεις με την κοινότητα περνούν πολλά βράδια της εβδομάδας στις δύο καφετέριες του χωριού.

Η Οινούσα διαθέτει επίσης δύο σωματεία, τον γεωργικό πιστωτικό συνεταιρισμό, «Άγιοι Ανάργυροι», και τον ποδοσφαιρικό σύλλογο, «Οινουσιακός», που ιδρύθηκαν το 1937 και το 1972 αντίστοιχα. Στο χωριό λειτουργούν επίσης τριθέσιο δημοτικό σχολείο και μονοθέσιο νηπιαγωγείο (το πρώτο έγινε διθέσιο από το σχολικό έτος 1997 - 1998, αφού είχε μόλις 20 μαθητές). Όσον αφορά τη συγκοινωνία, η Οινούσα εξυπηρετείται με οκτώ αστικά δρομολόγια ημερησίως. Το λεωφορείο ξεκινά από τις Σέρρες, περνάει από τον οικισμό των Επταμύλων και καταλήγει στην Οινούσα σε 20 λεπτά. Συγκοινωνία για τον ορεινό οικισμό, ο οποίος απέχει από την Οινούσα 7 χιλιόμετρα, δεν υπάρχει καθώς το Χιονοχώρι δεν έχει μόνιμους κατοίκους το χειμώνα (εκτός από το ηλικιωμένο ζευγάρι που προανέφερα).

Η κοινωνικο-επαγγελματική διάκριση βλάχων-κτηνοτρόφων/ντόπιων-αγροτών με βάση την οποία συγκροτούνταν οι δύο διακριτές ομάδες του χωριού που ζούσαν σε διαφορετικούς οικισμούς μέχρι το 1968 έχει διατηρηθεί

μέχρι σήμερα, με τη διαφορά ότι η επαγγελματική διαφοροποίηση έχει διαμορφωθεί στο αστικό πλαίσιο. Η αντίστιξη κτηνοτρόφος/αγρότης έχει αντικατασταθεί από την αντίστιξη μισθωτός αστικός εργάτης/αγρότης⁹. Στην πραγματικότητα, οι ντόπιοι ασχολούνται επικουρικά με την καπνοκαλλιέργεια αφού εργάζονται εποχιακά σε εργοστάσια ή στις οικοδομές στην πόλη¹⁰, αλλά επίσημα δηλώνονται αγρότες. Από την άλλη μεριά, η προσαρμοστικότητα των βλάχων στην αστική οικονομία αντανακλάται σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνική κινητικότητα που τους χαρακτηρίζει καθώς τείνουν να περνούν από τη μισθωτή εργασία σε ελεύθερα επαγγέλματα ή σε δημοσιο-υπαλληλικές θέσεις εργασίας. Η διάκριση βλάχων-ντόπιων με επαγγελματικούς όρους έχει περισσότερο ιδεολογικό παρά οικονομικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι η αστική εργασία, έστω και μισθωτή, αποδίδει μεγαλύτερο γόητρο από την γεωργοκτηνοτροφική, ενώ οι διαφορές μεταξύ των εισοδημάτων των μισθωτών αστικών εργατών και των καπνοπαραγωγών είναι σχετικά μικρές. Έτσι για παράδειγμα, οι δύο επιχειρηματίες του χωριού οι οποίοι έχουν στην ιδιοκτησία τους οικοδομικές εταιρίες, θεωρούνται κοινωνικά ανώτεροι από τους γεωργοκτηνοτρόφους που έχουν επιδοτούμενες κερδοφόρες μονάδες. Γίνεται αντιληπτό ότι οι κάτοικοι της Οινούσας είναι πλήρως ενταγμένοι στην οικονομική ζωή της πόλης των Σερρών και επομένως αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της. Το γόητρο που απολαμβάνουν, στην κοινή αντίληψη των βλάχων και των ντόπιων, τα αστικά επαγγέλματα, σε σύγκριση με τα γεωργοκτηνοτροφικά δίνει στους βλάχους της Οινούσας μια αίσθηση ανωτερότητας σε τοπικό επίπεδο καθώς και απέναντι στο μέσο αγροτικό πληθυσμό των γειτονικών χωριών.

9Βλ. Πίνακα 5.

10Οι Σέρρες αποτελούσαν από τα μέσα του 19ου αιώνα σημαντικό μεταποιητικό και εμπορικό κέντρο αγροτικών κυρίως προϊόντων (Βακαλόπουλος 1980:37-79). Σήμερα, οι πόλη έχει αναπτύξει ένα δυναμικό δευτερογενή τομέα ο οποίος απαρτίζεται από βιομηχανίες και βιοτεχνίες καθώς και από καταστήματα χονδρικού και λιανικού εμπορίου. Στο χώρο των βιομηχανιών κυριαρχεί ο κλάδος της παραγωγής ειδών διατροφής και ακολουθούν οι κλάδοι της επεξεργασίας ξύλου, της κλωστοϋφαντουργίας, των ετοίμων ενδυμάτων και των οικοδομικών υλικών. Στο εμπόριο κυριαρχούν τα γεωργικά προϊόντα (δημητριακά, οπωροκηπευτικά, ρύζι, βαμβάκι, ζαχαρότευτλα) μαζί με τα κτηνοτροφικά (βοειδή, αιγοπρόβατα, χοίροι, πουλερικά) (Πηγές: 1) Νομαρχία Σερρών, 1993, *Νομός Σερρών - Πρόσκληση Γνωριμίας*, Σέρρες. 2) Νομαρχία Σερρών, 1994, *Πρακτικά Αναπτυξιακού Συνεδρίου Νομού Σερρών*, Σέρρες: 9 - 11 Δεκεμβρίου. 3) Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Σερρών, 1994, *Επιχειρηματικός Οδηγός Νομού Σερρών*, Θεσσαλονίκη). Οι παραπάνω οικονομικοί κλάδοι απασχολούν το σύνολο των μισθωτών εργατών της πόλης και των γειτονικών δήμων και οικισμών που αποτελεί και την πλειονότητα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού των Σερρών. Αντίθετα, αν εξετάσουμε την οικονομική δραστηριότητα σε επίπεδο νομού, διαπιστώνουμε ότι ο νομός Σερρών ανήκει στα κατ' εξοχήν γεωργικά διαμερίσματα της χώρας καθώς ο γεωργοκτηνοτροφικός κλάδος απασχολεί το 57,7 % του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ότι ο οικισμός της Οινούσας αποτελεί σήμερα, γεωγραφικά και οικονομικά, «προάστιο» των Σερρών. Θα πρέπει όμως να τονίσουμε ότι η σχέση του χωριού με την πόλη είναι ιστορική καθώς ακόμα και πριν την αστικοποίηση, η παραγωγή των βλάχων κτηνοτρόφων αλλά και η καπνοπαραγωγή των ντόπιων αγροτών είχε ως κύριο αποδέκτη την πόλη των Σερρών. Οι οικονομικοί δεσμοί και οι επαφές των βλάχων και ντόπιων με την πόλη ήταν στενές καθ' όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα, όπως προκύπτει από τη διερεύνηση της ιστορίας του χωριού. Ένα ζήτημα που μέλλει να εξεταστεί είναι κατά πόσο οι αστικές σχέσεις και τα πρότυπα που διαμορφώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες έχουν επηρεάσει τις παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις, αντιλήψεις αλλά και τον τρόπο διαβίωσης των κατοίκων της Οινούσας. Ένα επίσης συναφές ζήτημα είναι κατά πόσο οι παραδοσιακές αντιλήψεις έχουν προσαρμόσει τις αστικές σχέσεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς στα μέτρα της τοπικής γεωργοκτηνοτροφικής κοινωνίας.

Κεφάλαιο 4

Η ιστορία του οικονομικο - κοινωνικού σχηματισμού και του μετασχηματισμού

Το κεφάλαιο αυτό έχει σαν στόχο την καταγραφή της διαδικασίας αστικοποίησης του βλάχικου πληθυσμού μέσα από στατιστικά στοιχεία αλλά και από υλικό της επιτόπιας έρευνας (συνεντεύξεις και σημειώσεις από συμμετοχική παρατήρηση). Στο κεφάλαιο 4Α καταγράφονται αποσπάσματα από τη βιο-ιστορία ενός βλάχου, ο οποίος ανήκει στην -2 γενιά και βίωσε όλες τις αλλαγές τις συναρτώμενες με τη διαδικασία αστικοποίησης της κτηνοτροφικής κοινωνίας. Στο κεφάλαιο 4Β περιγράφεται η δομή (οργάνωση και πρότυπα εργασίας) της βλάχικης κτηνοτροφικής οικονομίας και κοινωνίας του Χιονοχωρίου. Στο επόμενο κεφάλαιο (4Γ) περιγράφονται η έκθεση της μικροκοινωνίας σε πιέσεις ευρύτερων δυνάμεων, η αλλαγή της οικονομίας και η διάρθρωση που έχει αυτή σήμερα. Η διερεύνηση της οικονομικής αλλαγής ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των δημογραφικών στοιχείων (κεφάλαιο 4Δ), τα οποία καταγράφουν το μέγεθος και τη σύνθεση των κατοίκων της Οινούσας στο κτηνοτροφικό παρελθόν και στο αστικοποιημένο παρόν.

A. Η ιστορία ενός πρώην κτηνοτρόφου

Η βιο-ιστορία του Νίκου ήταν αποτέλεσμα συνεντεύξεων -άτυπων και τυπικών- που ήταν μαγνητοφωνημένες ή γραπτές μετά από συζήτηση. Στόχος ήταν να περιγραφούν οι συνθήκες της ζωής του, έτσι όπως τις βίωσε ο ίδιος, αλλά κυρίως έτσι όπως ήθελε να τις παρουσιάσει. Πρόκειται για την ιστορία ενός ανθρώπου της -2 γενιάς που μεγάλωσε και παντρεύτηκε στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου· αρχικά έμεινε μαζί με τον πατέρα του στην Οινούσα, έως ότου εγκατέλειψε την κτηνοτροφία, έγινε εργάτης και τελικά δημόσιος υπάλληλος. Παράλληλα, περιγράφει τι σημαίνει γι' αυτόν η ταυτότητα του βλάχου, ενώ περιγράφει τις κοινωνικές σχέσεις στο χωριό και εκφράζει τις αντιλήψεις του για τους ντόπιους. Το παράδειγμα επιλέχτηκε για να φανεί πως ένας βλάχος ο οποίος βίωσε την αλλαγή αντιλαμβάνεται την ταυτότητά του αλλά και για να συμβάλει στην κατανόηση δύο κεντρικών θεμάτων της διατριβής: πως νοηματοδοτούν την ταυτότητά τους οι βλάχοι της Οινούσας και πως αντιλήψεις για την ταυτότητα υπεισέρχονται στην

οργάνωση των οικιακών σχέσεων στο πλαίσιο της αλλαγής. Συγκεκριμένα, πως οι αντιλήψεις για την ταυτότητα βοήθησαν τους βλάχους να οργανώσουν τις συγγενειακές τους σχέσεις για να αντιμετωπίσουν τις ευρύτερες αλλαγές και να προσαρμοστούν στο νέο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον.

«Γεννήθηκα το 1944 στο Χιονοχώρι. Έχω δύο αδέρφια, τον Γιάννη τέσσερα χρόνια μεγαλύτερο και μία αδελφή τρία χρόνια μικρότερη. Το σπίτι που γεννήθηκα το είχε αγοράσει ο παππούς μου από τους ντόπιους. Ήταν πέτρινο μονώροφο με ένα καθιστικό, με τζάκι, και τρία δωμάτια, ένα για κάθε ζευγάρι. Το σπίτι είχε και αχούρι, για τα ζώα όταν είχε χιόνι και ένα κελάρι που αποθηκεύαμε τα τρόφιμα. Όταν παντρεύτηκε και ο τρίτος γιος του παππού μου, ο θεός μου, ο πατέρας μου έχτισε σ' ένα γειτονικό οικόπεδο που αγόρασε από ντόπιο. Ήταν και αυτό μονώροφο με το τζάκι και δύο δωμάτια. Στο χωριό κάθε παντρεμένο ζευγάρι και τα παιδιά του, έπρεπε να έχουν δικό τους δωμάτιο. Όταν δε γίνονταν αυτό έπρεπε ο μεγαλύτερος παντρεμένος γιος να χτίσει νέο σπίτι.

«Όταν ήμουν μικρός [δεκαετία 1950], το χωριό είχε γύρω στις 70 οικογένειες. Κάθε οικογένεια είχε στο σπίτι πολλά άτομα. Οι γιοι όταν παντρεύονταν έμεναν με το πατέρα. Συνήθως κάθε σπίτι είχε μέχρι 3 νύφες. Ο μεγαλύτερος θα έφευγε πιο νωρίς αλλά δεν ήταν εύκολο να βρεις μέρος και χρήματα για να κτίσεις...Η μάνα μου μαγείρευε απλά φαγητά, όχι όπως σήμερα. Τρώγαμε πολύ γάλα, τυρί, φασόλια. Ευτυχώς σ' εμάς τους κτηνοτρόφους δεν έλειπε πάρα πολύ το κρέας, τρώγαμε πολύ περισσότερο από τους άλλους [ντόπιους]...Το ντύσιμό μας ήταν απλό, φορούσαμε το χειμώνα για το κρύο μάλλινο παντελόνι και φανέλα με γιλέκο. Στα ζώα φορούσαμε κάπτες. Το καλοκαίρι αγοράζαμε κασμίρια από το παζάρι [της πόλης].

«Ο πατέρας όταν παντρεύτηκε του έδωσαν 30-40 κατσίκια αλλά το κοπάδι δε χωρίστηκε, απλά μάρκαρε στο αυτί τα δικά του. Το 1954 χώρισαν τα ζώα και ο πατέρας μου ξεκίνησε να κάνει το δικό του κοπάδι. Έτσι από τότε είχε δικό του μαντρί το χειμώνα και έσμιγαν τα πρόβατα μόνο το καλοκαίρι που χρειάζονταν πολλά χέρια. Το χειμώνα η ζωή ήταν αρκετά δύσκολη. Το αγόρι μόλις τελείωνε το δημοτικό θεωρούνταν μεγάλο και του έδιναν 15-10 ζώα για φύλαξη. Συνήθως έπαιρναν αυτά που θα γεννούσαν ή τα στέρφα. Εγώ βοηθούσα από την Πέμπτη τάξη. Είχα πάρει άδεια τον Ιανουάριο από το σχολείο για να βοηθήσω στη γέννα. Μόλις τελείωσα το δημοτικό μου έδωσαν τα στέρφα και τα αρσενικά. Το πρωί ξεκινούσα τα χαράματα. Έπαιρνα μαζί μου ψωμί, τυρί [ή παστό χοιρινό] και νερό και ξεκινούσα για το βουνό. Τα έφερνα πίσω γύρω στις 9. Το χειμώνα είχαμε ενωμένο το κοπάδι για να ζευγαρώσουν. Από τα μέσα Ιανουαρίου που είχαμε τη γέννα, τα χωρίζαμε σε αρσενικά μαζί με τα στέρφα και σε θηλυκά που θα γεννούσαν. Το καλοκαίρι ενώναμε το κοπάδι με αυτό του παππού μου και με συγγενείς. Η συνεργασία γίνονταν μετά από συζήτηση στο καφενείο. Πηγαίναμε συνήθως σε γειτονικές κοινότητες για βοσκοτόπια: το 1960 στη Βροντού, όπου πήγα για πρώτη φορά. Από το 1961 μέχρι το 1965 στο Εμμανουήλ Παπά και τρία χρόνια μέσα στα όρια του χωριού. Υπήρχε μεγάλο πρόβλημα με την τροφή των ζώων, γι' αυτό και δεν μπορούσαν να κάνουν μεγάλα κοπάδια στο Χιονοχώρι.

«Υπήρχαν σπίτια με δύο και τρεις παντρεμένους γιους και το κοπάδι δε μπορούσε να ξεπεράσει τα 250-300 πρόβατα. Πολλές οικογένειες κρατούσαν ένα γιο και τους άλλους τους έστελναν για τσόμπανους. Ο Μπόσδας [Μενοίκιο όρος] έχει χορτάρι και λίγα δέντρα, αλλά είναι ίσιο βουνό και πιο ξεκούραστο. Έτσι, η τροφή ήταν πιο πολύ για πρόβατα καθώς τα κατσίκια τρώνε πιο πολύ δέντρα...Οι πιο δύσκολες στιγμές ήταν της γέννας, ιδιαίτερα όταν είχε πολύ χιόνι και στο άρμεγμα που διαρκούσε από τις 15 Μαΐου μέχρι τον Οκτώβριο. Το βασικό εισόδημα προέρχονταν πακέτο από τη σφαγή των κατσικιών. Τα σφάζαμε την άνοιξη και ο πατέρας τα έδινε σ' έναν έμπορο στις Σέρρες. Το τυρί το πουλούσε ο πατέρας στα γύρω χωριά. Επειδή τα περισσότερα λεφτά τα παίρναμε από τα κατσίκια μια φορά το χρόνο, έπρεπε να γίνει καλή και σφιχτή διαχείριση των χρημάτων για να φτάσουν για όλες τις ανάγκες.

«Η ζωή μου όταν ήμουν μικρός ήταν δύσκολη αλλά σήμερα τη θυμάμαι με νοσταλγία. Ο βλάχος επειδή γυρνούσε μόνος του στο βουνό ήταν ελεύθερος. Αν ανέβουμε στο Μπόζδα μπορώ να σου πω τις ονομασίες όλων των σημείων. Ξέρω όλα τα χωριά που φαίνονται. Ακόμα και ο πατέρας μου που έχει γυρίσει πιο πολύ δεν τα ξέρει όλα όπως εγώ. Η δουλειά ήταν πολύ αλλά είχαμε και πολλές στιγμές ξεκούρασης. Όταν πήγα φαντάρος το 1963 ήταν για μένα ξεκούραση. Μπορεί να είχα δύο χρόνια να πάω στο σπίτι μου αλλά πέρασα πολύ καλά, δε γκρίνιαζα όπως οι άλλοι.

«Μετά το στρατό ήταν η κατάλληλη ηλικία για γάμο. Τι άλλο να περιμένα; Ο αδελφός μου είχε παντρευτεί, πήρε το μερτικό του από τα ζώα και ήταν η σειρά μου. Συνήθως στο γάμο υπήρχε προξενητής. Εγώ όμως τη Λένα τη βρήκα μόνος μου. Τα σπίτια μας ήταν δίπλα και την έβλεπα συχνά. Μου έκανε και αυτή τα γλυκά μάτια και συμφωνήσαμε να το πούμε στους δικούς μας. Το είπα στον πατέρα μου και αυτός δεν έφερε αντίρρηση γιατί ήταν φίλος με τον πατέρα της Λένας, τον πεθερό μου. Πήγαμε με τους γονείς μου και τη ζητήσαμε. Μείναμε 5 μήνες αρραβωνιασμένοι. Περιμέναμε τον Νοέμβρη για να παντρευτούμε. Τότε όλοι οι γάμοι γίνονταν Νοέμβρη που δεν είχαμε πολύ δουλειά στα ζώα. Είμαι περήφανος που διάλεξα μόνος μου γυναίκα, γιατί αν περνούσαν λίγο τα χρόνια σου έβρισκαν άλλοι νύφη. Στο Χιονοχώρι κανείς δεν έμενε ανύπαντρος, ακόμα και οι κουτσοί και οι χαζοί έβρισκαν ταίρι. Ο γάμος κράτησε σχεδόν μια εβδομάδα, από την Πέμπτη μέχρι την Τρίτη. Στο γλέντι είχαμε γύρω στα οχτώ σφαχτά. Τα περισσότερα ήταν δώρα συγγενών. Τα όργανα τότε που παντρεύτηκα το 1967 ήταν ντόπια, οι ζουρνάδες. Από το 1980 και μετά είχαμε στους γάμους τα δικά μας όργανα, τα κλαρίνα. Παρ' όλα αυτά τότε στους γάμους είχαμε όλα τα έθιμα των βλάχων: το προζύμι, το μάζεμα των ξύλων, το φλάμπουρο. Ο γάμος ήταν μεγάλο γεγονός για την οικογένεια γι' αυτό και συμμετείχαν όλοι οι συγγενείς.

«Μετά το γάμο το κοπάδι χωρίστηκε. Ο αδελφός μου πήρε τα ζώα για να κάνει κοπάδι αλλά τα παράτησε λίγο μετά από τη μετακίνησή μας στην Οινούσα. Ήμασταν από τους τελευταίους που φύγαμε από το Χιονοχώρι. Ο κόσμος τότε έφευγε άρα έπρεπε να φύγουμε και εμείς. Ήταν στη μέση και η πολιτική του δασαρχείου. Τότε έδινε αποζημίωση για τη σφαγή των κατσικιών και έκλεισαν το βουνό για να περιορίσουν την κτηνοτροφία. Ο μπαμπάς μου δεν ήθελε να πουλήσει τα ζώα αλλά έπρεπε και να φύγουμε γιατί θα μέναμε μόνοι μας. Ήμασταν και σε άσχημη οικονομική θέση. Το 1967 παντρεύτηκα εγώ και την επόμενη χρονιά η αδελφή μου. Κατεβήκαμε τον Μάιο στην Οινούσα. Μείναμε λίγο στον αδελφό μου που είχε κατέβει πιο πριν, μέχρι να

φτιάξουμε το σπίτι μας. Αφού πήραμε τον κλήρο μας, με τα χρήματα από το γάλα και από δάνειο που έδινε η Αγροτική Τράπεζα χτίσαμε το σπίτι. Δε ξοδέψαμε πολλά γιατί πήραμε υλικά από το σπίτι στο Χιονοχώρι, το οποίο σχεδόν το γκρεμίσαμε.

«Οι ντόπιοι δε μας ήθελαν στην Οινούσα, έτσι δημιουργήθηκε διχόνοια και χάσαμε την ευκαιρία να μας φτιάξει τσάμπα τα σπίτια η πρόνοια. Οι ντόπιοι πάντα μας δημιουργούσαν προβλήματα. Εγώ όμως στεναχωρήθηκα πολύ που αντέδρασαν και εντόπιοι βλάχοι [οι βλάχοι που έμειναν στην Οινούσα μετά τον Εμφύλιο], λες και τους παίρναμε την περιουσία. Ευτυχώς που υπήρχε ο σύλλογος ακτημόνων που ενδιαφέρθηκε και μπορέσαμε να πάρουμε δάνειο από την τράπεζα. Η τράπεζα βέβαια έδινε δάνεια για τους ακτήμονες που είχαν από τρία στρέμματα και πάνω καλλιέργειας, αλλά εμείς το χρησιμοποιήσαμε για να φτιάξουμε το σπίτι. Οι ντόπιοι δεν πρέπει να είχαν παράπονο γιατί οι κλήροι που πήραμε ήταν στο επάνω μέρος του χωριού γιατί είχαμε ζώα. Πολλοί βλάχοι που τους έτυχε κλήρος μέσα στο χωριό, τον αντάλλαξαν με κοινοτική γη στο πάνω μέρος του χωριού. Καλύτερα όμως που χτίσαμε εκεί για να είμαστε μακριά τους.

«Χάρηκα που κατεβήκαμε στην Οινούσα. Το μεγάλο παράπονο που είχα από τον μπαμπά μου ήταν ότι δε με έστειλε στο γυμνάσιο ενώ ήμουν πολύ καλός μαθητής. Δεν ήθελε να μου χαλάσει χατίρι, αλλά λίγες μέρες πριν γραφτώ στο γυμνάσιο έριξε μια δυνατή βροχή και χάθηκαν πολλά ζώα. Τότε τελείωσαν όλα τα όνειρά μου για το σχολείο. Η Οινούσα μου έδινε μια νέα ευκαιρία να ξεφύγω από τα ζώα. Ήθελα να μάθω μια τέχνη και να πάω στις Σέρρες να δουλέψω. Στη Γερμανία δεν ήθελα να πάω γιατί είχα συγγενείς που πήγαν και μου είπαν ότι ήταν δύσκολα για τα παιδιά. Χωράφια εμείς οι βλάχοι δεν είχαμε ποτέ. Έτσι, μου έμενε η τέχνη. Ο πατέρας μου δεν ήθελε ούτε τέχνη να μάθω, ούτε να αφήσω τα ζώα. Τελικά, πήγα στις Σέρρες σε μια σχολή μηχανικών αυτοκίνητων και το 1974 πουλήσαμε τα ζώα. Ο πατέρας δε μπορούσε να κάνει διαφορετικά γιατί ήταν πλέον άρρωστος από την καρδιά του. Εξάλλου, το 1972 χτίσαμε και πάνω όροφο γιατί είχαμε δύο παιδιά και έτσι χωρίσαμε τα σπίτια μας.

«Τον μπαμπά μου τον σέβομαι πολύ αλλά παλιά τον φοβόμουνα κιόλας. Στο Χιονοχώρι δούλευαν όλοι, αλλά ένας έκανε κουμάντο. Παρόλο που ο μπαμπάς φρόντιζε για το καλό όλων και η οικογένεια έπρεπε να ήταν δεμένη, υπήρχε εκμετάλλευση και καταπίεση. Αλλά τότε τι μπορούσες να κάνεις; που να πάς να δουλέψεις; Θυμάμαι ο πατέρας μου έλεγε: «Τώρα που δεν έχουμε υποχρεώσεις και μπορώ να σε βοηθήσω, θέλεις να φύγεις;» και εγώ του απάντησα: «Και πόσα μπορείς να μου δώσεις, πάλι κατσίκια θα βόσκω. Θέλω να πάω να δω πως ζούνε οι άνθρωποι.» Πιστεύω να κατάλαβε. Η περίοδος της κτηνοτροφίας είχε περάσει. Έπρεπε να κάνω κάτι στην πόλη για το καλό της οικογένειάς μου.

«Τη δεκαετία του 1970 υπήρχαν δουλειές στις Σέρρες. Κυρίως σε έργα στο Σιδηρόκαστρο, στη Βροντού. Έρχονταν στο χωριό και ζητούσαν εργάτες. Αφού λοιπόν πουλήσαμε τα ζώα πήγα στο Νευροκόπι για δουλειά και μετά από 5 μήνες πήγα εργάτης στις οικοδομές στις Σέρρες. Από το 1975, άρχισε η χρυσή εποχή της οικοδομής. Έχτιζαν πολλοί στις Σέρρες, είτε αυτοί που γύριζαν με χρήματα από τη Γερμανία, είτε αυτοί που είχαν πάει στην πόλη από τα χωριά. Καλό ήταν το εργατικό αλλά μέχρι τότε; Έτσι το 1978, ήμουν

τυχερός που είχα μάθει τέχνη και μπήκα στο δημόσιο ως οδηγός στην...Με βοήθησε και ένας γιατρός που του είχα ζητήσει να με βοηθήσει. Τι άλλο να έκανα; ήθελα ένα σταθερό εισόδημα και μόνιμη δουλειά γιατί είχα οικογένεια. Το δημόσιο στο χωριό άρχισε από το 1977. Την αρχή την έκαναν δύο χειριστές μηχανημάτων που δούλεψαν στη νομαρχία σε χωματουργικές εργασίες. Συνήθως μπαίναμε με πολιτικά κριτήρια. Όποιος συγγενής ήξερε κάποιον πολιτικό βοηθούσε.

«Η οικογένεια του βλάχου ήταν πάντα δεμένη. Καυγάδες είχαμε μόνο για τα ζώα. Δε μιλούσαμε πολύ με τον αδελφό μου και την αδελφή. Δεν είχαμε πολλά να πούμε. Ο καθένας μέσα στο σπίτι ήξερε τη δουλειά του και δε μιλούσε. Η μοναδική διασκέδαση που είχαμε σα νέοι στο Χιονοχώρι ήταν τα πανηγύρια. Όλα τα σπίτια βοηθούσαν στην προετοιμασία και το διασκεδάσαμε πολύ. Τα χρήματα ήταν λίγα σε κομπόδεμα και έτσι δεν είχε κανείς πολλές απαιτήσεις. Όταν κατεβήκαμε στην Οινούσα, οι περισσότεροι αποταμίευαν τα χρήματα τους στην τράπεζα. Οι βλάχοι δε ρισκάρουν ποτέ. Καλύτερα να έχεις κάποια εκατομμύρια στην άκρη σε περίπτωση ανάγκης παρά να τα επενδύσεις σε μετοχές και να τα χάσεις. Βέβαια τη δεκαετία του 1980 πολλοί έπαιρναν μαγαζί ή σπίτι στις Σέρρες αλλά αυτή η επένδυση είναι σίγουρη. Από το 1985 αρχίζουν και οι σπουδές των παιδιών. Ο βλάχος θέλει το παιδί του να μορφωθεί, να μην είναι κούτσουρο σαν εμάς. Να έχει τα προσόντα για να έχει καλή δουλειά και να τον σέβονται όπου και αν πάει. Εγώ σπούδασα τα δύο παιδιά και τώρα σπουδάζω και τη μικρή. Ευτυχώς που έχουμε μάθει στα λίγα και μπορούμε να βοηθήσουμε τα παιδιά μας.

«Οι ντόπιοι συνήθως έχουν πιο πολλά λεφτά, αλλά αυτοί δε σπουδάζουν τα παιδιά τους. Εμείς είμαστε πιο καλοντυμένοι και έχουμε καλύτερα σπίτια. Είναι στενόμυαλοι. Έχουν μάθει στα χωράφια και δε λένε να φύγουν από αυτά. Το 1980 που άρχισε το δημόσιο δε μπήκε κανένας ντόπιος. Ο Γ. μου λέει συνέχεια ότι εσείς οι βλάχοι ήσασταν πονηροί και τρυπώσατε στο δημόσιο. Εγώ του λέω ότι φοβούνται να βγούνε από το καβούκι τους και δε μετράει το πόσο έξυπνοι ήμαστε εμείς οι βλάχοι. Αυτοί δεν κατάφεραν να βγάλουν ούτε ένα πρόεδρο στο χωριό, είναι κλειστοί και επιφυλακτικοί άνθρωποι. Βέβαια έχουν και άσχημο παρελθόν. Πολύ υποστήριξαν τους βουλγάρους, γιατί μιλούν και αυτοί βουλγάρικα και έκαναν άνω κάτω το χωριό...Λένε ότι αυτοί έφτιαξαν το Χιονοχώρι και την Οινούσα αλλά χωρίς εμάς το χωριό δε θα είχε προοδεύσει. Οι βλάχοι είναι ανοιχτομάτηδες, ενώ οι ντόπιοι είναι μίζεροι και κοιτάζουν να βάλουν διαβάματα. Τι να πεις τέτοια είναι η ράτσα τους. Θα δεις και εσύ τη νεολαία των ντόπιων. Νέα παιδιά να παιδεύονται στα χωράφια, χωρίς όνειρα και φιλοδοξίες.

«Τα δικά μας παιδιά κάνουν δικές τους δουλειές. Ιδιαίτερα αυτοί που έμειναν στις Σέρρες οι περισσότεροι είναι ελεύθεροι επαγγελματίες. Οι βλάχοι της πόλης έχουν προοδεύσει πιο πολύ από μας. Αφού φτάνουν στο σημείο να φτιάχνουν για εξοχικά τα σπίτια των γονέων τους στο Χιονοχώρι. Ανέβα εκεί και θα δεις πόσα εκατομμύρια έχουν ρίξει στα σπίτια τους. Μερικοί από αυτούς έχουν καβαλήσει το καλάμι. Θέλουν να κάνουν κουμάντο στο χωριό για να αποκτήσει ζωή το Χιονοχώρι και να πάρουν μεγαλύτερη αξία οι περιουσίες τους. Υπάρχουν βέβαια και καλά παιδιά. Ο πρόεδρος που έχει επιχείρηση με τον μπαμπά του έχει πάρει πολλούς από το χωριό για δουλειά. Αλλά όπως και να το κάνεις αυτοί είναι άνθρωποι της πόλης και εμείς του χωριού.

«Το οικόπεδο που είχε ο μπαμπάς μου στο Χιονοχώρι το πούλησε το 1992 και μοίρασε τα λεφτά σε όλα τα παιδιά του. Το σπίτι που μένουμε πρέπει να το έχει γράψει σε ένα από τα παιδιά μου, αλλά δε μου λέει τίποτα. Από το 1980 οι βλάχοι αρχίζουν να γράφουν την περιουσία τους στα παιδιά ή στα εγγόνια. Το σπίτι το παίρνει ο μικρότερος γιατί αυτός θα συμπαρασταθεί στους γονείς στα στερνά τους. Όταν αρρωσταίνουν οι γονείς μου, η Λένα τους προσέχει. Όταν θέλουν γιατρό εγώ τους πηγαίνω πάντα, και ας είναι και ο αδελφός μου στο διπλανό σπίτι. Έτσι το είχαμε πάντα εμείς οι βλάχοι: οι μικρότεροι γιοι πρόσεχαν τους γονείς γιατί αυτοί έμεναν σπίτι. Βέβαια ο πατέρας είναι πολύ περήφανος σπάνια ανεβαίνει πάνω για να φάει. Η μάνα μου μαγειρεύει κάθε μέρα παρά τα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζει.

«Εγώ με τα παιδιά μου έχω διαφορετική σχέση. Συζητάω πολύ μαζί τους και θέλω να κάνω ότι καλύτερο γι' αυτούς. Ακούω πολλές φορές και τη γυναίκα μου γιατί και αυτή δουλεύει και έχουν ανοίξει τα μάτια της. Βέβαια όλοι κάνουν αυτό που θα πω εγώ, αλλά δε με φοβούνται και ξέρουν ότι αν ζητήσουν κάτι και έχουν δίκαιο θα το έχουν από εμένα. Τα αγαπώ τα παιδιά μου και θα τα βοηθήσω στις σπουδές και όταν θα παντρευτούν. Γι' αυτό πρέπει να έχω ένα κομπόδεμα στην τράπεζα για ώρα ανάγκης. Με τη Λένα μιλάμε πολύ. Πότε στα βλάχικα και πότε στα ελληνικά. Στα βλάχικα μιλούσαμε πιο πολύ όταν τα παιδιά ήταν μικρά και δε θέλαμε να μας ακούσουν. Δουλεύει και αυτή από το 1977. Μετά το 1975 πολλές βλάχες έβγαιναν για δουλειά στις βιοτεχνίες που υπάρχουν στη Σέρρες. Σήμερα οι γυναίκες δουλεύουν πιο πολύ. Και παλαιότερα ταλαιπωρούνταν οι γυναίκες αλλά όχι σε καθημερινή βάση όπως σήμερα. Ο άντρας όμως παραμένει ο αρχηγός του σπιτιού. Η Λένα δουλεύει γιατί από τότε που αφήσαμε τα ζώα υπάρχουν περισσότερες ανάγκες. Φτιάξαμε το σπίτι. Τα παιδιά θέλουν φροντιστήρια, καλύτερα ρούχα. Εμείς μεγαλώναμε με ένα παντελόνι στο Χιονοχώρι σήμερα τα παιδιά μας, αλλά και εμείς έχουμε πολλά.

«Τι σημαίνει για μένα βλάχος; Ο βλάχος είναι έξυπνος, οικονόμος κτηνοτρόφος. Μπορεί να τα βγάλει πέρα όπου και να τον βάλεις. Όταν κατεβήκαμε στην πόλη για δουλειά μας περνούσαν όλους για χαζούς. Αλλά εμείς όχι μόνο προοδεύσαμε αλλά αποδείξαμε ότι ήμαστε από τις πιο ένδοξες ράτσες. Ξέρεις πόσοι βλάχοι ήταν εθνικοί ήρωες και ευεργέτες της Ελλάδας; Πάρα πολλοί. Έχουμε ήθη και έθιμα που δεν έχει κανείς άλλος. Φτιάξαμε και συλλόγους για να μάθουμε εμείς και τα παιδιά μας τους χορούς και τα τραγούδια των προγόνων μας από την Ήπειρο. Έχουμε παραδοσιακές στολές, έθιμα του γάμου. Σε ποιους άλλους ο γάμος κρατάει τόσες μέρες; Οι ντόπιοι δεν έχουν ούτε καν τραγούδια, ούτε ένα έθιμο για το οποίο να είναι περήφανοι. Σήμερα είμαι περήφανος για την καταγωγή μου από την Ήπειρο, για τη γλώσσα μου και για τις παραδόσεις των βλάχων.»

B. Οικονομικές δομές και πρότυπα κοινωνικής οργάνωσης από τις αρχές του 20ου αιώνα έως τη δεκαετία του 1960

Οι βλάχοι που εγκαταστάθηκαν στο Χιονοχώρι με την ένταξή του στα όρια του ελληνικού κράτους, ασχολούνταν αποκλειστικά με την ημινομαδική αιγοπροβατοτροφία. Λίγα γνωρίζουμε για τις δραστηριότητες των βλάχων ημινομάδων κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Η περιοχή των Σερρών, με το φυσικό πλούτο που διαθέτει, είχε συγκεντρώσει ένα σημαντικό αριθμό κτηνοτρόφων που ακολουθούσαν την πορεία από τα καλοκαιρινά βοσκοτόπια στα χειμαδιά χωρίς όμως να παρατηρείται σταθερότητα ως προς τον τόπο που επέλεγαν, αν και διένυαν σχετικά μικρές αποστάσεις. Η επιλογή των βοσκοτόπων και του τόπου διαμονής εξαρτώνταν από μία σειρά παραγόντων όπως η σχέση του κτηνοτρόφου με την τοπική εξουσία και τους γεωργούς, το μέγεθος του κοπαδιού καθώς και η ποιότητα και διαθεσιμότητα των βοσκοτόπων. Το σύνολο των βλάχων κτηνοτρόφων του Χιονοχωρίου φαίνεται να ήταν σκηνίτες της Ηπείρου και της Μακεδονίας που κατέληξαν κάποια στιγμή, μέσα στον 19ο αιώνα, στην περιοχή των Σερρών φτιάχνοντας καλύβες στις παρυφές ορεινών και ημιορεινών χωριών και ασκώντας την ημινομαδική κτηνοτροφία¹¹. Το 1913, με την αναχώρηση ορισμένων ντόπιων οικογενειών του Χιονοχωρίου προς τη Βουλγαρία, εισχώρησαν στον οικισμό βλάχοι που είχαν φτιάξει τις στάνες τους στις γύρω περιοχές.

Η κοινωνική μνήμη των βλάχων αναφέρει 60 με 70 οικογένειες, οι οποίες εντάχθηκαν σταδιακά στον οικισμό -στα σπίτια των ντόπιων φυγάδων- και ήταν οργανωμένες με βάση την ανδρική συγγένεια, συγκροτώντας πολυπυρηνικά νοικοκυριά. Προπολεμικά (τη δεκαετία του 1920 και του 1930), στην κοινότητα υπήρχαν 25 με 30 χιλιάδες αιγοπρόβατα, ενώ ο μέσος όρος ανά κοπάδι ήταν 400 με 500 ζώα. Οι κτηνοτροφικές οικογένειες κρατούσαν μεγάλο αριθμό νεογέννητων και εμπορεύονταν το γάλα, το τυρί, το κρέας καθώς και το επεξεργασμένο μαλλί ή την τρίχα. Η τοποθεσία του χωριού και το καθεστώς γαιοκτησίας και γαιοχρησίας καθόρισαν και τη μορφή που πήρε

¹¹Κανείς δε γνωρίζει με λεπτομέρεια στοιχεία για την καταγωγή ή το παρελθόν των βλάχων των Σερρών πριν την άφιξή τους στην περιοχή. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται εδώ, στηρίζονται σε προφορικές παραδόσεις αλλά και σε ιστορικές πηγές που έχουν αξιολογηθεί σχετικά πρόσφατα από τους ντόπιους συλλόγους βλάχων. Πρόκειται για μια εκδοχή που υποστηρίζεται από το σύνολο των βλάχων της Οινούσας. Για το θέμα της καταγωγής και της αξιοπιστίας των εκδοχών της, βλ. Κεφάλαιο 5Α.

η κτηνοτροφία τις δύο αυτές δεκαετίες. Παρά το γεγονός ότι οι βοσκές στο Χιονοχώρι ήταν εξ' ολοκλήρου κρατικές και ανήκαν στο δασαρχείο, η χρησιμότητά τους είχε παραχωρηθεί στην κοινότητα, η οποία και τις κατένεμε στους κτηνοτρόφους βάσει μιας κατά κεφαλήν ανά ζώο φορολογίας. Η μεγάλη έκταση των κοινοτικών βοσκοτόπων, που περιλάμβανε μεγάλο τμήμα του Μενοίκιου όρους, οδήγησε πολλούς κτηνοτρόφους στο πέρασμα από την ημινομαδική στην μεταβατική κτηνοτροφία. Έτσι, ενώ πριν την εγκατάστασή τους στο Χιονοχώρι, οι βλάχοι, έμεναν το καλοκαίρι στις καλύβες που είχαν φτιάξει στις παρυφές ορεινών χωριών και το χειμώνα όλη η οικογένεια μετακινούνταν προς τις πεδινές περιοχές, από τη δεκαετία του 1920 μετακινούνταν το καλοκαίρι με τα κοπάδια τους σε ορεινότερα βοσκοτόπια στα όρια της κοινότητας χωρίς όμως τις οικογένειές τους, που παρέμεναν στον οικισμό του Χιονοχωρίου.

Η πολυχρησία των κοινοτικών βοσκοτόπων τη δεκαετία του 1920 και η αύξηση του αριθμού των ζώων, ανάγκασε τους κτηνοτρόφους να αναζητήσουν καλοκαιρινή βοσκή σε γειτονικές κοινότητες. Έτσι, το καλοκαίρι δύο ή τρεις κτηνοτρόφοι μαζί με τους ανύπαντρους ή/και παντρεμένους γιους τους ένωναν τα κοπάδια τους και, με το καθεστώς του ενοικιοστασίου, τα μετέφεραν σε εξω-κοινοτικά βοσκοτόπια. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, όταν το ενοίκιο ήταν χαμηλό σε σχέση με την ποιότητα της βοσκής, μετακόμιζαν μαζί και οι οικογένειές τους, και παρέμεναν στα βοσκοτόπια μέχρι τη λήξη του ενοικιοστασίου. Η ύπαρξη πολλών ανδρικών εργατικών χεριών ήταν προϋπόθεση για την αύξηση του μεγέθους του κοπαδιού και των παραγόμενων εμπορευματικών προϊόντων. Δεδομένου ότι η κτηνοτροφία στηρίζονταν σχεδόν αποκλειστικά στην ανδρική εργασία, η στρατηγική της απόκτησης πολλών παιδιών (κυρίως αγοριών) και της παραμονής των παντρεμένων γιων στο πατρικό σπίτι ήταν επιβεβλημένη. Ακόμη και όταν ένας παντρεμένος γιος έφτιαχνε το δικό του σπίτι και σημάδευε με ξεχωριστό σημάδι τα ζώα που θα έπαιρνε, το κοπάδι παρέμενε αδιάσπαστο υπό την καθοδήγηση και τη διαχείριση του πατέρα. Το χειμώνα, ο κτηνοτρόφος διεκπεραίωνε τις καθημερινές κτηνοτροφικές εργασίες μαζί με τους γιους του καθώς το κοπάδι παρέμενε στην περιοχή γύρω από τον οικισμό. Οι γυναίκες βοηθούσαν στην περίοδο της γέννας των ζώων, δηλαδή τους μήνες

Ιανουάριο και Φεβρουάριο, ενώ πολλές φορές συνόδευαν τους κτηνοτρόφους στις καλοκαιρινές βοσκές, όπου υπήρχε η ανάγκη χωρισμού του κοπαδιού σε πολλές ομάδες, και αναλάμβαναν τη βόσκησή τους. Την οικιακή κτηνοτροφική οικονομία συμπλήρωνε η εποχιακή απασχόληση των γυναικών στις φυτείες καπνού σε γειτονικά χωριά αλλά και τα υφαντά που έφτιαχναν στον αργαλειό και τα πουλούσαν συνήθως οι ίδιες στο παζάρι των Σερρών, μία φορά την εβδομάδα.

Οι συναρτώμενες με τη Βουλγαροκρατία (1941-1944) και τον Εμφύλιο (1947-1950), αναταραχές της δεκαετίας του 1940, περιόρισαν την κτηνοτροφία ως προς το μέγεθος του κοπαδιού που μπορούσε να διατηρηθεί και αναφορικά με τα βοσκοτόπια τα οποία περιορίστηκαν στην περιοχή γύρω από τον οικισμό. Παρά το γεγονός ότι το βουλγαρικό δασαρχείο επέτρεπε την ελεύθερη βοσκή στις ορεινές περιοχές, βάσει μιας κατά κεφαλήν ανά ζώο φορολογίας, η συμμετοχή βλάχων κτηνοτρόφων στις αντιστασιακές οργανώσεις περιόρισε σημαντικά το χώρο κίνησης των κοπαδιών· η διαδικασία αυτή συνεχίστηκε με την κάθοδο και την τριετή εγκατάσταση των βλάχων στην Οινούσα και τον περιορισμό της βοσκής στις περιοχές του οικισμού. Επίσης, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι μεγάλος αριθμός ζώων εξαφανίστηκε κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας καθώς Βούλγαροι στρατιώτες μετέφεραν πολλά ζώα στη Βουλγαρία, ενώ σημαντικές ήταν και οι απώλειες από τις επιδρομές των ανταρτών στον Εμφύλιο.

Για τις δεκαετίες του 1950 και 1960 έχουμε τη δυνατότητα να σκιαγραφήσουμε μία εικόνα του κτηνοτροφικού παρελθόντος του Χιονοχωρίου καθώς διαθέτουμε συγκεκριμένα στοιχεία από τα κοινοτικά αρχεία σχετικά με τον αριθμό και το μέγεθος των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων αλλά και συγκεκριμένες πληροφορίες που δίνουν οι ίδιοι οι κάτοικοι για τη λειτουργία της οικιακής και κοινοτικής οικονομίας.

Πίνακας 1
Εξέλιξη του Αριθμού και του Μεγέθους των Κτηνοτροφικών
Εκμεταλλεύσεων

Έτος	Αρ. Εκμ/σεων		Αρ. αιγοπροβάτων	
	Θερινή Περίοδος	Χειμερινή Περίοδος	Θερινή Περίοδος	Χειμερινή Περίοδος
1955	---	98	---	12.470
1957	52	94	4.236	12.393
1960	78	95	7.330	12.175
1961	---	90	---	10.936
1962	90	62	12.245	6.537
1963	68	---	7.405	---
1964	60	46	6.840	5.415
1965	59	54	6.025	5.155
1966	67	58	4.550	6.360
1967	51	56	5.245	6.275
1968	39	90	3.775	7.940
1969	---	94	---	7.933

Πηγή: Πρακτικά κοινοτικών αποφάσεων Χιονοχωριού.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 1 παρατηρούμε ότι ο αριθμός των ζώων που υπήρχαν στα όρια της κοινότητας ήταν αρκετά μειωμένος σε σχέση με τα μεγέθη που επικαλούνται σήμερα οι πρεσβύτεροι του χωριού για τις δεκαετίες 1920 και 1930. Η διαφορά αυτή δικαιολογείται λόγω της μεσολάβησης της παραγμένης δεκαετίας του 1940. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960 η διαφορά στον αριθμό των εκμεταλλεύσεων ανάμεσα στη θερινή και τη χειμερινή περίοδο οφείλεται στην μετακίνηση των κτηνοτρόφων σε θερινούς βοσκότοπους γειτονικών κοινοτήτων με το καθεστώς του ενοικιοστασίου που ίσχυε μέχρι το 1957. Από το 1957 και μετά οι κτηνοτρόφοι που επέλεξαν εξω-κοινοτικές βοσκές, τις αποκτούσαν μετά από πλειστηριασμούς που προκήρυσσε η εκάστοτε κοινότητα. Σημαντική μείωση του αριθμού των εκμεταλλεύσεων αλλά και του αριθμού των αιγοπροβάτων παρατηρείται από το 1963, γεγονός που μαρτυρά ότι η αντίστροφη μέτρηση που οδήγησε στην αλλαγή της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας αλλά και

των βιοποριστικών μέσων είχε αρχίσει τουλάχιστον μία πενταετία πριν την εγκατάλειψη του ορεινού οικισμού.

Οι λειτουργίες στο εσωτερικό και μεταξύ των οικιακών ομάδων φαίνονται να παρέμειναν αμετάβλητες, στην αντίληψη των βλάχων, σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Ο πατέρας κτηνοτρόφος διαχειρίζονταν τα χρήματα της οικιακής ομάδας και η μητέρα κρατούσε το ταμείο. Ο πατέρας κατέβαινε στην αγορά (των Σερρών ή των γειτονικών κεφαλοχωρίων) για να πουλήσει το γάλα και το τυρί. Επίσης σπανιότερα, ο πατέρας μετέφερε και παρέδιδε τα υφαντά στον έμπορο αν και τη δουλειά αυτή συνήθως την αναλάμβανε η μητέρα, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις τα πουλούσε απευθείας στο παζάρι των Σερρών. Ο συνεταιρισμός μεταξύ δύο-τριών κτηνοτρόφων το καλοκαίρι δεν ήταν πιστωτικός, όταν τα κοπάδια τους δεν διέφεραν σε μέγεθος. Άρμεγαν όλοι μαζί το γάλα και έφτιαχναν τυρί που το μοιράζονταν μεταξύ τους (μετά από ζύγισμα) ανάλογα με τα ζώα που αντιστοιχούσαν στον κάθε κτηνοτρόφο. Η συνεργασία στόχευε στην ανεύρεση βοσκότοπων με καλύτερο ενοικιοστάσιο (μέχρι το 1957) αλλά και στην εξασφάλιση της δυνατότητας χωρισμού των κοπαδιών σε διαφορετικές ομάδες. Συνεργασία υπήρχε επίσης και ανάμεσα στις οικογένειες που επέλεγαν να παραμείνουν τους καλοκαιρινούς μήνες στα όρια της κοινότητας. Στην περίπτωση που ένας κτηνοτρόφος είχε μεγαλύτερο κοπάδι από το συνέταιρό του, έπρεπε να του δώσει ένα χρηματικό ποσό, το ύψος του οποίου καθοριζονταν από τους ίδιους μετά από συζήτηση. Τα χρήματα δίνονταν έναντι των περισσότερων ωρών εργασίας και των ευθυνών που θα αναλάμβανε ο κτηνοτρόφος με το μικρότερο κοπάδι. Το πρόβλημα που αντιμετώπιζαν οι κτηνοτροφικές οικογένειες δεν εντοπιζονταν τόσο στην εξεύρεση βοσκοτόπων όσο στην εξεύρεση καλής ποιότητας βοσκής, τους καλοκαιρινούς κυρίως μήνες. Ο πατέρας ήταν αυτός που συμφωνούσε με ποιούς θα ένωνε το κοπάδι. Επρόκειτο συνήθως για συγγενείς, αν και δεν αποκλείονταν το ενδεχόμενο να ήταν και φίλοι ή γείτονες (μακρινοί συγγενείς). Το καλοκαίρι έπαιρναν μαζί τους μία-δύο γυναίκες για να τους μαγειρεύουν, ενώ στην περίπτωση που δεν υπήρχε γυναίκα, το τυρί, το ψωμί και το γάλα κυριαρχούσε στην καθημερινή τους διατροφή. Η συγκατοίκηση δεν ήταν απαραίτητη για να κρατηθεί ένα κοπάδι ενωμένο· όταν έφευγε ο μεγαλύτερος

παντρεμένος γιος από το σπίτι, τα ζώα μπορεί να είχαν διαφορετικό σημάδι, η φροντίδα τους όμως παρέμενε υπόθεση όλων. Ο πατέρας ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος στο εσωτερικό της βλάχικης οικιακής ομάδας, αφού κατείχε τη διαχείριση και τον έλεγχο των πλουτοπαραγωγικών πηγών αλλά και των εργασιακών σχέσεων· στην πραγματικότητα εκμεταλλεύονταν την εργασία των γιων του και του πλεονάσματος που προέκυπτε απ' αυτήν, ακόμα και όταν οι τελευταίοι ήταν παντρεμένοι και έμεναν στο πατρικό σπίτι.

Στο Χιονοχώρι δεν φαίνεται να συναντάμε τσελιγκάτα με τη μορφή ενός πιστωτικού συνεταιρισμού που αποφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη στον τσέλιγκα. Ωστόσο υπήρχαν ηπιότερες μορφές εκμετάλλευσης. Συνήθως αναφέρονται τα ονόματα τριών οικογενειών ως τσελιγκάδες ή τσορπατζήδες. Οι οικογένειες αυτές είχαν περισσότερα ζώα από τις υπόλοιπες χωρίς όμως να μπορούν να χαρακτηριστούν ως μεγαλοκτηνοτροφικές παρά μόνο σε σχέση με το μέσο όρο. Έτσι, ενώ το μέσο μέγεθος των κοπαδιών ανά οικογένεια ήταν 400 - 500 κεφάλια μέχρι τη δεκαετία του 1940, οι οικογένειες αυτές έφταναν τα 800 - 1000 αιγοπρόβατα· αντίστοιχα τις δεκαετίες του 1950 και 1960 τα κοπάδια των τσελιγκάδων ξεπερνούσαν το διπλάσιο του μέσου όρου (βλ. Πίνακα 1). Πρόκειται για οικογένειες που απέκτησαν πολλά αρσενικά παιδιά και τα κράτησαν κάτω από την ίδια στέγη μετά το γάμο τους τις δεκαετίες του 1940 και 1950. Οι οικογένειες που είχαν τη μεγαλύτερη οικονομική επιφάνεια νοίκιαζαν μεγάλες εκτάσεις βοσκής καλής ποιότητας (στο Λαϊλιά, στο Μενοίκιο, στο Παγγαίο) και το καλοκαίρι συνεργάζονταν με κτηνοτρόφους που είχαν στην κατοχή τους μικρότερα κοπάδια. Συνήθως, σ' αυτές τις οικογένειες δούλευαν και τσόμπανοι από το χωριό. Οι τσόμπανοι ήταν νεαρής κυρίως ηλικίας άνδρες, είχαν τα δικά τους ζώα αλλά δούλευαν σε άλλους για μία περίοδο κατά την οποία η οικογένειά τους είχε ανάγκη από χρήματα. Οι τρεις αυτές οικογένειες με τα μεγαλύτερα κοπάδια απολάμβαναν γόητρο και ασκούσαν πολιτική επιρροή στο χωριό. Όσον αφορά στις οικονομικές συναλλαγές μεταξύ του τσέλιγκα και των υπόλοιπων κτηνοτρόφων, η μοιρασιά του γάλακτος και του τυριού γίνονταν μετά από ζύγισμα και ήταν ισόποση. Εκεί που επωφελούνταν ο τσέλιγκας ήταν στον καταμερισμό της εργασίας. Οι κτηνοτρόφοι με μικρότερα κοπάδια μπορεί να μην πλήρωναν ενοίκιο αλλά αναγκάζονταν να δουλεύουν περισσότερο, καθώς

οι ομάδες των ζώων αυξάνονταν σημαντικά από το κοπάδι του τσέλιγκα, ενώ παράλληλα ήταν υπόχρεοι στον τελευταίο γιατί τους είχε επιλέξει να τον ακολουθήσουν στα βοσκοτόπια που νοίκιαζε. Από την άλλη μεριά, οι κτηνοτρόφοι που έβοσκαν όλο το χρόνο τα κοπάδια τους σε κοντινές προς τον οικισμό περιοχές θεωρούνταν και οι φτωχότεροι καθώς η παραγωγικότητα των εκμεταλλεύσεών τους δεν ήταν ικανοποιητική λόγω της χαμηλής σε ποιότητα βοσκής η οποία οφείλονταν στην πολυχρησία.

Η κοινωνική διαβάθμιση στο Χιονοχώρι, όπως εμφανίζεται μέσα από τις περιγραφόμενες δια-οικογενειακές σχέσεις, φαίνεται να λάμβανε «εξισωτικό» χαρακτήρα εξαιτίας του μικρού σχετικά αριθμού ζώων που εκτρέφανε οι βλάχικες οικογένειες. Τα κοπάδια τους δε μπορούσαν να αυξηθούν σε ικανοποιητικό βαθμό εξαιτίας του είδους των βοσκοτόπων που υπήρχαν στην περιοχή. Το Μενοίκιο όρος είχε μόνο χορτάρι, γεγονός που δυσκόλευε την εξεύρεση βοσκής για τα κατσίκια που τρέφονταν κυρίως με πουρνάρια. Η τροφή ήταν περιορισμένη ιδιαίτερα το χειμώνα που έπεφτε χιόνι και δεν υπήρχε η δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί συμπληρωματική τροφή. Έτσι, ενώ υπήρχαν σπίτια με δύο και τρεις παντρεμένους γιους, δε μπορούσαν να κάνουν μεγάλα κοπάδια και να τα συντηρήσουν. Παράλληλα, η χαμηλή σε θρεπτική αξία ξηρή τροφή έκανε τα ζώα πολύ ευαίσθητα με αποτέλεσμα πολλές οικογένειες να χάνουν μετά από θεομηνίες (βροχές, χιόνια) σχεδόν ολόκληρο το κοπάδι και να αδυνατούν να αγοράσουν καινούργια ζώα για να το επαναφέρουν στα προηγούμενα επίπεδα. Από την άλλη πλευρά, η απουσία ιδιόκτητης γης περιόριζε τις δυνατότητες σε κάποιες οικογένειες να δημιουργήσουν ισχυρά τσελιγκάτα τα οποία θα έλεγχαν τις παραγωγικές και εργασιακές σχέσεις και θα αναδείκνυαν τις συγκεκριμένες οικογένειες ως ηγετική, οικονομικά, ομάδα στην κτηνοτροφική κοινότητα του Χιονοχωρίου.

Η αναφερθείσα ύπαρξη τριών τσελιγκάτων δεν αλλάζει την παραπάνω εικόνα. Οι οικογένειες αυτές μπορούσαν να αυξήσουν το μέγεθος των κοπαδιών εξαιτίας των πολυάριθμων εργατικών χεριών που διέθεταν και άρα να αυξήσουν την παραγωγικότητά τους. Το γεγονός αυτό, τους επέτρεπε να έχουν μία οικονομική επιφάνεια που όμως εξαντλούνταν στην προσπάθεια εξεύρεσης καλύτερων και περισσότερων βοσκοτόπων. Η επιρροή που

μπορούσαν να ασκήσουν ήταν περιορισμένη αφού δεν ήταν σε θέση να ελέγξουν την παραγωγική δραστηριότητα της κοινότητας, αν και ήταν ικανές να επηρεάζουν τις επιλογές/εκλογές ατόμων σε δύο θέσεις κλειδιά για τις διαπροσωπικές σχέσεις της κοινότητας: αυτές του προέδρου και του γραμματέως. Οι κάτοχοι των δύο αυτών θέσεων ήταν οι δίαυλοι επικοινωνίας με την επαρχιακή και κεντρική διοίκηση και άρα με τα κέντρα λήψης των αποφάσεων. Έτσι, στην περίπτωση του Χιονοχωρίου δεν μπορούμε να μιλήσουμε για μια ηγετική ομάδα που αναπτύσσει σχέσεις οικονομικού πατερναλισμού, αλλά για μια ομάδα που ασκεί πολιτική επιρροή και απολαμβάνει υψηλό γόητρο εξαιτίας της ικανότητάς της να συναλλάσσεται με τα κέντρα εξουσίας. Οι απόψεις των αρχηγών αυτών των οικογενειών γίνονταν σεβαστές από το σύνολο των Χιονοχωριτών και σπάνια οι υπόλοιποι βλάχοι αμφισβητούσαν το λόγο τους για θέματα βοσκοτόπων, συνεργασίας και πολιτικών τοποθετήσεων.

Σε μία δεύτερη οικονομικο-κοινωνική κατηγορία θα μπορούσαμε να εντάξουμε το σύνολο των κτηνοτροφικών οικογενειών που έβοσκαν τα ζώα τους κατά τη θερινή περίοδο ορεινότερα, στα όρια της κοινότητας ή σε γαίες γειτονικών κοινοτήτων. Η παραγωγικότητα αυτής της ομάδας κυμαίνονταν σε όρια που εξασφάλιζαν τα προς το ζην της οικιακής ομάδας και κάλυπταν το κόστος παραγωγής. Στην προκειμένη περίπτωση τα μέλη της οικιακής ομάδας δεν εργάζονταν για άλλους αλλά ούτε πρόσφεραν εργασία σε νεαρούς τσόμπανους. Τέλος, υπήρχε και μία τρίτη κατηγορία οικογενειών που είχαν στην κατοχή τους μικρά κοπάδια, αρκετά μικρότερα σε μέγεθος από το μέσο όρο, και τα νεότερα μέλη τους έπρεπε να δουλεύουν στα κοπάδια των τσελιγκάδων ή σπανιότερα σε κοπάδια κτηνοτρόφων εκτός κοινότητας, για να εξασφαλίσουν κάποια χρήματα. Χαρακτηριστικό αυτής της οικονομικο-κοινωνικής κατηγορίας είναι ότι έβοσκαν τα ζώα τους όλο το χρόνο στις εκτάσεις γύρω από τον οικισμό που παρείχαν χαμηλής ποιότητας βοσκή και το γεγονός αυτό δεν τους επέτρεπε να βελτιώσουν την παραγωγικότητα των μονάδων τους. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η πρώτη και η τρίτη κατηγορία περιλάμβανε λίγες οικογένειες, γεγονός που συνάδει την εικόνα μιας κτηνοτροφικής κοινότητας χωρίς έντονες ανισότητες και διαφορές. Ο ανταγωνισμός που θα μπορούσε να προκληθεί κατά τη χειμερινή περίοδο,

οπότε και συγκεντρωνόταν το σύνολο των κοπαδιών στα όρια της κοινότητας, αποτρέπονταν χάρη στην ελεύθερη βόσκηση των ζώων μετά από καταβολή φορολογίας. Εξάλλου, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, η πολυχρησία των χειμερινών κοινοτικών βοσκοτόπων ήταν εμφανής με αποτέλεσμα να μην έχει νόημα ο ανταγωνισμός για την εξασφάλιση συγκεκριμένων τοποθεσιών για τη βόσκηση των κοπαδιών.

Συνοψίζοντας, οι βλάχοι που εγκαταστάθηκαν στο Χιονοχώρι τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα, μετατρέπονται από ημινομάδες κτηνοτρόφοι (πορεία από τα ορεινά στα πεδινά) σε μεταβατικούς κτηνοτρόφους (αιγοπροβατοτρόφοι), εκμεταλλευόμενοι τη μεγάλη έκταση των κοινοτικών βοσκοτόπων. Η πολυχρησία της κοινοτικής γης θα τους οδηγήσει τη δεκαετία του 1930 στην ενοικίαση καλοκαιρινών βοσκοτόπων σε γειτονικές κοινότητες και στη δημιουργία «συνεταιρισμών» μεταξύ των κτηνοτροφικών οικογενειών. Η κτηνοτροφική οικιακή οικονομία στηρίζονταν στην ανδρική εργασία που εξασφάλιζαν οι στρατηγικές της απόκτησης πολλών αγοριών και της παραμονής των παντρεμένων γιων στο πατρικό σπίτι. Ο πατέρας ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος της οικιακής ομάδας καθώς έλεγχε τον καταμερισμό της εργασίας και τη διαχείριση των πλουτοπαραγωγικών μέσων. Μεταπολεμικά, και για δύο δεκαετίες, η δομή της οικιακής οικονομίας και οι πρακτικές που ακολούθησαν οι βλάχοι παρέμειναν αμετάβλητες. Η ποιότητα της βοσκής στην περιοχή, η έλλειψη ιδιόκτητων βοσκοτόπων και το καθεστώς χρησικτησίας (του ενοικιοστασίου μέχρι το 1957 και του πλειστηριασμού) που καθόριζε την πρόσβαση στους βοσκότοπους, δεν επέτρεψαν στις μεγαλοκτηνοτροφικές οικογένειες να αναδειχτούν σε οικονομικά κυρίαρχη ομάδα. Παρά το γεγονός ότι στα κοπάδια τους δούλευαν μέλη των φτωχότερων οικογενειών, δεν είχαν κατορθώσει να ελέγχουν τις παραγωγικές και εργασιακές σχέσεις της κοινότητας.

Γ. 1968 - 1999: Χωρική μετακίνηση και αλλαγή των βιοποριστικών μέσων

Ο ευρύτερος οικονομικο-κοινωνικός μετασχηματισμός της δεκαετίας του 1960, σηματοδότησε το τέλος της πενήντάχρονης παραμονής των βλάχων στο Χιονοχώρι. Το 1964 ήταν η χρονιά της «αντίστροφης μέτρησης» για την εγκατάλειψη του οικισμού, όταν οι πρώτες οικογένειες αναχώρησαν για τις Σέρρες, αναζητώντας μια καλύτερη τύχη για τους ίδιους και τα παιδιά τους. Το ρεύμα της εσωτερικής μετανάστευσης συνεχίστηκε μέχρι το 1966 και κατευθύνονταν προς τις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη. Οι βλάχοι που κατευθύνθηκαν προς τη Θεσσαλονίκη, πούλησαν τα ζώα τους και εγκατέλειψαν οριστικά το χωριό. Αντίθετα, ορισμένες οικογένειες που νοίκιασαν διαμέρισμα στις Σέρρες, συνέχισαν την κτηνοτροφία και συμπλήρωναν τα εισοδήματά τους με εποχιακά μεροκάματα σε αστικές εργασίες.

Το Χιονοχώρι «χαλάει» το 1968, εξαιτίας των κινήτρων που έδωσε η τότε κυβέρνηση για την εγκατάλειψη των ορεινών οικισμών. Η Νομαρχία Σερρών, μέσω της τοπικής Διεύθυνσης Γεωργίας, συγκρότησε μια επιτροπή διανομής οικοπέδων, την Ε.Ο.Δ., η οποία ανέλαβε να καταμετρήσει τα οικοπέδα και τα αγροτεμάχια της Οινούσας τα οποία δίνονταν με κλήρο στις οικογένειες που επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν το Χιονοχώρι. Επίσης, η Διεύθυνση Γεωργίας έδινε ειδικές αποζημιώσεις για τη σφαγή των αιγών, στρατηγική η οποία αποσκοπούσε στη διάσωση του βουνού που είχε ταλαιπωρηθεί από την πολυετή χρησιμοποίησή του ως βοσκοτόπου. Παράλληλα με τη διανομή των οικοπέδων και των αγροτεμαχίων, η Αγροτική Τράπεζα έδινε ως βοήθεια στους ακτήμονες εικοσαετή δάνεια ύψους 30.000 δρχ., τα οποία χρησιμοποίησαν οι βλάχοι κληρούχοι που εγκαταστάθηκαν στην Οινούσα για να χτίσουν σπίτια.

Η εξωτερική μετανάστευση με προορισμό την τότε Δυτική Γερμανία, άρχισε το 1967. Οι περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης ήταν οι κύριοι προμηθευτές ελληνικού εργατικού δυναμικού στα εργοστάσια της Ομοσπονδιακής Γερμανίας από το 1962 μέχρι το 1973, οπότε και απαγορεύτηκε η «στρατολόγηση» εργατών από χώρες που δεν ανήκαν στην Κοινή Αγορά (Kolodny 1987:46). Η Γερμανία πρόσφερε άμεση εργασία και

εξασφάλιζε άδειες εργασίας χωρίς χρονοβόρες διαδικασίες. Παρά το γεγονός ότι στη διετία 1967-1968 παρατηρήθηκε μείωση της εξωτερικής μετανάστευσης, τόσο σε πανελλαδικό επίπεδο όσο και στην περιοχή των Σερρών (βλ. Πίνακα 2), οι βλάχοι του Χιονοχωρίου επέλεξαν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή για να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Ήταν η διετία της «αναστάτωσης», καθώς οι κάτοικοι έπρεπε να επιλέξουν σε σύντομο χρονικό διάστημα έναν άλλο τόπο διαμονής και εργασίας.

Πίνακας 2
Εξωτερική Μετανάστευση 1961 - 1975

Μόνιμοι Μετανάστες

Έτη	Σύνολο Χώρας	Νομός Σερρών
1961	58.837	1.361
1962	84.054	2.894
1963	100.072	2.831
1964	105.569	3.730
1965	117.167	5.220
1966	86.896	3.487
1967	42.730	1.005
1968	50.866	2.035
1969	91.552	6.811
1970	92.681	7.018
1971	61.745	4.113
1972	43.397	2.167
1973	27.525	1.262
1974	24.448	1.007
1975	20.330	733

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε και Στατιστική Υπηρεσία Νομού Σερρών.

Η εξωτερική μετανάστευση των Χιονοχωριτών, σύμφωνα με τις πληροφορίες των κατοίκων, θα μπορούσε να χωριστεί σε τρεις φάσεις. Η πρώτη συμπίπτει με τη διετία 1967 - 1968, όταν οι οικονομικά ασθενέστερες οικογένειες (κυρίως αυτές που δεν είχαν δικό τους σπίτι στο Χιονοχώρι και

επομένως δεν πήραν κλήρο το 1968), παίρνοντας σχετικά εύκολα άδειες εργασίας, αναχώρησαν διστακτικά για τη Γερμανία καθώς δεν είχαν τη δυνατότητα να χτίσουν σπίτια στην Οινούσα ή να μετακινηθούν προς τις Σέρρες αλλάζοντας τα βιοποριστικά τους μέσα.

Η δεύτερη φάση καλύπτει τη διετία 1969 - 1970, κατά την οποία μετακινείται και ο κύριος όγκος των μεταναστών. Πρόκειται κυρίως για τους μεγαλύτερους παντρεμένους γιους που είχαν πάρει κλήρο στην Οινούσα και μετανάστευσαν αρχικά μόνοι τους, για να καλέσουν αργότερα (συνήθως μετά από ένα χρόνο) τις γυναίκες τους, αφήνοντας τα παιδιά τους στους γονείς, συνήθως του πατέρα. Υπήρχαν και βλάχοι που εργάστηκαν στη Γερμανία, με αποτέλεσμα σ' ολόκληρο το χρονικό διάστημα της εκεί παραμονής τους να βλέπουν ελάχιστα τις οικογένειές τους. Στο σύνολό τους, οι οικογένειες που μετανάστευσαν, επέστρεψαν στο χωριό ή στις Σέρρες μέχρι το 1975. Αυτοί που έμειναν το λιγότερο χρόνο στη Γερμανία και είχαν προλάβει να χτίσουν σπίτι το 1968 στην Οινούσα, ήταν εκείνοι που στην επιστροφή τους εγκαταστάθηκαν στο χωριό. Σ' αυτή τη δεύτερη φάση, μετακινήθηκαν και βλάχοι που δεν είχαν ιδιαίτερο οικονομικό πρόβλημα αλλά ήθελαν να ακολουθήσουν και αυτοί το «ρεύμα» της εποχής. Όποιος είχε πουλήσει το κοπάδι του και δεν είχε σίγουρη εργασία, έφευγε στη Γερμανία για να δοκιμάσει την τύχη του.

Η τρίτη φάση εντοπίζεται την τριετία 1970 - 1973· στο διάστημα αυτό οι παντρεμένοι και ανύπαντροι γιοι που είχαν μείνει με τους γονείς μετά τη μετακίνηση προς την Οινούσα (δηλαδή οι μικρότεροι σε ηλικία γιοι της οικογένειας) είχαν την ευκαιρία, να ακολουθήσουν και αυτοί το ρεύμα της εξωτερικής μετανάστευσης. Επρόκειτο για βλάχους που είχαν πουλήσει τα ζώα τους μετά την κάθοδο στον πεδινό οικισμό και συντηρούνταν μόνο από εποχιακά μεροκάματα στην πόλη, ενώ ήταν παράλληλα και άκληροι, αφού η επιτροπή διανομής έδινε κλήρο μόνο στους αρχηγούς των σπιτιών του Χιονοχωρίου και όχι στους αρχηγούς της κάθε οικογένειας. Η μετανάστευση αυτή την περίοδο αφορούσε συνήθως τον άνδρα και δεν ήταν εύκολη υπόθεση καθώς οι άδειες εργασίας χορηγούνταν όλο και πιο δύσκολα, εξαιτίας της προσπάθειας από την πλευρά του κράτους να συγκρατήσει το ανδρικό, κυρίως, εργατικό δυναμικό της Μακεδονικής και Θρακικής υπαίθρου

(Kolodny 1987:46). Οι Χιονοχωρίτες που επιθυμούσαν να μετακινηθούν αυτό το διάστημα στο εξωτερικό, πήγαιναν για ένα εξάμηνο στην Ελευσίνα, όπου απασχολούνταν στη χαλυβουργία, και εξασφάλιζαν από εκεί άδεια εργασίας για τη Γερμανία.

Όσο για τους βλάχους που επέλεξαν ως τόπο εγκατάστασης την Οινούσα, αυτοί αντιμετώπισαν αρκετά προβλήματα εξαιτίας των «ευνοϊκών» ρυθμίσεων της Διεύθυνσης Γεωργίας. Οι ντόπιοι και οι «εντόπιοι βλάχοι» (οι βλάχοι που είχαν μετοικήσει στην Οινούσα τη δεκαετία του 1950 και είχαν εγκατασταθεί στα σπίτια των ντόπιων «φυγάδων» του 1944) αντέδρασαν στην απόφαση της επιτροπής να διανείμει οικόπεδα και αγροτεμάχια μόνο στις οικογένειες του Χιονοχωρίου, με αποτέλεσμα η κλήρωση να καθυστερήσει και οι βλάχοι του Χιονοχωρίου να αρχίσουν να χτίζουν σε κομμάτια γης που δεν τους είχαν παραχωρηθεί. Όταν τελικά έγινε η κλήρωση, σε πολλούς έπεσαν κλήροι αρκετά απομακρυσμένοι από το κέντρο του χωριού, οπότε έχτισαν τελικά στα κομμάτια γης που είχαν οι ίδιοι επιλέξει. Επιπλέον, η αντίδραση των κατοίκων της Οινούσας (υπέρβαση της εθνοτικής διαφοράς ντόπιου/βλάχου για την επίτευξη κοινών οικονομικών συμφερόντων) και η αδράνεια του τότε προέδρου, που έμενε στις Σέρρες και ήταν μέλος της Ε.Ο.Δ., οδήγησαν σε αποτυχία την προσπάθεια των Χιονοχωριτών να πείσουν τις αρχές ώστε να αναλάβει η πρόνοια τα έξοδα οικοδόμησης (ως άστεγοι κτηνοτρόφοι) των νέων τους σπιτιών. Έτσι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι βλάχοι του Χιονοχωρίου με το δάνειο, των 30.000 δρχ., που έλαβαν και με τα έσοδα από την κτηνοτροφία, αλλά χρησιμοποιώντας τα υλικά από τις κατοικίες τους στο Χιονοχώρι (ξύλα και πέτρες), έχτισαν τα νέα τους σπίτια, ενώ οι αρχηγοί των νοικοκυριών έλαβαν, πάλι μετά από κλήρωση, ένα αγροτεμάχιο, το οποίο πούλησαν ή νοίκιασαν στους ντόπιους καπνοκαλλιεργητές. Οι οικογένειες που δεν έχτισαν στο οικόπεδο της διανομής αλλά σε άλλη ελεύθερη (κοινοτική) γη, δεν κατόρθωσαν να πάρουν το δάνειο. Παράλληλα, ορισμένοι βλάχοι επειδή δε μπορούσαν να πουλήσουν τα οικόπεδα (εξαιτίας του γεγονότος ότι προέρχονταν από αγροτική αποκατάσταση) για να πάρουν άλλα που θα ενδείκνυντο για εγκατάσταση, προσπάθησαν να πετύχουν την ανταλλαγή των οικοπέδων που πήραν από τη διανομή μ' αυτά στα οποία τελικά

εγκαταστάθηκαν. Η προσπάθεια αυτή έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πελατειακών σχέσεων στο χωριό. Ο βλάχος υποψήφιος πρόεδρος και δυνάμει μέλος της επιτροπής διανομής της κοινοτικής γης, εξασφάλιζε ψήφους με αντάλλαγμα την πραγματοποίηση της ανταλλαγής.

Πίνακας 3
Εξέλιξη του Αριθμού και του Μεγέθους των Κτηνοτροφικών
Εκμεταλλεύσεων

Έτος	Αριθμός εκμεταλλεύσεων	Αριθμός αιγοπροβάτων	Μέσο μέγεθος εκμεταλλεύσεων
1970	74	5.034	68,0
1971	43	3.919	91,1
1972	45	3.969	88,2
1973	37	4.338	117,2
1974	55	6.011	109,2
1975	--	---	---
1976	46	4.807	104,5
1977	31	3.674	118,5
1978	--	---	---
1979	37	4.583	123,8

Αριθ. Εκμεταλλεύσεων Αριθμός Ζώων Μέσο Μεγ. Εκμ/σεων

Έτος	Αριθ. Εκμεταλλεύσεων		Αριθμός Ζώων		Μέσο Μεγ. Εκμ/σεων
	αιγο-προβάτων	βοοειδών	αιγο-προβάτων	βοοειδών	
1980	25	10	4.361	287	174,4
1981	22	10	5.122	336	232,8
1982	--	--	---	---	---
1983	38	11	5.460	481	143,6
1984	41	13	5.825	583	142
1985	38	13	4.827	565	127
1986	29	15	4.378	629	150,9
1987	28	14	4.896	509	174,8

1988	31	15	5.054	504	163
1989	27	15	4.299	487	159,2
1990	25	14	3.845	534	153,8
1991	21	13	3.375	577	160,7
1992	19	12	3.051	603	160,5
1993	18	15	3.022	717	167,8
1994	18	16	3.216	734	178,6
1995	18	16	3.321	795	184,5
1996	20	15	3.482	824	174,1
1999	19	15	3132	798	164,8

Πηγή: Πρακτικά κοινοτικών αποφάσεων Χιονοχωρίου και Διεύθυνση Γεωργίας Σερρών.

Οι Χιονοχωρίτες βλάχοι που επέλεξαν τη λύση της Οινούσας δεν εγκατέλειψαν αυτόματα την κτηνοτροφία· αυτό που άλλαξε με τη μετακίνηση ήταν η δομή της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας. Σύμφωνα με τον Πίνακα 3, το μέγεθος του κοπαδιού και ο αριθμός των ζώων μειώθηκαν σε πρώτη φάση αλλά στη συνέχεια παρέμειναν σταθερά. Η βόσκηση γίνονταν όλο το χρόνο στις γύρω από τον οικισμό περιοχές και καθώς σταμάτησε η ενασχόληση των νεότερων με την κτηνοτροφία, τα εργατικά χέρια μειώθηκαν. Στη δεκαετία του 1970 οι γηραιοί γονείς ήταν εκείνοι που ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία και είχαν τη βοήθεια των παιδιών τους μόνο κατά την περίοδο της γέννας και του αρμέγματος. Η μορφή της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας άρχισε να παγιώνεται από το 1981, χρονιά κατά την οποία άρχισαν οι επιδοτήσεις από την ευρωπαϊκή κοινότητα που οριοθετούσαν την κτηνοτροφική παραγωγή. Σήμερα, οι κτηνοτρόφοι εκτρέφουν τα αιγοπρόβατά τους ολόκληρο το χρόνο σε γη που τους παραχωρεί η κοινότητα έξω από τον οικισμό ή κοντά στο Χιονοχώρι, όπου μπορούν να εξασφαλίζουν τις κατάλληλες ποσότητες νερού. Δεν τους ενδιαφέρει τόσο η παραγωγή κρέατος, γάλακτος, τυριού ή μαλλιού, όσο η διατήρηση σε καλή κατάσταση των ζώων για τα οποία έχουν πάρει ποσόστωση (δικαίωμα παραγωγής), απαραίτητη προϋπόθεση για την εξασφάλιση της Κοινοτικής επιδότησης. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αν και οι επιδοτήσεις ευνόησαν την ενασχόληση ορισμένων

νέων με την κτηνοτροφία, το γεγονός αυτό δεν επηρέασε την οικονομικο-επαγγελματική εικόνα του χωριού. Τα ζώα τα φροντίζει ο γηραιός κτηνοτρόφος, συχνά με τη βοήθεια της συζύγου του, ενώ συνεχίζεται και η στρατηγική της ένωσης κοπαδιών από δύο-τρεις κτηνοτρόφους. Σήμερα, υπάρχουν δύο τέτοιοι «συνεταιρισμοί» που στοχεύουν στη συγκέντρωση περισσότερων εργατικών χεριών, ως προϋπόθεση για τη μεταφορά των ζώων σε μεγαλύτερα υψόμετρα στο βουνό, όπου υπάρχει καλύτερη βοσκή· κάτω από αυτές τις συνθήκες μπορούν να διασφαλίσουν την αύξηση της παραγωγικότητας των κτηνοτροφικών τους μονάδων. Από το 1980 και μετά, αυξάνεται όλο και περισσότερο η ποσότητα συμπληρωματικής τροφής (τριφυλλιού και καλαμποκιού) που δίνεται στα ζώα, κυρίως το χειμώνα, όταν η τροφή από βοσκή είναι περιορισμένη.

Η δεκαετία του 1980 ήταν σημαντική και για την ανάπτυξη κτηνοτροφικών μονάδων βοοειδών. Τα βοοειδή ήταν συνήθως σταβλίσημα (γαλακτοφόρα) και απέφεραν υψηλές επιδοτήσεις από το Ευρωπαϊκό Ταμείο, αν ήταν καλής ράτσας και σε καλή κατάσταση. Ωστόσο, παρά τις καλύτερες προοπτικές που έχει σήμερα η ενασχόληση με την αγελαδοτροφία, οι βλάχοι κτηνοτρόφοι συνεχίζουν το παραδοσιακό επάγγελμα της αιγοπροβατοτροφίας καθώς οι περισσότεροι είναι μεγάλης ηλικίας και η αλλαγή στο είδος των ζώων που εκτρέφουν θα επέβαλλε ένα διαφορετικό τρόπο εργασίας, άγνωστο σ' αυτούς. Πάντως, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η δημιουργία μιας κτηνοτροφικής μονάδας βοοειδών έχει υψηλό κόστος, γι' αυτό και δεν αναπτύχθηκε όσο θα περίμενε κανείς την τελευταία δεκαπενταετία, παρά το γεγονός ότι υπήρχαν οι αναγκαίες προϋποθέσεις (κοινοτικοί βοσκότοποι, νερό και επιδοτήσεις). Η μορφή φορολόγησης για τη χρησιμοποίηση της κοινοτικής γης συνεχίζει να είναι η ίδια από το 1957 όταν καθιερώθηκε· ο κτηνοτρόφος πληρώνει για κάθε ζώο που κατέχει μια κατά κεφαλή τιμή, η οποία καθορίζεται κάθε χρόνο από το κοινοτικό συμβούλιο. Τέλος, όσον αφορά τους αριθμούς των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων της τελευταίας δεκαπενταετίας, που παρουσιάζονται στον Πίνακα 3, θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν είναι πάντα ακριβείς. Υπάρχουν κτηνοτρόφοι που δηλώνουν ζώα στο όνομα συγγενών τους (γυναίκα, παιδιά) ενώ διατηρούν ενιαίο το κοπάδι, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται μεγαλύτερος αριθμός εκμεταλλεύσεων στους κοινοτικούς

φορολογικούς καταλόγους, από όπου έχω καταγράψει τα στοιχεία του πίνακα. Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται για τις φορολογικές ελαφρύνσεις που έχει ο κτηνοτρόφος από την κοινότητα (για τους βοσκότοπους) και το κράτος (για το εισόδημα) στην περίπτωση που παρουσιάζει στην κατοχή του ένα όσο το δυνατόν μικρότερο κοπάδι. Επίσης, στους φορολογικούς καταλόγους καταγράφονται και βλάχοι κτηνοτρόφοι που είναι μόνιμοι κάτοικοι Σερρών αλλά φορολογούνται στο χωριό για τα βοσκοτόπια που χρησιμοποιούν.

Η διανομή των αγροτεμαχίων στους αρχηγούς των οικογενειών το 1968 ήταν η αφορμή και όχι η πραγματική αιτία της μετακίνησης των βλάχων από τον ορεινό στον πεδινό οικισμό. Τη δεκαετία του 1960 οι κάτοικοι του Χιονοχωρίου αντιμετώπιζαν σημαντικά προβλήματα στην προσπάθεια συνέχισης της κτηνοτροφίας· η έλλειψη βοσκής καλής ποιότητας αλλά και νερού καθώς και τα πρόστιμα από την καταπάτηση ξένων βοσκοτόπων ήταν μερικά από αυτά. Επιπρόσθετα, η εσωτερική μετανάστευση (προς Σέρρες και Θεσσαλονίκη) που είχε αρχίσει από το 1964, δημιούργησε εσωτερικές φυγόκεντρες δυνάμεις και είχε διπλό αποτέλεσμα: από τη μία πλευρά, μείωσε σε σημαντικό βαθμό τα ανδρικά εργατικά χέρια καθώς οι γιοι μετανάστευαν -μειώνοντας έτσι τις πιθανότητες επιβίωσης της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας- ενώ από την άλλη πλευρά, άρχισαν να διεισδύουν στο χωριό αστικά πρότυπα και ιδέες σχετικά με τον τρόπο διαβίωσης. Τα παιδιά έπρεπε να πάνε σχολείο στην πόλη για να έχουν ένα καλύτερο μέλλον. Η παροχή ηλεκτρισμού και οι σύγχρονες ανέσεις που απορρέουν από αυτή, η ιατρική περίθαλψη και οι καλές αμοιβές στις αστικές μισθωτές εργασίες του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα, υπήρξαν παράγοντες που απομάκρυναν τους Χιονοχωρίτες τόσο από τον ορεινό οικισμό όσο και από την κτηνοτροφία.

Η κάθοδος στην Οινούσα και η γεωγραφική εγγύτητα του πεδινού οικισμού με την πόλη ήταν ανάμεσα στους παράγοντες εκείνους που συνέβαλαν στην σταδιακή απομάκρυνση από την κτηνοτροφία των βλάχων που δε μετανάστευσαν. Επομένως, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε αν υπήρχαν εργασίες στις Σέρρες αυτή την περίοδο και τι είδους ήταν αυτές. Από το 1969 μέχρι το 1975 υπήρχαν εργασίες σε στρατιωτικά κυρίως έργα που εκτελούνταν σε διάφορα μέρη του νομού όπως: στο Ρούπελ, στο

Σιδηρόκαστρο και στη Βροντού. Η ζήτηση εργασίας ήταν τόσο μεγάλη που οι ίδιοι οι εργολάβοι των έργων έρχονταν και ζητούσαν εργάτες από τα χωριά. Παράλληλα, στο νομό εκτελούνταν έργα οδοποιίας (ο δρόμος Χιονοχωρίου-Οινούσας έγινε το 1969) αλλά και έργα από το δασαρχείο που εξασφάλιζαν εποχιακά μιν αλλά καλά μεροκάματα. Ορισμένοι κτηνοτρόφοι της Οινούσας έστειλαν τους γιους τους να απασχοληθούν ως εποχιακοί εργάτες σε διάφορα έργα της περιοχής για να συμπληρώσουν το οικιακό εισόδημα με μισθούς. Οι περισσότεροι βλάχοι που δε μετανάστευσαν, ασχολήθηκαν με τέτοιου είδους εργασίες όταν αποφάσισαν να πουλήσουν τα ζώα τους. Η οικοδομή ήταν ο τομέας εκείνος της αστικής μισθωτής εργασίας που ώθησε τους περισσότερους βλάχους κτηνοτρόφους στην αλλαγή των βιοποριστικών τους μέσων. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 άρχισε η «χρυσή εποχή της οικοδομής» και είχε διάρκεια μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Ένα από τα πρώτα μελήματα των μεταναστών που επέστρεφαν από τη Γερμανία ήταν η απόκτηση ενός σπιτιού στην πόλη. Έτσι, οι θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν στις οικοδομικές εργασίες ήταν πολλές και τα μεροκάματα ικανοποιητικά. Παράλληλα, πολλοί βλάχοι εξειδικεύτηκαν σε δευτερεύουσες οικοδομικές εργασίες όπως το μπετόν, το στοκάρισμα και το βάψιμο, αναλαμβάνοντας στον ελεύθερο χρόνο τους και εργασίες στις οποίες δε «μεσολαβούσε» το αφεντικό. Η «εποχή της οικοδομής» επέτρεψε και στις πιο διστακτικές οικογένειες να ασχοληθούν με αστικές εργασίες αλλά έδωσε τη δυνατότητα και σε ορισμένους ηλικιωμένους, οι οποίοι αδυνατούσαν να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις της κτηνοτροφίας, να πάρουν σύνταξη από την εργασία τους στην οικοδομή.

Προς τα τέλη της δεκαετίας διορίζονται οι δύο πρώτοι δημόσιοι υπάλληλοι από το χωριό (ως χειριστές μηχανημάτων σε χωματοουργικά έργα) με πολιτικά κριτήρια. Οι μεσολαβητές για την πρόσληψή τους στην Νομαρχία ήταν συγγενείς που γνώριζαν κάποιους πολιτικούς. Οι σχέσεις πολιτικού πατερναλισμού με τη μορφή παροχών και διορισμών μορφοποιούνται από το 1981, χρονιά κατά την οποία αρχίζει το μεγάλο ρεύμα προς το δημόσιο. Τη δεκαετία του 1970, η μετανάστευση και η οικοδομική λειτούργησαν ανασταλτικά στην πιθανότητα αναζήτησης θέσεων εργασίας στο δημόσιο. Η «παρακμή του μεροκάματου στην οικοδομή» και η αναζήτηση μιας σταθερής

εργασίας (λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων), έστω και με λιγότερες αποδοχές, οδήγησαν τους βλάχους προς το δημόσιο, το οποίο έγινε ακόμα πιο θελκτικό από τις παροχές και τα επιδόματα που έδωσε η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. την πρώτη τετραετία της διακυβέρνησής της. Την περίοδο αυτή άλλοι πέντε βλάχοι, αρχηγοί οικογενειών της Οινούσας, διορίζονταν ως δημόσιοι υπάλληλοι στις Σέρρες (συγκεκριμένα ως οδηγοί και χειριστές μηχανημάτων στη Νομαρχία).

Η επαγγελματική εξειδίκευση των Χιονοχωριτών στην αιγοπροβατοτροφία τους κατέτασσε αυτόματα στους ανειδίκευτους εργάτες στην αστική αγορά εργασίας. Η κατάταξή τους σε ανειδίκευτο προσωπικό αλλά κυρίως η στάση τους απέναντι σε διάφορες μορφές εργασίας καθώς οι βλάχοι είχαν συνηθίσει να είναι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και «αφεντικά» των γιων τους, τους οδήγησε σε μία συχνή αλλαγή επαγγελματών τη δεκαετία 1975 - 1985, έως ότου σταθεροποιηθούν στο σημερινό τους επάγγελμα. Σ' αυτή τη φάση μας ενδιαφέρει περισσότερο το νεότερο κομμάτι του τότε οικονομικά ενεργού πληθυσμού που είχε πρόσφατα αναλάβει οικογενειακές υποχρεώσεις και σήκωσε όλο το βάρος της οικονομικο-κοινωνικής αλλαγής. Γι' αυτό και έχω αντλήσει από αυτήν την ηλικιακή ομάδα τα περισσότερα στοιχεία που αφορούν την οικονομική αλλαγή. Πρόκειται για την -2 γενιά, και κυρίως για άτομα που είναι σήμερα ηλικίας από 48 μέχρι 60 χρόνων και είχαν παντρευτεί στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Αναφέρω ενδεικτικά δύο περιπτώσεις που επιβεβαιώνουν τη σχέση της -2 γενιάς με την οικονομική αλλαγή. Ο μικρότερος παντρεμένος γιος μιας οικογένειας, όταν πούλησε τα ζώα το 1975 και η οικογένειά του ανεξαρτοποιήθηκε οικονομικά, δούλεψε για τρία χρόνια ως οικοδόμος στις Σέρρες και το 1978 άνοιξε στεγνοκαθαριστήριο με τα χρήματα που είχε συγκεντρώσει. Το 1982 έκλεισε το μαγαζί για να δουλέψει ως υπάλληλος σε ταξί, και να καταλήξει σε συνιδιοκτήτης ταξί το 1986. Ένας άλλος νιόπαντρος βλάχος, έφυγε με την οικογένειά του στη Γερμανία από το 1969 μέχρι το 1973. Επιστρέφοντας στο χωριό δούλεψε ως οικοδόμος για 5 χρόνια, διορίστηκε ως εργάτης στο λατομείο του χωριού, όπου έμεινε για δύο χρόνια, έως ότου αγόρασε δικό του φορτηγό και έγινε ελεύθερος επαγγελματίας (αυτοκινητιστής).

Όσον αφορά τις γυναίκες, όπως προαναφέρθηκε, είχαν ασχοληθεί με την οικοτεχνία -παρασκευή υφαντών από μαλλί ή τρίχα- από πολύ νωρίς και σε ορισμένες περιπτώσεις με την πώλησή τους στο παζάρι των Σερρών. Στο νέο οικονομικο-κοινωνικό πλαίσιο, όσες γυναίκες δεν μετανάστευσαν στη Γερμανία για να εργαστούν, απασχολήθηκαν ως εποχιακές εργάτριες σε διάφορα εργοστάσια και βιοτεχνίες που λειτούργησαν στις Σέρρες από το 1975. Έτσι, από το 1975 - 1976 ορισμένες βλάχες από την Οινούσα απασχολούνται εποχιακά στο εργοστάσιο τομάτας και από το 1977 σε βιοτεχνίες ετοιμών ενδυμάτων και κεριών. Οι περισσότερες από αυτές άρχισαν να απασχολούνται ολόκληρο το χρόνο στις βιοτεχνίες από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, όταν επικράτησε η αντίληψη ότι τα παιδιά έπρεπε να σπουδάσουν, πρακτική που επιβάρυνε σημαντικά τον οικιακό οικονομικό προϋπολογισμό. Έτσι, από τις 16 παντρεμένες γυναίκες που εργάζονται μόνιμα σήμερα, οι 10 είχαν ξεκινήσει τη συγκεκριμένη εργασία μέσα στην πενταετία 1980 - 1985. Επίσης σήμερα, πολλές παντρεμένες και η πλειοψηφία των ανύπαντρων γυναικών που δεν εργάζονται, απασχολούνται εποχιακά σε βιοτεχνίες ετοιμών ενδυμάτων, σε περιόδους που οι τελευταίες πρέπει να παραδώσουν μεγάλες παραγγελίες και έχουν ανάγκη από πρόσθετο εργατικό δυναμικό. Οι διαθέσιμες πρώτες ύλες του νομού αποτέλεσαν κίνητρο για την ανάπτυξη βιοτεχνιών και βιομηχανιών. Η ανάπτυξη του μεταποιητικού τομέα αφορούσε κατά κύριο λόγο την επεξεργασία γεωργικών προϊόντων, ετοιμών ενδυμάτων και ξυλείας. Η γεωγραφική εγγύτητα της Οινούσας με τις Σέρρες συνέτεινε στην απορρόφηση πολλών γυναικών από το χωριό στο δευτερογενή τομέα που είχε ανάγκη από εποχιακό, έστω και ανειδίκευτο. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι οι γυναίκες από βοηθητικά χέρια στο πλαίσιο της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας γίνονται συχνά συμμετοχοί στην απόκτηση του οικιακού μισθωτού εισοδήματος. Επίσης, παρατηρούμε ότι οι γυναίκες ασχολούνται αποκλειστικά με την εξαρτημένη εργασία και «αποκλείονται» από τα επαγγέλματα αυτο-απασχόλησης που προσφέρουν γόητρο και κοινωνική καταξίωση· η μη-εξαρτημένη εργασία τόσο σε πρακτικό όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο είναι καθαρά ανδρική «υπόθεση».

Παρά το γεγονός ότι η ενασχόληση με την κτηνοτροφία θα μπορούσε να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα στην προσπάθεια προσαρμογής στην αστική μισθωτή εργασία, οι Χιονοχωρίτες βλάχοι επέδειξαν μια αξιόλογη προσαρμοστικότητα στο νέο τρόπο ζωής. Παρουσίασαν μάλιστα σημαντική κοινωνική κοινωνικότητα, ιδιαίτερα όσοι έμειναν στις Σέρρες. Ένδειξη της προσαρμοστικότητας των βλάχων στην αστική οικονομία αποτελεί το παράδειγμα δύο οικογενειών που άνοιξαν λατομείο το 1970 στο βουνό, δίπλα στον οικισμό. Ξεκινώντας με λίγους εργάτες, κυρίως από το χωριό, οι δύο οικογένειες άνοιξαν ξεχωριστά λατομεία το 1979. Λίγα χρόνια αργότερα, παράλληλα με τα λατομεία, ίδρυσαν και τεχνικές εταιρίες, με αποτέλεσμα σήμερα οι δύο επιχειρήσεις να απασχολούν γύρω στους 160 εργάτες και υπαλλήλους (11 εργάτες είναι από το χωριό). Η αυτο-απασχόληση στην εξαστισμένη οικονομία είναι συνδεδεμένη, στην αντίληψη των βλάχων, με την κοινωνική άνοδο που εξασφάλιζε γόητρο και κοινωνική καταξίωση. Η έμφαση στην αυτο-απασχόληση διακρίνεται από την αύξηση των βλάχικων νοικοκυριών που αποκτούν το εισόδημά τους από τα ελεύθερα επαγγέλματα και το εμπόριο (βλ. Πίνακα 5). Πρόκειται για μία τάση που έχει ρίσκο, με την έννοια ότι απαιτεί κεφαλαιούχες επενδύσεις, αλλά αποδεικνύει και την ικανότητα για οικονομική ανέλιξη στην αστική κοινωνία. Έτσι, ορισμένοι βλάχοι που εγκατέλειψαν την κτηνοτροφία, προσπάθησαν να μάθουν μια τέχνη για να ασχοληθούν με τα ελεύθερα επαγγέλματα. Σήμερα, οι περισσότεροι βλάχοι του χωριού απασχολούνται ως μισθωτοί εργάτες, ενώ οι βλάχοι της πόλης ασχολούνται κυρίως με ελεύθερα επαγγέλματα, γεγονός που δίνει κατά την κοινή αντίληψη ιδεολογικό προβάδισμα των δεύτερων έναντι των πρώτων.

Αντίθετα, ο αγροτικός ντόπιος πληθυσμός, παρά το γεγονός ότι ένα σημαντικό κομμάτι του μετανάστευσε στη Γερμανία την τριετία 1970 - 1973, συνέχισε να ασχολείται με την καπνοπαραγωγή, έστω και επικουρικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν έχει βελτιώσει σήμερα την οικονομική του θέση.

Πίνακας 4
Εξέλιξη του Αριθμού και του Μεγέθους (σε στρεμ.) των γεωργικών
εκμεταλλεύσεων καπνοκαλλιέργειας

Έτος	Αριθμός Εκμεταλλεύσεων	Καλλιεργούμενη Έκταση	Μέσο Μέγεθος Εκμετάλλευσης
1958	41	300.5	7,3
1959	42	303.5	7,2
1962	58	594	10,2
1965	74	658	8,8
1967	92	---	--
1969	78	719	9.2
1970	34	272	8
1971	35	278	7,9
1972	39	350	8,9
1973	31	268	8,6
1981	37	304.5	8,2
1982	44	374	8,5
1984	42	354	8,4
1987	41	396.5	9,6
1989	35	319.5	9,1
1991	34	323	9,5
1992	36	287	8
1996	34	237,5	7
1999	35	242	6,9

Πηγή: Πρακτικά κοινοτικών αποφάσεων Χιονοχωρίου και Οργανισμός Καπνού.

Ο ντόπιος πληθυσμός ασχολούνταν αποκλειστικά με την καπνοπαραγωγή από τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα και μετά. Το εισόδημά του συμπληρώνονταν από μία μικρή παραγωγή σιτηρών (σιτάρι, κριθάρι). Παρατηρώντας τον Πίνακα 4, διαπιστώνουμε τη μείωση του αριθμού και του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλλεύσεων αλλά και των καλλιεργούμενων εκτάσεων κατά τη διάρκεια της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης, καθώς και τη σταθερότητα του μέσου μεγέθους των εκμεταλλεύσεων. Η εξωτερική μετανάστευση των ντόπιων κατοίκων της Οινούσας και τα εμβάσματα των μεταναστών, οδήγησαν στην ενίσχυση της

αγροτικής οικονομίας σε αντίθεση με την κτηνοτροφική οικιακή οικονομία των βλάχων. Οι ντόπιοι που αντιστάθηκαν στη μετανάστευση στη Γερμανία, έρχονται σε επαφή με τα αστικά επαγγέλματα κατά «τη χρυσή περίοδο της οικοδομής», δουλεύοντας εποχιακά ως μισθωτοί εργάτες και συμπληρώνοντας τα αγροτικά τους εισοδήματα. Δεν έφτασαν όμως στο σημείο να εγκαταλείψουν την καπνοπαραγωγή. Αυτό που άλλαξε στη δεκαετία του 1980 με τις Κοινοτικές επιδοτήσεις ήταν ότι αν και η καπνοπαραγωγή δηλώνονταν ως το κύριο επάγγελμα των ντόπιων οικογενειών, στην πραγματικότητα αποτελούσε το συμπλήρωμα στην εποχιακή μισθωτή εργασία των ανδρών. Η πρακτική των παροχών και των διορισμών λειτούργησε και στην περίπτωση των ντόπιων εκείνη την περίοδο. Η εποχιακή απασχόληση στα εργοστάσια ζαχαρέως και ντομάτας για τους άνδρες, αποτέλεσε τη βάση για τις πελατειακές δοσοληψίες των ντόπιων με τους τοπικούς πολιτικούς. Τα μεροκάματα σ' αυτά τα εργοστάσια ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητικά, με αποτέλεσμα οι απολαβές από την εξάμηνη-οχτάμηνη εργασία να αποφέρουν εισοδήματα μεγαλύτερα από αυτά της καπνοκαλλιέργειας. Η παραγωγή καπνού δε σταμάτησε καθώς τα μηχανήματα που εισήχθησαν, η γυναικεία εργασία και η συμμετοχή του άνδρα την περίοδο της αιχμής, επαρκούσαν για να διατηρήσουν στα ίδια επίπεδα τον αριθμό των καλλιεργούμενων στρεμμάτων.

Πίνακας 5
Τρόπος Απόκτησης του Οικιακού εισοδήματος

<u>Βλάχικα νοικοκυριά</u>	<u>1981</u>	<u>1996</u>	<u>1999</u>
* γεωργία, κτηνοτροφία	28	10	10
* εμπόριο - ελευθέρια επαγγέλματα	9	16	15
* μισθωτή εργασία	22	19	20
* <u>συντάξεις</u>	<u>18</u>	<u>31</u>	<u>29</u>
Σύνολο νοικοκυριών	77	76	74
<u>Ντόπια Νοικοκυριά</u>	<u>1981</u>	<u>1996</u>	<u>1999</u>
* γεωργία - κτηνοτροφία	37	39	37

* εμπόριο - ελευθέρια επαγγέλματα	3	4	4
* μισθωτή εργασία	10	13	14
* <u>συντάξεις</u>	10	16	16

Σύνολο νοικοκυριών 60 72 71

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε και στοιχεία από την επιτόπια έρευνα.

Στην προσπάθεια να ανιχνεύσουμε γιατί ο ντόπιος πληθυσμός δεν στράφηκε προς τα αστικά επαγγέλματα ως κύρια πηγή απασχόλησης αλλά παρέμεινε στην καπνοπαραγωγή, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε δύο σημεία: Πρώτον, το γεγονός ότι οι ντόπιοι είχαν τα δικά τους χωράφια -σε αντίθεση με τους βλάχους που απέκτησαν γη μετά τη διανομή του 1968- τους έδωσε περισσότερο με την πατρική γη και τους επέτρεψε να είναι πιο σταθεροί στις επιλογές τους ως προς την κάλυψη των οικονομικών αναγκών. Δεύτερον, η καπνοπαραγωγή είναι μία εντατική καλλιέργεια η οποία έχει μικρό κόστος παραγωγής αλλά αποφέρει ικανοποιητικό εισόδημα. Ο μικρός αριθμός στρεμμάτων που καλλιεργούσαν οι ντόπιοι δεν απαιτούσε την ύπαρξη πολλών εργατικών χεριών. Ακόμα και την εποχή του καλοκαιριού που υπήρχε πολύ εργασία στα χωράφια, όταν δεν υπήρχαν στην οικογένεια ανήλικα παιδιά για να βοηθήσουν, οι ντόπιοι επιστράτευαν τους συγγενείς τους για να καλύψουν τις ανάγκες σε εργατικά χέρια. Έτσι εξηγείται ενδεχομένως και το γεγονός ότι στην περίπτωση των ντόπιων το κύριο ρεύμα της εξωτερικής μετανάστευσης εμφανίζεται αργά, μόλις το 1970, ενώ οι διαδικασίες της εσωτερικής μετακίνησης (προς τις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη) ξεκινούν προς το τέλος της δεκαετίας του 1960 και όχι νωρίτερα όπως στην περίπτωση των βλάχων Χιονοχωριτών. Τα ντόπια νοικοκυριά που εμφανίζονται να συντηρούνται από αστικά επαγγέλματα από το 1981 και μετά, αφορούν κυρίως νέα ζευγάρια που τελείωσαν το σχολείο, έμειναν στο χωριό και δεν ήθελαν να ασχοληθούν με αγροτικές εργασίες. Η γεωγραφική εγγύτητα του χωριού με τη βιομηχανική ζώνη των Σερρών αλλά και η λαϊκίστικη πολιτική των ντόπιων βουλευτών με τη μορφή των προεκλογικών διορισμών αποτέλεσαν αφορμές για την τοποθέτηση των νεαρών ντόπιων σε θέσεις εργασίας στα εργοστάσια της περιοχής.

Τα σημερινά βλάχικα νοικοκυριά πέρα από τους μισθούς και τις συντάξεις συμπληρώνουν τα εισοδήματά τους από τα κηπευτικά, την

παραγωγή αυγών και σπανιότερα την οικόσιτη αιγοπροβατοτροφία (1 - 2 αιγοπρόβατα) που προορίζονται τις περισσότερες φορές για αυτοκατανάλωση αλλά όταν υπάρχει ικανοποιητικό περίσσειμα πωλούνται στο χωριό. Αξιοσημείωτη αλλαγή στην οικονομική συμπεριφορά των βλάχικων νοικοκυριών αποτελεί το γεγονός ότι την τελευταία δεκαετία άρχισαν να καλλιεργούν κηπευτικά ή σιτηρά στα χωράφια που είχαν πάρει από τις διανομές και είχαν αφήσει αναξιοποίητα μέχρι πρόσφατα. Σ' αυτήν την αλλαγή συνέβαλαν οι Κοινοτικές πριμοδοτήσεις στα ελαιόδεντρα και τα σιτηρά.

Σημαντική ως προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η γενικότερη αλλαγή στη συμπεριφορά των βλάχων και των ντόπιων απέναντι στην ακίνητη περιουσία. Την τελευταία δεκαετία, η «ανακάλυψη» της Οινούσας, ως έναν οικισμό με καλό κλίμα, φυσική ομορφιά αλλά και γεωγραφική εγγύτητα με την πόλη, από τους Σερραίους συνταξιούχους, οδήγησε στην κατακόρυφη άνοδο των τιμών των οικοδομήσιμων αγροτεμαχίων. Ιδιαίτερη ζήτηση έχουν σήμερα τα κομμάτια γης που βρίσκονται στην πλαγιά του βουνού, στο βόρειο τμήμα της Οινούσας, από όπου φαίνεται ολόκληρος ο κάμπος των Σερρών. Η «κινητοποίηση» της τελευταίας δεκαετίας καταγράφεται μέσα από την προσπάθεια πολλών ντόπιων κατοίκων (στους οποίους ανήκουν οι περισσότερες οικοδομήσιμες γαίες) να αποκτήσουν νομικά έγγραφα κυριότητας με τοπογραφικά σκαριφήματα και την υπογραφή μαρτύρων, καθώς απουσιάζουν εντελώς τα αναγκαία δικαιοπρακτικά έγγραφα μεταβίβασης ή οι τίτλοι ιδιοκτησίας, ενώ δεν έχει συσταθεί επίσημο τοπικό κτηματολόγιο. Από το 1985, χρονιά κατά την οποία η πρώτη Σερραϊκή οικογένεια αγόρασε αγροτεμάχιο 5 στρεμμάτων και έχτισε σπίτι, μέχρι σήμερα άλλες 9 οικογένειες έχουν χτίσει κατοικίες που τις χρησιμοποιούν τους καλοκαιρινούς, κυρίως, μήνες. Αντίστοιχη ζήτηση έχουν και τα οικόπεδα στον ορεινό οικισμό του Χιονοχωρίου, κυρίως από τα μέλη του συλλόγου παραθεριστών «το Χιονοχώρι». Ο σύλλογος έχει συμβάλει ως ένα βαθμό στην ανασύσταση της κοινωνικής ζωής του χωριού· φέρνει ιερέα για να λειτουργήσει την εκκλησία των Αγίων Αναργύρων κάθε Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Μεγάλη Παρασκευή, Ανάσταση και διοργανώνει βλάχικο πανηγύρι το πρώτο Σαββατοκύριακο του Ιουλίου. Τα μέλη του συλλόγου, τα οποία στη συντριπτική τους πλειοψηφία βλάχοι που γεννήθηκαν στο

Χιονοχώρι αλλά μεγάλωσαν και κατοικούν στις Σέρρες, έχουν αναστυλώσει ή ξαναχτίσει τα σπίτια των πατεράδων τους και τα χρησιμοποιούν ως παραθεριστικές κατοικίες· έτσι, ενώ το χειμώνα ο οικισμός έχει 2 μόλις κατοίκους, τους καλοκαιρινούς μήνες συγκεντρώνονται γύρω στα 30 με 50 άτομα. Παρά το γεγονός ότι στο Χιονοχώρι δεν λειτουργεί κανένα μαγαζί, ούτε υπάρχει υποδομή για τουριστική ανάπτυξη, ο τόπος καταγωγής των βλάχων των Σερρών φαίνεται να λειτουργεί ως «υψηλή αξία», την οποία προσπαθούν να διατηρήσουν «ζωντανή», συνδυάζοντας την οικονομική επένδυση με την ιστορία τους. Έτσι, δημιουργούν ένα παραθεριστικό θέρετρο που είναι σημείο αναφοράς για τους ίδιους, ως μέρος της ιστορίας τους, αλλά είναι ταυτόχρονα και ξένο από τη στιγμή που δεν ήταν, ούτε είναι ο τόπος της μόνιμης εγκατάστασής τους. Σήμερα, η οικοδόμηση του χωριού συνεχίζεται αφού βρίσκονται υπό κατασκευή 5 σπίτια, ενώ υπάρχουν υποψήφιοι αγοραστές για τα μισογκρεμισμένα σπίτια. Μάλιστα, ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους υπάρχουν Σερραίοι που δεν κατάγονται από το Χιονοχώρι, αλλά είναι εντυπωσιασμένοι, όπως μου δήλωσαν, από το ειδυλλιακό τοπίο και θεωρούν ότι ένα οικόπεδο ή σπίτι είναι μία καλή επένδυση με χαμηλό κόστος που μπορεί να αποφέρει σημαντικά κέρδη στο μέλλον.

Η αλλαγή στη συμπεριφορά των βλάχων του χωριού απέναντι στα ακίνητα αντανakλάται και στους τρόπους με τους οποίους επενδύουν το χρήμα. Ενώ στην κτηνοτροφική κοινωνία θεωρούσαν σημαντικό να έχουν ένα χρηματικό ποσό (μερικών εκατομμυρίων) στην τράπεζα για ώρα ανάγκης, σήμερα όλο και περισσότεροι αγοράζουν ένα μικρό ακίνητο στις Σέρρες (μαγαζί ή διαμέρισμα). Ο κύριος λόγος γι' αυτή την αλλαγή αποτελεί, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, το γεγονός ότι τα χρήματα στην τράπεζα χάνουν με το χρόνο την αξία τους ενώ ένα ακίνητο όχι μόνο δε χάνει την αξία του αλλά την αυξάνει. Τα ακίνητα αυτά νοικιάζονται και αποφέρουν συμπληρωματικά εισοδήματα (αναφέρομαι σε 7 περιπτώσεις βλάχων που αγόρασαν σπίτια ή μαγαζιά την τελευταία δεκαετία). Επίσης, τα τελευταία χρόνια αρκετές οικογένειες αγοράζουν ομόλογα ή μετοχές, αμφισβητώντας έτσι τις αντιλήψεις των πρεσβυτέρων για την οικονομική συμπεριφορά των βλάχων: «οι βλάχοι αρκούνται στα λίγα και στα σίγουρα»· πρόκειται για συμπεριφορά η οποία στην πραγματικότητα δεν αλλάζει αφού η επένδυση

του σπιτιού έχει το λιγότερο δυνατό ρίσκο, ενώ τα ποσά που χρησιμοποιούνται για την αγορά ομολόγων και μετοχών δεν είναι τόσο μεγάλα που μια ενδεχόμενη απώλειά τους θα επηρέαζε σημαντικά την οικονομική κατάσταση των επενδυτών.

Συνοψίζοντας σχετικά με τις νέες οικονομικές δραστηριότητες των βλάχικων νοικοκυριών, παρατηρούμε ότι υπάρχει ένα πέρασμα από τον πρωτογενή τομέα με κατοχή των μέσων παραγωγής στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών και ειδικότερα στην εξαρτημένη εργασία. Οι «Χιονοχωρίτες» αλλά και οι «εντόπιοι βλάχοι», παρά τους ενδοιασμούς, απομακρύνονται από την κτηνοτροφία και στρέφονται κυρίως στην οικοδομική και στις τεχνικές εργασίες (χειριστές μηχανημάτων ασφαλτόστρωσης, μπουλντόζας κ.λ.π.). Παράλληλα, η κοινωνική αποδοχή που εξασφαλίζει η αυτο-απασχόληση, μέσω του εμπορίου ή της τέχνης, θα οδηγήσει πολλούς βλάχους, κυρίως της πόλης, να ασχοληθούν με ελεύθερα επαγγέλματα με κεφάλαια που εξασφάλισαν από την εξαρτημένη εργασία στη δεκαετία της αλλαγής. Κατ' αυτό τον τρόπο χαλαρώνουν και οι στενοί δεσμοί του αρρενογονικού πυρήνα που χαρακτήριζαν την κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου και δημιουργούνται νέες, εξω-συγγενικές σχέσεις φιλίας ή συνεργασίας για τους άνδρες. Η δυναμική είσοδος των γυναικών στην εξω-οικιακή εργασία σηματοδοτεί την αμφισβήτηση της συγκρότησης της οικιακής συγγένειας με βάση το ανδρικό στοιχείο και υποδηλώνει τη μετάθεση του κέντρου βάρους από τον αρρενογονικό πυρήνα στη συζυγική σχέση. Οι γυναίκες που εργάζονται μόνιμα, έχουν μισθό παραπλήσιο με αυτό των ανδρών και συχνά ελέγχουν τη διαχείρισή του, καταλύοντας έτσι την παντοδυναμία του βλάχου πατριάρχη. Πάντως, η μετάθεση του όγκου εργασίας από τον πατέρα στους γιους φαίνεται να αλλάζει και να κινείται από τον σύζυγο στην σύζυγο. Μετά το οχτάωρο ο άνδρας θα ξεκουραστεί και θα πάει στην καφετέρια, ενώ η γυναίκα θα συνεχίσει με τις δουλειές του σπιτιού και του κήπου. Έτσι, στο νέο εξαστισμένο πλαίσιο ενώ η οικονομική θέση της γυναίκας βελτιώνεται, όπως υποστηρίζουν άλλωστε και οι ίδιες, στην πραγματικότητα οι υποχρεώσεις και οι ώρες εργασίας τους αυξάνονται.

Όσον αφορά το αξιολογικό περιεχόμενο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης σήμερα, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρία στρώματα,

σύμφωνα με την αντίληψη των ίδιων των κατοίκων. Στο ανώτερο, ανήκουν μερικές οικογένειες βλάχων (ιδιοκτήτες εταιρειών, ελεύθεροι επαγγελματίες, κτηνοτρόφοι επιδοτούμενων βοοειδών) που έχουν στην κατοχή τους ακίνητα και καταθέσεις στην τράπεζα καθώς και οικογένειες καπνοκαλλιεργητών που έχουν στην κατοχή τους αρκετά χωράφια καθώς και οικοδομήσιμα αγροτεμάχια στο ύψωμα του βουνού. Σ' ένα δεύτερο στρώμα, το μεσαίο, θα μπορούσε να ενταχθεί το σύνολο των βλάχων μισθωτών και των ντόπιων καλλιεργητών που εξασφαλίζουν τα προς το ζην αλλά δεν κατέχουν ακίνητα (εκτός από το σπίτι που κατοικούν). Τέλος, σε μία τρίτη και κατώτερη κατηγορία θα πρέπει να κατατάξουμε τους συνταξιούχους, το εισόδημα των οποίων είναι εξαιρετικά χαμηλό, ενώ η ακίνητη περιουσία τους (σπίτι, χωράφι) έχει περιέλθει στα χέρια των παιδιών τους. Παρατηρούμε ότι βασικά κριτήρια της οικονομικής διαστρωμάτωσης αποτελούν η ακίνητη περιουσία και τα εισοδήματα, σε αντίθεση με την κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου όπου οι πιο εύρωστες οικογένειες ήταν αυτές που είχαν τα μεγαλύτερα κοπάδια. Το πέρασμα όμως από τη μία κατάσταση στην άλλη δεν ήταν τυχαίο. Από τις τρεις οικογένειες που είχαν τα μεγαλύτερα κοπάδια, οι δύο εμφανίζονται και σήμερα να είναι οι πιο εύρωστες στην εξαστισμένη οικονομία. Τα χρήματα που πήραν οι οικογένειες αυτές από την πώληση των ζώων και την αποταμίευση που πιθανώς είχαν κάνει, χρησιμοποιήθηκαν για την ενασχόλησή τους με τεχνικές επιχειρήσεις.

Το σίγουρο είναι ότι οι Χιονοχωρίτες μέχρι το 1968 δεν είχαν στην κατοχή τους ακίνητη περιουσία, ούτε ενδιαφέρονταν να επενδύσουν σ' αυτή. Από τη στιγμή όμως που πήραν οικόπεδα και χωράφια από τις διανομές του 1968, 1970, 1973 και 1982, άρχισαν να τα υπολογίζουν ως επένδυση. Επίσης, τα αστικά επαγγέλματα μπορεί να μην αποφέρουν συχνά σημαντικότερα κέρδη από την καπνοκαλλιέργεια και τις άλλες γεωργικές δραστηριότητες, όμως απολαμβάνουν μεγαλύτερο γόητρο καθώς εξασφαλίζουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο για ψυχαγωγία, ταξίδια και συναναστροφές. Έχει δημιουργηθεί στην κοινή αντίληψη των ντόπιων και των βλάχων του χωριού, μία ιδεολογική ανωτερότητα των βλάχων που ασχολούνται με αστικά επαγγέλματα έναντι των ντόπιων καπνοπαραγωγών.

Οι ντόπιοι με τη σειρά τους μέχρι την περίοδο της μετανάστευσης και του εξαστισμού απέφευγαν τις επενδύσεις σε ακίνητα. Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στη διανομή των καλλιεργήσιμων εκτάσεων το 1923 - 1924, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, οι ντόπιοι γεωργοί του Χιονοχωρίου προτίμησαν να μη λάβουν κλήρους στον κάμπο -παρόλο που επρόκειτο για πιο παραγωγικές γαίες- και να εξασφαλίσουν τη σχετικά πιο φτωχή γη που υπήρχε γύρω από τον οικισμό της Οινούσας. Αυτή η στάση οφείλεται πρώτον, στο γεγονός ότι επεδίωκαν να αποτρέψουν την αποίκιση του οικισμού από Μικρασιάτες και δεύτερον, στο ότι την περίοδο εκείνη έμεναν στο Χιονοχώρι και η μετακίνησή τους στον κάμπο θα ήταν πολύ κοπιαστική. Έτσι, όταν τη δεκαετία του 1980 ο καπνός και το σιτάρι άρχισαν να επιδοτούνται, αγόρασαν κάποια αγροτεμάχια όχι με την προοπτική της μελλοντικής επένδυσης αλλά για να μπορέσουν να καλύψουν τις άμεσες ανάγκες της καπνοκαλλιέργειας, καθώς η τελευταία ήταν δύσκολη στη μη αρδευόμενη γη της περιοχής γύρω από τον οικισμό. Η οικονομική τους κατάσταση βελτιώθηκε, όταν τα άγονα αγροτεμάχια της πλαγιάς, έγιναν οικοδομήσιμα και απέκτησαν αξία. Παρά το γεγονός ότι τα εισοδήματά τους έχουν βελτιωθεί και ξεπερνούν πολλές φορές αυτά των μισθωτών βλάχων, η καταναλωτική συμπεριφορά τους φαίνεται να παραμένει η ίδια· ανακαινίζουν σπανιότερα τα σπίτια τους, είναι πιο διστακτικοί στο να στέλνουν τα παιδιά τους να σπουδάσουν και αποφεύγουν να συνεισφέρουν χρηματικά στα κοινοτικά έργα (εκκλησία, νεκροταφείο, πλατεία, δεξαμενές νερού κ.λ.π.). Τα αστικά πρότυπα στην περίπτωση των ντόπιων φαίνονται να εισβάλουν με πιο αργούς ρυθμούς και παρατηρείται μία αντίσταση ή δυσκολία προσαρμογής στην καινούργια οικονομική πραγματικότητα που άρχισε να μορφοποιείται από τα τέλη της δεκαετίας του 1970.

Τα αστικά πρότυπα που υιοθέτησαν οι βλάχοι αποτέλεσαν το μέσο για τη επιβεβαίωση της ανωτερότητάς τους απέναντι στους ντόπιους, σε μία εποχή που η κτηνοτροφική μικροκοινωνία τους βάλλονταν από τις εξωτερικές πιέσεις της ανερχόμενης αστικής κοινωνίας. Η υιοθέτηση των αστικών προτύπων δε σημαίνει ότι απέκτησαν ταυτόχρονα και αστική συνείδηση αλλά ότι με αυτόν τον τρόπο προσπάθησαν να προσαρμοστούν στις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν από τη μετακίνηση στον πεδινό οικισμό, τη

μετανάστευση και την αλλαγή στα βιοποριστικά μέσα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο επιδεικνύουν και καταναλώνουν το χρήμα. Η έλλειψη χρήματος ήταν εμφανής στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου καθώς το σύνολο του ετήσιου εισοδήματος το αποκτούσαν την άνοιξη από την πώληση των μικρών κασικιών και αρνιών. Τα χρήματα έρχονταν «πακέτο» και έπρεπε να υπάρχει μία σχολαστική διαχείριση για να ικανοποιηθούν οι οικιακές ανάγκες. Η προσεκτική διαχείριση των χρημάτων συνεχίζεται και μετά την αλλαγή· τα επιπλέον χρήματα που εξασφαλίζονται πρέπει να αποταμιευτούν για να χρησιμοποιηθούν σε οποιαδήποτε περίπτωση χρειαστεί. Θεωρούν όμως ότι η σωστή διαχείριση των χρημάτων είναι απαραίτητη για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες «αστικές απαιτήσεις»: να επενδύσουν στις σπουδές των παιδιών τους, να ντυθούν όπως ο κόσμος στην πόλη, να αποκτήσουν το σύγχρονο οικιακό εξοπλισμό, να παραστούν στις εκδηλώσεις των σωματείων και των συλλόγων τους. Επομένως, από τη μια πλευρά, θέλουν να έχουν μία «μετρημένη» οικονομικά ζωή και από την άλλη, προσπαθούν να καταναλώνουν με τέτοιο τρόπο τα χρήματά τους ώστε να μη ξεχωρίζουν από τον πληθυσμό της πόλης.

Συνοψίζοντας, η κοινωνική διαφοροποίηση δεν αντανάκλαται στον καθημερινό τρόπο διαβίωσης καθώς το βιοτικό επίπεδο φαίνεται να είναι ομοιόμορφο, όπως και στην περίοδο πριν το 1968. Τα ακίνητα, ως κριτήριο κοινωνικής διαβάθμισης, δημιουργούν μία δύναμη οικονομική ανωτερότητα, όταν κάποιος χρειαστεί χρήματα για να βοηθήσει τα παιδιά του, για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και γενικά για να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε έκτακτη ανάγκη.

Παρατηρούμε ότι στην κοινή αντίληψη των βλάχων η ιδεολογική ανωτερότητα των κτηνοτρόφων έναντι των γεωργών των δεκαετιών του 1950 και 1960 αντικαθίσταται από την ανωτερότητα στην κοινωνική ιεράρχηση των αστικών επαγγελματιών έναντι της γεωργίας, καθώς και της αυτο-απασχόλησης σε σχέση με την εξαρτημένη εργασία όσον αφορά τα αστικά επαγγέλματα. Έτσι, η ενασχόληση με μία αστική επιχείρηση θεωρείται ότι αποδίδει σημαντικότερο γόητρο από μία γεωργοκτηνοτροφική.

Από τη σκοπιά αυτή, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η κοινωνικο-επαγγελματική αντίστιξη κτηνοτροφίας/γεωργίας μετασχηματίζεται

σε αντίστιξη μισθωτής εργασίας, αυτο-απασχόλησης/γεωργίας, αλλαγή η οποία παραπέμπει στο ίδιο πλαίσιο αντιπαλότητας, που δεν είναι άλλο από το εθνοτικό, όπως θα δούμε παρακάτω. Στο νέο εξαστισμένο περιβάλλον, οι βλάχοι υιοθετούν πιο εύκολα από τους ντόπιους αστικά πρότυπα που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης· αυτή η πρακτική τους βοηθά να ενσωματωθούν στη νέα πραγματικότητα.

Δ. Κίνηση πληθυσμού

Στο κεφάλαιο 6Δ καταγράφονται τα δημογραφικά στοιχεία του πληθυσμού της Οινούσας για να δειχτεί πως επηρεάστηκε το μέγεθος και η δομή του πληθυσμού των βλάχων από τη διαδικασία αστικοποίησης.

Πίνακας 6
Κίνηση του Πληθυσμού της Κοινότητας Χιονοχωρίου

Έτος	Κοινότητα Χιονοχωρίου*	Οικισμός Χιονοχωρίου	Οικισμός Οινούσας
1920	523	479	44
1928	601	248	353
1940	745	413	332
1951	642	272	370
1961	804	409	395
1971	467	---	467
1981	593	57	536
1991	569	82	487
1996	483	2	481
1999	475	2	473

* Το 1993, η κοινότητα μετονομάστηκε σε Οινούσα και το 1998 εντάχθηκε διοικητικά στο δήμο Σερρών.

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε και στοιχεία από την επιτόπια έρευνα.

Ο πληθυσμός της κοινότητας παρουσιάζει αρκετές διακυμάνσεις τα τελευταία 76 χρόνια, για τα οποία έχουμε επίσημα στοιχεία, εξαιτίας των πολιτικο-στρατιωτικών συγκυριών (βουλγαροκρατία, εμφύλιος) και των ευρύτερων οικονομικο-κοινωνικών αλλαγών όπως αστικοποίηση, μετανάστευση και αγροτική έξοδος. Προπολεμικά, παρατηρείται μια σταθερή αύξηση από το 1920 μέχρι το 1940 και μια σταθερή υπεροχή του ντόπιου πληθυσμού έναντι του βλάχικου. Η δεκαετία του 1930 φαίνεται να ήταν σημαντική για την αύξηση του βλάχικου στοιχείου καθώς η απογραφή του 1940, λίγο πριν από τη δεκαετία της «δοκιμασίας» για την κοινότητα και την

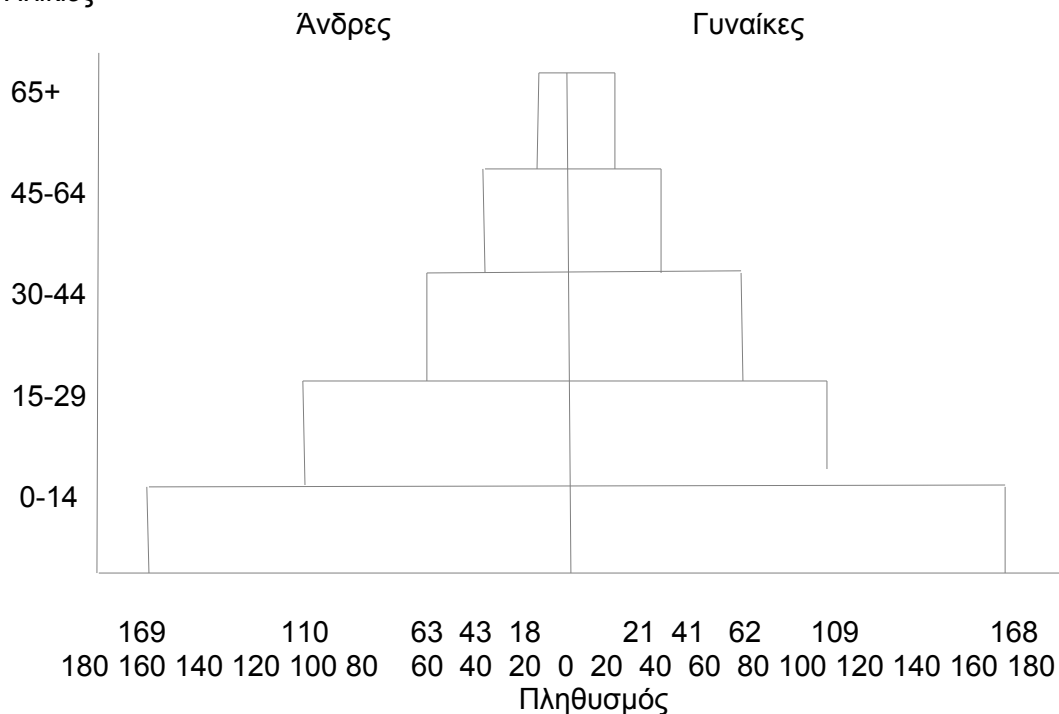
ευρύτερη περιοχή, δείχνει πολυπληθέστερο τον οικισμό του Χιονοχωρίου σε σχέση μ' αυτόν της Οινούσας, όπου κατοικούσαν βλάχοι και ντόπιοι αντίστοιχα. Η φυγή των ντόπιων οικογενειών στην Βουλγαρία μετά το τέλος της βουλγαροκρατίας στην περιοχή, το 1944, θα μειώσει σημαντικά τον ντόπιο πληθυσμό, ο οποίος αποτελούσε τη μειοψηφία στην κοινότητα μέχρι τη δεκαετία του 1990.

Μεταπολεμικά, ο πληθυσμός αυξάνεται εντυπωσιακά τη δεκαετία 1951 - 1961, όταν οι δύο οικισμοί επανέρχονται στους γνώριμους για τους κατοίκους οικονομικούς και κοινωνικούς ρυθμούς. Το 1961, η δομή του πληθυσμού, δηλαδή η κατά φύλα και ηλικίες σύνθεσή του (βλ. διάγραμμα 1), δείχνει ένα αυξανόμενο σύνολο, όπου ο μελλοντικός αναπαραγωγικός πληθυσμός είναι μεγαλύτερος από εκείνον της δεδομένης χρονικής στιγμής. Πρόκειται για μία εποχή που επουλώνονται τα τραύματα από τη δεκαετία του πολέμου· οι βλάχοι επανέρχονται μετά από τρία χρόνια στο Χιονοχώρι, φτιάχνουν ξανά τα σπίτια τους και αυξάνουν το μέγεθος των κοπαδιών τους καθώς και εκείνο της παραγωγής τους, εκμεταλλευόμενοι την υποχρεωτική αγρανάπαυση των κοινοτικών βοσκότοπων κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας. Παράλληλα, οι ντόπιοι της Οινούσας συνεχίζουν την καπνοκαλλιέργεια μέσα σ' ένα κλίμα απαλλαγμένο από τα εθνοτικά μίσση και τις εξωτερικές πιέσεις και αυξάνουν τον πληθυσμό τους που είχε μειωθεί σε οριακό σημείο από τη φυγή του 1944.

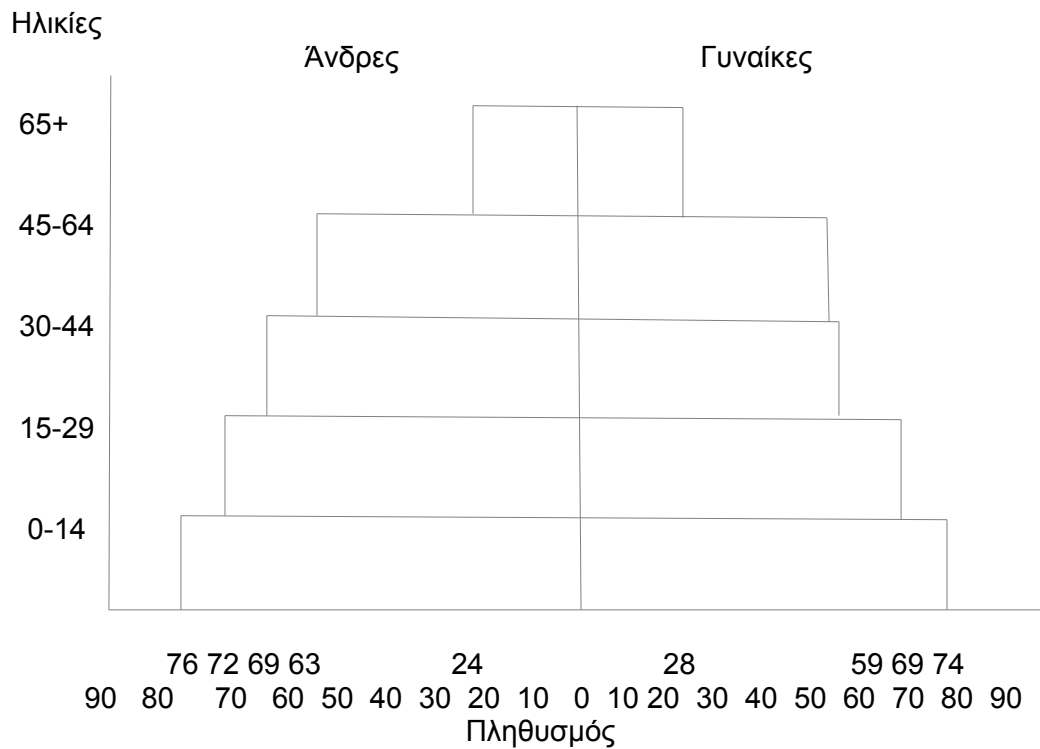
Οι εξωτερικές πιέσεις που ασκεί ο ευρύτερος οικονομικο-κοινωνικός μετασχηματισμός και οι οποίες επηρεάζουν την κοινότητα του Χιονοχωρίου -από το 1964 με την εσωτερική και από το 1967 με την εξωτερική μετανάστευση- μειώνουν σημαντικά τον πληθυσμό, όπως δείχνει η απογραφή του 1971 (χρονιά κατά την οποία όλοι οι κάτοικοι είχαν συγκεντρωθεί στον πεδινό οικισμό). Η αύξηση που παρατηρείται το 1981 είναι οριακή καθώς 55 από τα 57 άτομα που εμφανίζονται ως κάτοικοι του Χιονοχωρίου ήταν μόνιμοι κάτοικοι Σερρών ή Θεσσαλονίκης. Το ίδιο παρατηρείται και στην απογραφή του 1991, όταν 80 ετεροδημότες του Χιονοχωρίου πήγαν να απογραφούν στον τόπο καταγωγής τους. Επομένως, από τη δεκαετία του 1980, -όταν πλέον ολοκληρώνεται το πέρασμα από την κτηνοτροφική στην αστική οικιακή οικονομία, στην περίπτωση των βλάχων, και από την αγροτική οικιακή

οικονομία στην επικουρική καπνοκαλλιέργεια που συμπληρώνεται από την αστική μισθωτή εργασία, στην περίπτωση των ντόπιων, ο πληθυσμός σταθεροποιείται στον αριθμό των 500 περίπου κατοίκων. Η εικόνα που δίνουν οι πυραμίδες πληθυσμού της κοινότητας το 1981 και το 1991 (βλ. διάγραμμα 2 και 3) είναι ενδεικτικές ως προς την πληθυσμιακή στασιμότητα· η δομή του πληθυσμού το 1981 είναι στάσιμη καθώς η αναπαραγωγική γενεά που θα αντικαθιστούσε εκείνη του 1981 είναι περίπου ίση σε μέγεθος, ενώ η κατάσταση επιδεινώνεται το 1991 αφού η μελλοντική αναπαραγωγική γενεά είναι κατά πολύ μικρότερη σε μέγεθος από την ήδη υπάρχουσα. Παράλληλα, τα αστικά πρότυπα που θέλουν τα ζευγάρια που παντρεύονται να αγοράζουν ή να νοικιάζουν σπίτι στην πόλη και να μένουν εκεί, συνηγορούν υπέρ μίας αρνητικής πρόβλεψης για την κίνηση του πληθυσμού στο μέλλον. Η αύξηση των κατοίκων που δεν κατάγονται από το χωριό δεν αλλάζει την εικόνα που δίνουν οι δείκτες της φυσικής κίνησης και της μετανάστευσης· τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, η Οινούσα, είναι μια κοινότητα με σταθερό πληθυσμό ο οποίος φέρει έντονα σημάδια γήρανσης.

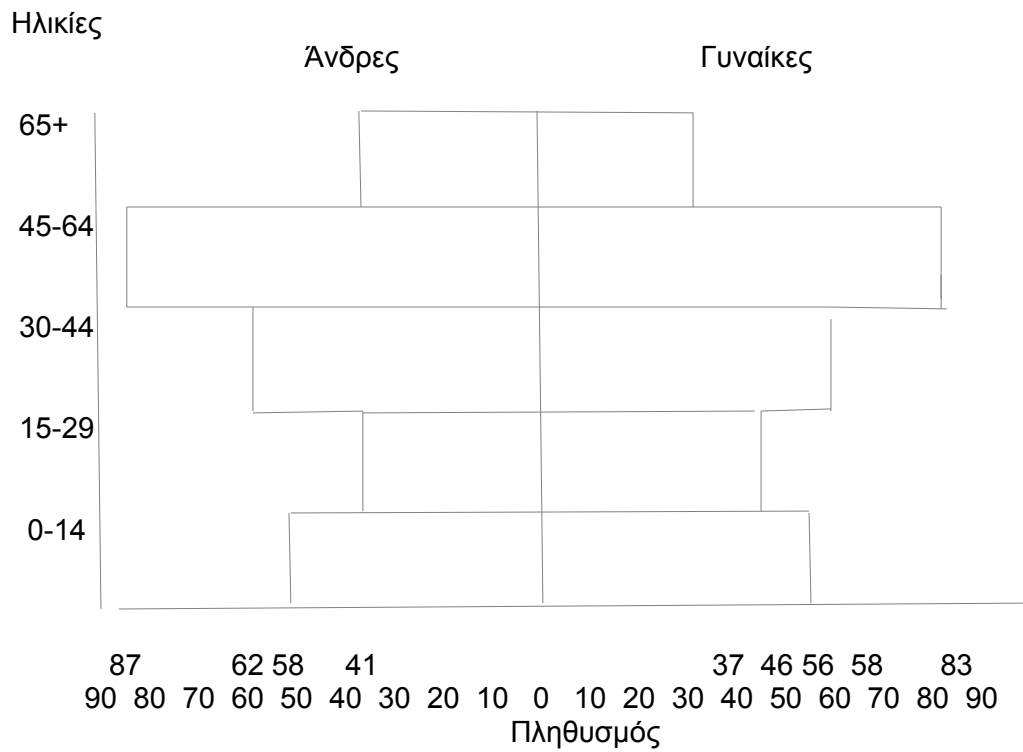
Διάγραμμα 1. Πυραμίδα των Ηλικιών της Κοινότητας Χιονοχωριού το 1961
 Ηλικίες

Διάγραμμα 2. Πυραμίδα των Ηλικιών της Κοινότητας Χιονοχωρίου το 1981

Διάγραμμα 3. Πυραμίδα των Ηλικιών της Κοινότητας Χιονοχωρίου το 1991

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε. Απογραφές Πληθυσμού και Κατοικιών: 1961, 1981, 1991.

**Μέρος Δεύτερο: Βλάχοι·
συνέχειες και ασυνέχειες**

Κεφάλαιο 5

Το παρελθόν στο παρόν: προφορική ιστορία (μνήμη) και πολιτισμική (εθνοτική) ταυτότητα σε συνθήκες μετασχηματισμού

Το κεντρικό μέλημα αυτού του κεφαλαίου είναι η διερεύνηση μέσα από την προφορική ιστορία, του ζητήματος της πολιτισμικής ταυτότητας των βλάχων. Η πολιτισμική ταυτότητα, έννοια αμφίσημη και πολυσυζητημένη στο χώρο των κοινωνικών επιστημών (Παπαταξιάρχης 1996:208), στην παρούσα διατριβή προσεγγίζεται ως έννοια που περιλαμβάνει το συλλογικό (ομοιότητα σε απόψεις, πράγματα και σύμβολα), το ατομικό (αυτό που ισχυρίζεται κάποιος ότι είναι) και την ετερότητα (χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν κάποιον από κάποιον άλλο). Επομένως, η πολιτισμική ταυτότητα δεν είναι μόνο προϊόν της διαδικασίας κοινωνικοποίησης αλλά μία διαδικασία στην οποία το άτομο είναι ενεργό, γι' αυτό και εμπεριέχει ρευστότητα και πολλαπλότητα (Cohen 1994:53). Παράλληλα, η ταυτότητα έχει σχεσιακή και υποκειμενική διάσταση. Σύμφωνα με τον Barth (1969) τα άτομα αποκτούν συνείδηση της ταυτότητάς τους μέσα από την επαφή με τους «άλλους», χαράζοντας κοινωνικά και πολιτισμικά όρια μέσω της υποκειμενικής δράσης (Παπαταξιάρχης 1996) και επιτυγχάνοντας σχέσεις ομοιότητας και διαφοράς (Βερνίκος και Δασκαλοπούλου 2002).

Στην περίπτωση της Οινούσας μας ενδιαφέρει πώς η ταυτότητα ανταποκρίθηκε στις προκλήσεις των αλλαγών που επέφερε ο κοινωνικο-οικονομικός μετασχηματισμός. Με ποιούς όρους συγκροτείται η ταυτότητα των βλάχων στην κτηνοτροφική κοινωνία και ποια ήταν στο αστικοποιημένο περιβάλλον. Η πολιτισμική ταυτότητα των βλάχων αναλύεται κατά γενιές, έτσι όπως αυτή συγκροτείται μέσα από την αφήγηση σήμερα, για να αναδειχτεί η δυναμική της όψη¹². Παράλληλα, η παρούσα ανάλυση συμπληρώνεται με τη «θέση» της επίσημης ιστορίας στα γεγονότα τα οποία επικαλείται η μνήμη των βλάχων και των ντόπιων για να φωτιστεί το περιεχόμενο, οι συνέχειες και οι αλλαγές της ταυτότητας μέσω της κοινωνικής μνήμης.

¹²Η αφήγηση κατά γενιές χρησιμοποιείται στην ανθρωπολογική έρευνα του μετασχηματισμού όπως για παράδειγμα σ' αυτή της Cole (1991) για τις αλλαγές στη γυναικεία εργασία και στις έμφυλες σχέσεις σ' ένα χωριό της Πορτογαλίας.

Η χρησιμοποίηση της ιστορικής μεθόδου της προφορικής αφήγησης μας επιτρέπει να αναδείξουμε τους τρόπους με τους οποίους βλάχοι και ντόπιοι χρησιμοποιούν το παρελθόν και νοηματοδοτούν την ταυτότητά τους. Η αναλυτική αποδοχή της δυναμικής όψης της ταυτότητας από την πλευρά της ανθρωπολογίας, μας δίνει την ευκαιρία να εξετάσουμε πως βασικές δομές της τοπικής κοινωνικής οργάνωσης (εθνοτισμός, τάξη) και τα νοήματα που αποδίδονται σ' αυτές από τα ίδια τα υποκείμενα μεσολαβούν ανάμεσα στα άτομα και στις ομάδες, αναδεικνύοντας διαχρονικά τις «ιθαγενείς» αντιλήψεις και τις κοινωνικές διαδικασίες στο εσωτερικό και μεταξύ των ομάδων (Cohen 1982α:2). Επομένως, μέσω της προφορικής ιστορίας μπορούμε να ανιχνεύσουμε τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν το κοινό σώμα συμβόλων με το οποίο οι βλάχοι κατανοούν και ταξινομούν τον κόσμο, αποκτούν την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα, και ταυτόχρονα διαφοροποιούνται από κάποιες άλλες, καθώς οι ταυτότητες κατασκευάζονται μέσα από τη διπλή αίσθηση της ομοιότητας και της διαφοράς σε σχέση με τους «άλλους» (Cohen 1986:1,7).

Η τεχνική της προφορικής αφήγησης, όπως χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα, δεν έχει ως στόχο την ανασύσταση της συλλογικής μνήμης σχετικά με ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός αλλά την καταγραφή του συνόλου των γεγονότων που συγκροτούν την τοπική ιστορία, όπως την κατανοούν οι ίδιοι οι πληροφορητές σήμερα. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται το παρελθόν τους μας δίνει τη δυνατότητα να συνάγουμε στοιχεία για τη φύση και το περιεχόμενο της βλάχικης ταυτότητας. Η κατά γενιές καταγραφή της «υποκειμενικής» προφορικής ιστορίας επιτρέπει τη διαχρονική διερεύνηση της διαχείρισης της ταυτότητας των βλάχων απέναντι στις αλλαγές που συντελέστηκαν στο πλαίσιο του ευρύτερου οικονομικο-κοινωνικού μετασχηματισμού. Έτσι, η προφορική ιστορία καταγράφει τις αλλαγές και τις αντιστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας των βλάχων, η οποία ως νοητική κατασκευή αλλάζει στη μακρά διάρκεια, αλλά και τους τρόπους με τους οποίους βίωσαν τα υποκείμενα τις αλλαγές σε προσωπικό επίπεδο. Η ερευνητική αξία της προφορικής ιστορίας αυξάνεται αν αναλογιστεί κανείς τις πληροφορίες που μπορεί να δώσει για τις συγκρούσεις που εκδηλώνονται στο

εσωτερικό της κοινότητας ή για τις σχέσεις της με άλλες κοινότητες ή με το κράτος, καθώς και για το προσωπικό παρελθόν και παρόν του αφηγητή.

Στην ανάλυση του παραδείγματος της Οινούσας, οι γενιές ορίζονται ως εξής: η -1 γενιά περιλαμβάνει άτομα που γεννήθηκαν τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα και παντρεύτηκαν τις δεκαετίες του 1930 και 1940. Στη -2 γενιά ανήκουν άτομα που γεννήθηκαν τις δεκαετίες του 1930 και 1940 και παντρεύτηκαν τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Όσο για τη σημερινή γενιά, σ' αυτήν ανήκουν οι παντρεμένοι και ανύπαντροι νέοι που γεννήθηκαν στο διάστημα 1960-1979. Η προφορική ιστορία της -1 γενιάς μας δίνει πληροφορίες για την ταυτότητα των βλάχων που γεννήθηκαν και έζησαν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στο Χιονοχώρι ως κτηνοτρόφοι. Επομένως, σκιαγραφεί πτυχές της ταυτότητας των βλάχων πριν την αστικοποίηση. Η -2 γενιά γεννήθηκε και μεγάλωσε στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου αλλά ουσιαστικά συγκρότησε τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ο οποίος στράφηκε στα αστικά επαγγέλματα μετά την μετακίνηση στην Οινούσα. Επομένως, μέσα από την προφορική ιστορία της -2 γενιάς ανιχνεύεται η ταυτότητα των βλάχων κατά τη διαδικασία μετάβασης στο αστικό περιβάλλον και οι πιθανές συνέχειες ή αλλαγές τις οποίες υπέστη. Τέλος, η προφορική ιστορία της σημερινής γενιάς εξετάζεται με σκοπό να αναδείξει όψεις της ταυτότητας των βλάχων που μεγάλωσαν και ζουν στα πλαίσια της αστικοποιημένης κοινωνίας.

Σε μια πρώτη φάση, η εξέταση της ταυτότητας των βλάχων της -1 γενιάς, μέσω της κοινωνικής μνήμης, αναδεικνύει τον εθνοτισμό ως συμβολική και οργανωτική αρχή, βάσει της οποίας οι βλάχοι ταξινομούσαν και ρύθμιζαν τις σχέσεις τους με τους ντόπιους πριν την αστικοποίηση. Η ρητορική περί ανωτερότητας της βλάχικης «ράτσας» επιστρατεύεται από τους βλάχους για να προβληθεί η ελληνικότητά τους σε μια δύσκολη ιστορική στιγμή για τον πληθυσμό της Μακεδονίας (πρώτο μισό του 20ου αιώνα) και παράλληλα να «νομιμοποιήσει» τα δικαιώματα που απέκτησαν στην περιοχή σε «βάρος» του ντόπιου βουλγαρόφωνου πληθυσμού. Η κοινωνική μνήμη της -2 γενιάς αποφαίνεται ότι οι μετασχηματισμοί στις δεκαετίες του 1960 και 1970 οδήγησαν στην αναπροσαρμογή της εθνοτικής ταυτότητας η οποία μετασχηματίστηκε μέσα από την ανάπλαση και την ανάπτυξη της βλάχικης

πολιτιστικής παράδοσης. Για να αποφευχθεί η σύγχυση στον αναγνώστη θα ήθελα να ξεκαθαρίσω ότι η εθνοτική και η πολιτιστική ταυτότητα με την μορφή της επιτέλεσης (χοροί, τραγούδια κ.λπ.) χρησιμοποιούνται ως εκφάνσεις ή μορφές της πολιτισμικής ταυτότητας, οι οποίες συνυπάρχουν ή εναλλάσσονται. Η προφορική ιστορία μας πληροφορεί ότι από τη δεκαετία του 1960 περνάμε από την ρητορική περί ανωτερότητας της «ράτσας», στη ρητορική περί ανωτερότητας της βλάχικης παράδοσης. Η ανάπτυξη της πολιτιστικής παράδοσης θωράκισε αλλά και βοήθησε στην προσαρμογή των βλάχων έναντι των αλλαγών που επέφερε η αστικοποίηση.

Τέλος, από τις αφηγήσεις της σημερινής γενιάς και από τη συμμετοχική παρατήρηση της επιτόπιας έρευνας προκύπτει ότι η εθνοτική όψη της βλάχικης ταυτότητας εξακολουθεί και σήμερα να κατηγοριοποιεί ανθρώπους και καταστάσεις στο επίπεδο του χωριού, ακόμα και μεταξύ ατόμων της νεότερης γενιάς, αλλά εναλλάσσεται με την ταξική ταυτότητα, καθώς η αστική διαστρωματωμένη κοινωνία προκρίνει τη διάκριση ανάμεσα σε βλάχους του χωριού και σε βλάχους της πόλης. Πάντως, το πέρασμα από την εθνοτική στην ταξική ταυτότητα δεν είναι αμετάκλητο· οι δύο ταυτότητες εναλλάσσονται ή η μία οδηγεί στην άλλη, ανάλογα με το χώρο και τις περιστάσεις επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η πολιτισμική ταυτότητα μετασχηματίζεται με αργούς ρυθμούς και «διαθέτει» μηχανισμούς αντίστασης αλλά και στήριξης των ευρύτερων αλλαγών.

A. Εθνοτισμός και κοινωνική μνήμη

Στο κεφάλαιο 5Α παρουσιάζονται αποσπάσματα από την προφορική ιστορία των βλάχων της -1 γενιάς τα οποία αναδεικνύουν τον εθνοτισμό ως την κυρίαρχη όψη της ταυτότητάς τους πριν την αστικοποίηση. Η αντιπαράθεσή τους με τους ντόπιους και οι αναφορές τους σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα μας οδηγούν στην «επίσημη» ιστορία¹³ της ευρύτερης περιοχής, ώστε να γίνουν αντιληπτές οι συγκυρίες που πρόκριναν τον εθνοτισμό ως οργανωτική αρχή στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου.

Από το 1850 και μετά, η Ρουμανία θα χρησιμοποιήσει τη συγγένεια της κουτσοβλαχικής (ελληνοβλαχικής) και της δακορουμανικής (ρουμανικής) γλώσσας ως βασικό επιχείρημα για να αποδείξει ότι οι βλαχόφωνοι πληθυσμοί της Μακεδονίας και της Ηπείρου συνδέονται εθνολογικά με τους Δάκες, τους προγόνους των Ρουμάνων, και άρα προέρχονται από τις παραδουνάβιες περιοχές. Από την προπαγανδιστική κίνηση των Ρουμάνων θα δημιουργηθεί ένα εθνικό όσο και πολιτικό ζήτημα, οι οποίοι οραματίστηκαν τη συνένωση των βλαχόφωνων πληθυσμών της Μακεδονίας και της Ηπείρου σε αυτοτελείς παροικίες και επιχείρησαν να αρθρώσουν ένα σημαντικό διεκδικητικό λόγο στον «υπό διανομή» χώρο της Βαλκανικής. Το πρόβλημα αυτό, που ονομάστηκε «Κουτσοβλαχικό Ζήτημα»¹⁴, θα οδηγήσει σ' έναν πολύχρονο ανταγωνισμό της ρουμανικής και της ελληνικής εθνικής κίνησης με επίκεντρο την εκπαιδευτική και εκκλησιαστική πολιτική και στόχο την εθνική και εθνολογική προσέγγιση των βλαχόφωνων πληθυσμών της Μακεδονίας. Ο ανταγωνισμός αυτός θα λήξει τυπικά το 1913 με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου και με σημαντικό ενδιάμεσο σταθμό, από πολιτικής πλευράς, τον Ιραδέ (φιρμάνι) του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ το 1905 που αναγνωρίζει ρουμανική εθνότητα στις κουτσοβλαχικές κοινότητες της Μακεδονίας. Το

13 Με τον όρο «επίσημη» ιστορία εννοώ την ιστορία που έχει γραφτεί από επαγγελματίες ιστορικούς.

14Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι υπάρχει μια ευρεία ελληνόγλωσση βιβλιογραφία γύρω από το Κουτσοβλαχικό Ζήτημα που θα μπορούσε να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει μελέτες που έχουν γραφτεί από βλαχόφωνους μη-επαγγελματίες ιστορικούς (Αβέρωφ-Τοσίτσας 1987, Λαζάρου 1993, Λιάκος 1965, Παπαθανασίου 1994, Πουλιάκας 1995), η δεύτερη από βλαχόφωνους ιστορικούς (Κατσουγιάννης 1964 και 1966, Κατσάνης 1989, Κεραμόπουλος 1939, Κολτσίδας 1976, 1993, 1994 και η τρίτη από μη-βλαχόφωνους ιστορικούς (Κουκούδης 2000α και 2000β, Βακαλόπουλος 1991). Για τη δημιουργία και εξέλιξη του «Κουτσοβλαχικού Ζητήματος» βλ. Winnifrieth 1987.

1913, ο Ε. Βενιζέλος αναγνωρίζει ουσιαστικά την ύπαρξη ρουμανικής μειονότητας στη Μακεδονία και επιτρέπει την ελεύθερη χρήση της ρουμανικής γλώσσας στα σχολεία και στις εκκλησίες των ρουμανιζόντων βλάχων της περιοχής. Ωστόσο, ο αριθμός των βλάχων της Μακεδονίας και της Ηπείρου που φοίτησαν σε ρουμανικά σχολεία και είχαν ρουμανική εθνική ταυτότητα ήταν πολύ μικρός για να προκύψει μειονοτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Στο σύνολό τους οι βλάχοι των παραπάνω περιοχών ενσωματώθηκαν κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά στο ελληνικό κράτος, αποδεικνύοντας στην πράξη ότι αποτελούν κομμάτι του ελληνισμού.

Οι βλάχοι συγκροτούσαν μια ενδογαμική ομάδα με μύθους κοινής καταγωγής, ακολουθούσαν τα επαγγέλματα της νομαδικής ή ημινομαδικής κτηνοτροφίας και του εμπορίου, που συνεπάγονται ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής (Wace και Thompson 1989, Weigand 2001). Οι παραπάνω παράμετροι τους επέβαλαν την αίσθηση ότι είναι μια πολιτισμικά διακριτή ομάδα σε σύγκριση με τις άλλες ομάδες (Κουκούδης 2000α:5). Η αμφισβήτηση όμως, από την πλευρά της Ρουμανίας, της εθνικής υπόστασης μιας ομάδας σε μια περίοδο κατά την οποία διαφορετικές εθνότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συγκροτούσαν έθνη-κράτη, καθιστούσε την εθνοτική όψη της ταυτότητας ως το μοναδικό τρόπο αυτοπροσδιορισμού της εν λόγω ομάδας. Η λατινογενής μητρική γλώσσα των βλάχων τέθηκε στο περιθώριο και έγινε προσπάθεια ώστε να επιβληθεί η χρήση της ελληνικής γλώσσας τόσο μέσα στα σπίτια όσο και έξω από αυτά (Έξαρχος 1994:5)¹⁵. Παράλληλα, η ημινομαδική κτηνοτροφία περιορίστηκε, τουλάχιστον ως προς τις αποστάσεις που διένυαν εποχιακά οι βλάχικες οικογένειες, καθώς οι συνθήκες επέβαλαν την εγκατάσταση σ' ένα μόνιμο τόπο διαμονής. Η ομαλή ένταξη των βλάχων της Μακεδονίας και της Ηπείρου στο ελληνικό έθνος κράτος, απέτρεψε τον κοινωνικό στιγματισμό ή την περιθωριοποίησή τους εξαιτίας του πολιτισμικού χαρακτηριστικού της γλώσσας που αποτελούσε (μαζί με τη θρησκεία) το κύριο

¹⁵Κατά την προεθνική περίοδο της Μακεδονίας η γλώσσα δεν αποτελούσε κριτήριο ένταξης μιας ομάδας σε μια συγκεκριμένη «εθνότητα» καθώς τα κριτήρια κατάταξης και ένταξης σε ομάδες ήταν περισσότερο θρησκευτικά και κοινωνικο-οικονομικά παρά γλωσσικά (Stoianovich 1979 [1960]:311, Dakin 1966:17). Υπό αυτή την έννοια είναι προβληματικό να μιλάμε και για «εθνότητες» πριν τις εθνικιστικές κινήσεις του 19ου αιώνα (Kitromilides 1989:178). Όμως η γλώσσα, στην περίοδο που μας απασχολεί, ήταν στο επίκεντρο κάθε εθνικής κίνησης που επιχειρούσε να ομογενοποιήσει τους πληθυσμούς που ενσωμάτωνε ή προσπαθούσε να ενσωματώσει, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις οι εθνοτικές κατηγορίες και η γλώσσα συνέπιπταν (Cowan 1998:584).

κριτήριο κατάταξης μιας εθνοτικής ομάδας σ' ένα έθνος¹⁶. Το πρόβλημα που προέκυψε από την ενεργοποίηση της εθνοτικής όψης της ταυτότητας των βλάχων εκφράστηκε σε τοπικό επίπεδο, όταν ομάδες με αμφισβητούμενες εθνικές ταυτότητες αλλά και με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά ήρθαν σε επαφή. Στην περίπτωση του Χιονοχωρίου τα πράγματα ήταν πιο περίπλοκα καθώς οι δύο ομάδες που συναντήθηκαν στο χώρο είχαν πολιτισμικά χαρακτηριστικά που τις καθιστούσαν διακριτές όχι μόνο μεταξύ τους αλλά και από τον αμιγώς ελληνόφωνο πληθυσμό της γύρω περιοχής.

Παραθέτω απόσπασμα από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη με τον Γιώργο, βλάχο 81 ετών, ο οποίος περιγράφει την ελληνικότητα των βλάχων από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Γιώργος ο οποίος παντρεύτηκε το 1932 στο Χιονοχώρι και απέκτησε 5 παιδιά, ανήκει στους «εντόπιους βλάχους» που έμειναν στην Οινούσα μετά τον Εμφύλιο. Ο ίδιος εγκαταστάθηκε σε σπίτι ντόπιου φυγά το 1944. Το 1965 πούλησε τα ζώα του και άνοιξε καφενείο στην «κάτω» γειτονιά.

«...Εμείς οι βλάχοι είμαστε πιο έλληνες και από τους έλληνες. Είμαστε μια ράτσα που μιλάει τα βλάχικα και βόσκουμε ζώα στα βουνά. Ο βλάχος πάντα ήταν ελεύθερος και αγωνίστηκε για να διώξει τους τούρκους από την Ήπειρο. Εμείς όπως έλεγε ο παππούς μου είμαστε από την Αβδέλλα της Ηπείρου. Εκείνα τα χρόνια, επί Τουρκοκρατίας ο Μπέης ήθελε να μπει στην Αβδέλλα για να μάσει κορίτσια δικά μας. Έπαιρναν κορίτσια κάθε χρόνο από τα ελληνικά χωριά. Ο αρχηγός των βλάχων ο τσέλιγκας, έξυπνος, ζήτησε τρεις μέρες προθεσμία για να μαζέψουν τα κορίτσια. Έκανε μυστική συγκέντρωση και είπε να πάρουν τα βουνά, να φύγουν για να μην πάρουν τα κορίτσια τους. Πάντα οι βλάχοι δεν έπαιρναν, ούτε έδιναν κορίτσια. Γι' αυτό όλοι οι βλάχοι είναι ένα σόι. Έτσι, σκόρπισαν έγιναν κλέφτες και αρματολοί. Οι τούρκοι τους κυνηγούσαν αλλά αυτοί ξέφευγαν. Μετά ξεκίνησαν και οι άλλοι έλληνες εναντίον των τούρκων και έτσι ελευθερώθηκε η Ελλάδα. Άλλοι σκοτώθηκαν, άλλοι έφτασαν στις Σέρρες και έμειναν...Τα βλάχικα που μιλάμε δεν είναι ρουμάνικα, είναι ιταλικά. Εγώ δεν τα καταλαβαίνω τα ρουμάνικα, ενώ τα ιταλικά τα καταλαβαίνω...Εμείς οι Αβδελιώτες βλάχοι δεν πήγαμε ποτέ στη Ρουμανία. Μόνο οι Γραμμουσιάνοι πήγαιναν για να βρουνε καλύτερα βοσκοτόπια και μερικοί έμειναν εκεί μετά τον πόλεμο [Α' Παγκόσμιο Πόλεμο]. Μιλάμε βλάχικα, ζούσαμε μόνοι στα βουνά αλλά ήμασταν πάντα έλληνες».

¹⁶Η κουτσοβλαχική γλώσσα αποτελούσε πάντα ένα προφορικό ιδίωμα που δεν απέκτησε ποτέ γραπτή μορφή. Οι ελληνόβλαχοι χρησιμοποιούσαν στο γραπτό αλλά και στον προφορικό λόγο (σε επαφές με μη βλάχους) την ελληνική, ενώ γραπτές μορφές της μητρικής τους γλώσσας υπάρχουν σε ρουμάνικο αλφάβητο, αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής προσπάθειας των Ρουμάνων στη Μακεδονία και την Ήπειρο. Το Κουτσοβλαχικό ιδίωμα φαίνεται να γεννιέται το 2 μ.Χ. αιώνα, από τον εκλατινισμό του ντόπιου πληθυσμού της περιοχής (Κουκούδης 2000β, Λαζάρου 1976, Κολτσιδάς 1978, Κατσάνης και Ντίνας 1989).

Ο Γιώργος κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ένιωθε την ανάγκη να τονίσει την ελληνικότητα του βλάχικου στοιχείου καθώς αδυνατούσε να προσδιορίσει τον ακριβή τόπο καταγωγής του. Μιλούσε για έναν τόπο καταγωγής την Αβδέλλα που βρίσκεται στο νομό Γρεβενών, χωρίς όμως να μπορεί να προσδιορίσει ονόματα προγόνων ή τη χρονική στιγμή της μετακίνησης των προγόνων του στην περιοχή των Σερρών. Όπως περιγράφηκε και στο κεφάλαιο 3Α, η προφορική ιστορία των κατοίκων προσδιορίζει την Ήπειρο ως τον ευρύτερο τόπο καταγωγής των Βλάχων των Σερρών, χωρίς όμως να συνδέεται οποιαδήποτε οικογένεια με συγκεκριμένους τόπους ή ανθρώπους της Ηπείρου, εκτός ίσως έμμεσα λόγω κάποιων συνωνυμιών επιθέτων. Η χρήση της Αβδέλλας και της Γράμμουστας υποδηλώνει περισσότερο την ανάγκη του Γιώργου να προσδιορίσει τον ακριβή τόπο καταγωγής του παρά την πρόθεσή να μου αφηγηθεί ένα γεγονός που του είχε μεταφερθεί από τα βιώματα των γονέων του.

Παραθέτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης με τον Γιάννη, βλάχο 82 χρονών, ο οποίος περιγράφει την καταγωγή και τα χαρακτηριστικά των βλάχων της περιοχής των Σερρών. Ο Γιάννης παντρεύτηκε το 1937 στο Χιονοχώρι και απέκτησε 3 παιδιά. Στην Οινούσα μετοίκησε το 1968 και έχτισε σπίτι σε γη που πήρε από κλήρο. Μέχρι το 1990 κατείχε μικρό αριθμό ζώων ενώ σήμερα είναι συνταξιούχος του Ο.Γ.Α..

«...Οι βλάχοι είναι μια φάρα μόνη της. Είμαστε από τους πιο παλιούς και καθαρούς έλληνες. Δεν παίρναμε ποτέ κοπέλα από άλλες ράτσες. Οι παππούδες μας ήταν από την Αβδέλλα της Ηπείρου. Δεν ξέρω πότε ήρθαμε εδώ, αλλά ξέρω ιστορίες που άκουγα μικρός από τους γέρους. Στην Αβδέλλα δεν πατούσε ποτέ το πόδι του τούρκος. Όταν ο Μπέης θέλησε να μπει μέσα, οι βλάχοι τον σταμάτησαν. Οι τούρκοι για να εκδικηθούν έκαψαν το χωριό και οι δικοί μας σκόρπισαν πολεμώντας τους. Μερικοί από αυτούς ήρθαν στις Σέρρες, μαζί με γραμμουσιάνους και μότσιανους βλάχους...Πότε ήρθαν εδώ μη ρωτάς δε ξέρω... Τραβήξαμε πολλά για να ελευθερωθεί η πατρίδα. Ήμασταν οι πρώτοι που ξεκινήσαμε τον αγώνα για λευτεριά...Εμείς ξέραμε πάντα ελληνικά. Οι παππούδες μου έλεγαν ότι τα βλάχικα τα μάθαμε όταν ήταν οι ιταλοί στα μέρη μας. Αυτοί μιλούσαν και τούρκικα, όπως και οι γονείς μου. Οι παλιοί είχαν πολλούς πάνω από το κεφάλι τους γι' αυτό και μιλούσαν πολλές γλώσσες. Τα βλάχικα όμως είναι η μητρική μας γλώσσα και την αγαπάμε. Ζούσαμε πάντα στα βουνά με τα ζώα μας, αλλά πάντα είχαμε σπίτια σ' ένα μέρος. Σκηνίτες ήμασταν μόνο όταν μας ανάγκαζε ο τούρκος. Είχαμε τα ήθη και τα έθιμα μας».

Ο Γιάννης προσδιόρισε και αυτός την Αβδέλλα ως τον τόπο καταγωγής των προγόνων του. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Αβδέλλα βρίσκεται στην Ανατολική Μακεδονία και όχι στην Ήπειρο και όταν του έκανα αυτή την γεωγραφική επισήμανση, μου είπε ότι οι βλάχοι πρόγονοί τους ζούσαν στις ορεινές περιοχές της Πίνδου και η Αβδέλλα είναι κάπου εκεί. Ο Γιώργος μίλησε αρκετή ώρα για τη μητρική του γλώσσα, τη βλάχικη. Προσπάθησε να προσδιορίσει την καταγωγή της και τους λόγους ύπαρξής της. Δήλωνε υπερήφανος γι' αυτήν αλλά τόνιζε συνέχεια ότι τα βλάχικα δεν τον κάνουν λιγότερο έλληνα ή πατριώτη από τους υπόλοιπους Έλληνες.

Παραθέτω απόσπασμα από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη με τον Κώστα, βλάχο 75 χρονών, ο οποίος αναφέρεται στην αντιπαλότητα μεταξύ βλάχων και ντόπιων. Ο Κώστας παντρεύτηκε το 1938 και απέκτησε 3 παιδιά. Στην Οινούσα μετοίκησε το 1968. Το 1972 πούλησε το κοπάδι του και δούλεψε στις οικοδομές μέχρι το 1985, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε από το Ι.Κ.Α.. Σήμερα ζει με τη σύζυγό του και τον ανύπαντρο γιο του.

«...Οι ντόπιοι δε μας ήθελαν στο Χιονοχώρι. Ο μπαμπάς μου χρόνια προσπαθούσε να χτίσει ένα σπίτι κοντά στο χωριό αλλά του το γκρέμιζαν. Τελικά, το 1913 αγόρασε ένα σπίτι ντόπιου που είχε φύγει στη Βουλγαρία. Μέχρι να φύγουν οι ντόπιοι στην Οινούσα τραβήξαμε πολλά. Το 1908, στο βουνό οι κομιτατζήδες σκότωσαν 10 δικούς μας. Η ρουφιανιά ήταν από το χωριό, από τους ντόπιους. Τόσο στην πρώτη Βουλγαρία [δηλαδή Βαλκανικό πόλεμο, 1912-23, και Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, 1917] αλλά και στη δεύτερη [δηλαδή Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, 1941-44], ήθελαν το κακό μας και συμμαχούσαν με τους βουλγάρους για να μας λεηλατούν... Ακόμα και όταν κατέβηκαν στην Οινούσα μας μισούσαν. Το 1929 έγιναν εκλογές για πρόεδρο. Ο κλητήρας φώναζε να γραφτούν όλοι στην κοινότητα για να ψηφίσουν αλλά οι βλάχοι ήταν όλοι στα πρόβατα. Οι ντόπιοι δεν μπήκαν στον κόπο να μας ενημερώσουν. Όσοι κατέβηκαν να γραφτούν, δεν έβρισκαν τα ονόματά τους στους καταλόγους. Το έκαναν επίτηδες για να μη βγει βλάχος πρόεδρος. Την ημέρα των εκλογών οι δικοί μας έδειραν κάποιους ντόπιους και ήρθε η χωροφυλακή από το Άγιο Πνεύμα για να τους χωρίσει. Αυτοί νιώθουν κατώτεροι και νόμιζαν ότι θα τους πάρουμε τις περιουσίες...Οι ντόπιοι είναι ύπουλοι, δε θα σου πούνε ούτε μια καλημέρα ούτε θα σε βάλουν στο σπίτι τους. Ενώ εμείς οι βλάχοι είμαστε φιλόξενοι. Να σκεφτείς το τι είναι αυτή η ράτσα, ένα θα σου πω. Ενώ εμείς κάνουμε το σταυρό μας στην Ανατολή, οι ντόπιοι τον κάνουν προς τη Βουλγαρία.»

Ο Κώστας περιγράφει τη διαδικασία εγκατάστασης των βλάχων στο Χιονοχώρι τονίζοντας το στοιχείο της αντιπαράθεσης με τους ντόπιους. Η διεκδίκηση δικαιωμάτων στη γη «νομιμοποιείται» μέσα από έναν λόγο που δίνει έμφαση στην «ανωτερότητα» των βλάχων αλλά και στην

ανθελληνικότητα των ντόπιων. Κατά τον Κώστα οι ντόπιοι μπορεί να κατοίκησαν πρώτοι την περιοχή, όμως δεν «άξιζαν» να ζούνε στο Χιονοχώρι καθώς δημιουργούσαν συνέχεια προβλήματα, όχι μόνο στους βλάχους αλλά και στους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής.

Παραθέτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης με τον Στέργιο, βλάχο 76 ετών. Ο Στέργιος παντρεύτηκε το 1937 και απέκτησε 4 παιδιά. Στην Οινούσα μετόικησε το 1968 και πούλησε το κοπάδι του το 1980. Ο Στέργιος αναφέρεται στη διαδικασία εγκατάστασης των βλάχων στην Οινούσα μέσω του ετεροπροσδιορισμού των τελευταίων με τους ντόπιους.

«...Όταν κατεβήκαμε το 1968 στην Οινούσα αυτοί [οι ντόπιοι] δε μας ήθελαν. Αν δε μας υποστήριζε ο νομάρχης ούτε κλήρο θα παίρναμε ούτε τίποτα. Η ράτσα τους είναι μακεδονική, βουλγάρικη. Είναι πιο εργατικοί από εμάς, αλλά εμείς ήμασταν πιο έξυπνοι. Μπορέσαμε και πουλήσαμε τα ζώα μας και τα παιδιά μας έγιναν υπάλληλοι στην πόλη, προόδευσαν. Αυτοί πάντα γεωργοί ήταν και πάντα γεωργοί θα μείνουν.»

Ο Στέργιος περιγράφει τη μετακίνηση των βλάχων από το Χιονοχώρι στην Οινούσα και την αστικοποίηση της οικονομίας, όπως και ο Κώστας την εγκατάσταση στο Χιονοχώρι, μέσα από την αντιπαράθεση των βλάχων με τους ντόπιους. Η ρητορική περί ανωτερότητας της βλάχικης «φάρας», επεκτείνεται στην περίπτωση του Στέργιου και σε επαγγελματική ανωτερότητα, καθώς οι βλάχοι κατάφεραν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της αστικής οικονομίας, σε αντίθεση με τους ντόπιους που παρέμειναν αγρότες.

Το παρακάτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης με τη Βάσω, ντόπια 71 χρονών, αποτελεί δείγμα λόγου των ντόπιων για τις σχέσεις τους με τους βλάχους. Η Βάσω γεννήθηκε στην Οινούσα και παντρεύτηκε το 1942 ενώ απέκτησε 2 παιδιά. Από το 1984 είναι χήρα και διατηρεί ένα καφενείο-ζαχαροπλαστείο στην κάτω γειτονιά της Οινούσας. Η παράθεση της αφήγησης της Βάσως επιλέχτηκε καθώς, εξαιτίας του επαγγέλματός της, εκφράζει συχνά και δημοσίως την άποψή της για τους βλάχους

«...Πρέπει να γράψεις την αλήθεια [απευθύνεται σ' εμένα]. Εμείς ήμασταν πρώτα στο Χιονοχώρι και μετά ήρθαν οι βλάχοι. Όταν ήρθαν αυτοί, οι ντόπιοι δεν άντεξαν, που να αντέξουν, τα μαλώματα και κατέβηκαν στην Οινούσα... Όταν λέω προστριβές εννοώ ότι έβαζαν τα ζώα τους στα χωράφια μας, μας πίεζαν να τους πουλήσουμε τα σπίτια μας. Αυτοί βλέπεις ήταν οι καλοί και εμείς οι κακοί επειδή μιλούσαμε βουλγάρικα. Εμείς επειδή είμαστε

μακεδόνες μιλάμε τα μακεδονικά, τα ντόπια. Αυτό δε σημαίνει ότι θέλαμε τους βουλγάρους... Οι βλάχοι μας κυνήγησαν και στην Οινούσα. Πήραν τους καλύτερους κλήρους και φέρνουν τους άλλους [βλάχους] από τις Σέρρες για να βγάξουν βλάχο πρόεδρο και να τα ελέγχουν όλα...Εμείς βέβαια μείναμε στα χωράφια, αυτοί προόδευσαν σε δουλειές στις πόλεις. Αυτοί τα καταφέρνουν πάντα, μέχρι και επιστήμονες έβγαλαν.»

Η Βάσω μιλάει από τη σκοπιά του πολιτισμικού «άλλου»: είναι ντόπια, περιγράφει την εθνοτική αντιπαλότητα ντόπιων και βλάχων και θεωρεί τους βλάχους υπεύθυνους για ό,τι «κακό» έγινε στο χωριό της. Οι περιγραφές της όμως διαφέρουν από αυτές των βλάχων. Η Βάσω αναγνωρίζει και θετικά σημεία στους βλάχους· θεωρεί, για παράδειγμα, όπως και οι περισσότεροι ντόπιοι στο χωριό, ότι οι βλάχοι ήταν έξυπνοι γιατί βρήκαν μόνιμες δουλειές στην πόλη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση διέκρινα έναν «λόγο» κατωτερότητας έναντι των βλάχων αφού από τη μια η Βάσω θεωρεί ότι οι βλάχοι κατάφεραν να αποκτήσουν πρόσβαση σε κέντρα εξουσίας, όπως στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης, και να ανέλθουν κοινωνικά, ενώ οι ντόπιοι παρέμειναν στο κατώτατο επίπεδο της επαγγελματικής εξειδίκευσης, τη γεωργία.

Τα αποσπάσματα από τις αφηγήσεις των πληροφορητών μου από τη -1 γενιά φωτίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι μεταφέρουν το παρελθόν τους στο παρόν. Όταν ζητούσα από τους πρεσβύτερους κατοίκους της κοινότητας να μου μιλήσουν για το παρελθόν, τις περισσότερες φορές εξαντλούνταν στο να περιγράψουν την αντιπαράθεση βλάχων και ντόπιων. Χαρακτηριστικό των αφηγητών της -1 γενιάς ήταν ότι μιλούσαν σχεδόν πάντα σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο και σπάνια έθιγαν προσωπικά ή οικογενειακά γεγονότα. Ουσιαστικά επιχειρούσαν να αποδώσουν τις αλλαγές που συντελέστηκαν στη ζωή τους με τον οικονομικο-κοινωνικό μετασχηματισμό στο ιδίωμα της εθνοτικής ταυτότητας. Το γεγονός αυτό το οποίο μπορεί να ερμηνεύσει την επιμονή στις αφηγήσεις συλλογικού επιπέδου. Η εθνοτική ταυτότητα «κυριάρχησε» στην κτηνοτροφική εποχή και «χρησιμοποιήθηκε» για να μπορέσουν οι γηραιότεροι -οι οποίοι βρίσκονταν προς το τέλος της οικονομικά ενεργής ηλικίας τους- να αντιμετωπίσουν τη διαδικασία αστικοποίησης.

Επανερχόμενοι στην «επίσημη» ιστορία, οι βλάχοι της περιοχής των Σερρών, παρά το γεγονός ότι είχαν διακριτά πολιτισμικά χαρακτηριστικά (δική

τους μητρική γλώσσα και επαγγελματική εξειδίκευση) που θα μπορούσαν να τους κατατάξουν σε μια ξεχωριστή εθνοτική ομάδα, ταυτίστηκαν με το ελληνικό στοιχείο, με τον Μακεδονικό Αγώνα και γενικότερα με τον αγώνα για την ένταξη της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. Εθνολογικά, ο πληθυσμός των Σερρών απαρτιζόταν από τον ντόπιο ελληνόφωνο και τον ντόπιο δίγλωσσο πληθυσμό (με μητρική προφορική γλώσσα τη βουλγάρικη και επίσημη την ελληνική). Σε μία δεύτερη κατηγορία εντάσσονταν οι προσφυγικοί πληθυσμοί των Μικρασιατών, των Θρακιωτών και των Ποντίων που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή λίγο πριν και λίγο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι παλαιότεροι όμως προσφυγικοί πληθυσμοί που εγκαταστάθηκαν στις Σέρρες, το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ήταν οι δίγλωσσοι Βλάχοι και μια μικρή ομάδα Σαρακατσάνων (Ψαθάς και Μητράκλη-Ψαθά 1976:15). Η εντοπιότητα αποτελούσε βασικό χαρακτηριστικό διαφοροποίησης των ομάδων που ήρθαν σε επαφή στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα στις Σέρρες. Η διάκριση γηγενής/πρόσφυγα χρησιμοποιούνταν (από τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής) για την ταξινόμηση ανθρώπων που έπρεπε να ενταχθούν σε μια ομάδα, καθώς τα βασικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά των δύο ομάδων ήταν κοινά (εθνική ταυτότητα, γλώσσα, θρησκεία). Ορίζοντας την εντοπιότητα ως «την έννοια και την αίσθηση της συμμετοχής σ' ένα περιχαρακωμένο σύνολο, σε μια κοινωνική και συμβολική ενότητα που εντοπίζεται σ' ένα ενδιάμεσο επίπεδο ανάμεσα στις πρωταρχικές δομές της κοινωνικής οργάνωσης (συγγένεια, γειτονιά, τάξη, φιλία) και στο έθνος κράτος» (Παπαταξιάρχης 1990β:335), μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η διάκριση ντόπιου/πρόσφυγα προσέδιδε στους ανθρώπους της περιοχής μια ταυτότητα· η τελευταία στην πραγματικότητα ήταν μια νοητική (κοινωνική) κατασκευή η οποία προσέδιδε κάτι το «κοινό» σε μια ομάδα ανθρώπων, διαχωρίζοντάς την ταυτόχρονα από τα μέλη άλλων ομάδων¹⁷.

Εθνοτικές σχέσεις και φυλετικές αντιλήψεις συνυπάρχουν στην περίπτωση του Χιονοχωρίου καθώς οι δύο ομάδες που έρχονται σε επαφή

¹⁷Η διάσταση που συχνά παρατηρείται ανάμεσα στα επιστημονικά αναλυτικά εργαλεία και στις ιθαγενείς έννοιες όσον αφορά τη μελέτη της ετερότητας, οδήγησε τη Βρετανική ανθρωπολογία στην εφαρμογή της λεγόμενης «εθνογραφίας της εντοπιότητας» (Cohen 1982α, Strathern 1982), η οποία εστιάζει στον τρόπο στον οποίο οι άνθρωποι βιώνουν και εκφράζουν την αντίθεση προς τους άλλους και με το πως η αίσθηση της διαφοράς ενσωματώνεται στη φύση της κοινωνικής οργάνωσης και διαδικασίας.

δεν αποτελούν «ομοειδή σύνολα» που πρέπει να συνυπάρξουν στον ίδιο χώρο αλλά δύο ομάδες με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά (μητρική γλώσσα, επάγγελμα) και κυρίως δύο ομάδες, τα μέλη των οποίων θεωρούνται και θεωρούν τους εαυτούς τους πολιτισμικά διακριτούς από τα μέλη άλλων ομάδων με τα οποία έρχονται σε επαφή (Barth 1969). Εκείνο που άλλαξε εξαιτίας της συνύπαρξης στο χώρο είναι ότι η εθνοτική ταυτότητα αποτέλεσε την οργανωτική αρχή με βάση την οποία βλάχοι και ντόπιοι προσαρμόστηκαν στις νέες πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες.

Οι βλάχοι που εγκαταστάθηκαν στο Χιονοχώρι από το 1913 και μετά ήταν ημινομάδες αιγοπροβατοτρόφοι, οι οποίοι ήρθαν στη ευρύτερη περιοχή των Σερρών το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Αυτό τουλάχιστον υποστηρίζουν οι πρεσβύτεροι του χωριού από τις ιστορίες που τους διηγούνταν οι γονείς τους· προκύπτει όμως και από τα πορίσματα των μελετών που ασχολήθηκαν με τις μεταναστευτικές κινήσεις των νομαδικών και των ημινομαδικών πληθυσμών του 19ου αιώνα (Νιτσιάκος 1986-87, Κουκούδης 2000α, 2000β, Βακαλόπουλος 1991, Κολτσίδα 1994). Πριν την ένταξη της περιοχής στην Ελλάδα, οι περισσότεροι βλάχοι ήταν τρίγλωσσοι με μητρική γλώσσα τη βλάχικη και γλώσσες καθημερινής επικοινωνίας με τρίτους την τουρκική και την ελληνική. Παρά το γεγονός ότι η ταυτότητά τους κατά τη διάρκεια του αγώνα για την ένταξη της Μακεδονίας στην Ελλάδα ήταν ελληνική, η αμφισβήτησή της ήταν διαρκής από την προπαγάνδα της ρουμανικής εθνικής κίνησης που διεκδικούσε την πατρότητα των ελληνόβλαχων πληθυσμών.

Το Καρλήκιοϊ (Χιονοχώρι) βρισκόταν στο σύνορο μεταξύ της νότιας και της μεσαίας Μακεδονικής ζώνης, αν λάβουμε υπόψη μας το σχήμα που πρότειναν σύγχρονοι και μεταγενέστεροι ιστορικοί μελετητές για την πεντηκονταετία (1870 - 1920) όταν η περιοχή διεκδικούνταν από το βουλγαρικό και ελληνικό εθνικό κράτος, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο κατάταξης του πληθυσμού την εθνολογική σύνθεση της περιοχής (Βακαλόπουλος 1993). Στη νότια ζώνη¹⁸, ο χριστιανικός πληθυσμός ήταν

¹⁸Η ζώνη αυτή εκτεινόταν γεωγραφικά από τα θεσσαλικά σύνορα προς τα βόρεια της γραμμής Πίνδου-Καστοριάς και προς την κατεύθυνση βόρεια της Βέροιας και της Θεσσαλονίκης ως τις Σέρρες και τη Δράμα.

κυρίως ελληνόφωνος με ελληνική εθνική ταυτότητα. Στη μεσαία ζώνη¹⁹ τα πράγματα ήταν ρευστά καθώς εδώ κατοικούσαν κυρίως δίγλωσσοι πληθυσμοί με μη διαμορφωμένη ή ρευστή εθνική ταυτότητα· ήταν ο χώρος όπου έπρεπε να δράσει η βουλγαρική και ελληνική προπαγάνδα για να αποκτήσει η καθεμιά πλεονεκτήματα από το διαφαινόμενο διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στις αρχές του 20ου αιώνα, οι ντόπιοι του χωριού ήταν σλαβομακεδόνες με ρευστή εθνική ταυτότητα και είχαν ως μητρική γλώσσα τη βουλγάρικη. Σύμφωνα με τον Danforth (1999 [1995]:67) κατά την περίοδο αυτή, οι περισσότεροι κάτοικοι της Μακεδονίας ήταν αγράμματοι χωρικοί χωρίς ανεπτυγμένη την αίσθηση της εθνικής ταυτότητας, η οποία επιβάλλονταν από τα έξω (από την ελληνική ή τη βουλγαρική προπαγάνδα). Όσον αφορά τον εξελληνισμό των πληθυσμών της Μακεδονίας, οι μεγαλύτερες δυσκολίες παρουσιάστηκαν στους σλαβόφωνους ντόπιους της ανατολικής Μακεδονίας, καθώς πολλοί από αυτούς απέκτησαν βουλγαρική ταυτότητα εξαιτίας της βουλγαροκρατίας και της αντίστοιχης προπαγάνδας (Karakasidou 1993). Φαίνεται λοιπόν (όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο 3Α) ότι ορισμένες ντόπιες δίγλωσσες οικογένειες του Καρλήκιοι υποστήριξαν τα βουλγαρικά κομιτάτα στον Μακεδονικό Αγώνα με αποκορύφωμα τη συμμετοχή τους στη λεγόμενη «προδοσία» του 1908, κατά την οποία εκτελέστηκαν 10 βλάχοι βοσκοί στο Μενοίκιο όρος. Στη συνέχεια συγγενείς των θυμάτων σκότωσαν, σε αντίποινα, ορισμένους ντόπιους στην περιοχή της Οινούσας. Ο ντόπιος πληθυσμός, επηρεασμένος από τη βουλγαρική προπαγάνδα συμμετείχε στην προσπάθεια λεηλασίας του Νέου Σουλίου (γειτονικού ελληνόφωνου χωριού) από το βουλγαρικό στρατό τόσο το 1912 - 13 όσο και το 1917 - 18, σε περιόδους δηλαδή βουλγαρικής κατοχής στην ανατολική Μακεδονία.

Η ρευστότητα της εθνικής ταυτότητας των ντόπιων, σύμφωνα με την άποψη των βλάχων, φάνηκε από το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς που στάλθηκαν ως όμηροι στη Βουλγαρία το 1917 ήταν ντόπιοι, δηλώνοντας ότι είναι Έλληνες ανεξάρτητα αν η μητρική τους γλώσσα ήταν η βουλγάρικη.

¹⁹Η ζώνη αυτή οριζόταν γεωγραφικά στα βόρεια από μια νοητή ευθεία, που κατευθύνονταν από τη λίμνη της Αχρίδας στο Κρούσοβο, στα νότια του Περλεπέ, στα βόρεια του Μοναστηρίου ως το Νέστο. Στα νότια, η μεσαία ζώνη άρχιζε από τον Γράμμο, το μισό του καζά της Καστοριάς, κατευθύνονταν έπειτα στα νότια της Φλώρινας και της Έδεσσας και στη συνέχεια προς στα βόρεια της Κοζάνης, της Θεσσαλονίκης, των Σερρών και της Δράμας.

Επιπρόσθετα, οι ντόπιοι υποστηρίζουν ότι μεταπολεμικά το επίσημο ελληνικό κράτος τους αντιμετώπισε ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας αφού στην αντίληψη κρατικών παραγόντων η λέξη ντόπιος ταυτίστηκε με τον ανθελληνισμό που ενίσχυε τη βουλγαρική προπαγάνδα. Αυτή η αντίληψη είχε ως αποτέλεσμα να στιγματίζονται κοινωνικά οι ντόπιοι χωρίς ωστόσο να έχουν προβεί σε πράξεις εναντίον του ελληνισμού. Η ταύτιση του ντόπιου με τον Βούλγαρο ήταν έντονη την τριετία 1941 - 1944, περίοδος κατά την οποία η βουλγαρική προπαγάνδα επιχειρούσε να πείσει τους βουλγαρόφωνους πληθυσμούς για την ύπαρξη ενός μακεδονικού σλαβόφωνου έθνους που έπρεπε να ανεξαρτητοποιηθεί. Έτσι, ενώ το σύνολο των ντόπιων του χωριού βίωνε μια ελληνική ταυτότητα, οι πολιτικο-στρατιωτικές συγκυρίες συνέβαλαν στο να ταυτιστούν με τον «μεγάλο εχθρό» του ελληνισμού στην ανατολική Μακεδονία, τους Βουλγάρους. Αναμφίβολα όμως και η οικειοθελής μετακίνηση πολλών οικογενειών στη Βουλγαρία μετά τη λήξη της Βουλγαροκρατίας δεν άφησε περιθώρια για την αμφισβήτηση της ανθελληνικής ταυτότητας των ντόπιων στη σκέψη των βλάχων. Από την άλλη μεριά, η απουσία ρουμανικών σχολείων στην περιοχή και η συμμετοχή των βλάχων του Καρλήκιοϊ στο Μακεδονικό Αγώνα, στον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνέβαλαν στο να ταυτιστούν οι τελευταίοι στην αντίληψη των κατοίκων της περιοχής των Σερρών με τον ελληνισμό, παρά το γεγονός ότι η μητρική τους γλώσσα δεν ήταν η ελληνική. Έτσι, στην περίπτωση του Χιονοχωριού η εθνική αντιπαλότητα Ελλάδας-Βουλγαρίας μετουσιώθηκε σε εθνοτική αντιπαλότητα βλάχου/ντόπιου, όταν το βλάχικο στοιχείο έγινε πιο έντονο από το 1913 και μετά, περίοδο κατά την οποία συγκεντρώθηκαν στο Χιονοχώρι πολλές βλάχικες οικογένειες από τις γύρω περιοχές, λόγω των περιβαλλοντικών πλεονεκτημάτων που συγκέντρωνε το χωριό για την κτηνοτροφία και των διαθέσιμων σπιτιών, μετά τη μετακίνηση του ντόπιου πληθυσμού στη Βουλγαρία.

Στη μνήμη των κατοίκων, η συνύπαρξη των δύο ομάδων στο χώρο ήταν από την αρχή προβληματική καθώς έπρεπε να ξεπεραστούν σημαντικές δυσκολίες: οι βλάχοι επεδίωκαν να βρουν τόπο μόνιμης εγκατάστασης, κατάλληλο για την ημινομαδική κτηνοτροφία, ενώ οι ντόπιοι προσπαθούσαν να συνέλθουν από τη φυγή ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού τους και να

προστατεύσουν από τους «ξένους» τη γη που είχαν δουλέψει αιώνες πριν οι πρόγονοί τους. Η περιχαράκωση των δύο ομάδων στις εθνοτικές τους ταυτότητες ήταν επιβεβλημένη τόσο επειδή έπρεπε να προσαρμοστούν στις νέες πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες όσο και γιατί η εθνική υπόσταση στην περίπτωση των ντόπιων αλλά και η καταγωγή στην περίπτωση των βλάχων αμφισβητούνταν. Βλάχοι και ντόπιοι συνιστούσαν εθνοτικές ομάδες καθώς χρησιμοποιούσαν το συμβολικό περιεχόμενο της εθνοτικής τους ταυτότητας για την ταξινόμηση των ατόμων και κυρίως για τον προσδιορισμό των σχέσεών τους με τις άλλες ομάδες. Έτσι, η περίπτωση του Χιονοχωρίου επιβεβαιώνει την ανθρωπολογική προβληματική σχετικά με την ανίχνευση μιας εθνοτικής σχέσης: ότι για να υπάρξουν εθνοτικές σχέσεις θα πρέπει δύο ή περισσότερες ομάδες να έρχονται σε επαφή και να υιοθετούν ιδέες για τους «άλλους» σαν να είναι πολιτισμικά διακριτοί από τους εαυτούς τους.

Η εμφάνιση πολιτισμικών διαφορών όπως είναι η γλώσσα, στην περίπτωση που μας απασχολεί, δεν σημαίνει αυτόματα την ύπαρξη κάποιου εθνοτικού στοιχείου στη μεταξύ τους σχέση, αφού τα κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά συχνά ξεπερνούν τα όρια της ομάδας και επιπρόσθετα τα ίδια άτομα δεν μοιράζονται πάντα τα ίδια πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Ακόμα και οι μύθοι κοινής καταγωγής καθώς και οι ιδεολογίες που ενισχύουν την ενδογαμία που παρατηρείται στους βλάχους και στους ντόπιους του Χιονοχωρίου δεν αρκούν για να συγκροτήσουν μια εθνοτική σχέση. Γι' αυτούς τους λόγους, η ανθρωπολογική προσέγγιση είχε ήδη στραφεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 στη μελέτη των ορίων που οριοθετούν την εθνοτική ομάδα.

Στην κλασική μελέτη του πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, ο F. Barth (1969) αναπτύσσει ένα «υποκειμενικό» μοντέλο ανάλυσης των εθνοτικών σχέσεων, εξετάζοντας την εθνοτική ομάδα με όρους κοινωνικής οργάνωσης και ορίζοντας τον εθνοτισμό ως μια κατηγορία των φορέων δράσης, με βάση την οποία διενεργείται η ταξινόμηση ατόμων με όρους της γενικής τους ταυτότητας. Επομένως, πέρα από το γεγονός ότι η εθνοτική ομάδα ορίζεται μέσω της σχέσης της με τους άλλους, γίνεται διακριτή από το όριο το οποίο αποτελεί κοινωνικό προϊόν και η σημασία του μπορεί να αλλάζει ή να αναπροσαρμόζεται στο χρόνο.

Σε μια μελέτη της για τους βλάχους του ελλαδικού χώρου, η M. Schein (1975) υποστήριξε ότι ο εθνοτισμός στην περίπτωση των βλάχων έχει λειτουργίες που αλλάζουν στο χρόνο· αποτελεί οργανωτική αρχή που επιτρέπει την προσαρμογή στις οικολογικές και οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες, καθώς και πηγή οικονομικού ανταγωνισμού απέναντι σε σπάνιες πηγές, ενώ η μορφή του εξαρτάται από τις υπάρχουσες πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες. Οι θεωρήσεις αυτές που πραγματεύονται τον «οριζόντιο» ανταγωνισμό έχουν επικριθεί ως μονοδιάστατες, καθώς δε λαμβάνουν υπόψη το συσχετισμό δυνάμεων στο εσωτερικό της ομάδας αλλά και τη συμβολική διάσταση του εθνοτισμού. Από την άλλη μεριά όμως, πώς μπορούμε να αμφισβητήσουμε το ρόλο του εθνοτισμού ως οργανωτική αρχή σε κρίσιμες ιστορικά περιόδους, όταν η συνύπαρξη δύο διακριτών συνόλων γίνεται εφικτή μέσα από τη θωράκιση των ορίων της κάθε ομάδας με πολιτισμικά χαρακτηριστικά που έρχονται σε αντιδιαστολή με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της άλλης ομάδας; Στην καθημερινή εμπειρία, η λειτουργία του εθνοτισμού ως οργανωτική αρχή και ως αρχή ρύθμισης των σχέσεων μεταξύ των δύο ομάδων επιτυγχάνεται μέσα από το κοινό σώμα συμβόλων που εμπερικλείει η εθνοτική ταυτότητα. Έτσι, προϋπόθεση για την ύπαρξη μιας εθνοτικής οργάνωσης αποτελεί το σύστημα ταξινόμησης ανθρώπων και καταστάσεων που προσφέρει η συμβολική διάσταση της εθνοτικής ταυτότητας. Η νομιμοποίηση της ενδογαμίας και της ενδο-ομαδικής συνεργασίας και συναναστροφής στο Χιονοχώρι επιτεύχθηκε μέσα από τις φυλετικές εκφορές του εθνοτισμού. Οι βλάχοι θεωρούν ότι η βλάχικη ράτσα έχει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που τη διαχωρίζουν πολιτισμικά από τη ράτσα των ντόπιων και προσδιορίζουν την ανωτερότητά της. Αντίστοιχα, οι ντόπιοι θεωρούν ότι διαφέρουν φυλετικά και πολιτισμικά από τους ξενόφερτους βλάχους. Μ' αυτόν τον τρόπο η μεταξύ τους σχέση ξεπερνάει την έννοια της εντοπιότητας ή την έννοια της κοινότητας, όπου η αντίστιξη εμείς/αυτοί προσδιορίζεται με κριτήριο την καταγωγή ή όχι από το χωριό.

Το 1923, χρονιά κατά την οποία το Χιονοχώρι έγινε αυτόνομη κοινότητα, βλάχοι και ντόπιοι κλήθηκαν να συνυπάρξουν και σε διοικητικό επίπεδο μέσα σ' ένα περιβάλλον όπου οι υποψίες για φιλοβουλγαρική στάση των ντόπιων, η φυγή αρκετών ντόπιων οικογενειών προς τη Βουλγαρία, η

μεταφορά ομήρων στη Βουλγαρία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ρουμανική προπαγάνδα για τον εθνικό προσεταιρισμό των βλάχων και η προσπάθεια των βλάχων να αποκτήσουν προνόμια στη γη του Χιονοχωρίου, αποτελούσαν νωπά γεγονότα και τα αίτια για τη δημιουργία σχέσεων αντιπαλότητας και καχυποψίας. Η διακοπή της συγκατοίκησής τους, μετά τη μετακίνηση των ντόπιων στον πεδινό οικισμό της κοινότητας, δε φαίνεται να σταμάτησε την εθνοτική περιχαράκωση των δύο ομάδων, βλάχων και ντόπιων, με διαφορετική μητρική γλώσσα και επαγγελματική εξειδίκευση. Η μεταξύ τους αντιπαλότητα συνεχίστηκε στο πεδίο του ανταγωνισμού για θέσεις εξουσίας στα διοικητικά όργανα της κοινότητας και κορυφώθηκε στις επεισοδιακές κοινοτικές εκλογές του 1928. Επιστέγασμα της εθνοτικής διαμάχης αποτέλεσε η περίοδος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν την περιοχή την κατέλαβαν οι Βούλγαροι (1941 - 44) και σημαδεύτηκε από τη δεύτερη, μέσα στον αιώνα, φυγή των ντόπιων προς τη Βουλγαρία. Έτσι, οι ιδιόμορφες πολιτικο-στρατιωτικές συγκυρίες που επικράτησαν στο Μακεδονικό χώρο το πρώτο μισό του αιώνα, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη συγκατοίκηση δύο διαφορετικών πολιτισμικά και κοινωνικά ομάδων οι οποίες κινητοποίησαν το συμβολικό περιεχόμενο της εθνοτικής τους ταυτότητας και χρησιμοποίησαν τον εθνοτισμό ως οργανωτική αρχή για την προσαρμογή και την οργάνωσή τους στο νέο πολιτικο-κοινωνικό περιβάλλον.

Το παρελθόν χρησιμοποιείται και στο νέο αστικό περιβάλλον καθώς οι βλάχοι επικαλούνται ιστορικά γεγονότα (την «προδοσία» του 1908, τη φιλοβουλγαρική στάση των ντόπιων στις δύο βουλγαρικές κατοχές, τη σύγκρουση των δύο ομάδων στις τοπικές εκλογές του 1928) για να επιβεβαιώσουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά της ντόπιας «ράτσας», να αιτιολογήσουν την αρνητική στάση που κράτησαν οι ντόπιοι στην κάθοδο των βλάχων στην Οινούσα το 1968, και να νομιμοποιήσουν την επιλογή της Οινούσας ως τόπο εγκατάστασής τους. Η απόφαση της Νομαρχίας Σερρών να απαλλοτριώσει και να διανείμει την κοινοτική γη μόνο σε Χιονοχωρίτες βλάχους, θεωρήθηκε από την πλευρά των ντόπιων ως δεύτερη καταπάτηση των εδαφικών τους δικαιωμάτων τους για την οποία ευθύνονταν και πάλι οι βλάχοι, όπως και το 1913 όταν πρωτοεγκαταστάθηκαν στο Χιονοχώρι.

Η μνήμη, μέσα από την οποία εκφράζονται η προφορική παράδοση και το παρελθόν μιας ομάδας, έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: είναι εξατομικευμένη, συλλογική, λαϊκή, επιλεκτική και προπάντων κοινωνική (Collard 1993:360-361, Hirschon-Φιλιππάκη 1993:331). Η συλλογική μνήμη η οποία παραπέμπει σ' ένα παρελθόν που επιβεβαιώνει την ανωτερότητα μιας ομάδας έναντι μιας άλλης, ανεξάρτητα αν αυτή στηρίζεται σε λεπτομέρειες σχετικά με τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής τους, είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των αλλαγών. Στην περίπτωση των βλάχων, η μετακίνηση στον πεδινό οικισμό, η μετανάστευση, και η αστικοποίηση της οικονομίας και της κοινωνίας, τους έφεραν αντιμετώπους μ' έναν τρόπο ζωής διαφορετικό από αυτόν που είχαν συνηθίσει. Η συνάντηση με τους ντόπιους στον ίδιο οικισμό και η προσπάθεια των βλάχων να αποκτήσουν τα ίδια δικαιώματα μ' αυτούς, έφερε για δεύτερη φορά αντιμετώπες τις δύο ομάδες. Όπως θα παρακολουθήσουμε στο κεφάλαιο 5B, η -2 γενιά για να αντιμετωπίσει και να νομιμοποιήσει τη νέα κατάσταση, επιστράτευσε την κοινωνική μνήμη η οποία παραπέμπει σ' ένα παρελθόν διαποτισμένο με εθνικά μίσση και με ιδεολογίες που επιβεβαιώνουν την ανωτερότητα της βλάχικης ράτσας. Η κοινωνική μνήμη των πρεσβύτερων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι προπολεμικά, οι εθνικές αντιλήψεις ήταν αυτές που προσδιόριζαν την ταυτότητα του βλάχου και αποτελούσαν οργανωτική αρχή στις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η προφορική ιστορία στηριζόμενη στη μνήμη μας δίνει τη δυνατότητα να προβούμε στην ανασύσταση της κοινωνικής ιστορίας των βλάχων από τις αρχές του 20ου αιώνα. Αν η παρούσα διατριβή είχε έναν καθαρά ιστορικό προσανατολισμό, τότε θα αντιμετωπίζαμε προβλήματα αξιοπιστίας ως προς τις αφηγήσεις των πληροφορητών, δεδομένου ότι από τη μια πλευρά, οι τελευταίοι αποτελούν μέρος της ιστορίας -είτε ως πρωταγωνιστές είτε ως ακροατές των πρωταγωνιστών- ενώ από την άλλη, δεν διηγούνται την «πραγματικότητα» αλλά την κατασκευάζουν τη χρονική στιγμή της συνέντευξης. Η ιθαγενής, υποκειμενική ιστορία όμως αναδεικνύει πως τα ίδια τα υποκείμενα εκλαμβάνουν το παρελθόν και το χρησιμοποιούν στο παρόν για να ερμηνεύσουν ή να αιτιολογήσουν τις συνθήκες ζωής και κυρίως τις αλλαγές στις συνθήκες ζωής τους. Οι εθνικές αντιλήψεις χρησιμοποιούνται για να

προσδιοριστούν τα εθνικά χαρακτηριστικά των βλάχων κατά την περίοδο ένταξης της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. Από την άλλη πλευρά, ο εθνοτικός ετεροπροσδιορισμός επιστρατεύεται για να αιτιολογηθεί ο εποικισμός του Χιονοχωρίου το 1913 και της Οινούσας το 1968. Επομένως, οι πρεσβύτεροι βλάχοι διαπραγματεύονται την ταυτότητά τους μέσα από την αντιπαράθεση τους με τους ντόπιους για να δείξουν ότι η «ράτσα» τους είναι ελληνική και δίκαια απέκτησαν τα δικαιώματα που έχουν στην περιοχή. Η ανάγκη για την επίκληση της αντίστιξης βλάχου/ντόπιου γίνεται πιο έντονη αν αναλογιστεί κανείς την αδυναμία των βλάχων να προσδιορίσουν τον ακριβή τόπο καταγωγής των προγόνων τους. Υποστηρίζουν ότι είναι Αβδελλιώτες βλάχοι από την Ήπειρο αλλά δεν γνωρίζουν τον ακριβή τόπο καταγωγής της κάθε οικογένειας και το χρόνο άφιξής τους στη Σερραϊκή γη.

B. Βλάχικη ταυτότητα και ευρύτερος μετασχηματισμός

Το κεφάλαιο 5B περιλαμβάνει την προφορική ιστορία των βλάχων της -2 και της -3 γενιάς και έχει σαν στόχο να αναδείξει το περιεχόμενο της πολιτισμικής ταυτότητας των βλάχων μετά από τη διαδικασία του οικονομικο-κοινωνικού μετασχηματισμού. Θα δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην προφορική ιστορία της -2 γενιάς καθώς ήταν η γενιά που μεγάλωσε στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου και σήκωσε το «βάρος της αλλαγής» σε σχέση με τα μέσα και τις ανάγκες βιοπορισμού. Με την αστικοποίηση της οικονομίας, στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η περίοδος της ιδεολογικής ανωτερότητας της κτηνοτροφικής κοινωνίας έναντι της γεωργικής, και της βλάχικης «ράτσας» έναντι της ντόπιας αντικαθίσταται από μια περίοδο κατά την οποία ο εθνοτικός χαρακτήρας της βλάχικης ταυτότητας είναι υποτονικός ενώ η ανάγκη αναπροσδιορισμού της ταυτότητας γίνεται όλο και πιο επιτακτική.

Παραθέτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης με τον Στέργιο, ο οποίος, ως εκπρόσωπος της -2 γενιάς, περιγράφει το βλάχικο γλωσσικό ιδίωμα που αποτελεί το χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των βλάχων. Ο Στέργιος γεννήθηκε το 1944. Μέχρι το 1972 ήταν κτηνοτρόφος, στη συνέχεια εργάστηκε σε οικοδομικές εργασίες και το 1978 έγινε δημόσιος υπάλληλος. Ο Στέργιος ήταν ο μικρότερος γιος της οικογένειας και συνέχισε να ζει στο ίδιο σπίτι με τους γονείς του μετά την μετακίνηση τους στην Οινούσα, παρά το γεγονός ότι είχε παντρευτεί το 1966. Η οικογένειά του απέκτησε ξεχωριστή στέγη το 1978, οπότε και χτίστηκε δεύτερος όροφος στο πατρικό σπίτι.

«...Για μένα βλάχος σήμερα σημαίνει περηφάνια. Όμως όταν κατεβήκαμε στην Οινούσα και πήγαμε στις Σέρρες για δουλειά, ντρεπόμασταν να πούμε ότι ήμαστε βλάχοι για να μη μας περάσουν για χωριάτες και αγράμματους. Αφού να σκεφτείς ότι όταν δουλεύαμε μαζί με τον αδελφό μου στις οικοδομές δε μιλούσαμε βλάχικα γιατί μας κοιτούσανε περίεργα. Εγώ με τον αδελφό μου πάντα μιλούσα βλάχικα. Με τον καιρό όμως τα πράγματα άλλαξαν. Όταν μπήκα στο δημόσιο σαν οδηγός και ήξερα πολύ κόσμο από την πόλη δε μ' ένοιαζε. Μιλούσα βλάχικα όταν έβρισκα κάποιον από το χωριό. Εμείς πρέπει να ήμαστε περήφανοι που μιλάμε βλάχικα, γιατί βλάχικα μιλούσαν πολλοί ήρωες του 1821, πολιτικοί και επιστήμονες. Ο σύλλογος των Σερρών έχει μαζέψει τα ονόματα όλων όσων μιλούσαν βλάχικα...Στο σπίτι μιλούσαμε πάντα στα βλάχικα. Με τη γυναίκα μου ακόμα και σήμερα μιλάω...Στην καφετέρια και στα σπίτια μιλάμε μία βλάχικα και μία ελληνικά. Από το 1960 άλλαξε λίγο η γλώσσα. Επειδή πολλές λέξεις δεν τις χρησιμοποιούσαμε στο Χιονοχώρι, καθώς μιλάμε τα βλάχικα βάζουμε και

ελληνικά. Όπως είδες πριν, ενώ άρχισα να μιλάω βλάχικα με τον Στέργιο μετά το αλλάξαμε στα ελληνικά... Στα παιδιά μας μιλούσαμε τη γλώσσα γι' αυτό και καταλαβαίνουν όταν μιλάμε. Αυτά όμως σπούδασαν και δεν μπορούνε να τη μιλήσουν. Αν γράφονταν τα βλάχικα θα ήταν διαφορετικά. Αν και μου έχουν πει ότι κάποιοι επιστήμονες έχουν βγάλει λεξικά στα βλάχικα. Εσύ ξέρεις τίποτα; Έχω βάλει τον γραμματέα του συλλόγου που πηγαίνει τακτικά στη Θεσσαλονίκη να ψάξει.»

Τα πρώτα χρόνια του Στέργιου μετά από την είσοδό του σε αστικό επάγγελμα φαίνεται ότι ήταν εξαιρετικά δύσκολα από άποψη αυτοεικόνας και προσδιορισμού του έναντι των άλλων. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της βλάχικης ταυτότητας του, η μητρική βλάχικη γλώσσα, δεν ταίριαζε στο περιβάλλον της πόλης. Ωστόσο, η άνοδός του στην επαγγελματική ιεραρχία (δημόσιος υπάλληλος) επέδρασε θετικά και τον ώθησε να συμπεριφέρεται ξανά σαν βλάχος χωρίς αναστολές. Επομένως, η εθνική ταυτότητα προσλαμβάνει ιδεολογική αξία εξαιτίας της οικονομικής επιτυχίας.

Στο παρακάτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης, ο Νίκος περιγράφει τη διαδικασία αλλαγής των βιοποριστικών μέσων των βλάχων μέσω της επαγγελματικής διαφοροποίησης των τελευταίων με τους ντόπιους. Ο Νίκος γεννήθηκε το 1947, ήταν ο πρωτότοκος γιος της οικογένειάς του και ασχολούνταν με την κτηνοτροφία μέχρι το 1975, όταν στάφηκε σε χωματουργικές εργασίες. Παντρεύτηκε το 1968 και έχει δύο παιδιά. Κατά τη μετακίνηση στην Οινούσα απέκτησε δικό του κλήρο και έχτισε σπίτι, καθώς ήταν αρχηγός οικογένειας. Σήμερα ζει με τη συζυγό του καθώς τα παιδιά του σπουδάζουν στη Θεσσαλονίκη.

«...Εμείς μπορεί να βόσκαμε πρόβατα στα βουνά, αλλά όταν κατεβήκαμε στην Οινούσα γίναμε εργάτες και πολλοί έγιναν δημόσιοι υπάλληλοι. Σήμερα οι βλάχοι της πόλης έχουν δικά τους μαγαζιά άλλοι είναι πολιτικοί μηχανικοί. Ο Σ.Γ και ο Σ.Τ έχουν οικοδομικές εταιρίες και δουλεύουν πολλά άτομα σ' αυτούς. Οι ντόπιοι όσο και να δούλεψαν στην οικοδομή έμειναν στα χωράφια. Μερικοί από αυτούς έχουν χρήματα αλλά αν δεις τα σπίτια τους φαίνονται φτωχά. Θα δεις στο πανηγύρι ότι οι βλάχες θα είναι πιο καλοντυμένες από τις ντόπιες. Αυτοί οι άνθρωποι είναι κλειστοί και αφιλόξενοι. Ακόμα και στο καφενείο κάθονται μόνοι τους. Εμείς μπορεί να τους καλέσουμε σ' ένα γάμο αυτοί ποτέ. Άσε που δε μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους. Δεν μπόρεσαν ποτέ να βγάλουν δικό τους πρόεδρο. Ακόμα και δύο βλάχους υποψήφιους να έχουμε και αυτοί να έχουν έναν, πάλι βλάχος βγαίνει...Μόνο το 1929 είχαν βγάλει πρόεδρο και αυτό γιατί δεν είχαν γραφτεί οι βλάχοι στους καταλόγους. Οι ντόπιοι το έκαναν επίτηδες. Ακόμα και τα παιδιά τους δε σπουδάζουν και αναγκάζονται να μείνουν γεωργοί στο χωριό. Είδες, εγώ

έστειλα και τα δυο τα παιδιά μου να σπουδάσουν για να βρουν καλύτερη δουλειά στην πόλη, αλλά και να είναι μορφωμένοι στο κάτω κάτω.»

Ο Νίκος περιγράφει με παραστατικό τρόπο την προσπάθεια προσαρμογής των βλάχων στην αστική οικονομία. Τα παραδείγματα επαγγελματικής προόδου που αναφέρει, παραπέμπουν στους βλάχους των Σερρών και όχι της Οινούσας. Στην αντίληψή του οι βλάχοι των Σερρών προόδευαν περισσότερο από τον ίδιο. Επίσης, στην αφήγησή του διέκρινε τον ανασταλτικό ρόλο που έπαιξε το κτηνοτροφικό παρελθόν στην προσπάθεια προσαρμογής τους στο αστικό πλαίσιο. Η επιτυχία των βλάχων της Οινούσας, κατά τον Νίκο, επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι όλοι σήμερα απασχολούνται σε αστικά επαγγέλματα σε αντίθεση με τους ντόπιους που παραμένουν γεωργοί.

Παραθέτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης με τον Παύλο, ο οποίος αυτοπροσδιορίζεται μέσα από αναφορές στην βλάχικη παράδοση. Ο Παύλος γεννήθηκε το 1948 και από το 1990 δουλεύει σε οικοδομική εταιρεία. Παντρεύτηκε το 1970 και έχει τρία παιδιά. Παρά το γεγονός ότι δεν ήταν ο μικρότερος γιος της οικογένειας, όταν παντρεύτηκε έμεινε μαζί με τον πατέρα του, καθώς ο μικρότερος αδελφός του μετανάστευσε στη Θεσσαλονίκη. Σήμερα ζει μαζί με τη συζυγό του και τα δύο παιδιά (το τρίτο σπουδάζει) στον δεύτερο όροφο του σπιτιού, ενώ στον πρώτο όροφο διαμένουν οι ηλικιωμένοι γονείς του.

«...Είμαστε περήφανοι που είμαστε βλάχοι γιατί έχουμε μεγάλη παράδοση. Μέχρι το 1980 χορεύαμε μόνο με ζουρνάδες, αλλά από τότε αρχίσαμε να μαθαίνουμε για τους Ηπειρώτικους χορούς και τα τραγούδια. Δεν ήμασταν μόνο κτηνοτρόφοι, είχαμε παραδοσιακές φορεσιές που δύσκολα μπορεί να τις φτιάξει άλλος. Ο γάμος κρατούσε μια εβδομάδα με τραγούδια και φαγοπότια... Έμαθα να παίζω κλαρίνο μαζί με τον Νίκο το 1982. Από τότε παίζουμε κλαρίνα στους γάμους μας και μάθαμε τους χορούς που χόρευαν οι παππούδες μας στην Αβδέλλα. Ο σύλλογος έχει μαζέψει φορεσιές από τους παλιούς και μαθαίνει στα παιδιά μας την παράδοσή μας... Παράδοση για μένα είναι τα ήθη και έθιμα των προγόνων μας. Η γλώσσα μας, οι φορεσιές μας, τα πέτρινα σπίτια που χτίσαμε, το κλαρίνο, οι χοροί και τα τραγούδια μας. Κάναμε και εμείς σύλλογο στην Οινούσα αλλά φαγωθήκαμε με τα πολιτικά και το διαλύσαμε.»

Ο Παύλος τονίζει μια διαφορετική όψη της βλάχικης ταυτότητας σε σχέση με τους άλλους βλάχους της -2 γενιάς· δεν κάνει αναφορές σε ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος που επιβεβαιώνουν την ελληνικότητα των βλάχων

αλλά στην πολιτισμική τους παράδοση. Η παράδοση ως ιθαγενής κατηγορία «ενεργοποιείται» μετά τη δεκαετία του 1970 και παραπέμπει στο μακρινό τόπο καταγωγής τους, την Ήπειρο.

Παραθέτω απόσπασμα από σημειώσεις συνέντευξης με τον Θανάση, ο οποίος αναφέρεται σε ενδοεθνοτικές αντιπαλότητες. Ο Θανάσης γεννήθηκε το 1939, παντρεύτηκε το 1960 και εγκαταστάθηκε σε σπίτι που αγόρασε η οικογένειά του από ντόπιο στο Χιονοχώρι. Ως μεγαλύτερος γιος της οικογένειάς του μετά από τη μετακίνηση στην Οινούσα πήρε κλήρο και έχτισε σπίτι. Το 1972 πούλησε τα ζώα του και εργάστηκε σε οικοδομές, ενώ σήμερα είναι συνταξιούχος του Ι.Κ.Α. και ζει με τη γυναίκα του. Τα δύο του παιδιά είναι παντρεμένα και κατοικούν στις Σέρρες.

«...Οι βλάχοι της πόλης έχουν προοδεύσει πιο πολύ από μας. Έχουν δικές τους δουλειές και βγάζουν πιο πολλά χρήματα. Αυτοί έχουν χτίσει ξανά τα σπίτια των γονιών τους στο Χιονοχώρι και πηγαίνουν στο Χιονοχώρι. Έχουν αναλάβει και την οργάνωση του πανηγυριού στο Χιονοχώρι. Μας κάνουν όμως συχνά άνω κάτω. Θέλουν να βγάζουν πρόεδρο στο χωριό να πηγαίνουν όλα τα χρήματα στο Χιονοχώρι...Και εμείς γεννηθήκαμε στο Χιονοχώρι αλλά από τη στιγμή που ζούμε στην Οινούσα τα λεφτά εδώ πρέπει να έρχονται. Δε λέω να φτιάξουμε την εκκλησία, το δρόμο, αλλά δε μπορεί να φωτίζεται καλύτερα το Χιονοχώρι από την Οινούσα...Από το 1982 πάγωσα μαζί τους. Ήθελαν να βγάλουν δικό τους πρόεδρο και άλλαξαν τους υποψηφίους. Έγινε χαμός. Οι βλάχοι του χωριού χωρίστηκαν στα δύο. Εγώ δε μιλάω με τον κουμπάρο μου επειδή υποστήριξε τους βλάχους της πόλης. Φτάσαμε σε σημείο να διαλύσουμε το σύλλογο που φτιάξαμε στην Οινούσα και να πηγαίνουμε σε χωριστές καφετέριες. Έχω να πάω στην καφετέρια του Π. από τότε. Ήθελαν παντού να είναι πρώτοι ακόμα και στο σύλλογο στην πόλη. Γι' αυτό και κάναμε άλλο σύλλογο στην πόλη και στέλναμε εκεί τα παιδιά μας. Δεν μπορεί επειδή έχουν δικές τους δουλειές να κάνουν ότι θέλουν. Όταν θα πας στο πανηγύρι του Χιονοχωρίου θα δεις ότι όλοι θα γλεντάμε το ίδιο, αλλά αν προσέξεις όλα τα οργανώνουν οι βλάχοι που έχουν σπίτια εκεί.»

Ο Θανάσης θέτει το ζήτημα μιας ενδοεθνοτικής διαμάχης, ανάμεσα στους βλάχους της Οινούσας και στους βλάχους της πόλης. Η διαμάχη αφορούσε την επιμονή των βλάχων της πόλης για χρηματοδότηση του Χιονοχωρίου σε βάρος της Οινούσας και εκδηλώθηκε σε πολιτικό επίπεδο στις δημοτικές εκλογές του 1982. Πρόκειται για διαφοροποιήσεις οι οποίες έχουν περισσότερο οικονομικο-κοινωνικό χαρακτήρα παρά εθνοτικό καθώς ανφέρονται συχνά και σε συγκρούσεις μεταξύ στενών συγγενών.

Η μετακίνηση στον πεδινό οικισμό, ο εξαστισμός της οικονομίας και της κοινωνίας, η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, ώθησαν τους βλάχους της Οινούσας σε μια ενασχόληση με την πολιτιστική τους ταυτότητα. Στην ανερχόμενη αστική καπιταλιστική κοινωνία, η αποποίηση του «χωριάτη», του «βουνίσσιου», του «άξεστου», ιδιότητες που είχαν ταυτιστεί στην κοινή αντίληψη με τη λέξη «βλάχος», έκαναν τους βλαχόφωνους να αποφεύγουν να μιλούν τη γλώσσα τους και να δηλώνουν την ταυτότητά τους στα νέα αστικά περιβάλλοντα στα οποία βρίσκονταν (πόλεις του εσωτερικού και του εξωτερικού). Το να δήλωνε κανείς βλάχος τη δεκαετία του 1960 ήταν «ντροπή», με την έννοια ότι ο προηγούμενος τρόπος ζωής τους έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τον επιθυμητό τρόπο διαβίωσης που πρόβαλλε η αστική κοινωνία. Χαρακτηριστική είναι η ιστορία που μου διηγήθηκαν δύο βλάχοι φίλοι (και μακρινοί συγγενείς) από το χωριό, οι οποίοι όταν ήταν μαζί φαντάροι το 1964 έκαναν ότι δε γνωρίζονταν γιατί φοβόντουσαν την αντίδραση των άλλων φαντάρων αν καταλάβαιναν ότι είναι βλάχοι.

Η προσαρμογή των βλάχων στην αστική οικονομία στα τέλη της δεκαετίας του 1970 συνέτεινε στην επαναδιαπραγμάτευση της ταυτότητάς τους, φαινόμενο που έχει επισημανθεί επανειλημμένα στις μικροκοινωνίες του ελλαδικού χώρου (Δαμιανάκος 1987β, Herzfeld 1991). Η ανάγκη να αποποιηθούν αρνητικά στερεότυπα, τα οποία χρησιμοποιούσαν οι άλλοι γι' αυτούς, εκφράστηκε μέσα από την προσπάθεια (ανα)κατασκευής της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, και ειδικότερα μέσα από την επανάκτηση της πολιτιστικής παράδοσης του «υποτιθέμενου» τόπου καταγωγής τους, της Ηπείρου. Η προσπάθεια άρχισε με τη δημιουργία του πολιτιστικού συλλόγου βλάχων των Σερρών «Γεωργάκης Ολύμπιος»²⁰ το 1976, στον οποίο συμμετείχαν ενεργά πολλοί κάτοικοι της Οινούσας καθώς και με την ίδρυση του συλλόγου «Βλάχικη Παράδοση» στη Οινούσα, το 1978. Στόχοι των συλλόγων, σύμφωνα με τα καταστατικά τους, ήταν η διάσωση και η διάδοση της βλάχικης πολιτιστικής παράδοσης των προγόνων τους στις νεότερες γενιές και στην ευρύτερη κοινωνία. Η πολιτιστική παράδοση συμπεριλαμβάνει

²⁰Η ονομασία του συλλόγου προέρχεται από τον βλαχόφωνο αγωνιστή της ελληνικής επανάστασης του 1821.

κυρίως τους δημοτικούς χορούς, τα τραγούδια και τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούσαν οι πρόγονοί τους. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την ανασύσταση της ηπειρώτικης παράδοσης η οποία προσαρμόστηκε στην ανάγκη δημιουργίας μιας νέας παράδοσης του βλάχικου Σερραϊκού στοιχείου. Μέχρι τη δεκαετία του 1980, οι βλάχοι του Χιονοχωρίου χρησιμοποιούσαν στους γάμους και στα πανηγύρια τους ντόπια όργανα (ζουρνάδες και νταούλια) και χόρευαν κυρίως τους τοπικούς συρτούς χορούς. Με την ίδρυση του «Γεωργάκη Ολύμπιου» άρχισαν να δανείζονται δημοτικούς χορούς από την Ήπειρο (Ζαχαρούλα, Κωσταντής, Φραγκίτσα), να τους βαφτίζουν χορούς των προγόνων τους και να τους κατατάσσουν στην πολιτιστική τους κληρονομιά. Επίσης, αντικατέστησαν τα τοπικά όργανα με το παραδοσιακό όργανο των βλάχων της Ηπείρου, το κλαρίνο. Έτσι, αντιμετώπισαν επιτυχώς τη μέχρι τότε αδυναμία τους να παντρέψουν την πλούσια λεκτική παράδοση (τραγούδια και στίχους) με τα όργανα και τη μουσική. Από γενιά σε γενιά οι βλάχοι του Χιονοχωρίου μετέφεραν τραγούδια και στίχους Ηπειρώτικης καταγωγής στη βλάχικη και στην ελληνική γλώσσα αλλά δεν ήταν δυνατή η απόδοσή τους με όργανα καθώς κανένας δεν γνώριζε να παίζει κλαρίνο. Στους γάμους και στα πανηγύρια του χωριού καλούσαν ντόπιους οργανοπαίχτες, η μουσική των οποίων δε συνδυάζονταν με το τραγούδι.

Με την πρωτοβουλία που πήρε να εισάγει την Ηπειρώτικη μουσική και τον χορό ο σύλλογος των Σερρών λειτούργησε ως μοχλός για την αναπλήρωση του κενού που υπήρχε στην παράδοση των βλάχων της περιοχής. Μ' αυτόν τον τρόπο επιτεύχθηκε και ο διαχωρισμός της βλάχικης πολιτιστικής παράδοσης -με βασικά χαρακτηριστικά την Ηπειρώτικη ενόργανη μουσική και τους χορούς- από την ντόπια παράδοση που συνδέεται με τα νταούλια, τους ζουρνάδες και τους συρτούς χορούς. Η απουσία μιας ντόπιας λεκτικής παράδοσης με τη μορφή τραγουδιών ή στίχων χρησιμοποιήθηκε από τους βλάχους ως επιχείρημα για την απόδειξη της ανωτερότητας της δικής τους παράδοσης που θεωρείται πλούσια σε τραγούδια. Από την άλλη πλευρά, οι ντόπιοι εκφράζουν την άποψη ότι η καθυστερημένη ανακάλυψη της βλάχικης προγονικής παράδοσης και η μέχρι πρόσφατα χρησιμοποίηση της τοπικής μουσικής στις βλάχικες εκδηλώσεις, μαρτυρούν τη σημαντικότητα της ντόπιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το βλάχικο παρελθόν που συνδέονταν με τον κτηνοτροφικό τρόπο ζωής έπρεπε να αναπλαστεί και να επενδυθεί με θετικά για τη σημερινή εποχή νοήματα. Στην προσπάθεια αυτή οι βλάχοι έκαναν επίκληση της καταγωγής τους από την Ήπειρο, της πολιτιστικής τους κληρονομιάς μέσω του χορού και του τραγουδιού αλλά και των εθνικών ηρώων και ευεργετών που ήταν βλαχόφωνοι. Πρόκειται για μια προσπάθεια που δεν έχει περιοριστεί μόνο στην περίπτωση των βλάχων των Σερρών αλλά έχει πάρει τη μορφή μιας ευρύτερης, πανελληνίας, διαδικασίας ανάπλασης της βλάχικης ταυτότητας. Ο ημινομαδικός ή ο νομαδικός, πολλές φορές, τρόπος ζωής των βλάχων του 19ου αιώνα δυσκόλευε την επίκληση ενός παρελθόντος που να συναρτάται με ένα συγκεκριμένο τόπο καταγωγής και με μια συγκεκριμένη πολιτιστική παράδοση. Η πληθυσμιακή συγκέντρωση βλαχόφωνων πληθυσμών, κατά τη διάρκεια του 19ου αλλά και των αρχών του 20ου αιώνα, στις ορεινές περιοχές της Πίνδου, δηλαδή στην Ήπειρο, Δυτική Θεσσαλία και Δυτική Μακεδονία, προσδιόρισε την ευρύτερη περιοχή καταγωγής όλων των βλάχων της ελληνικής επικράτειας που μετακινήθηκαν για πολιτικο-στρατιωτικούς ή οικονομικούς λόγους. Παράλληλα, το παρελθόν τους και κατ' επέκταση η ταυτότητά τους, έπρεπε να μη προσδιορίζεται με όρους «ξένου», η μη-οικείου, αλλά με όρους που σηματοδοτούν το ελληνικό, το πατριωτικό, το ανδρείο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στη δεκαετία του 1970 πυκνώνουν οι επιστημονικές μελέτες βλαχόφωνων, κυρίως, επιστημόνων (γλωσσολόγων, λαογράφων, ιστορικών) που καταδεικνύουν την ελληνικότητα των βλάχων, τον πολιτισμό τους και τους αγώνες τους σε κάθε κρίσιμη για τη Ελλάδα περίοδο (Επανάσταση του 1821, Μακεδονικό Αγώνα, Βαλκανικούς Πολέμους, Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο)²¹. Η κατασκευή μοτίβων ηρώων είναι χαρακτηριστική ως προς αυτή την κατεύθυνση: ιδρύονται πολιτιστικοί σύλλογοι στους οποίους δίνονται ονόματα εθνικών ηρώων που μιλούσαν βλάχικα και εκδίδονται ημερολόγια με τα βιογραφικά βλαχόφωνων αγωνιστών και ευεργετών.

Το ίδιο γίνεται και στην Οινούσα, όπου η προσαρμογή στο νέο οικονομικο-κοινωνικό πλαίσιο επιβάλλει τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας μέσα από μια προσπάθεια ανάδειξης της αξίας της πολιτιστικής

21Βλ. Κατσάνης 1977, Κολτσιδάς 1976 και 1978, Λαζάρου 1976.

κληρονομιάς. Για να υπάρξει όμως πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να υπάρξει και ένας τόπος καταγωγής, μια προγονική ιστορία με βάθος χρόνου. Οι βλάχοι του Χιονοχωρίου, όπως και όλοι οι βλάχοι του νομού Σερρών, δεν μετακινήθηκαν πρόσφατα στην περιοχή για να έχουν βιώματα ή μνήμες από τους τόπους καταγωγής τους, όπως συμβαίνει με τους Μικρασιάτες και τους Θρακιώτες. Η άφιξή τους προσδιορίζεται χρονικά στη γενιά των παππούδων της -1 γενιάς, δηλαδή γύρω στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Με το πέρασμα των δεκαετιών και των γενεών, η μνήμη αδυνατούσε να προσδιορίσει τον ακριβή τόπο άφιξης των βλάχικων οικογενειών· αυτή η αδυναμία πρέπει να συνυπολογιστεί και με το γεγονός ότι πολλοί από τους προγόνους των βλάχων Χιονοχωριτών ήταν σκηνίτες, άρα άνθρωποι χωρίς μόνιμο τόπο εγκατάστασης. Έτσι, οι βλάχοι των Σερρών δεν ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή πολλές γενιές για να χαρακτηριστούν ως «ντόπιοι» αλλά ούτε λίγες για να τους δοθεί ο επιθετικός προσδιορισμός του «ξένου» ή του «πρόσφυγα».

Ο γραμματέας του συλλόγου βλάχων «Γεωργάκης Ολύμπιος» ανέλαβε -μετά από συζητήσεις με τα μέλη- να προσδιορίσει την καταγωγή και τη χρονική στιγμή άφιξης των βλάχων του νομού. Ο γραμματέας, παρά το γεγονός ότι δεν είχε κάνει ανώτερες σπουδές, επιλέχτηκε από το σύλλογο ως άτομο που είχε διαβάσει πολλά βιβλία σχετικά με την ιστορία των βλάχων. Στηριζόμενος στην ιστοριογραφία αλλά και σε προφορικές παραδόσεις²², ο γραμματέας του συλλόγου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι βλάχοι των Σερρών κατάγονται από τα χωριά της Πίνδου: Αβδέλλα, Γράμμοστα (Γραμμοπεριβόλι) και Βοβούσα (Μπαγιάσα) και μετακινήθηκαν διαδοχικά στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη σε τρεις σημαντικές ιστορικές στιγμές: α) στα Ορλωφικά (1769 - 1770), όπου ανθηρές βλάχικες κοινότητες, όπως η Μοσχόπολη, η Γράμμοστα, το Λινοτόπη καταστράφηκαν ολοσχερώς και οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν, β) στα επαναστατικά κινήματα του 1854, 1866 και 1877, όπου πολλοί βλάχοι κτηνοτρόφοι της Αβδέλλας, του Περιβολιού, της Σαμαρίνας και της Βοβούσας μετανάστευσαν και έστησαν τα τσελιγκάτα τους στα βουνά των Σερρών Μπέλλες, Λαϊλιάς και Μενοίκιο, γ) στις αρχές του 19ου αιώνα όταν η σκληρή διοίκηση του Αλή Πασά οδήγησε

22Βλ. Εφημερίδα *Μνήμες*, Ιανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος 1996 και Πουλιάκας 1995.

πολλούς βλάχους της Ηπείρου να φτάσουν μέχρι τις Σέρρες αναζητώντας καινούργιο τόπο εγκατάστασης. Ο προσδιορισμός του «αμφισβητούμενου», μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, παρελθόντος τους έδωσε τη δυνατότητα στους βλάχους των Σερρών να αναφέρονται στην πολιτιστική παράδοση των μακρινών προγόνων τους από την Πίνδο και να μεταφέρουν την παράδοση των παππούδων τους στη Σερραϊκή γη.

Ξεκινώντας το 1976, ο «Γεωργάκης Ολύμπιος» ίδρυσε χορευτικά τμήματα διαφόρων ηλικιών -δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην πιστή εκτέλεση των παραδοσιακών χορών- τμήματα εκμάθησης παραδοσιακών οργάνων (κλαρίνου, ακορντεόν και βιολιού) καθώς και τμήμα θεάτρου και αναπαράστασης λαϊκών δρώμενων. Στην προσπάθειά του να συνδέσει την τοπική βλάχικη παράδοση με την παρόδοση των βλάχων της Ηπείρου, δημιούργησε τμήματα που ασχολούνται με τον εντοπισμό και την καταγραφή δημοτικών τραγουδιών καθώς και παλαιών παραδοσιακών στολών και φωτογραφιών. Η λαογραφική προσφορά του συλλόγου είναι σημαντική καθώς έχει συγκεντρώσει σε ειδική αίθουσα (πλάι στο γραφείο του συλλόγου στις Σέρρες) παραδοσιακά αντικείμενα καθημερινής χρήσης, προθήκες με παραδοσιακές στολές και φωτογραφίες, ενώ από το 1996 έχει αρχίσει μια προσπάθεια ανέγερσης λαογραφικού μουσείου που θα στεγάσει τις δραστηριότητές του. Τέλος, από το 1983 συμμετέχει με χορευτικά συγκροτήματα στο πολιτιστικό πανελλήνιο αντάμωμα των βλάχων και είναι μέλος της Πανελληνίας Ένωσης Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ε.Π.Σ.Β.)²³.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι οι οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν τις δεκαετίες του 1960 και 1970 συνέβαλαν στη χαλάρωση του εθνοτικού χαρακτήρα της βλάχικης ταυτότητας και επέβαλλαν την ανάπλασή της καθώς ο κτηνοτροφικός τρόπος διαβίωσης έρχονταν σε αντίθεση με τις αστικές αξίες και τα πρότυπα εγκατάστασης και διαβίωσης. Η προσαρμογή των βλάχων στην αστική οικονομία συνδυάστηκε μ' έναν νέο τρόπο διαχείρισης της εθνοτικής τους ταυτότητας. Οι βλάχοι κτηνοτρόφοι με το περίεργο γλωσσικό ιδίωμα, πέρασαν από την κατηγορία

²³Για το ιστορικό και τις δραστηριότητες τους συλλόγου βλ. Εφημερίδα Μνήμες, Οκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος 1995.

του «μη οικείου» στην κατηγορία του «οικείου» καθώς ταυτίστηκαν με τους βλαχόφωνους εθνικούς ήρωες-ευεργέτες. Το επίτευγμα αυτό ήταν απόρροια της νέας εκδοχής της βλάχικης ταυτότητας που διαμορφώθηκε κυρίως χάρη στις ενέργειες πολιτιστικών συλλόγων και βλαχόφωνων επιστημόνων. Οι διανοούμενοι δημιούργησαν το «συμβολικό κεφάλαιο», μια «αυθεντική» ελληνική παράδοση, ενώ οι σύλλογοι συνέβαλαν στη διάδοση αυτής της παράδοσης. Οι βλάχοι της Οινούσας ταυτίστηκαν, μέσω της πολιτιστικής τους παράδοσης με τους βλάχους της Ηπείρου, το παρελθόν των οποίων παραπέμπει σε σύμβολα και νοήματα που ταυτίζονται με τον ελληνισμό και τον πατριωτισμό. Έτσι, τη δεκαετία του 1980, οι βλάχοι της Οινούσας άρχισαν να χρησιμοποιούν τα μουσικά όργανα και τους χορούς των προγόνων τους, προσαρμόζοντας τη βλάχικη παράδοση της Ηπείρου στις ανάγκες της εποχής τους και της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία εντάσσονται. Οι παραπάνω προσπάθειες συντείνουν στην «ανάδειξη» του «πλούτου» της βλάχικης παράδοσης σε αντιδιαστολή με εκείνης των ντόπιων, ενώ παράλληλα «αποκρύπτουν» την -στηριζόμενη στη μακρόχρονη συμβίωση των δύο ομάδων- πολιτιστική ανταλλαγή και αφομοίωση της βλάχικης και ντόπιας παράδοσης.

Σήμερα, για τους βλάχους της Οινούσας ο όρος «βλάχος» υποδηλώνει την υπερηφάνεια για τη γλώσσα, την καταγωγή και τον πολιτισμό τους· οι βλάχοι είναι περήφανοι για τη μητρική τους γλώσσα γιατί ήταν η γλώσσα εθνικών ηρώων και ευεργετών που συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση του σημερινού ελληνικού κράτους· είναι περήφανοι για την καταγωγή τους γιατί η τελευταία συνδέεται με τα ένδοξα ορεινά κεφαλοχώρια της Πίνδου· είναι περήφανοι για την πολιτιστική παράδοσή τους γιατί αποτελεί μέρος της πλούσιας βλάχικης πολιτιστικής παράδοσης της Ηπείρου.

Η έννοια της παράδοσης στην περίπτωση των βλάχων της Οινούσας υποστασιοποιείται και παίρνει μία μορφή «φοκλόρ» (μουσική, χορός, έθιμα) που από τη μια πλευρά συμβάλλει στην ενοποίησή τους με την ελληνική αστικοποιημένη κοινωνία και από την άλλη τους διαφοροποιεί από τους ντόπιους²⁴. Η ανθρωπολογική προβληματική των τελευταίων δεκαετιών έχει

²⁴Για μια παρόμοια διαδικασία «φοκλοροποίησης» του πολιτισμού στο παράδειγμα της Ουγγαρίας βλ. Hofer 1991.

συμβάλλει στην ανάδειξη της διττής πρακτικής της «παράδοσης»: από τη μια ενοποιεί τα εθνικά υποκείμενα και από την άλλη διαφοροποιεί ομάδες, οι οποίες την κατασκευάζουν, την αναπαριστούν και την επιβεβαιώνουν (Deltsou 2000:121, Handler και Linnekin 1984:274). Στη διαμόρφωση του περιεχομένου της «παράδοσης» συμμετέχουν και εξωγενείς παράγοντες όπως το έθνος-κράτος το οποίο νομιμοποιεί την «παράδοση» συνδέοντάς την με ένα αυθεντικό παρελθόν που εξασφαλίζει την ιστορική και πολιτισμική συνέχεια του έθνους και της ομάδας (Appadurai 1981:73, Friedman 1992:838, Brog 1990:3). Έτσι, η «παράδοση» κατασκευάζεται μέσα από έναν εξουσιαστικό λόγο ο οποίος δεν αμφισβητείται. Όπως υποστηρίζουν στις μελέτες τους η Κυριακίδου-Νέστορος (1978) και ο Herzfeld (1982 και 1991), στην περίπτωση της Ελλάδας, το παρελθόν υπήρξε για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος απόδειξη εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας. Το παρελθόν που χρησιμοποιήθηκε για να εδραιωθεί η εθνική κυριαρχία του κράτους ήταν η «παράδοση», η οποία μελετήθηκε από τη λαογραφία και εντάχθηκε στο πνεύμα της τρισχιλιετούς συνέχειας της ελληνικής ιστορίας του Παπαρηγόπουλου (Παπαταξιάρχης 1993α:55).

Η κοινωνική μνήμη των Χιονοχωριτών λειτούργησε ως θεσμοποιημένη μορφή πολιτισμού (Hirschon-Φιλιππάκη 1993:328) και συνέβαλε στη διατήρηση της εθνοτικής ταυτότητας των βλάχων μέχρι τη δεκαετία του 1960. Οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος ανασκευάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Collard (1993:360) «για τον προσδιορισμό των νοημάτων που αποδίδουν οι άνθρωποι στις συνθήκες ζωής και στις κοινωνικές τους σχέσεις, αντανακλώντας τους τρόπους με τους οποίους οι τελευταίες βιώνονται στην πράξη». Το πολιτιστικό παρελθόν των βλάχων του Χιονοχωρίου νοηματοδοτείται από την παράδοση ενός ευρύτερου συνόλου, των βλάχων της Πίνδου, που αποτελεί «αυθεντικό» κομμάτι του ελληνισμού αλλά θεωρείται ταυτόχρονα και διακριτό. Επομένως, οι βλάχοι της Οινούσας δε μιλάνε πλέον για ανωτερότητα της βλάχικης ράτσας αλλά για ανωτερότητα της βλάχικης πολιτιστικής παράδοσης που εξασφαλίζει την ανωτερότητα των ίδιων απέναντι στους ντόπιους και στην αστική κοινωνία. Παρ' όλα αυτά, η μετασχηματισμένη ταυτότητα εξακολουθεί να ορίζεται με εθνοτικούς όρους και να λειτουργεί ως κριτήριο για την ταξινόμηση και τη ρύθμιση των σχέσεων όχι

μόνο με τους ντόπιους αλλά και με τους μη βλάχους της πόλης²⁵. Η διατήρηση παραδοσιακών αξιών συναφών με το ιεραρχημένο οικογενειακό νοικοκυριό, την προτίμηση του εθνοτικού κριτηρίου στην επιλογή συζύγου, την προνομαϊκή μεταχείριση των γιών στη μεταβίβαση της περιουσίας, τη συντηρητική διαχείριση των χρημάτων και τη χαμηλή μέση ηλικία γάμου σε σχέση με τον πανελλήνιο μέσο όρο δείχνουν ότι ορισμένες αξίες και πρακτικές του παρελθόντος έχουν μεταφερθεί στο παρόν, προσαρμοσμένες βέβαια στις νέες συνθήκες.

Στην καθημερινή ζωή η εθνοτική λογική της ταυτότητας είναι εμφανής στο βαθμό που οι αστικές πρακτικές και τα πρότυπα συμπεριφοράς που έχουν υιοθετήσει²⁶ οι βλάχοι μοιάζουν να αποτελούν περισσότερο ενδείξεις της προσαρμογής τους στις οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες παρά αποδείξεις της ένταξής τους στο αστικό στρώμα της πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ιστορία του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου. Η δυσκολία μετακίνησης των νεαρών βλάχων προς τις Σέρρες, για να συμμετάσχουν στο χορευτικό του συλλόγου «Γεωργάκης Ολύμπιος» αλλά και η ανάγκη των βλάχων της Οινούσας να συμμετέχουν πιο ενεργά στα πολιτιστικά δρώμενα, ώθησαν την κοινότητα να δημιουργήσει δικό της πολιτιστικό σύλλογο. Ωστόσο, πίσω από την απόφαση αυτή υπέβασκε ένας ανταγωνισμός ανάμεσα στους βλάχους της Οινούσας και στους βλάχους των Σερρών σχετικά με τις αποφάσεις που αφορούσαν τις δραστηριότητες του συλλόγου. Ορισμένοι βλάχοι της κοινότητας είχαν εκφράσει τη δυσαρέσκειά τους για την περιορισμένη συμμετοχή τους στις συνελεύσεις του συλλόγου. Άλλοι πάλι είχαν διατυπώσει σημαντικές αντιρρήσεις καθώς θεωρούσαν ότι η δημιουργία και δεύτερου συλλόγου θα δίχαζε τους βλάχους που κατάγονταν από το Χιονοχώρι. Παρά τις διαφωνίες, ο πολιτιστικός βλάχων της Οινούσας

25Οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής των Σερρών χρησιμοποιούν συχνά φυλετικές κατηγοριοποιήσεις για να ερμηνεύσουν τη συμπεριφορά αλλά και τις σχέσεις τους με τρίτους. Ακόμη και στις γνωριμίες μεταξύ ανθρώπων που κατάγονται από την ευρύτερη περιοχή, η ερώτηση που ακολουθεί μετά από αυτή που αφορά στον ακριβή τόπο καταγωγής είναι εκείνη που προσδιορίζει τη «ράτσα» στην οποία ανήκουν οι ομιλητές (δηλαδή αν ανήκουν στη ντόπια, τη βλάχικη, τη σαρακατσάνικη, τη θρακιώτικη, την ποντιακή ή τη μικρασιατική ράτσα). Έτσι, συχνά οι βλάχοι της Οινούσας χρησιμοποιούν την εθνοτική τους ταυτότητα και στις καθημερινές επαφές και συζητήσεις με τους ανθρώπους της πόλης: με συναδέλφους, φίλους, γνωστούς κ. λ. π..

26Όπως επενδύσεις σε αστικά και αγροτικά ακίνητα, καταναλωτικά πρότυπα παρόμοια μ' αυτά που επικρατούσαν στις Σέρρες, τουλάχιστον όσον αφορά το ρουχισμό, τον οικιακό εξοπλισμό και την ανακαίνιση των σπιτιών, η εκπαίδευση, η συρρίκνωση του οικογενειακού νοικοκυριού.

ιδρύθηκε το 1978 και είχε ως στόχο «την εκμάθηση παραδοσιακών χορών στους νέους και τη διατήρηση της βλάχικης πολιτιστικής παράδοσης του χωριού». πρόκειται για στόχο που εναρμονίζεται με την προσπάθεια που είχε ξεκινήσει νωρίτερα ο σύλλογος βλάχων των Σερρών. Η ονομασία του, «Βλάχικη Παράδοση», και το περιεχόμενο των εκδηλώσεων του απέκλειε αυτόματα από το σύλλογο τους ντόπιους. Μέχρι το 1986 η δράση του συλλόγου ήταν έντονη καθώς συγκεντρώθηκαν βλάχικες φορεσιές από τις οικογένειες του χωριού, πραγματοποιήθηκαν αναπαραστάσεις του βλάχικου γάμου, στις οποίες συμμετείχαν άτομα όλων των ηλικιών, και διοργανώθηκαν εκδρομές στους τόπους καταγωγής τους. Ο σύλλογος διατηρούσε επίσης χορευτικό τμήμα, στο οποίο η νεολαία μάθαινε τους βλάχικους χορούς και τα τραγούδια από τους μεγαλύτερους. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 εκφράστηκαν από ορισμένα μέλη του συλλόγου προβληματισμοί σχετικά με την ονομασία του συλλόγου που έτεινε να χωρίζει το χωριό σε δύο ομάδες και να αποκλείει τη δυνατότητα συμμετοχής ντόπιων παιδιών στο τμήμα εκμάθησης χορού. Οι διαφωνίες όμως στο εσωτερικό του συλλόγου αλλά και η δυσαρέσκεια των ντόπιων για τη δημιουργία ενός συλλόγου, στον οποίο δεν μπορούσαν να συμμετέχουν ενεργά, ματαίωσαν τα σχέδια για την «πολιτιστική συνύπαρξη» βλάχων και ντόπιων.

Ο διαχωρισμός βλάχων-ντόπιων στον «κοινωνικό χώρο» ήταν έντονος και κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου. Οι διακρίσεις σε εθνοτική βάση ήταν παρούσες σε κάθε δημόσια εκδήλωση του χωριού καθώς και στη συναναστροφή σε «δημόσιους χώρους». Στο καφενείο του χωριού που συγκεντρώνονταν η πλειονότητα των πρεσβύτερων, βλάχοι και ντόπιοι κάθονταν σε χωριστά τραπέζια, αν και οι συζητήσεις τις περισσότερες φορές ήταν κοινές και αφορούσαν τα νέα του χωριού και την πολιτική. Στις πρώτες μου επισκέψεις στο καφενείο γίνονταν συχνές αναφορές στο παρελθόν του χωριού και στις διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στις δύο ομάδες. Τη συχνή αναφορά στο παρελθόν, την απέδωσα στο γεγονός ότι γνώριζαν πως γράφω για την ιστορία του χωριού και μ' αυτόν τον τρόπο προσπαθούσαν να με βοηθήσουν. Οι μήνες όμως περνούσαν και οι συζητήσεις για τη σχέση και το παρελθόν βλάχων και ντόπιων κυριαρχούσαν όταν δεν υπήρχε σημαντική «επικαιρότητα».

Οι νεότεροι άνδρες, ντόπιοι και βλάχοι (κυρίως «εντόπιοι βλάχοι» και βλάχοι που μένουν στην πόλη), σύχναζαν στην «κάτω καφετέρια» και περνούσαν την ώρα τους πίνοντας και παίζοντας χαρτιά. Οι συζητήσεις αφορούσαν την πολιτική, τα αθλητικά και τα καθημερινά νέα του χωριού. Παρόμοιες συζητήσεις και δραστηριότητες παρατηρήθηκαν και στην «πάνω καφετέρια», όπου σύχναζαν κυρίως βλάχοι από την «Κλειπούσα», την «πάνω γειτονιά» της Οινούσας. Σε αυτούς τους χώρους ο διαχωρισμός βάσει εθνοτικής προέλευσης γίνονταν αντιληπτός μόνο στην περίπτωση που η «κοινή γνώμη» της καφετέρας σχολίαζε τη συμπεριφορά ή τις πράξεις των θαμώνων· τα σχόλια ήταν θετικά ή αρνητικά ανάλογα με την ράτσα στην οποία άνηκαν τα σχολιαζόμενα άτομα. Παραθέτω ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα διαλόγου μεταξύ του Γιώργου (ντόπιου) και του Νίκου (βλάχου), οι οποίοι βρίσκονται στην καφετέρια και σχολιάζουν έναν βλάχο, τον Στέργιο, που την ίδια εκείνη στιγμή έπαιζε και έχανε. Να σημειωθεί ότι ο Στέργιος έχασε ένα μεγάλο χρηματικό ποσό στο χρηματιστήριο.

Γιώργος:«...Δε λέει να βάλει μυαλό ο Στέργιος. Κόντεψε να βγάλει την οικογένεια του στο δρόμο με το χρηματιστήριο και συνεχίζει τον τζόγο. Έτσι, είστε όλοι σας [οι βλάχοι] θέλετε να δοκιμάζετε καινούργια πράγματα και ή πάτε ψηλά ή πάτε στον πάτο. Θα το φάτε όμως κάποια στιγμή το κεφάλι σας.»

Νίκος:«Δε μιλάς σωστά. Πολύ φόρα πήρες. Εμείς [βλάχοι] για να τολμήσουμε να ανοιχτούμε, έχουμε και πισινές. Ο Στέργιος ρίσκαρε από λεφτά που του περίσσευαν. Δεν πρόκειται να πεινάσει η οικογένεια του. Ο ξάδελφος του που ζει στη Σαλονίκη τον παρέσυρε. Του είπε αν αγόραζε αυτή τη μετοχή θα κέρδιζε πολλά λεφτά. Ας είναι όμως. Σήμερα έχασε, αύριο θα κερδίσει.»

Η πράξη του Στέργιου είχε σχολιαστεί αρνητικά από το σύνολο του χωριού. Αρνητικά σχόλια για τον Στέργιο διατύπωσε και ο Νίκος σε προγενέστερες συζητήσεις που έκανε στο καφενείο με συγγενείς του. Η γενίκευση όμως που επιχείρησε ο Γιώργος για τους βλάχους προκάλεσε την αντίδραση του Νίκου και την υποστήριξή του προς τον βλάχο χωριανό του.

Στο «δημόσιο χώρο» της εκκλησίας δεν συνάντησα διαχωρισμούς ως προς τις θέσεις που κάθονταν τα μέλη των δύο ομάδων αλλά υπήρχαν διαχωρισμοί ως προς τη συμπεριφορά τους στα τελετουργικά και τις εκδηλώσεις. Οι ντόπιοι δε συμμετείχαν σε κηδείες των βλάχων, ακόμα και αν ο θανών ήταν γείτονας· από την άλλη πλευρά, οι βλάχοι πήγαιναν σε κηδείες

ντόπιων αλλά τις παρακολουθούσαν από το προαύλιο ή από το πίσω μέρος της εκκλησίας, ενώ δε συμμετείχαν στις δεξιώσεις που ακολουθούσαν τις κηδείες ή τα μνημόσυνα. Πάντως, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η συμπεριφορά αυτή δεν ήταν απόλυτη και υπήρχαν παραλλαγές. Για παράδειγμα, στο γάμο μιας νεαρής ντόπιας σε γειτονικό χωριό μοιράστηκαν προσκλήσεις σε όλα τα σπίτια του χωριού και αρκετοί βλάχοι παραβρέθηκαν στη στέψη. Επίσης, κατά τη διάρκεια της παρουσίας μου στο χωριό, οι δύο εκκλησιαστικές επιτροπές που γνώρισα αποτελούνταν από βλάχους και ντόπιους που είχαν άριστη συνεργασία.

Οι ίδιοι οι βλάχοι της Οινούσας χρησιμοποιούν την προσαρμοστικότητά τους στην αστική οικονομία ως επιχειρήμα για να αιτιολογήσουν τους χαμηλότερους ρυθμούς κοινωνικής κινητικότητας που επέδειξαν στο νέο αστικό περιβάλλον σε σχέση με τους βλάχους που κατάγονται από το χωριό και ζούν στην πόλη. Το γεγονός ότι η πλειοψηφία των βλάχων Χιονοχωριτών της πόλης βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση από τους βλάχους του χωριού αντανακλά μία διαίρεση στο εσωτερικό της βλάχικης εθνοτικής ομάδας που έχει περισσότερο οικονομικο-κοινωνικά χαρακτηριστικά (ταξικά) παρά εθνοτικά.

Ένδειξη για την μετατόπιση του ορισμού της βλάχικης ταυτότητας με εθνοτικούς όρους, αποτελεί η στάση των «εντόπιων βλάχων» στην εγκατάσταση των βλάχων Χιονοχωριτών στην Οινούσα το 1968. Όπως έχει προαναφερθεί, «εντόπιους βλάχους» ονόμασαν οι βλάχοι του Χιονοχωριού τους συγχωριανούς τους που έμειναν στην Οινούσα μετά τον Εμφύλιο, εκμεταλλευόμενοι τις ευνοϊκές ρυθμίσεις της Νομαρχίας Σερρών που τους παραχώρησε τα σπίτια των ντόπιων φυγάδων του 1944. Ονομάστηκαν «εντόπιοι βλάχοι» γιατί αναμείχτηκαν χωροταξικά με τους ντόπιους και ανέπτυξαν σχέσεις μαζί τους, σε αντίθεση με τους βλάχους που ήρθαν στην Οινούσα το 1968, οι οποίοι έχτισαν τα σπίτια τους στα βόρεια του οικισμού με αποτέλεσμα να διαχωρίζονται στο χώρο από τους ντόπιους. Ο χαρακτηρισμός του «εντόπιου βλάχου» καθιερώθηκε, όταν οι βλάχοι που ήταν ήδη εγκατεστημένοι στην Οινούσα από τη δεκαετία του 1950 αντέδρασαν, μαζί με τους ντόπιους, στην απόφαση για διανομή της κοινοτικής γης αποκλειστικά και μόνο στους Χιονοχωρίτες βλάχους. Η αίσθηση του

κοινού σώματος συμβόλων που διαχωρίζει τα μέλη μιας ομάδας από τα μέλη μιας άλλης δε λειτούργησε στην παραπάνω περίπτωση. Η ανερχόμενη αξία της ακίνητης αγροτικής περιουσίας συνέβαλε στη «συμμαχία» «εντόπιων βλάχων» και ντόπιων και στη ρήξη των στενών σχέσεων μεταξύ ατόμων, συχνά αιματοσυγγενών, που άνηκαν στην ίδια «ράτσα».

Η εξέταση των ενδοεθνοτικών σχέσεων φωτίζει τους ποικίλους τρόπους διαχείρισης της ταυτότητας στους βλάχους. Όπως έχουμε διαπιστώσει, ο εθνοτισμός έχει αποτελέσει την οργανωτική αρχή με βάση την οποία οι βλάχοι της Οινούσας ταξινομούν και ρυθμίζουν τις σχέσεις τους με τους ντόπιους. Οι οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές «άγγιξαν» το ζήτημα της ταύτισης και της διάκρισης, έστω και με αργούς ρυθμούς, γεγονός που μπορεί να διαπιστωθεί μέσα από τη διαδικασία δημιουργίας των δύο «υποδιαιρέσεων» στο εσωτερικό της βλάχικης εθνοτικής ομάδας. Η μία «υποδιαίρεση» περιλαμβάνει τους βλάχους που έφυγαν από το χωριό με το μεταναστευτικό ρεύμα του 1960 και 1970 και διαμένουν σήμερα στις Σέρρες -αλλά παραμένουν δημότες Οινούσας- και η άλλη τους βλάχους που είναι μόνιμοι κάτοικοι του χωριού. Οι βλάχοι της πόλης είναι στην πλειοψηφία τους ελεύθεροι επαγγελματίες και βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση από ότι οι βλάχοι του χωριού. Παράλληλα, η ανάγκη ανάπτυξης του βλάχικου παρελθόντος και επανασύνδεσης με τον τόπο καταγωγής τους οδήγησε στη δημιουργία ενός συλλόγου παραθεριστών με το όνομα «Χιονοχώρι». Εξαιτίας της αμιγούς βλάχικης πληθυσμιακής σύνθεσης του Χιονοχωριού μετά το 1930, ο οικισμός μετασχηματίστηκε στη μνήμη τους σε τόπο καταγωγής και ανίχνευσης του παρελθόντος τους. Έτσι, πολλά μέλη του συλλόγου ανασύλωσαν τα σπίτια των γονιών και των παππούδων τους και δημιούργησαν ένα «ελάχιστο» κοινωνικής ζωής, όπως περιέγραψα και παραπάνω· σήμερα, τα ίδια αυτά άτομα όταν μιλούν για το χωριό τους, μιλούν για το Χιονοχώρι και όχι για την Οινούσα. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται και η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις δύο «υποδιαιρέσεις». Οι βλάχοι της Οινούσας μπορεί να γεννήθηκαν στο Χιονοχώρι ή να κατάγονται από αυτό, ενδιαφέρονται όμως για την ευημερία και τις ανάγκες του πεδινού οικισμού στον οποίο διαμένουν. Η διάθεση κονδυλίων που προορίζονται για την κοινότητα της Οινούσας έχει γίνει αιτία αντιπαλότητας. Οι βλάχοι των Σερρών

επιζητούν την απορρόφηση των κονδυλίων για την κατασκευή έργων υποδομής στη γενέτειρά τους, το Χιονοχώρι, ενώ οι βλάχοι του χωριού θεωρούν ότι προέχει η κατασκευή έργων στον οικισμό που κατοικούν.

Διαπιστώνουμε ότι ο ενδοεθνοτικός διαχωρισμός οφείλεται κυρίως σε οικονομικο-κοινωνικά αίτια και συγκεκριμένα στην ένταξη των δύο ομάδων σε διαφορετικές επαγγελματικές κατηγορίες. Η γεωγραφική εγγύτητα της Οινούσας με τις Σέρρες και η καθημερινή επαφή των ετεροδημοτών με το χωριό, συνέβαλαν ώστε να υπάρχει κοινό ενδιαφέρον εκ μέρους των δύο ομάδων, παρ' ότι δεν μένουν στον ίδιο οικισμό, αναφορικά με τα δικαιώματα πάνω στην κοινοτική γη και τις κοινοτικές αποφάσεις σχετικά με την κατανομή των κοινοτικών εσόδων και των κρατικών κονδυλίων²⁷. Η ευημερία των βλάχων της πόλης έναντι των βλάχων του χωριού στο αστικό περιβάλλον δημιουργεί έναν ανταγωνισμό που εκφράζεται μέσα από το «πάθος» των βλάχων της Οινούσας για κοινωνική κινητικότητα όχι μόνο στο επίπεδο της οικονομικής ανέλιξης αλλά και στο επίπεδο του κοινωνικού γοήτρου. Η αναζήτηση του κοινωνικού γοήτρου αντανακλάται στον ανταγωνισμό για την απόκτηση πολιτικών θέσεων όπως αυτή του προέδρου της κοινότητας ή των συλλόγων. Οι κοινοτικές εκλογές και οι δραστηριότητες του πολιτιστικού συλλόγου της Οινούσας τη δεκαετία του 1980 έγιναν πεδία ανταγωνισμού μεταξύ των βλάχων της κοινότητας και των Σερρών για την εκπλήρωση φιλοδοξιών και την απόκτηση κοινωνικού γοήτρου και επιρροής.

Ο ανταγωνισμός των δύο «υποδιαιρέσεων» και οι φιλοδοξίες για κοινωνική ανέλιξη εκφράστηκαν σ' όλες τις κοινοτικές εκλογές από το 1982 και μετά. Το 1978 εκλέχθηκε πρόεδρος της κοινότητας βλάχος από τις Σέρρες, ο οποίος υποστηρίχτηκε από τους βλάχους των Σερρών και από την πλειοψηφία των ντόπιων της Οινούσας²⁸. Μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο, οι βλάχοι ψήφισαν στις κοινοτικές εκλογές με κριτήριο τους συγγενειακούς

27Η απόσταση που χωρίζει την Οινούσα από τον οικισμό του Αγίου Ιωάννη που υπάγεται στην πόλη των Σερρών είναι μόλις τρία χιλιόμετρα. Από το 1998 σύμφωνα με το σχέδιο «Καποδίστριας», η κοινότητα της Οινούσας εντάχθηκε στο Δήμο Σερρών.

28Οι ντόπιοι εκφράζουν συχνά τη δυσαρέσκειά τους γιατί δε μπορούν να εκλέξουν ντόπιο πρόεδρο επειδή πλειοψηφούν οι βλάχοι που είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους της κοινότητας. Η εκλογική τους συμπεριφορά όμως δείχνει ότι ποτέ δεν υποστήριξαν ενωμένοι έναν «δικό» τους υποψήφιο. Οι ψήφοι τους διασκορπίζονται και έτσι χάνεται η ευκαιρία να εκλεγεί ντόπιος πρόεδρος ακόμα και όταν οι βλάχοι σχηματίζουν δύο ψηφοδέλτια, κάτι που σημαίνει ότι διασκορπίζονται και οι δικό τους ψήφοι.

δεσμούς και την προσωπικότητα του υποψήφιου προέδρου και κατά δεύτερο λόγο για να εκλέξουν το βλάχο υποψήφιο που υποδείκνυε το πολιτικό κόμμα το οποίο υποστήριζαν. Ο εκλεγμένος πρόεδρος του 1978 χρησιμοποίησε μεγάλα ποσά από την κρατική βοήθεια προς την κοινότητα (τα λεγόμενα «πληθυσμιακά») για τη βελτίωση του δρόμου Οινούσας-Χιονοχωριού και τη φωταγώγηση του ορεινού οικισμού, προκαλώντας την οργή των κατοίκων της Οινούσας. Επίσης, εκμεταλλεόμενος τις διασυνδέσεις του με τοπικό βουλευτή βοήθησε στο διορισμό τεσσάρων βλάχων του χωριού στο δημόσιο. Στόχος του φαίνεται να ήταν η επανεκλογή του το 1982 αλλά έχασε τις εκλογές από έναν από τους δύο επιχειρηματίες του χωριού. Ο πρόεδρος του 1982 είχε προσλάβει τον προηγούμενο χρόνο αρκετά άτομα στο λατομείο του για την εξασφάλιση ψήφων, προέρχονταν από μεγάλο σόι και ήταν άτομο πολυάσχολο. Βλέπουμε λοιπόν ότι η δημιουργία πελατειακών σχέσεων μέσω των κοινοτικών εκλογών ήταν ιδιαίτερα έντονη μετά από δύο δεκαετίες οικονομικο-κοινωνικού μετασχηματισμού που προηγήθηκαν.

Οι επόμενες προεδρικές εκλογές, το 1986, ήταν χαρακτηριστικές ως προς την αλλαγή της εκλογικής συμπεριφοράς καθώς η επιλογή των ψηφοφόρων δε στηρίχθηκε στο κριτήριο της συγγένειας ή της κομματικής γραμμής, αλλά σε προσωπικές σκοπιμότητες. Ο πρόεδρος του 1982, Νίκος Τ., δε σκόπευε να θέσει υποψηφιότητα στις επόμενες εκλογές και ο κουνιάδος του, Γιάννης Γ. (ο ιδιοκτήτης της άλλης επιχείρησης), συμπερλήφθηκε στο συνδυασμό του Γιώργου Ζ., προέδρου της τετραετίας 1978 - 1982. Ο Νίκος Τ. ενώ είχε υποσχεθεί στον αντιπρόεδρο του τότε Κοινοτικού Συμβουλίου Κώστα Σ. ότι θα τον υποστήριζε για πρόεδρο το 1986, αποφάσισε την τελευταία στιγμή να ξαναβάλει υποψηφιότητα. Ζήτησε την υποστήριξη του κουνιάδου του, Γιάννη Γ., αλλά αυτός αρνείται καθώς είχε συμπεριληφθεί στο ψηφοδέλτιο του Γιώργου Ζ.. Το εκλογικό αποτέλεσμα ήταν υπέρ του Γιώργου Ζ. και ο Νίκος Τ. εξοργισμένος από τη μη υποστήριξη των συγγενών του κατήγγηλλε στην εφορία για φοροδιαφυγή την τεχνική εταιρία του κουνιάδου του, η οποία υποχρεώθηκε να πληρώσει ένα υπέρογκο ποσό. Ο «αδικημένος» της προεκλογικής περιόδου Κώστας Σ. έθεσε υποψηφιότητα για κοινοτικός σύμβουλος με το συνδυασμό του Γιώργου Ζ., γεγονός που είχε ως

αποτέλεσμα δύο από τα μεγαλύτερα σόγια του χωριού να υποστηρίξουν για πρώτη φορά, φανερά, υποψήφιο πρόεδρο βλάχο από την πόλη.

Έτσι, πέρα από την πολιτική αντιπαράθεση των βλάχων του χωριού και εκείνων της πόλης αναπτύχθηκε και μια άλλη στο εσωτερικό του χωριού, η οποία αποτυπώθηκε και χωροταξικά· πρόκειται για την αντιπαράθεση ανάμεσα στην «πάνω γειτονιά» (Κλειπούσνα) και στα δύο σόγια της «κάτω γειτονιάς», τα οποία ταυτίστηκαν πολιτικά με τους βλάχους των Σερρών. Η αντιπαράθεση αυτή «κορυφώθηκε» με τη διάλυση του συλλόγου «Βλάχικη Παράδοση» την ίδια χρονιά με τις κοινοτικές εκλογές του 1986. Η ηττημένη παράταξη των εκλογών αποχώρησε από το σύλλογο γιατί δε μπορούσε να συνεννοηθεί με το τότε συμβούλιο που αποτελούνταν από τον Γιάννη Γ., τον αδελφό του και τον Κώστα Σ.. Έτσι, διαλύθηκε το χορευτικό τμήμα, σταμάτησαν οι αναπαραστάσεις του βλάχικου γάμου που πραγματοποιούνταν κάθε Καθαρά Δευτέρα από το 1982 μέχρι το 1986, ενώ οι βλάχικες φορεσιές επιστράφηκαν στα άτομα που τις είχαν φτιάξει ή τις είχαν δωρίσει. Από το 1986 μέχρι σήμερα ο σύλλογος βρίσκεται υπό διάλυση αφού δεν έχει γίνει καμία συνέλευση ή συνεδρίαση του συμβουλίου. Οι βλάχοι της «κάτω γειτονιάς» συνέχισαν να πηγαίνουν στο σύλλογο βλάχων των Σερρών ενώ οι βλάχοι της «πάνω γειτονιάς» άρχισαν να στέλνουν τα παιδιά τους στο νέο σύλλογο βλάχων των Σερρών με την ονομασία «Λαϊλιάς»²⁹. Οι σχέσεις μεταξύ των βλάχων τις Οινούσας, οι οποίοι είχαν συγκρουστεί σε πολιτικό επίπεδο, άρχισαν να αποκαθίστανται μόλις τα τελευταία χρόνια αλλά η επιφυλακτικότητα είναι ορατή ακόμα και σήμερα (δεν είναι τυχαία η σύνθεση της «πάνω» και της «κάτω» καφετέριας όπως περιγράφηκε παραπάνω), ενώ οι πολιτικοί συσχετισμοί και οι αντιπαραθέσεις διατηρήθηκαν και στις δύο επόμενες κοινοτικές εκλογές του 1990 και του 1994.

Η τρίτη και νεότερη γενιά του χωριού φαίνεται να έχει αποστασιοποιηθεί αρκετά τόσο από την ενδοεθνοτική διαμάχη όσο και από το ιστορικό υπόβαθρο της εθνοτικής αντιπαράθεσης με τους ντόπιους. Οι

²⁹Ο πολιτιστικός σύλλογος «Λαϊλιάς» δημιουργήθηκε από τα μέλη που αποχώρησαν από τον «Γεωργάκη Ολύμπιο» γιατί διαφωνούσαν με τη φιλοσοφία της τότε διοίκησης. Τα αποχωρούντα μέλη ήθελαν να δοθεί έμφαση σε όλους τους δημοτικούς χορούς και τα τραγούδια της περιοχής για να προσελκύσει ο σύλλογος και άλλα μέλη εκτός από βλάχους· αντίθετα, η διοίκηση του «Γεωργάκη Ολύμπιου» θεωρούσε σημαντική τη διατήρηση του αρχικού στόχου που ήταν η διάδοση της βλάχικης πολιτιστικής παράδοσης.

νεότεροι βλάχοι γνωρίζουν ελάχιστα τα γεγονότα της πρώτης πεντηκονταετίας του 20ου αιώνα. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι παύουν να θεωρούν τους εαυτούς τους διαφορετικούς και ανώτερους σε σχέση με τους ντόπιους. Η νεολαία των βλάχων έχει σπουδάσει και έχει περισσότερες προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας και ανάδειξης από τους ντόπιους που συνήθως τελειώνουν το λύκειο και ασχολούνται με τη γεωργία ή με δουλειές στην πόλη που δε μπορούν να τους προσφέρουν κοινωνική ανέλιξη. Στην πλειονότητά τους γνωρίζουν τους βλάχικους χορούς και τα τραγούδια, και καταλαβαίνουν αρκετά τη βλάχικη γλώσσα αν και δεν μπορούν να τη μιλήσουν.

Χαρακτηριστικό ως προς τον τρόπο ετεροπροσδιορισμού των νεότερων βλάχων αποτελεί το απόσπασμα από τη συνέντευξη με έναν εκπρόσωπο τους, τον Βασίλη. Ο Βασίλης γεννήθηκε το 1970, είναι απόφοιτος Τ.Ε.Ι. και από το 1977 δουλεύει σε μια τεχνική εταιρία στις Σέρρες.

«...Μένω στις Σέρρες μετά το γάμο γιατί βρήκα δουλειά και αρέσει και στη γυναίκα μου. Μπορεί να νοικιάζουμε και στο χωριό να έχουμε δικό μας σπίτι αλλά στην πόλη έχει περισσότερες εναλλακτικές λύσεις για διασκέδαση, ψώνια. Το χωριό το αγαπώ και πηγαίνω συχνά. Μόνο όταν είμαι εκεί νιώθω βλάχος. Στην πόλη τα πράγματα είναι διαφορετικά. Σε αξιολογούν ανάλογα με το επάγγελμά σου και όχι από την καταγωγή σου... Στο χωριό πηγαίνω στις εκδηλώσεις του συλλόγου και στο πανηγύρι στο Χιονοχώρι. Μ' αρέσει να χορεύω τους βλάχικους χορούς. Είμαι βλάχος και δεν ντρέπομαι γι' αυτό... Δεν ξέρω γιατί δε μπορούμε να κάνουμε παρέα με τους ντόπιους. Θυμάμαι στο δημοτικό ότι παίζαμε το παιχνίδι «ντόπιοι-βλάχοι». Χωριζόμασταν σε ομάδες και κυνηγούσαμε ο ένας τον άλλο... Στην καφετέρια του χωριού έκανα και κάνω παρέα περισσότερο με βλάχους... ή τώρα που το σκέφτομαι μόνο με βλάχους. Όχι επειδή οι ντόπιοι δεν είναι καλά παιδιά αλλά δεν είναι τόσο έξυπνοι και δεν έχουν στόχους... Δεν τους πείραζε να γίνουν και αυτοί αγρότες όπως οι γονείς, ενώ εμείς ακόμα και να μη πηγαίναμε καλά στο σχολείο σκεφτόμασταν τι δουλειά μπορούμε να κάνουμε στην πόλη για να βγάλουμε λεφτά.»

Ο Βασίλης μετά το γάμο του επέλεξε αστικά πρότυπα συμπεριφοράς καθώς πήγε να ζήσει στην πόλη όπου υπήρχαν περισσότερες δυνατότητες για ψώνια και διασκέδαση. Ίσως να ήθελε και ένα διαφορετικό επίπεδο διαβίωσης αφού σπούδασε και σήμερα έχει ένα προσοδοφόρο επάγγελμα. Ο απρόσωπος χαρακτήρας των διαπροσωπικών σχέσεων στην πόλη συμβάλλει ώστε η βλάχικη ταυτότητά του Βασίλη να «ενεργοποιείται» μόνο όταν επισκέπτεται την Οινούσα. Από την άλλη πλευρά όμως οι επισκέψεις του στο χωριό είναι πολύ τακτικές και εκεί λειτουργεί σαν βλάχος· στο καφενείο

συναναστρέφεται με βλάχους και όχι με ντόπιους, συμμετέχει στις εκδηλώσεις και στα πανηγύρια.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα αστικά πρότυπα συμπεριφοράς προσαρμόζονται πιο εύκολα στην αντίληψη και στη συμπεριφορά της νεότερης γενιάς που μεγάλωσε μετά την εγκατάσταση στην Οινούσα, αν και το εθνικό κριτήριο κατάταξης των ανθρώπων εξακολουθεί να υπάρχει όσον αφορά τις σχέσεις τους με τους ντόπιους.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επανασυγκρότηση της εθνικής ταυτότητας, ως αντίδραση στην οικονομικο-κοινωνική αλλαγή, σημαδεύτηκε από το πέρασμα από την ανωτερότητα της ράτσας στην ανωτερότητα της πολιτιστικής παράδοσης. Από την άλλη πλευρά, τα κριτήρια της επαγγελματικής διαστρωμάτωσης γίνονται σήμερα αντιληπτά στο εσωτερικό της βλάχικης ομάδας. Η οικονομική και κοινωνική θέση «χωρίζει» τους βλάχους του χωριού από τους βλάχους της πόλης, μειώνοντας τη σημασία του εθνικού κριτηρίου στις σχέσεις τους με τρίτους. Στην Οινούσα, η αντιπαράθεση βλάχων κτηνοτρόφων και ντόπιων καπνοκαλλιεργητών έχει μετασηματισθεί σε αντίστιξη βλάχων μισθωτών εργατών και ντόπιων αγροτών, με αποτέλεσμα η εθνική ταυτότητα να αποτελεί πλέον κριτήριο κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Από την άλλη πλευρά, η συμμετοχή στην εθνική ομάδα δεν ταυτίζεται με την κοινωνική θέση αφού για τον ορισμό της τελευταίας χρειάζονται επιπρόσθετα στοιχεία που διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία όπως είναι το φύλο, η ηλικία κ.λ.π. (Eriksen 1993:6). Ωστόσο, η αναντιστοιχία οικονομικών πρακτικών και αντιλήψεων σχετικά με την αστικοποίηση μας δίνουν τη δυνατότητα να κατανοήσουμε τη σημασία του εθνοτισμού ως κριτηρίου ταξινόμησης ανθρώπων και καταστάσεων, καθώς και ως κριτηρίου ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων του χωριού. Βέβαια, η διείσδυση των αστικών προτύπων στο χώρο των νοοτροπιών είναι φανερή τριάντα χρόνια μετά τις οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές· η επαγγελματική διαφοροποίηση έφερε σε αντίπαλα στρατόπεδα τους βλάχους του χωριού με τους βλάχους της πόλης, καθώς έχουν αλληλοσυγκρουόμενα οικονομικά συμφέροντα. Πεδίο της αντιπαλότητας αποτελεί η διαχείριση των εσόδων και η διοίκηση της κοινότητας και τρόπος έκφρασής της, η πολιτική αναμέτρηση

για την ανάδειξη προσώπων που συμμετέχουν στα κέντρα λήψης των αποφάσεων.

Γ. Από την εθνοτική στην ταξική ταυτότητα και αντιστρόφως: τα πανηγύρια της κοινότητας ως χώροι διαχείρισης της βλάχικης ταυτότητας σήμερα

Όπως παρατηρήσαμε στο κεφάλαιο 5B, η εθνοτική και η ταξική ταυτότητα εναλλάσσονται στις σχέσεις των βλάχων της Οινούσας με τρίτους, ντόπιους ή βλάχους της πόλης. Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου, ένας από τους προνομιακούς χώρους για τον εντοπισμό της εναλλαγής αλλά και της συνύπαρξης εθνοτικής και ταξικής ταυτότητας των βλάχων ήταν τα πανηγύρια του χωριού.

Το πανηγύρι της Οινούσας γίνεται στις 30 Ιουνίου με την ευκαιρία της γιορτής της εκκλησίας της που φέρει το όνομα των Αγίων Αναργύρων· πραγματοποιείται το πρώτο Σαββατοκύριακο του Ιουλίου, ώστε να μπορούν να συμμετέχουν σ' αυτό όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα. Μία εβδομάδα αργότερα το πανηγύρι γίνεται στο Χιονοχώρι. Στο γλέντι του πανηγυριού της Οινούσας κυριαρχούσαν οι ζουρνάδες και οι γκάνιτες (ντόπια μουσικά όργανα) μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν εισήγαγαν το κλαρίνο και το τραγούδι οι βλάχοι του χωριού. Τις ίδιες αλλαγές ακολούθησε και η γιορτή του Χιονοχωριού με τη διαφορά ότι το εκεί πανηγύρι αποτελεί σήμερα ένα αντάμωμα των βλάχων του χωριού και της πόλης με μουσική και τραγούδια από τους τόπους καταγωγής τους καθώς δεν υπάρχει συμμετοχή ντόπιων.

Το πανηγύρι που παρακολούθησα στην Οινούσα πραγματοποιήθηκε στις 30 Ιουνίου 1996, μετά από ένα χρόνο διακοπής³⁰. Η βραδιά άνοιξε με τον πανηγυρικό εσπερινό και συνεχίστηκε με το φαγοπότι και το χορό στο προαύλιο της εκκλησίας. Οι εκκλησιαστικοί επίτροποι, βοηθούμενοι από τα μέλη του κοινοτικού συμβουλίου, είχαν την ευθύνη της οργάνωσης του γλεντιού. Στο προαύλιο είχαν στηθεί γύρω στα 20 μακρόστενα τραπέζια και γύρω τους τοποθετήθηκαν πάγκοι από την εκκλησία για να υπάρξει η

³⁰Η ματαίωση του πανηγυριού το 1995 αποδόθηκε στο πένθος (είχε πεθάνει ένα μέλος του κοινοτικού συμβουλίου και βασικό στέλεχος της «Βλάχικης Παράδοσης» και των πανηγυριών καθώς επρόκειτο για έναν από τους πρώτους κλαριντζίδες της περιοχής). Επίσης, είχε σοβαρά προβλήματα υγείας μια δημοφιλής νεαρή ντόπια που ήταν μέλος του κοινοτικού συμβουλίου και είχε εκλεγεί με το συνδυασμό του βλάχου προέδρου. Η βαθύτερη όμως αιτία ήταν η διαφωνία του ιερέα της εκκλησίας (ο οποίος κατάγονταν από άλλο χωριό των Σερρών) με τους επιτρόπους σχετικά με το χώρο που θα πραγματοποιούνταν το πανηγύρι. Ο ιερέας πρότεινε ως χώρο διοργάνωσης την πλατεία του χωριού, όπου γίνονται και οι περισσότερες εκδηλώσεις (εθνικές, σχολικές γιορτές) ενώ η επιτροπή επέμενε ότι το πανηγύρι γίνεται στα πλαίσια του εορτασμού της εκκλησίας, συνδέεται με τη γιορτή των αγίων Αναργύρων γι' αυτό και έπρεπε να γίνει στο προαύλιο της εκκλησίας, όπου υπήρχαν οι απαραίτητοι -για την οργάνωση του γλεντιού- βοηθητικοί χώροι (κουζίνα, τουαλέτες) σε αντίθεση με την πλατεία.

μεγαλύτερη δυνατή χωρητικότητα. Τα ψητά, 40 κατσίκια και κοτόπουλα, είχαν αγοραστεί από ντόπιους παραγωγούς και ψήθηκαν σε φούρνους γειτονικού χωριού. Οι επίτροποι μοίραζαν πλαστικά πιάτα, ποτήρια, τα ψητά και τα αναψυκτικά από τους βοηθητικούς χώρους της εκκλησίας. Τα ψητά είχαν προπληρωθεί από την επιτροπή και οι συμμετέχοντες πλήρωναν το φαγητό και τα ποτά τη στιγμή της παραγγελίας ενώ τα χρήματα που περίσσευαν έμεναν στο ταμείο της εκκλησίας. Συνήθως, οι αρχηγοί των οικογενειών ήταν εκείνοι που έδιναν την παραγγελία για το φαγητό. Ντόπιοι και βλάχοι κάθονταν χωριστά· σε κάθε τραπέζι συναντούσε κανείς οικογένειες που συνδέονταν μεταξύ τους με συγγένεια και σπανιότερα με φιλία ή γειτονία. Στις επιπρόσθετες κατηγοριοποιήσεις ως προς τον τρόπο με τον οποίο ήταν παραταγμένοι οι συμμετέχοντες στο χώρο μπορούσε να διακρίνει κανείς το διαχωρισμό τους ως προς τις γενιές: οι πρεσβύτεροι κάθονταν με τους πρεσβύτερους συγγενείς ή φίλους, οι μεσήλικες με τους μεσήλικες και οι νέοι με τους νέους. Επίσης, υπήρχε διαχωρισμός ανάμεσα στους βλάχους της πόλης και του χωριού, ενώ αντιθέτως οι ντόπιοι της πόλης κάθονταν στα ίδια τραπέζια με τους συγγενείς τους από το χωριό.

Τη βραδιά σημάδεψε το γεγονός ότι για πρώτη φορά μετά από χρόνια τα βασικά όργανα δεν ήταν τα κλαρίνα αλλά οι ζουρνάδες και οι γκάιντες. Ο λόγος για τον οποίο έγινε η αλλαγή ήταν διττός: οι ντόπιοι ζήτησαν τα παραδοσιακά όργανα του χωριού για να χορέψουν τους τοπικούς χορούς (ανάμεσά τους δεσπόζει ο συρτός), ενώ πολλοί βλάχοι ήθελαν ζουρνάδες και γκάιντες καθώς ήταν τα όργανα που συνόδευαν τους γάμους και τα πανηγύρια τους μέχρι τη δεκαετία του 1980, όταν εισήχθη το κλαρίνο. Οι οργανοπαίχτες, τρεις στον αριθμό, ήρθαν από γειτονικό χωριό και έπαιξαν γύρω στις οχτώ ώρες, ξεκινώντας από τις οχτώ το βράδυ· έπαιξαν μακεδονική, θρακιώτικη και ηπειρώτικη μουσική, και η ποικιλία αυτή ικανοποίησε τους παρευρισκόμενους. Δυσανεστημένοι από τη μουσική εμφανίστηκαν οι νεότεροι που χόρεψαν λίγο και αποχώρησαν σχετικά νωρίς.

Ένας νεαρός βλάχος 22 χρονών ανέφερε:

«... Οι δημοτικοί χοροί που χορεύουμε εμείς απαιτούν άλλα όργανα όπως κλαρίνο, ακορντεόν και βιολί. Η μουσική πρέπει να συνδυάζεται με τραγούδι για να μπορέσουμε να έρθουμε στο κέφι... Τόσα χρόνια το πανηγύρι

της Οινούσας πάει από το κακό στο χειρότερο αλλά φέτος έχει παραγίνει το κακό».

Η νεολαία του χωριού (οι ανύπαντροι) συγκεντρώθηκε σ' ένα τραπέζι και δε συμμετείχε ιδιαίτερα στο γλέντι ενώ οι παντρεμένοι νέοι αποχώρησαν και αυτοί σύντομα καθώς είχαν μαζί και τα μικρά παιδιά τους. Από την άλλη πλευρά, οι μεσήλικες ήταν εκείνοι που ικανοποιήθηκαν από τη μουσική καθώς θυμήθηκαν τα παιδικά τους χρόνια. Οι ζουρνάδες και οι γκάνιντες φάνηκαν να ενώνουν έστω και για λίγο ντόπιους και βλάχους που είχαν μεγαλώσει ακούγοντας αυτή τη μουσική στα πανηγύρια, το μοναδικό χώρο διασκέδασης μέχρι την ενηλικίωσή τους. Την ίδια θετική άποψη εξέφρασαν και οι πρεσβύτεροι του χωριού οι οποίοι ταυτίστηκαν περισσότερο με τη συγκεκριμένη μορφή του πανηγυριού.

Μια 75χρονη βλάχα η οποία είχε αναλάβει να προσέχει τα κεριά που άναβε ο κόσμος στο προαύλιο της εκκλησίας ανέφερε:

«Αυτή τη μουσική ακούγαμε στο Χιονοχώρι, όσο ήμασταν νέοι, μόνο που το πανηγύρι ήταν πιο μεγάλο γεγονός από σήμερα... χορεύαμε και το Σάββατο και την Κυριακή... Οι γυναίκες του χωριού έψηναν το κρέας που πρόσφεραν οι παραγωγοί του χωριού στους φούρνους των σπιτιών τους... όλοι συμμετείχαν στην προετοιμασία... Σήμερα μόνο οι τρεις επίτροποι τα ετοίμασαν όλα και θα τα συμμαζέψουν μετά».

Διαφορετική εκδοχή για τη σημασία του πανηγυριού έδωσαν τα λόγια ενός βλάχου των Σερρών:

«... Στην Οινούσα έχουμε δύο ομάδες με διαφορετικά ήθη και έθιμα και το πανηγύρι δεν μπορεί να αποκτήσει αίγλη· αν φέρνουμε κλαρίνα θα ικανοποιούνται μόνο οι βλάχοι, αν φέρνουμε γκάνιντες θα ικανοποιούνται μόνο οι ντόπιοι... Γι' αυτό το λόγο είναι πιο πετυχημένο το πανηγύρι στο Χιονοχώρι, γιατί μαζευόμαστε μόνο βλάχοι και διασκεδάζουμε όπως εμείς θέλουμε».

Τα λόγια του σαραντάχρονου βλάχου, μέλους του συλλόγου βλάχων των Σερρών, αντικατοπτρίζουν μια σημαντική διάσταση του κοινωνικού περιεχομένου του πανηγυριού. Μέχρι το 1968 ντόπιοι και βλάχοι είχαν τα ίδια μουσικά ακούσματα και τις ίδιες παραστάσεις από τα διαφορετικά πανηγύρια που οργάνωναν στην Οινούσα και στο Χιονοχώρι. Τα πανηγύρια αυτά αποτελούσαν κοινωνικά γεγονότα όπου μπορούσε κανείς να διακρίνει τη συνεργασία, τη σύσφιξη των σχέσεων και τη σημασία που τους αποδίδονταν ως χώροι ψυχαγωγίας και συναναστροφής. Η μετακίνηση των βλάχων στην Οινούσα και η ένταση που δημιουργήθηκε από τη διανομή της γης, οδήγησαν

το πανηγύρι σε κρίση. Έκτοτε, η τύχη του εξαρτιόταν συχνά από τη σύνθεση της διοργανώτριας εκκλησιαστικής επιτροπής. Η συνεργασία ντόπιων και βλάχων στην επιτροπή αποτελούσε εγγύηση για την πραγματοποίηση του πανηγυριού χωρίς όμως την ομαδική συμμετοχή των οικογενειών του χωριού στην προετοιμασία του. Επιπλέον, η δημιουργία του πολιτιστικού συλλόγου και η εισαγωγή των βλάχικων μουσικών οργάνων και τραγουδιών στο πανηγύρι της Οινούσας φαίνεται να επιδείνωσαν την κατάσταση. Ως πλειοψηφία οι βλάχοι «επέβαλαν» την αλλαγή στα μουσικά όργανα και κατ' επέκταση στο ύφος του πανηγυριού, δημιουργώντας ένα κλίμα συνεχούς αμφισβήτησης απέναντι σε οποιαδήποτε πρωτοβουλία της εκκλησιαστικής επιτροπής για καθιέρωση καινοτομιών ή για καλύτερη οργανωτική προετοιμασία.

Στη δεκαετία του 1980 η ενδοεθνοτική αντιπαράθεση των βλάχων σε πολιτική βάση περιόρισε τις δυνατότητες για ομαδική συνεργασία σε κοινωνικές εκδηλώσεις του χωριού, αφού, ανάλογα με τις συγκυρίες (σύνθεση της εκκλησιαστικής επιτροπής και του κοινοτικού συμβουλίου) τον ηγετικό ρόλο αναλάμβαναν τότε οι βλάχοι της «πάνω» και τότε οι βλάχοι της «κάτω» γειτονιάς. Η προσπάθεια εξισορρόπησης των δύο παραδόσεων (της βλάχικης και της ντόπιας), μέσα από το είδος της μουσικής που έπαιξαν οι ντόπιοι οργανοπαίχτες, μπορούσε να ερμηνευτεί ως μια κίνηση επαναδραστηριοποίησης των κατοίκων της Οινούσας που καλούνταν να αντιμετωπίσουν την αυξανόμενη δραστηριότητα των βλάχων των Σερρών οι οποίοι είχαν στρέψει την προσοχή τους αποκλειστικά στον ορεινό οικισμό. Η μετατροπή του χιονοχωρίτικου πανηγυριού σε πανσερραϊκό αντάμωμα των βλάχων, η προσπάθεια οργάνωσης και τόνωσης της κοινωνικής ζωής, η ανασύλωση των σπιτιών του Χιονοχωρίου και η άνοδος των τιμών στα άλλοτε χαμηλής αξίας αγροτεμάχια του Χιονοχωρίου συνιστούν γεγονότα που αναδεικνύουν τους βλάχους των Σερρών σε πρωταγωνιστές της ζωής σε μια κοινότητα που δε διαμένουν παρά μόνο μερικούς μήνες το χρόνο.

Οι βλάχοι των Σερρών, μέσω του συλλόγου των παραθεριστών³¹ αλλά και του πολιτιστικού τους συλλόγου, έχουν καταφέρει να προωθήσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα μέσα από την προσπάθεια ανάπτυξης της πολιτιστικής κληρονομιάς του Χιονοχωρίου· πρόκειται για μια διαδικασία που δεν είναι πάντα συνειδητή καθώς δε θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι αγοράζουν γη και χτίζουν σπίτια αξίας εκατομμυρίων σ' έναν ακατοίκητο οικισμό για επένδυση αλλά ούτε και ότι οι ενέργειές τους αποβλέπουν αποκλειστικά στην ανασύσταση της παραδοσιακής κοινωνικής ζωής των προγόνων τους. Το συμφέρον και το συναίσθημα συνδυάζονται στις κοινωνικές σχέσεις και στις αντιλήψεις των βλάχων των Σερρών για τον τόπο καταγωγής τους. Η καθιέρωση του Χιονοχωρίου ως «χώρου του προγονικού παρελθόντος» και η ανακάλυψη της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς των βλάχων επέβαλαν την αναδιοργάνωση ενός σημαντικού κοινωνικού γεγονότος του παρελθόντος όπως είναι το πανηγύρι. Η κινητοποίηση αυτή έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον ορισμένων ατόμων που δεν κατάγονται από το χωριό και οι οποίοι εντυπωσιασμένοι από το ορεινό τοπίο και την αίσθηση της απομόνωσης που αυτό δίνει (άσχετα αν στην πραγματικότητα απέχει μόλις 14 χιλιόμετρα από την πόλη) αγόρασαν αγροτεμάχια και έχτισαν εξοχικά σπίτια, δίνοντας οικονομική αξία στην περιοχή.

Το πανηγύρι που παρακολούθησα στον ορεινό οικισμό πραγματοποιήθηκε στις 14 και 15 Ιουλίου με μία εβδομάδα καθυστέρηση καθώς το προηγούμενο Σαββατοκύριακο είχε πραγματοποιηθεί στη Νάουσα το πανελλήνιο αντάμωμα βλάχων, στο οποίο συμμετείχαν τα μέλη του συλλόγου των παραθεριστών. Την οργάνωση την είχε αναλάβει η εκκλησιαστική επιτροπή που δεν ήταν η ίδια με την εκκλησιαστική επιτροπή

31Ο σύλλογος παραθεριστών, «το Χιονοχώρι», ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 από τα άτομα που είχαν χτίσει ή ανακαινίσει σπίτια στο Χιονοχώρι και τα χρησιμοποιούσαν ως παραθεριστικές κατοικίες τους καλοκαιρινούς κυρίως μήνες. Ο σύλλογος πραγματοποιεί δύο με τρεις γενικές συνελεύσεις το χρόνο, σε κτίριο που ανακαινίσε στον ορεινό οικισμό και οι προσπάθειές του έχουν σα στόχο τη δημιουργία έργων υποδομής που θα επιτρέπουν την κατοίκηση της περιοχής (αποχετεύσεις, ύδρευση, φωτισμός, δρόμοι) καθώς και τη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των σπιτιών (σήμερα το Χιονοχώρι αποτελείται από πολλά μονόροφα μισογκρεμισμένα πέτρινα σπίτια, γύρω στα 35 νεόκτιστα ή ανακαινισμένα σπίτια και την εκκλησία που διατηρείται σε καλή κατάσταση, έχει βοηθητικούς χώρους και ξενώνα ο οποίος χτίστηκε τη δεκαετία του 1980). Η συντριπτική πλειοψηφία των μελών του συλλόγου είναι βλάχοι που έχουν γεννηθεί οι ίδιοι ή οι γονείς τους στο Χιονοχώρι και ζούνε στις Σέρρες ή στη Θεσσαλονίκη. Επίσης, συμμετέχουν και στο σύλλογο βλάχων «Γεωργάκης Ολύμπιος», επομένως αποτελούν τμήμα της «αντίπαλης» πολιτικά ομάδας της «πάνω» γειτονιάς της Οινούσας, δηλαδή των βλάχων που γεννήθηκαν στο Χιονοχώρι και ζούνε στον πεδινό οικισμό από το 1968.

της Οινούσας παρά το γεγονός ότι η εκκλησία στον ορεινό οικισμό λειτουργούσε μόνο μερικές φορές το χρόνο³². Στην πραγματικότητα οι οργανωτές του πανηγυριού είναι οι οικογένειες του συλλόγου των παραθεριστών, οι οποίες είναι και μέλη του συλλόγου «Γεωργάκης Ολύμπιος». Το γλέντι άρχισε το βράδυ του Σαββάτου μετά τον εσπερινό. Οι γυναίκες του συλλόγου έστρωσαν τα τραπέζια και έψησαν τα 70 κασιόκια στους φούρνους των σπιτιών τους³³. Το σερβίρισμα έγινε όπως και στο πανηγύρι της Οινούσας· ένα-δύο άτομα από κάθε τραπέζι (συνήθως οι αρχηγοί των οικογενειών) πήγαιναν στην κουζίνα της εκκλησίας, έκαναν την παραγγελία τους, πλήρωναν και μετέφεραν στα τραπέζια το ψητό, τη σαλάτα, το ψωμί και τα οينوπνευματώδη ποτά (μπύρα).

Η χωροταξική οργάνωση αντανakλούσε τους δεσμούς, τους διαχωρισμούς αλλά και ως ένα βαθμό την κοινωνική ιεραρχία μεταξύ των παρευρισκομένων. Εμφανής ήταν ο διαχωρισμός ανάμεσα στα σόγια της πόλης και του χωριού, όπως και ανάμεσα στα σόγια της «κάτω» και της «πάνω» γειτονιάς. Πολυάριθμοι ήταν οι καλεσμένοι οι οποίοι κάθονταν στα ίδια τραπέζια με τους βλάχους της πόλης· οι περισσότεροι ήταν βλάχοι από άλλα μέρη των Σερρών ή συγγενείς εξ αγχιστείας από την πόλη ή μέλη του συλλόγου των Σερρών. Οι βλάχοι «παραθεριστές» ως οργανωτές είχαν καταλάβει τα τραπέζια κοντά στο σημείο που θα τραγουδούσαν και θα έπαιζαν οι μουσικοί αλλά και στο κέντρο του προαυλίου όπου θα χόρευε ο κόσμος. Στα περιφερειακά τραπέζια κάθισαν οι βλάχοι του χωριού ενώ οι περισσότεροι δεν βρήκαν τραπέζια λόγω του περιορισμένου χώρου, με αποτέλεσμα να φάνε κάπου πρόχειρα και να μείνουν όρθιοι κατά τη διάρκεια

32Οι εκκλησιαστικές επιτροπές απαρτίζονται από 3 άτομα, τα οποία προτείνονται από τον ιερέα της εκκλησίας και η θητεία τους είναι τριετής. Οι επιτροπείς είναι υπεύθυνοι για τη συντήρηση της εκκλησίας, βοηθούν στην οικονομική διαχείριση και στην επίλυση λειτουργικών προβλημάτων ενώ είναι υπεύθυνοι και για τη διοργάνωση του πανηγυριού (καθώς το τελευταίο πραγματοποιείται στο προαύλιο του ναού). Η επιλογή των επιτρόπων από τον ιερέα είναι αρκετά δύσκολη υπόθεση καθώς θα πρέπει να βρει όχι μόνο τρία άτομα που να αποδέχονται τις θέσεις των επιτρόπων αλλά και να μπορούν να συνεργαστούν μεταξύ τους. Στην Οινούσα, η αρμονική συνεργασία ντόπιων - βλάχων στην επιτροπή επιτυγχάνεται συνήθως μέσω της επιλογής γειτόνων, οι οποίοι έχουν καθημερινές και πιο στενές επαφές μεταξύ τους. Στο Χιονοχώρι, ορίζεται άλλη επιτροπή που απαρτίζεται από μέλη των «παραθεριστών» του χωριού. Η εκκλησία στον ορεινό οικισμό συντηρείται το χειμώνα από τους δύο και μοναδικούς μόνιμους κατοίκους του χωριού, ένα ηλικιωμένο ζευγάρι, οι οποίοι ήταν και οι μοναδικοί κάτοικοι που δεν εγκατέλειψαν το Χιονοχώρι το 1968.

33Τα κασιόκια αγοράστηκαν από το ταμείο του συλλόγου των παραθεριστών και ο κάθε ένας που συμμετείχε στο πανηγύρι αγόραζε το μαγειρεμένο κρέας έναντι χρηματικού αντιτίμου, το οποίο επέστρεφε στο ταμείο.

της βραδιάς. Τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου των παραθεριστών αλλά και του «Γεωργάκη Ολύμπιου» καθώς και οι επίσημοι καλεσμένοι (νομάρχης, πρόεδρος του χωριού και εκκλησιαστικοί εκπρόσωποι) κάθονταν στα μπροστινά τραπέζια, δίνοντας έναν επίσημο τόνο στο πανηγύρι (ανάλογη χωρική διευθέτηση δεν παρατήρησα στο αντίστοιχο πανηγύρι της Οινούσας).

Με μια πρώτη ματιά, οι συμμετέχοντες στο πανηγύρι έδιναν την αίσθηση ότι αποτελούν μια ομάδα που τους ενώνει ένα κοινό σώμα συμβόλων και αναμνήσεων και προάγει την αίσθηση του ανήκειν· οι βλάχοι των Σερρών είχαν τον ηγετικό ρόλο της οργάνωσης του πανηγυριού αλλά οι Οινουσαίοι παραβρέθηκαν και διασκέδασαν μαζί τους. Αντίθετα, στο πανηγύρι της Οινούσας υπήρχαν ακούσιοι αποκλεισμοί και αποχές εξαιτίας διαφωνιών που συχνά αφορούσαν οργανωτικές λεπτομέρειες οι οποίες, ωστόσο συνιστούσαν πεδίο έκφρασης της εθνοτικής διαμάχης μεταξύ ντόπιων και βλάχων. Η τόνωση της βλάχικης ταυτότητας μέσα από την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς έκανε επιτακτική την ανάγκη ανασυγκρότησης του πανηγυριού. Γι' αυτό έγινε η προσπάθεια να αποκτήσει το πανηγύρι του Χιονοχωρίου την αίγλη που θα το αναδείκνυε ως πανσερραϊκό αντάμωμα βλάχων και ως ένα σημαντικό πολιτιστικό γεγονός του νομού. Η παρουσία του νομάρχη και των εκκλησιαστικών αρχών επιβεβαίωσαν αυτή τη φιλοδοξία-ανάγκη. Επίσης, η επιλογή της ορχήστρας και του τραγουδιστή που ήρθαν από τα Ιωάννινα ειδικά για το πανηγύρι, επιβεβαιώνουν την καταγωγή της πολιτιστικής προγονικής κληρονομιάς.

Την τελευταία δεκαετία η αύξηση της αγοραστικής ζήτησης και των τιμών της γης του Χιονοχωρίου ώθησαν τους βλάχους της Οινούσας σ' έναν αγώνα να περιφράξουν και να κατοχυρώσουν νομικά τα χωράφια που ανήκαν στους γονείς και στους παππούδες τους. Οι διαφωνίες και οι αντιδικίες που έχουν προκύψει σχετικά με τα όρια των αγροτεμαχίων οφείλονται στην απουσία κτηματολογίου και τίτλων ιδιοκτησίας για πολλά από αυτά. Η κατακόρυφη άνοδος των τιμών των αγροτεμαχίων συνέβαλε στην πώληση του μεγαλύτερου μέρους της γης που κατείχαν οι βλάχοι της Οινούσας με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να έχουν χάσει και τα τελευταία δικαιώματα που είχαν στον ορεινό οικισμό. Επομένως, το πανηγύρι αποτελεί πολιτιστική

εκδήλωση την οποία οργανώνουν οι βλάχοι της πόλης και όχι το σύνολο των βλάχων που κατάγονται από το Χιονοχώρι, ενώ το κοινωνικό γόητρο που απορρέει από αυτό χρεώνεται στην αστική κοινωνική ομάδα των Σερρών και όχι στους βλάχους της Οινούσας. Η ταξική ιδιοποίηση του πανηγυριού γίνεται αντιληπτή κατά τη διάρκεια της δεύτερης μέρας, όταν οι βλάχοι «παραθεριστές» (δηλαδή οι βλάχοι της πόλης που έχουν σπίτι στο Χιονοχώρι) μαζί με τους φιλοξενούμενούς τους ξανασυγκεντρώνονται, χωρίς την παρουσία των υπολοίπων βλάχων, στο προαύλιο της εκκλησίας μετά τη θεία λειτουργία και συνεχίζουν με φαγοπότι και χορό μέχρι αργά το απόγευμα.

Συμπερασματικά, η διαχείριση της ταυτότητας γίνεται σήμερα από τους βλάχους της Οινούσας όλο και περισσότερο με όρους ταξικούς. Αν και ο εθνοτικός συμβολισμός εξακολουθεί να κυριαρχεί στις σχέσεις των βλάχων με μη βλάχους, οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις καθώς και σχέσεις εξουσίας δημιουργούν κατηγοριοποιήσεις και διαχωρισμούς ανάμεσα στους βλάχους της πόλης και του χωριού αλλά και ανάμεσα σε πολιτικά αντίπαλες ομάδες των βλάχων του χωριού. Τα πανηγύρια της κοινότητας αποτελούν χώρους όπου εκδηλώνεται η χάραξη ορίων στο πλαίσιο διαχείρισης της βλάχικης ταυτότητας. Στο πανηγύρι της Οινούσας, οι βλάχοι επιχειρούν να διοργανώσουν μια γιορτή που να επιβεβαιώνει την πολιτιστική τους ανωτερότητα έναντι των ντόπιων· η προσπάθεια αυτή υποδαυλίζεται από τη διαμάχη των δύο βλάχικων γειτονιών για την απόκτηση κοινωνικού γόητρου και επιρροής. Στο πανηγύρι του Χιονοχωρίου, οι βλάχοι επιδιώκουν να κατοχυρώσουν την προγονική τους πολιτιστική παράδοση και ανωτερότητα απέναντι στην ευρύτερη αστική κοινωνία· ταυτόχρονα, όμως γίνεται προσπάθεια από τους βλάχους των Σερρών να επιβεβαιώσουν την κοινωνική τους ανωτερότητα απέναντι στους βλάχους της Οινούσας. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται οι κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις των πανηγυριών και κατ' επέκταση των χορευτικών δρώμενων όπως έχει επισημάνει και αναλύσει η Cowan (1990) στην περίπτωση του Σοχού.

Κεφάλαιο 6

Αλλαγή στη μορφολογία και στα αξιακά ιδεώδη των συγγενειακών δομών και πρακτικών

Η επιλογή διερεύνησης της μορφής και των αντιλήψεων περί της συγγένειας δεν είναι τυχαία, καθώς επανειλημμένα έχει επισημανθεί η σημασία της για την οργάνωση του ελλαδικού χώρου. Οι πρακτικές της συγγένειας και οι συναφείς αντιλήψεις, μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε ότι οι βλάχοι της Οινούσας προσαρμόστηκαν στο αστικό περιβάλλον διατηρώντας τις αξίες της αρρενογονικής συγγένειας, οι οποίες επηρεάζουν ακόμα και σήμερα πρακτικές που αφορούν το γάμο και τη διαχείριση των οικονομικών της οικιακής ομάδας. Παράλληλα, αποδεικνύει ότι η αλλαγή συνέβαλε στην εκτόνωση φυγόκεντρων δυνάμεων στο εσωτερικό της οικιακής ομάδας, καθώς ο (μικρότερος) γιος αποδεσμεύεται από την «εκμετάλλευση» του πατέρα. Το «παλιό» μετασχηματίστηκε σε «μοντέρνο» και το «μοντέρνο» προσαρμόστηκε στο «παλιό», γεγονός που αναδεικνύει την πολιτισμική ιδιαιτερότητα του εξαστισμένου βλάχικου πληθυσμού.

Οι ανθρωπολογικές έρευνες που εξετάζουν τη δομή του ποιμενικού νοικοκυριού στην Ελλάδα έχουν επανειλημμένα συνδέσει την ποιμενική οικονομία με σύνθετες πατριαρχικές οικιακές δομές (Campbell 1964, Schein 1970, Caftanzoglou 1994, Νιτσιάκος και Κασίμης 2002). Η περίπτωση της Οινούσας μας δίνει την ευκαιρία να μελετήσουμε διαχρονικά, από το 1953 μέχρι το 1996, τις διαδικασίες σχηματισμού και συρρίκνωσης των οικιακών ομάδων στο πλαίσιο ευρύτερων οικονομικο-κοινωνικών μετασχηματισμών, αναδεικνύοντας την εικόνα των βλάχικων νοικοκυριών σε δύο περιόδους με διαφορετικά οικονομικά χαρακτηριστικά: στην κτηνοτροφική οικιακή οικονομία του Χιονοχωρίου και στην αστικοποιημένη οικιακή οικονομία της Οινούσας. Οι βλάχοι του Χιονοχωρίου συγκροτούσαν σύνθετες οικιακές ομάδες στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στις ανάγκες της κτηνοτροφίας. Η σύνθετη οικιακή ομάδα ήταν αποτέλεσμα στρατηγικών που ακολούθησαν καθώς το κοπάδι, η κύρια πλουτοπαραγωγική ιδιοκτησία, παρέμενε ενωμένο ακόμα και όταν ο παντρεμένος γιος έφευγε από το πατρικό σπίτι (συνήθως μετά το γάμο του μικρότερου αδελφού) και έφτιαχνε το δικό του νοικοκυριό. Η

συνοίκηση δεν αποτελούσε τη μοναδική προϋπόθεση για την επίτευξη εποχιακής συνεργασίας· συχνά αδέρφια αλλά και συγγενείς που έμεναν σε ξεχωριστά σπίτια, ένωναν τα ζώα τους για να τα οδηγήσουν στους καλοκαιρινούς βοσκότοπους.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις μας επιβάλλουν να διαχωρίσουμε τη μορφή του νοικοκυριού από τις λειτουργίες του και να εξετάσουμε διαχρονικά τις αλλαγές που επήλθαν στις οικιακές δραστηριότητες. Πολλές φορές οι δραστηριότητες που πραγματοποιούσαν μαζί τα μέλη του νοικοκυριού δεν κάλυπταν το σύνολο των οικιακών αναγκών με αποτέλεσμα να γίνεται αναγκαία η εξω-οικιακή συνεργασία. Οι αφηγήσεις των Χιονοχωριτών της -1 γενιάς, για την προπολεμική εποχή, περιγράφουν μία ενδογαμική κτηνοτροφική κοινωνία που οργανώνεται με βάση τα πατροτοπικά πολυπυρηνικά νοικοκυριά· για την περίοδο αυτή, δεν μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία από αρχαικό και απογραφικό υλικό που θα επιβεβαίωναν ή θα διέψευδαν το περιγραφόμενο παρελθόν. Επομένως, κρίθηκε χρήσιμο να «ελεγχθούν» και οι πολιτισμικές αντιλήψεις σχετικά με τις μορφές συγγένειας καθώς οι αξίες και τα ιδεώδη που περιβάλλουν τις οικιακές ομάδες συνήθως αλλάζουν με βραδείς ρυθμούς και δεν συμβαδίζουν απαραίτητα με την καθημερινή πρακτική· ανήκουν στη σφαίρα των νοοτροπιών που αντιστέκονται στις αλλαγές που ήταν τόσο εμφανείς στην περίπτωση της μικροκοινωνίας της Οινούσας. Επιπρόσθετα, όπως έχει επισημανθεί από τους Netting, Wilk και Arnold (1984:xxiv) και Rogers (1991) η προσήλωση στα οικιακά ιδεώδη (στην προκειμένη περίπτωση της -2 και της σημερινής γενιάς) είναι συχνά «υπεύθυνη» για τη διατήρηση στο χρόνο κάποιων δραστηριοτήτων που δε φαίνονται να «ταιριάζουν» με το μετασχηματισμένο περιβάλλον.

Αναγνωρίζοντας ότι η σύνθετη οικιακή ομάδα ήταν η κυρίαρχη οικονομική και παραγωγική μονάδα στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου, αναδεικνύονται εθιμικές ρυθμίσεις που συνδέονται δομικά με την οικιακή ομάδα όπως είναι οι γαμήλιες στρατηγικές και οι στρατηγικές μεταβίβασης της περιουσίας οι οποίες εξασφαλίζουν την κοινωνική παραγωγή και αναπαραγωγή. Η μελέτη των ρυθμίσεων του γάμου και των τρόπων μεταβίβασης της περιουσίας αναδεικνύουν τις ιεραρχίες και τις ανισότητες που

υπάρχουν στο εσωτερικό των οικιακών ομάδων και βασίζονται στο φύλο και στην ηλικία. Αποδεικνύεται έτσι, ότι η οικιακή ομάδα δεν είναι πάντα ένα ενοποιημένο σύνολο, όπου ο πατέρας είναι ο αναμφισβήτητος αρχηγός. Υπάρχουν ανισότητες που εξυπηρετούν από τη μια πλευρά ατομικά συμφέροντα αλλά από την άλλη δημιουργούν και φυγόκεντρες δυνάμεις από την καταπάτηση των ατομικών δικαιωμάτων (Clark 1993:243-244).

Στην περίπτωση της Οινούσας παρακολούθησα τον αναπτυξιακό κύκλο των βλάχικων νοικοκυριών για μια πεντηκονταετία (1953 - 1996). Παρατήρησα ότι οι πυρηνικές οικογένειες διευρύνονται με τη συνοίκηση του γονεακού πυρήνα με τα παιδιά του και του παντρεμένου (ή παντρεμένων) γιου (γιων), συρρικνώνονται με τη δημιουργία πυρηνικών νοικοκυριών (με την αποχώρηση των παντρεμένων γιων) και γίνονται πολυπυρηνικές, με τη μορφή όμως της ριζικής οικογένειας -συνοίκηση των γονέων με τον μικρότερο παντρεμένο γιο- ή στη μεγάλη τους πλειοψηφία πυρηνικές με την αποχώρηση των γιων μετά το γάμο. Επομένως, η «διαδικασία απλοποίησης των μορφών συγγένειας» που περιγράφεται στην ελληνική εθνογραφία (Clark 1993:251, Παπαταξιάρχης 1993α:53), εντοπίζεται και στην περίπτωση του Χιονοχωρίου· η διείσδυση της αστικής οικονομίας και των προτύπων που τη συνοδεύουν συρρικνώνουν τη μορφή της βλάχικης οικιακής ομάδας και μετασχηματίζουν τις λειτουργίες της. Παρ' όλα αυτά, το ιδεώδες της ενοποιημένης σύνθετης οικογένειας, από συναισθηματική άποψη, συνεχίζει να υφίσταται ακόμα και σήμερα στο πλαίσιο της συνεργασίας και της συναναστροφής. Όταν όμως σήμερα οι βλάχοι μιλούν για την αξία της μεγάλης οικογένειας, δεν αναφέρονται στην ομάδα συνοίκησης αλλά σε μια ομάδα συγγενών που συχνά δεν είναι εντοπισμένη στο χώρο. Έτσι, ενώ στην κτηνοτροφική οικιακή οικονομία, νοικοκυριό και οικογένεια ήταν όροι ταυτόσημοι, στο εξαστισμένο περιβάλλον η οικογένεια περιλαμβάνει συχνά, στην αντίληψη των ίδιων των βλάχων, περισσότερα άτομα από αυτά που συγκατοικούν στο ίδιο σπίτι.

A. Οικογενειακές πρακτικές και αντιλήψεις μέσα από τις αφηγήσεις των βλάχων³⁴

Στο κεφάλαιο 6Α παρουσιάζεται ο λόγος τον οποίο αρθρώνουν οι βλάχοι, προερχόμενος από τρεις διαφορετικές γενιές, για να περιγράψει την οργάνωση του οικογενειακού νοικοκυριού αλλά και τις συναφείς αντιλήψεις, κατά το κτηνοτροφικό παρελθόν και το αστικοποιημένο παρόν. Συγκεκριμένα, καταγράφονται αποσπάσματα από τις βιο-ιστορίες δύο εκπροσώπων της -1 γενιάς, μια της -2 και δύο της σημερινής γενιάς. Κοινός τόπος του λόγου αυτών των υποκειμένων αποτελεί η αντιμετώπιση της οικονομικο-κοινωνικής αλλαγής μέσα από την αναφορά στην πατρογονική οικογένεια και την εθνοτική ομάδα.

Νίκος Σ. 77 χρονών, συνταξιούχος Ι.Κ.Α.

«...Το Χιονοχώρι μου πρόσφερε πολλές χαρές και λύπες. Δεν υπήρχε πολύς ελεύθερος χρόνος. Μικρός έβοσκα τα στέρφα και έδινα λογαριασμό στον μπαμπά μου. Μέχρι να παντρευτεί ο θεός μου μέναμε με τον παππού. [Ο παππούς] Ήταν ένας ωραίος τσέλιγκας αλλά αυστηρός. Τα βράδια άκουγα τον μπαμπά μου να κάνει παράπονα στη μάνα μου [για τον παππού]. Ο παππούς ήθελε να προσέχουμε πολύ στη γέννα [των ζώων] για να μπορέσει να αυξηθεί το κοπάδι και να έχουμε ζώα να δώσουμε στον έμπορο. Όταν παντρεύτηκε ο θεός μου [μικρότερος αδελφός του πατέρα] φτιάξανε μια κάμαρα για να μείνει με τη γυναίκα του. Ο πατέρας ήθελε να φύγει αλλά δε μπορούσε να φτιάξει σπίτι. Τα ζώα ήταν λίγα για να κάνει δικό του κοπάδι και δεν είχε χώρο στο χωριό. Μετά από λίγα χρόνια οι δουλειές πήγαν καλύτερα και ο πατέρας αγόρασε από έναν ντόπιο το σπίτι του και μείναμε εκεί. Τα ζώα τα πρόσεχα εγώ και ο πατέρας μου και λίγο ο Γιάννης [μικρότερος αδελφός του Νίκου]. Το καλοκαίρι όμως τα ενώναμε [τα ζώα] με του παππού για να τα πάμε ψηλά για βοσκή. Το κοπάδι μας όταν μεγάλωσε, έγινε σαν του παππού, γύρω στα 200 κεφάλια. Τόσα είχαν οι περισσότεροι στο χωριό. Όσο μεγάλωνα τόσο πιο αυστηρός γίνονταν ο πατέρας. Συνέχεια με ορμήνευε για να μη κάνω κανένα λάθος. Πολλές φορές με πείραζε αλλά δε μπορούσα να κάνω αλλιώς. Αυτός είχε την ευθύνη και εγώ έπρεπε να τον ακούω. Έτσι κάναμε εμείς οι βλάχοι μέχρι να παντρευτούμε.

«...Παντρεύτηκα το 1944. Δύσκολα χρόνια. Τότε είχαμε τους Βουλγάρους αλλά τι να κάνω έπρεπε να παντρευτώ ήμουν 21 χρονών. Προξενητής ήταν ένας μπάρμπας μου. Μου άρεσε και μένα η Γιώτα. Εκείνα τα χρόνια όλοι παντρευόμασταν βλάχες από το χωριό. Πιο αραιά, αν έρχονταν κανένας δικός μας προξενητής παίρναμε νύφη βλάχα αλλά από άλλο χωριό. Τότε που παντρεύτηκα έμεινα με τον μπαμπά μου. Η νύφη πηγαίνει πάντα να μείνει στο σπίτι του γαμπρού. Παρά τα δύσκολα χρόνια ο γάμος έγινε

³⁴Οι αφηγήσεις των πέντε βλάχων αντιπροσώπων των τριών γενιών προέρχονται από απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων και σημειώσεις μετά από άτυπες συζητήσεις κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας και μεταγενέστερων επισκέψεών μου στην Οινούσα.

κανονικά. Ο παππούς έβαλε ζώα και ο θεός. Όλη η οικογένειά μου έπρεπε να συμμετέχει για να μη λείει το χωριό...Η Γιώτα δυσκολεύτηκε λίγο στην αρχή, πήγαινε όλο στη μαμά της για ορμήνιες. Ήταν και άτυχη. Το 1947 κατεβήκαμε κάτω στην Οινούσα με τους αντάρτες και μείναμε σε σπίτι φυγά [ντόπιου που έφυγε στη Βουλγαρία]. Τότε η οικογένεια έπρεπε να είναι ενωμένη. Τα χρόνια δύσκολα. Ήταν οι αντάρτες αλλά και οι άλλοι οι πονηροί [οι ντόπιοι]. Ευτυχώς και αυτοί φοβούνταν και δε μας έφεραν προβλήματα. Τελικά, το [19]50 ανεβήκαμε επάνω [στο Χιονοχώρι] και ησυχάσαμε.

«...Το [19]43 που παντρεύτηκα πήρα γύρω στα πενήντα κεφάλια [το 1/3 του κοπαδιού]. Τόσα μου έπεφταν. Το χειμώνα τα ζώα τα είχαμε κοντά στο χωριό και το καλοκαίρι πηγαίναμε με ενοικιοστάσιο δίπλα στην Πεντάπολη. Συνήθως πηγαίναμε και με τα ζώα του θείου μου και παίρναμε μαζί και μια γυναίκα για μας ταΐζει. Συνήθως έρχονταν η μάνα μου ή η Γιώτα. Την Άνοιξη σφάζαμε τα ζώα και ο μπαμπάς τα έδινε σε έμπορο στις Σέρρες. Το πακέτο [τα χρήματα] το φύλαγε η μάνα στο μπαούλο και ο μπαμπάς έλεγε που θα δώσουμε για να μας φτάσουν. Αν ο βλάχος δεν έκανε το δικό του σπίτι δεν έπιανε ποτέ χρήματα στα χέρια του. Το 1953 έφτιαξα το σπίτι. Ο αδελφός μου είχε ήδη παντρευτεί και είχε και παιδί. Έπρεπε να φύγω. Στην αρχή ο πατέρας είπε να χτίζαμε ένα δωμάτιο, αλλά βρήκαμε ευκαιρία. Ένας ντόπιος πουλούσε ένα χαλασμένο σπίτι, λίγο πιο κάτω από μας. Το φτιάξαμε και μείναμε με τη Γιώτα και τα παιδιά.

«...Το 1963 φέραμε νύφη στο σπίτι. Παντρέψαμε το Δημήτρη [ο μεγαλύτερος γιος] και του έδωσα 50 κεφάλια. Τότε είχαμε πιο λίγα ζώα. Η κτηνοτροφία έπεφτε. Το 1965 παντρέψαμε τη Βούλα [η κόρη] και το 1967 το Στέργιο. Εκείνη τη χρονιά ο Δημήτρης δε κρατιόταν, πήγε στη Γερμανία μαζί με τη γυναίκα του για να δουλέψουν. Εγώ διαφωνούσα δεν ήθελα να χωριστεί η οικογένεια, είχαμε και τα ζώα αλλά δε μπορούσα να κάνω αλλιώς. Δεν είχαμε βοσκοτόπια και όλοι άρχισαν να φεύγουν για να δουλέψουν στην πόλη. Εκείνο που δεν επέτρεψα ήταν να φύγει και ο Στέργιος. Αυτός έπρεπε να με βοηθάει στα ζώα. Επειδή έφευγαν όλοι έτσι πήρα την απόφαση να πάμε στην Οινούσα όπου μας έδωσαν κλήρο για να χτίσουμε. Εδώ [στην Οινούσα] αντιμετωπίσαμε πολλά προβλήματα γιατί οι ντόπιοι δε μας ήθελαν, τα ήθελαν όλα γι' αυτούς. Εμείς [οι βλάχοι] όμως κρατηθήκαμε ενωμένοι και αντέξαμε. Στα τέλη του [19]69 είχαμε το σπίτι στην Οινούσα, πήραμε και δάνειο από την τράπεζα. Ο Στέργιος μου δημιουργούσε προβλήματα, ήθελε να πάει για δουλειά στην πόλη. Το 1975 έκανε κατακλυσμό και χάσαμε πολλά ζώα. Τότε έπρεπε να κάνουμε κάτι. Τότε συμφώνησα να πάει ο Στέργιος στις οικοδομές.

«...Τα μεροκάματα τότε ήταν καλά, τα ζώα πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο και έτσι αποφάσισα να τα πουλήσω [1976] και να δουλέψω και εγώ οικοδομή. Δούλεψα 8 χρόνια και βγήκα στη σύνταξη. Ο Στέργιος έχτισε δεύτερο όροφο για να κάτσει με τα παιδιά του. Αλλά τι το θες εμείς μεγαλώσαμε τα παιδιά αφού άρχισε να δουλεύει και η Δέσποινα [η γυναίκα του Στέργιου]. Ευτυχώς που καταφέραμε και μείναμε ενωμένοι σαν οικογένεια γιατί αλλιώς θα χανόμασταν. Οι βλάχοι ξέραμε μόνο κτηνοτροφία και ήταν δύσκολο να τα καταφέρουμε. Μπορεί αυτά που έκαναν τα παιδιά μου [τα αγόρια] να μη μου άρεσαν πάντα, αλλά τα καταφέραμε. Σήμερα όλοι μας δείχνουν εμάς τους βλάχους με το δάχτυλο. Κάναμε οικονομίες και προοδεύσαμε. Το 1990 αγόρασα ένα σπιτάκι στις Σέρρες και πριν μερικά χρόνια που αρρώστησα τα έγραψα όλα στα παιδιά μου. Το σπίτι [στην πόλη]

στο Δημήτρη, το σπίτι αυτό στον εγγονό μου [γιο του Στέργιου] και πούλησα το σπίτι στο Χιονοχώρι και τα λεφτά τα μοίρασα και στους τρεις [στους γιους και στην κόρη]. Είναι όλα παιδιά μας και ανήκουν στην οικογένεια. Τα κανονίσαμε όλα και αν θέλει η Δέσποινα θα μας δώσει και ένα ποτήρι νερό αν αρρωστήσουμε. Παλιά δεν είχαμε τίποτα μόνο ζώα. Δεν είχαμε τι να δώσουμε στα παιδιά μας. Γι' αυτό και ζούσαμε όλοι μαζί με το μπαμπά αρχηγό.»

Η περιγραφή της ζωής του Νίκου καλύπτει τέσσερις διαφορετικές φάσεις της ζωής του, δύο πριν και δύο μετά την αστικοποίηση. Στα παιδικά του χρόνια βίωσε την «κυριαρχία» του παππού και την αυστηρότητα του πατέρα, ιδιαίτερα όταν άρχισε να συμμετέχει στην κτηνοτροφική εργασία. Οι δύο μετακινήσεις του στην Οινούσα, μία κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου και μία το 1967, περιγράφονται μέσα από την αντιπαράθεση των βλάχων με τους ντόπιους. Μέσα στις δύσκολες συνθήκες που επικράτησαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο Νίκος παντρεύτηκε και βίωσε έντονα την εξουσία του πατέρα του. Κατάφερε, όμως, να αποκτήσει δικό του σπίτι και να παντρεύσει τα δύο του παιδιά πριν τη μετακίνηση στην Οινούσα. Η οικογένεια σκορπίστηκε με τη μετανάστευση του μεγαλύτερου γιου, αν και ο μικρότερος γιος εξακολούθησε να βρίσκεται υπό την «κηδεμονία» του πατέρα έως ότου χτίστηκε δεύτερος όροφος στο σπίτι και χωρίστηκαν τα νοικοκυριά. Τελικά, η οικογενειακή περιουσία μοιράστηκε όταν αρρώστησε ο πατέρας. Κατά τον Νίκο, η μεταβίβαση έγινε δίκαια παρά το γεγονός ότι το μέρος της περιουσίας με τη μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία μεταβιβάστηκε στον μεγαλύτερο γιο. Ο ίδιος στεναχωρήθηκε όταν σκόρπισε η οικογένεια αλλά σήμερα είναι ικανοποιημένος που πρόσφερε υλικά και συναισθηματικά στα παιδιά του.

Γιάννα Γ. 81 ετών. Χήρα

«Γεννήθηκα στο Χιονοχώρι το 1919. Ο πατέρας μου είχε 4 παιδιά. Εγώ ήμουν η δεύτερη. Σχολείο πήγα μέχρι την τετάρτη τάξη. Οι βλάχοι δεν τα θέλαμε πολύ τα γράμματα, δε μας χρειαζόνταν. Τα αγόρια συνήθως τελείωναν το δημοτικό, εμείς όχι. Θυμάμαι μικρή ο μπαμπάς μου έμενε με τον παππού και μ' έναν μπάρμπα μου. Εγώ και η αδελφή μου βοηθούσαμε τη μάνα μας. Στο πλύσιμο, στο σπίτι. Τον παππού δεν τον θυμάμαι πολύ. Πέθανε νωρίς και όταν ζούσε δεν ασχολούνταν μ' εμάς τα μικρά...Μικρή περίμενα πολύ το πανηγύρι. Τότε μαζεύονταν πολύς κόσμος, όλο το χωριό. Το καλοκαίρι μέναμε οι γυναίκες στο σπίτι, γιατί οι άνδρες έφευγαν με το κοπάδι. Στη γέννα [των ζώων], όλο και κάποια δουλειά κάναμε. Ξεκουράζαμε τα αδέρφια μας, φυλάγοντας για λίγο τα πρόβατα, πηγαίναμε φαγητό στο μαντρί.

«...Μόλις μεγάλωσα λίγο η μάνα με μάθαινε αργαλειό για να φτιάξω την προίκα μου. Οι βλάχες έπρεπε να έχουν υφαντά για να παντρευτούν. Βέβαια, σχεδόν όλα τα έκανε η μάνα μου, εγώ δούλεψα στον αργαλειό για την δική μου κόρη. Μόλις πάτησα τα 18 ο πατέρας έλεγε ότι είχα φτάσει σε ηλικία γάμου. Δεν είχα και να περιμένω τίποτα. Όλη την ημέρα στο νοικοκυριό, γιατί να μην παντρευόμουν και να έκανα δουλειές στο σπίτι του άντρα μου. Οι κοπέλες τότε αν ξεπερνούσαν τα 20 θεωρούνταν γεροντοκόρες. Ο προορισμός της γυναίκας είναι να παντρεύεται και να φροντίζει τον άνδρα της και τα παιδιά της. Μη κοιτάς σήμερα που οι εγγόνες μου έχουν περάσει τα 30 και ακόμα είναι ανύπαντρες. Αυτές σπούδασαν και θέλουν πολλά από τους άνδρες. Η αδελφή του μπαμπά μου, μου έκανε προξενιό με την οικογένεια του Ν.Κ. και έτσι παντρεύτηκα το μακαρίτη τον άνδρα μου.

«Τότε μέναμε όλοι μαζί. Γονείς και παντρεμένοι γιοι. Ο γάμος έγινε το Νοέμβρη του 1937. Πήγα και έμεινα με τα πεθερικά μου. Στο σπίτι βρήκα μια συννυφάδα και μια ανύπαντρη αδελφή του άνδρα μου. Στην αρχή ήταν δύσκολα. Μου έλειπε η μάνα μου και η αδελφή μου και φοβόμουν πολύ τον πεθερό μου. Δεν τον κοίταζα ποτέ στα μάτια. Έκανα και τις περισσότερες δουλειές του σπιτιού. Η συννυφάδα μου δεν ήταν ευχαριστημένη όταν πήγα και εγώ αλλά δεν έλεγε τίποτα. Πολλά χρόνια μετά μου είπε ότι δεν είχε τίποτα μαζί μου αλλά είχε κουραστεί με τόσα άτομα μέσα στο σπίτι και είχε και δυο παιδιά. Η μάνα μου με είχε συμβουλέψει να μην παραπονιέμαι για τίποτε. Όταν με πείραζε κάτι δεν το έλεγα ούτε στον άνδρα μου γιατί φοβόμουν μη με μαλώσει. Τότε δε μιλούσαμε πολύ με τους άνδρες μας γιατί και αυτοί περνούσαν δύσκολα και είχαν πάνω από το κεφάλι τους τον πατέρα. Ο άνδρας μου ήταν ο τελευταίος [γιος] και ήξερα ότι θα γηροκομήσω τους γονείς του. Έτσι, έπρεπε να γίνει. Ο αδελφός του πήρε άλλο σπίτι και έφυγε και η αδελφή παντρεύτηκε. Στα τελευταία τους, τα πεθερικά μου έδειξαν αγάπη γιατί πλέον το κουμάντο το είχε αναλάβει ο άνδρας μου. Τα πεθερικά μου τα σεβόμουν, μπορεί να ήταν απότομοι άνθρωποι, αλλά αγωνίστηκαν να κρατήσουν δεμένη την οικογένεια.

«...Έχω δύο παιδιά και μια κόρη. Η κόρη έφυγε πιο γρήγορα σα μεγαλύτερη. Το 1958 νομίζω έφερε νύφη στο σπίτι ο Ανδρέας [ο μεγαλύτερος γιος]. Η νύφη μου δεν ήξερε πολύ από δουλειές αλλά τις έμαθε σιγά σιγά. Όταν δεν έκανε κάτι σωστό, δε το έλεγα ποτέ μπροστά στους άνδρες. Έτσι έπρεπε να γίνει. Η γυναίκα έπρεπε να σέβεται τον άνδρα και να μη του δημιουργεί προβλήματα. Ο άνδρας είναι ο αρχηγός και η γυναίκα πρέπει να υπακούει και να σέβεται. Το 1963 παντρεύτηκε και ο Γιώργος [ο μικρότερος γιος]. Έμεινε και αυτός μαζί μας γιατί το σπίτι είχε τρία δωμάτια από παλιά και έτσι χωρούσαμε. Ο Ανδρέας κανονικά έπρεπε να πάει σε δικό του σπίτι αλλά δεν πρόλαβε.

«Ήθελε να πάει στη Θεσσαλονίκη να δουλέψει μαζί με τον ξάδελφό του. Η νύφη μου και το εγγόνι που έκαναν κάθισαν μερικούς μήνες μαζί μας και μετά πήγαν και αυτοί στη Θεσσαλονίκη. Το 1968 κατεβήκαμε στην Οινούσα. Στην αρχή μέχρι να χτίσουμε το σπίτι και να τακτοποιηθούμε βασανιστήκαμε αλλά όλα πήγαν καλά. Στην αρχή είχαμε πάρει κλήρο κοντά στην κοινότητα [στο κτίριο της κοινότητας] αλλά εμείς χτίσαμε εδώ [στα βόρεια του χωριού] γιατί είχαμε ζώα και έπρεπε να είμαστε κοντά στο βουνό. Τελικά τα κανόνισε ο άνδρας μου με τον πρόεδρο και αλλάξαμε τον κλήρο. Στην αρχή το σπίτι ήταν μόνο το κάτω [κάτω όροφος]. Ο Γιώργος άρχιζε να φεύγει από τα πρόβατα

και μετά έχτισε και πάνω σπίτι για να μείνει μόνος του. Τέτοια ήταν η μόδα τότε. Ο άνδρας μου δεν ήθελε να αφήσει τα πρόβατα και μάλωνε μερικές φορές με τον Γιώργο γιατί δεν ήθελε τα ζώα. Στο τέλος αρρώστησε και πέθανε.

«Εγώ μετά έμεινα στο σπίτι μου. Ο γιος μου είχε πει να το κάνουμε ένα το σπίτι αλλά εγώ δεν ήθελα. Ακόμα κρατάνε τα πόδια μου και μπορώ να μαγειρεύω. Αν πέσω τότε ας με βοηθήσουν. Παράπνοο από τα παιδιά μου δεν έχω. Ήθελαν να ξεφύγουν από τα πρόβατα. Η δουλειά στην πόλη δίνει σταθερά λεφτά. Εμείς στο Χιονοχώρι τα φέρναμε βόλτα με λίγα χρήματα. Τα παιδιά έρχονται συνέχεια να με δουν. Μόνο ο Δημήτρης δεν έρχεται συχνά που είναι μακριά αλλά για μένα είναι σα να μην έφυγε ποτέ. Στα παιδιά μάθαμε πολλά καλά. Ξέρουν να είναι καλοί γονείς. Αυτό λέω και για τα εγγόνια μου που είναι τώρα να παντρευτούν. Να πάρουν βλάχο που είναι από καλή και νοικοκυρεμένη ράτσα. Όταν ο άνδρας μου έδινε το πακέτο, εγώ το φυλούσα σαν τα μάτια του. Αλλά και εκείνος ήταν νοικοκύρης και κοίταζε να φτάσουν τα λεφτά για όλα.»

Η Γιάννα βίωσε και αυτή στα παιδικά της χρόνια την εξουσία του πατέρα. Όταν παντρεύτηκε και έμεινε στο σπίτι της οικογένειας του άνδρα της, η προσαρμογή της φάνηκε ότι ήταν δύσκολη, αφού ήταν η χρονική στιγμή κατά την οποία η Γιάννα ανέλαβε τις περισσότερες δουλειές του σπιτιού. Ο κοινωνικός της προσδιορισμός εντός του νοικοκυριού ως γυναίκα του μικρότερου γιου, σηματοδοτούσε τις υποχρεώσεις που έπρεπε να αναλάβει και τις ανάλογες συμπεριφορές που επιβάλλονταν να υιοθετήσει: όχι μόνο η υποταγή της στον πεθερό και στην πεθερά της ήταν δεδομένη αλλά έπρεπε να εργάζεται περισσότερο από την πρώτη νύφη του σπιτιού. Συνάμα, έπρεπε να υποτάσσεται και στον άνδρα της, ώστε να μην δημιουργούνται προβλήματα στο νοικοκυριό ενώ ήταν υποχρεωμένη να γηροκομήσει και τα πεθερικά της.

Μετά την αστικοποίηση, η Γιάννα προσαρμόστηκε σχετικά εύκολα στις νέες συνθήκες, παροτρύνοντας τον άνδρα της να πουλήσει τα ζώα και ενθαρρύνοντας τα παιδιά της να μεταναστεύσουν στα αστικά κέντρα. Μετά το θάνατο του άνδρα της αρνήθηκε να μείνει με το γιο της και αυτό που ήλπιζε στα τελευταία χρόνια της ζωής της ήταν να παντρευτούν τα εγγόνια της βλάχους γιατί οι βλάχοι ήταν μια «ράτσα νοικοκυρεμένη».

Δήμητρα Λ. 54 χρονών, εργάτρια βιοτεχνίας

«...Γεννήθηκα το 1946 στο Χιονοχώρι και έχω δυο αδέρφια μεγαλύτερα. Στο Χιονοχώρι είχαμε φτώχεια, αλλά τα βγάζαμε πέρα γιατί υπήρχε καλό κουμάντο...Η μάνα μου, επειδή ήμουν το μόνο κορίτσι, μου μάθαινε από μικρή

τις δουλειές του σπιτιού. Το σχολείο [δημοτικό] δεν πρόλαβα να το τελειώσω γιατί είχαμε πολλές δουλειές στο σπίτι. Τον μπαμπά μου και τα αδέρφια δεν τα έβλεπα πολύ γιατί ήταν συνέχεια στα ζώα... Παντρεύτηκα το 1968. Ο Στέργιος [ο σύζυγός της] έμενε σε διπλανό σπίτι, του άρεσα και ήρθε και με ζήτησε. Δεν προλάβαμε να μείνουμε πολύ στο μπαμπά του γιατί κατεβήκαμε εδώ [στην Οινούσα].

«...Τα πεθερικά μου δεν ήθελαν να κατέβουν αλλά όλοι κατέβαιναν ή έφευγαν για τη Γερμανία. Ο Στέργιος, που ήταν ο τελευταίος γιος, ήθελε γιατί υπήρχε δουλειά στην πόλη με καλό μεροκάματο και έλεγε ότι θα ήταν καλύτερα από τα ζώα, πιο σίγουρα. Εμείς οι βλάχοι ήμασταν συνηθισμένοι στα λίγα γι' αυτό και τα καταφέραμε. Ο Στέργιος κρατούσε τα πρόβατα με τον μπαμπά του και πήγαινε και στην πόλη να δουλέψει στην οικοδομή. Δεν ήξερα και εγώ αν ήταν καλό να κατεβούμε αλλά ήθελα να έχουν τα παιδιά μου καλύτερη τύχη από εμάς. Μετά από μερικά χρόνια ζητούσαν γυναίκες σε βιοτεχνίες με ρούχα. Τότε ο Στέργιος μου είπε να πάω γιατί είχαμε ανάγκη [από χρήματα], θέλαμε να χτίσουμε το σπίτι [δεύτερο όροφο] και πήγαιναν και άλλες γυναίκες. Η κουινιάδα μου και η συννυφάδα μου. Ο πεθερός μου ήθελε να κάτσω στο σπίτι με τα παιδιά αλλά είδε και αυτός ότι είχαμε ανάγκες. Ήταν λίγο δύσκολα τότε γιατί πούλησαν και τα πρόβατα και ο πεθερός μου είχε πολλά νεύρα. Στο τέλος όμως δούλεψε και αυτός στην πόλη και η πεθερά μου βοήθουσε με τα παιδιά και με το φαί όταν δούλευα.

«...Δεν ήμουν μαθημένη σ' αυτή τη δουλειά, ήταν δύσκολη. Όμως έβαλα κάτω το κεφάλι και την έμαθα. Τα πρώτα χρόνια δούλευα μαζί με τη συννυφάδα μου μόνο το καλοκαίρι και τις γιορτές. Τότε είχαν πολύ δουλειά. Φεύγαμε στις 6 και γυρνούσαμε το βράδυ. Εδώ και 10 χρόνια δουλεύουμε μόνιμα, αλλά στις γιορτές είμαστε όλη την ημέρα στη δουλειά. Είμαι πολύ φορτωμένη ακόμα και τώρα που τα κορίτσια μεγάλωσαν [έχει τρεις κόρες]. Γυρίζω στις 4. Πρέπει να μαγειρέψω αν δεν είναι εκεί η Ζωή [η μεγαλύτερη κόρη] και να συγυρίσω το σπίτι. Βέβαια βγάζω καλά χρήματα που τα χρειαζόμαστε γιατί σπουδάζουν ακόμα τα δύο κορίτσια. Θέλω τα παιδιά μου να ξέρουν γράμματα αλλά στεναχωριέμαι που αργούν να παντρευτούν. Να, η Ζωή είναι 30 χρονών και μου λέει ότι θέλει να πάει στην Αθήνα να βρει δουλειά, και πότε θα κάνει οικογένεια; Φοβάμαι κιόλας μη βρει κανέναν εκεί και είναι μακριά. Εδώ τη θέλει ένα παλικάρι βλάχος από το χωριό αλλά η Ζωή δε θέλει γιατί δουλεύει σε συνεργείο στην πόλη. Τα πολλά γράμματα δεν κάνουν καλό. Της λέω ότι ο Δ. είναι καλό παιδί και βλάχος από το χωριό.

«...Εγώ κρατάω τα χρήματα για το σπίτι. Πρέπει να ψωνίζω από το παζάρι. Ο Στέργιος πληρώνει τους λογαριασμούς και βάζει χρήματα στα κορίτσια στην τράπεζα. Είναι καλός, ακούει εμένα και τα κορίτσια αλλά αυτός αποφασίζει. Βέβαια εμείς οι βλάχες έχουμε τον τρόπο να τους λέμε πράγματα για τα παιδιά μας και να μας ακούν γιατί θέλουμε το καλό όλων. Ο Στέργιος το ξέρει αυτό και με ακούει σε πολλά θέματα, όπως τότε που φτιάχναμε το σπίτι και του έλεγα πως να το φτιάξουμε για να είναι ευχαριστημένα τα παιδιά.

«...Τα πεθερικά μου μένουν κάτω. Όταν φτιάξαμε το σπίτι δεν έφεραν αντίρρηση αλλά ξέρω ότι τους πείραξε. Όταν πρόπερσι βάλουμε υπόστεγο, ο πεθερός μου θύμωσε γιατί έλεγε ότι του κρύβαμε τον ήλιο. Δε μας μιλούσε για μήνες. Ήταν [το υπόστεγο] απαραίτητο για να κάνουμε ένα δωμάτιο ακόμα για να βάζω πράγματα της κουζίνας. Σιγά σιγά όμως με τα παιδιά [τα εγγόνια του]

άρχισε να μαλακώνει. Η πεθερά μου κάνει ότι της πει ο άνδρα της, βέβαια τον μαλάκωσε και αυτή για να τα βρουν με το Στέργιο...Σπάνια τρώμε μαζί, ο καθένας κάνει το φαγητό του. Μόνο σε γιορτές τρώμε σε μένα ή στη συννυφάδα μου και έρχονται και αυτοί. Πηγαίνουμε όμως σχεδόν κάθε μέρα κάτω για να τους δούμε. Ακόμα και μαλωμένη να είναι η οικογένεια πρέπει να βρίσκεται στο σπίτι του πατέρα...Όταν πηγαίνω στο παζάρι στην πόλη για ψώνια συνήθως μου λέει η πεθερά μου τι θέλει να της πάρω, εκτός αν κατέβει κάτω ο μπαμπάς.

«...Σήμερα ζούμε πιο καλά, έχουμε πλυντήρια, σκούπες ηλεκτρικές, ντυνόμαστε καλύτερα, αλλά ζητάμε και πιο πολλά. Βλέπεις τη Ζωή, θέλει πρώτα να βρει δουλειά, να κάνει ταξίδια και μετά να παντρευτεί. Στο Χιονοχώρι όταν γινόσουν 18-19 [χρονών] έπρεπε να παντρευτείς. Ήξερες ότι δε μπορούσες να περιμένεις τίποτα άλλο...Τώρα δουλεύω πιο πολύ και είμαι πιο φορτωμένη. Ξέρω όμως ότι δίνω μια ευκαιρία στα παιδιά να ζήσουν μια καλύτερη ζωή. Γι' αυτό και είμαστε μετρημένοι. Παίρνουμε ρούχα για να μην διαφέρουμε από τους άλλους στη πόλη, αλλά με μέτρο. Κρατούμε λίγα χρήματα στην άκρη, όχι πολλά για ώρα ανάγκης. Ο βλάχος είναι μαθημένος στα λίγα, είναι έξυπνος γι' αυτό και τα καταφέρνει παντού. Ο Στέργιος τι ήταν ένας βοσκός. Σήμερα δουλεύει στην Νομαρχία και ξέρει πολύ κόσμος. Δες οι ντόπιοι, τίποτα δεν κάνανε, πάντα αγρότες. Οι βλάχες σήμερα κουραζόμαστε πιο πολύ από παλιά αλλά βοηθούμε πιο πολύ τα παιδιά μας. Γιατί τι άλλο περιμένει μια μάνα, από το να δει ευτυχισμένα τα παιδιά της;»

Η εκπρόσωπος της -2 γενιάς περιγράφει μια δύσκολη ζωή στο Χιονοχώρι αλλά και την επιφυλακτικότητα με την οποία αντιμετώπισε την αλλαγή στον τόπο κατοικίας και στα βιοποριστικά μέσα. Οι αλλαγές στο αστικοποιημένο περιβάλλον συνέβαλαν ώστε να αλλάξουν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της Δήμητρας. Από τη μία πλευρά, αποκτώντας το δικό της νοικοκυριό και αποδεδμεύτηκε από την εξουσία των πεθερικών της· παράλληλα άρχισε να εργάζεται και να έχει το δικό της εισόδημα, με το οποίο βελτίωσε το βιοτικό επίπεδο της οικογένειάς της. Από την άλλη πλευρά, αυξήθηκαν οι υποχρεώσεις της: εργάζονταν όσο και ο άνδρας της αλλά μετά την εργασία συνέχιζε με τις δουλειές του σπιτιού και την περιποίηση των παιδιών. Ο ρόλος της στην οικογένεια έγινε πιο σημαντικός αλλά οι υποχρεώσεις της δεν της άφηναν χρόνο για ξεκούραση ή διασκέδαση.

Κατά την άποψή της, η βλάχικη καταγωγή της ήταν αυτή που τη βοήθησε να ξεπεράσει τις δυσκολίες που προέκυψαν από την αλλαγή. Η βλάχικη οικογένεια ήταν δεμένη και μετρημένη και γι' αυτό κατάφερε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τη μετακίνηση στην Οινούσα, την εχθρότητα των ντόπιων και τον καινούργιο αστικό τρόπο ζωής.

Τάσος Σ. 32 χρονών, μηχανικός

«...Γεννήθηκα τη χρονιά που κατέβηκε η οικογένειά μου στην Οινούσα και έτσι δε γνωρίζω πολλά πράγματα για τη ζωή στο Χιονοχώρι εκτός από αυτά που μου έχουν διηγηθεί οι γονείς και οι παππούδες μου. Ξέρω ότι είμαι βλάχος, ότι μιλούμε τα βλάχικα, καταγόμαστε από την Ήπειρο και έχουμε πλούσια πολιτιστική παράδοση. Όταν ήμουν μικρός, ο πατέρας με πήγαινε στο χορευτικό του συλλόγου στην πόλη και έτσι ξέρω να χορεύω τα βλάχικα. Στο πανηγύρι του Χιονοχωρίου μου αρέσει να πηγαίνω, διασκεδάζω μαζί με τους συγγενείς και μαθαίνω πράγματα για την ιστορία του χωριού της οικογένειάς μου.

«...Έχω σπουδάσει μηχανικός στα Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης και δουλεύω στην τεχνική εταιρία του θείου μου. Το 1997 παντρεύτηκα την Γιώτα και μένουμε στις Σέρρες. Η Γιώτα ξέρεις είναι και αυτή βλάχα από το Άγιο Πνεύμα. Ήμασταν μαζί πριν φύγω για σπουδές, σπουδάσαμε μαζί στη Θεσσαλονίκη και στο τέλος παντρευτήκαμε. Οι γονείς μου χάρηκαν πολύ γιατί πήρα βλάχα. Εγώ όμως νομίζω ότι χάρηκαν πιο πολύ επειδή θα έμενα κοντά τους. Είμαστε δεμένη οικογένεια. Πολλές φορές τα βράδια ανεβαίνω [στο χωριό] και πηγαίνω στην καφετέρια και στο σπίτι μου. Ευτυχώς που είμαστε από κοντινά χωριά [το δικό του και της γυναίκας του] και κάθε Κυριακή πηγαίνουμε και στα δύο, για να μην είναι κανείς παραπονεμένος. Οι γονείς μου με έχουν βοηθήσει πολύ. Όταν έμαθαν ότι θα παντρευτώ πίεσαν τον παππού να πουλήσει το σπίτι στο Χιονοχώρι και με τα λεφτά που πήραν με βοήθησαν να πάρω σπίτι στις Σέρρες. Παράλληλα, πήρα και ένα δάνειο, δουλεύει και η Γιώτα και έτσι αγοράσαμε αυτό το σπίτι.

«Ήμουν τυχερός και από άποψη δουλειάς. Ο θείος μου [αδελφός του πατέρα] με εμπιστεύτηκε και έτσι έχω μια καλή δουλειά. Έχει βέβαια ευθύνες, επειδή ο συγγενής είναι της οικογένειας αλλά δουλεύω πάνω σ' αυτό που σπούδασα. Οι βλάχοι πάντα βοηθούσαν ο ένας στον άλλο. Παλιά με τα ζώα και τώρα με τις δουλειές. Ο θείος μου έχει στη δουλειά αρκετούς βλάχους από το χωριό. Τώρα που η Γιώτα έμεινε έγκυος δεν ανησυχώ που δε θα δουλεύει. Της έχω πει να μη ξαναδουλέψει, αλλά αυτή δε θέλει. Μου λέει ότι από τη στιγμή που είναι γεροί οι γονείς μας θα μπορούν να κρατάνε το παιδί. Οι γονείς περιμένουν πως και πως το μωρό. Να δεις ο παππούς μου πως κάνει. Όταν το έμαθε, ήρθε να μας δει στη Σέρρες, ενώ αυτός κατεβαίνει σπάνια πια στην πόλη. Μας είπε να κάνουμε και άλλα παιδιά γιατί ένα παιδί ίσον με κανένα.»

Ο Τάσος, εκπρόσωπος της σημερινής γενιάς, έχει γεννηθεί και μεγαλώσει στο νέο αστικό περιβάλλον. Αφού σπούδασε και εξασφάλισε εργασία, παντρεύτηκε και εγκαταστάθηκε στις Σέρρες. Η οικογένεια και οι συγγενείς του τον βοήθησαν αφού ο παππούς και οι γονείς του αγόρασαν σπίτι και ο θείος του έδωσε εργασία. Ο ίδιος διατήρησε πολλά από τα ιδεώδη της «παραδοσιακής βλάχικης οικογένειας»: παντρεύτηκε βλάχα, προτιμά η γυναίκα του να μη δουλέψει από τη στιγμή που θα αποκτήσουν παιδί, πηγαίνει συχνά στο καφενείο του χωριού και διατηρεί τακτική επαφή με τους στενούς συγγενείς.

Ειρήνη Π. 22 ετών, φοιτήτρια

«...Πέρυσι [1996] πέρασα στο Οικονομικό της Νομικής στην Αθήνα. Οι γονείς μου χάρηκαν γιατί σπουδάζει και ο αδελφός μου στην Αθήνα και θα μοιραζόμαστε τα έξοδα. Ξέρω ότι οι δικοί μου δυσκολεύονται πολύ στα έξοδα αλλά από τη στιγμή που ήμουν καλή μαθήτρια δεν είπαν τίποτα. Γι' αυτό και εγώ δουλεύω σε μια καφετέρια όποτε μπορώ. Δεν τους το έχω πει γιατί μπορεί να γκρινιάξουν που δουλεύω βράδυ. Όταν όμως τους λέω ότι δε θέλω άλλα χρήματα γιατί μου φτάνουν, είμαι πολύ ικανοποιημένη...Ήθελα να σπουδάσω και να φύγω από το χωριό. Τι άλλο θα μπορούσα να κάνω; Να παντρευτώ και να γίνω νοικοκυρά; Τα περισσότερα κορίτσια των βλάχων στο χωριό σπουδάζουν γιατί οι δουλειές στις Σέρρες για κάποιον που δεν έχει σπουδάσει είναι λίγες. Βλέπω τη Μίνα [νεαρή ντόπια]. Δεν πέρασε με την πρώτη [στις πανελλήνιες εξετάσεις] και οι γονείς της την πίεσαν να αρραβωνιαστεί. Ξέρω ότι ήθελε να σπουδάσει αλλά οι ντόπιοι δεν καταλαβαίνουν από αυτά. Τώρα [1997] είναι ήδη έγκυος!

«...Όταν τελειώσω θέλω να βρω δουλειά στις Σέρρες ή στη Θεσσαλονίκη. Η μαμά μου θα στεναχωρηθεί αν δε γυρίσω στις Σέρρες. Είμαι σίγουρη ότι αν δεν περνούσα δε θα στεναχωριόνταν τόσο όσο ο πατέρας μου. Η γιαγιά μου από τώρα μου λέει να μη παντρευτώ αργά γιατί σκοπός της γυναίκας είναι η οικογένεια. Φοβάται από την ξαδέλφη μου που δουλεύει στην Αθήνα και δεν έχει παντρευτεί. Θέλω να κάνω οικογένεια αλλά αργότερα όταν θα έχω κάνει επαγγελματικά αυτό που θέλω. Γι' αυτό άλλωστε έχω πάει και στην Αθήνα. Ο πατέρας μου είναι αυτός που μας ενθαρρύνει πιο πολύ στις σπουδές. Καμαρώνει που σπουδάζουν και τα δυο του παιδιά. Ζορίζεται πολύ, αλλά κάνει καλό κουμάντο και τα καταφέρνει. Βλάχος είναι τι περιμένεις;»

Ο λόγος της νεαρής βλάχας φαίνεται πιο «ανατρεπτικός» σε σχέση με τις παραδοσιακές αντιλήψεις. Οι σπουδές της ήταν ένα μέσο φυγής όχι τόσο από το χώρο αλλά από το περιβάλλον του χωριού. Φιλοδοξίες της είναι να ολοκληρώσει τις σπουδές της και να καταξιωθεί επαγγελματικά. Εξετάζοντας προσεκτικότερα τα λόγια της Ειρήνης διαπιστώνουμε ότι οι αντιλήψεις της δε ξεφεύγουν εντελώς από τα πλαίσια των αντιλήψεων της προηγούμενης γενιάς. Ο πρωταρχικός της στόχος είναι η μόρφωση αλλά παράλληλα κάνει σωστή διαχείριση χρημάτων και δουλεύει για να διευκολύνει την οικογένειά της. Δεν απορρίπτει το γάμο αλλά τον προσδιορίζει μεταγενέστερα. Παρά την «επανάστασή της» θέλει να γυρίσει κοντά στους γονείς της και στην πραγματικότητα κάνει αυτό που κάνει γιατί το θέλει και το υποστηρίζει ο πατέρας της.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι παραπάνω αφηγήσεις των βλάχων επιβεβαιώνουν την ύπαρξη πρακτικών και αξιών της συγγένειας που υπήρχαν στο παρελθόν και ανταποκρίνονται στις ανάγκες του

παρόντος. Η αλλαγή κατοικίας και βιοποριστικών μέσων αντιμετωπίζονται με αναφορές στις πολιτισμικές αντιλήψεις και στις οικογενειακές αξίες. Στην αντίληψή τους το πέρασμα στην αστικοποίηση έγινε εφικτό επειδή ήταν βλάχοι -και άρα προσαρμοστικοί σε αντίθεση με τους ντόπιους- και επειδή βασίζονταν στη στήριξη της βλάχικης οικογένειας -και επομένως ήταν δεμένοι μεταξύ τους. Ακόμα και η νεότερη γενιά που μεγάλωσε στο αστικό περιβάλλον έχει ως σημείο αναφοράς την οικογένεια και τα αξιακά ιδεώδη που τη συνοδεύουν. Επίσης, η εκτόνωση των φυγόκεντρων δυνάμεων, οι οποίες ενισχύονται με την αστικοποίηση, όπως η ανεξαρτησία του μικρότερου γιου από τον πατέρα και η βελτίωση της θέσης της γυναίκας στο νοικοκυριό, επιτυγχάνονται χωρίς να διαταράσσονται οι επαφές με την ευρύτερη οικογένεια. Οι πρακτικές και τα αξιακά ιδεώδη της οικογένειας ανασκευάζονται και συμβάλλουν στην προσαρμογή των βλάχων στις νέες συνθήκες και παράλληλα προσαρμόζουν τα αστικά πρότυπα στις αντιλήψεις για την αξία της βλάχικης πατριαρχικής οικογένειας.

B. Κτηνοτροφικό παρελθόν: σύνθετα νοικοκυριά και η εξουσία του βλάχου πατριάρχη

Σύμφωνα με τα πορίσματα ανθρωπολογικών ερευνών, το οικογενειακό νοικοκυριό είναι μια μονάδα συναρθρωμένη με περισσότερες πλευρές της κοινωνικής ζωής από αυτές της απλής αναπαραγωγής και κοινωνικοποίησης όπως είναι οι οικονομικές και πολιτικές δομές (Yanagisako 1979:162). Επιπλέον η οικιακή ομάδα ακολουθεί στρατηγικές οι οποίες χαρακτηρίζονται από κίνητρα που κινούνται ανάμεσα στο συμφέρον και στο συναίσθημα (Medick και Sabeen 1988:3). Οι παραπάνω παραδοχές μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε τις αντιδράσεις και τις επιλογές μιας κτηνοτροφικής κοινωνίας, των βλάχων του Χιονοχωρίου, η οποία ήταν εκτεθειμένη στα αστικά πρότυπα κατανάλωσης και συμπεριφοράς.

Για την φάση της κτηνοτροφίας, το τέλος της οποίας προσδιορίζεται συμβατικά το 1968, όταν και οι τελευταίοι κάτοικοι του Χιονοχωρίου μετακινούνται στον πεδινό οικισμό ή μεταναστεύουν στις Σέρρες ή στη Γερμανία, έχουμε δύο ετήσιες καταγραφές της μορφολογίας των βλάχικων νοικοκυριών· μία το 1953 και μία το 1961 (Πίνακες 7α, 7β και 8α, 8β).

Το 1953, οι βλάχικες οικογένειες είχαν ολοκληρώσει την εγκατάστασή τους στο Χιονοχώρι μετά την τρίχρονη απουσία τους, λόγω του εμφυλίου πολέμου, και ασκούσαν την μεταβατική κτηνοτροφία· το καλοκαίρι, οι κτηνοτρόφοι ένωναν τα κοπάδια τους και τα οδηγούσαν σε ορεινότερα κοινοτικά βοσκοτόπια ή σε βοσκοτόπια γειτονικών κοινοτήτων με το καθεστώς του ενοικιοστασίου. Η σύνθεση των νοικοκυριών δείχνει μια κυριαρχία των σύνθετων οικιακών ομάδων που φτάνει στο 54,4 % του συνόλου, έναντι του 45,6 % των πυρηνικών. Από τα 30 πολυπυρηνικά νοικοκυριά, τα 24 αφορούν στη συνοίκηση του γονεακού πυρήνα με τα ανύπαντρα παιδιά του και ενός παντρεμένου γιου με ή χωρίς παιδιά. Σε τρία νοικοκυριά συναντάμε κάτω από την πατρική στέγη δύο και σ' ένα τρεις παντρεμένους γιους, ενώ σε δύο συγκατοικούν δύο παντρεμένα αδέρφια με τα παιδιά τους. Τα 7 βλάχικα διευρυμένα νοικοκυριά που συναντάμε στο Χιονοχώρι το 1953, προκύπτουν από τη συγκατοίκηση του γονεακού πυρήνα μ' έναν από τους δύο γονείς του συζύγου.

Πίνακας 7α
Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1953

	Νοικοκυριά Βλάχων	%	Νοικοκυριά Ντόπιων	%	Λοιπά Νοικοκυριά	%
1.Μονομελή Νοικοκυριά	1	1,5	1	3,5	--	--
- ανύπαντροι	--		1		--	--
άνδρες	--		1		--	--
γυναίκες	--		--		--	--
- χήρες	--		--		--	--
- χήροι	1		--		--	--
- διαζευγμένοι	-		--		--	--
2.Πυρηνικά Νοικοκυριά	30	44,1	17	58,6	3	100
- παντρεμένα ζευγάρια	4		1		1	
- παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά	24		16		1	
- χήρες με παιδιά	1		--		1	
- χήροι με παιδιά	1		--		--	
3.Διευρυμένα Νοικοκυριά	7	10,3	2	6,9	--	
4.Πολυπυρηνικά Νοικοκυριά	30	44,1	9	31	--	
Σύνολο	68		29		3	

Πίνακας 7β
Μέγεθος της Οικογένειας το 1953

Αριθ. Μελών οικογένειας	Βλάχικες οικογένειες	Ντόπιες οικογένειες	Λοιπές
1	1	1	--
2	4	1	2
3	3	1	--
4	5	1	1
5	7	5	--
6	13	7	--
7	12	2	--
8	6	3	--
9	9	3	--
10	4	3	--
11	1	--	--
12	2	1	--
13	--	--	--
14	--	--	--
15	--	--	--
16	--	1	--
17	--	--	--
18	1	--	--
Σύνολο	457	200	8
Μέσο μέγεθος οικ.	6,7	6,8	

Πηγή: Δημοτολόγιο Χιονοχωρίου και στοιχεία από επιτόπιες συνεντεύξεις.

Ο αναπτυξιακός κύκλος του κοπαδιού και η εποχιακή μετακίνηση για την εξασφάλιση βοσκοτόπων δημιουργούσαν ανάγκες που υποχρέωναν κάθε κτηνοτροφική οικογένεια να έχει στο δυναμικό της έναν ικανό αριθμό ανδρικών εργατικών χεριών. Η συνοίκηση ενός παντρεμένου γιου με τον πατέρα εξασφάλιζε το κατάλληλο εργατικό δυναμικό και αποτελούσε τη βασική στρατηγική αντιμετώπισης των κτηνοτροφικών αναγκών, τουλάχιστον για τη δεκαετία του 1950. Το αγόρι, μόλις έφτανε στην πέμπτη τάξη του δημοτικού, υπολογίζονταν ως εργατικό χέρι της οικογενείας και αναλάμβανε

συνήθως τη βοσκή των στέρφων ή/και των αρσενικών ζώων. Το χειμώνα, όταν οι άνδρες ήταν απασχολημένοι με τη γέννα, τη βοσκή των στέρφων την αναλάμβαναν, μερικές φορές, οι ανύπαντρες κόρες ή οι νεαρές νύφες του σπιτιού. Την περίοδο της γέννας τα αγόρια διέκοπταν το σχολείο και βοσκούσαν στη γύρω περιοχή την ομάδα των ζώων που τους είχαν ανατεθεί, επιστρέφοντάς τα το βράδυ στο μαντρί. Ο νεαρός βλάχος, καθώς μεγάλωνε συμμετείχε όλο και περισσότερο στην παραγωγική διαδικασία, ωστόσο βρίσκονταν υπό την αυστηρή επίβλεψη του πατέρα, ο οποίος αποφάσιζε για τον καταμερισμό της εργασίας και είχε τη διαχείριση των χρημάτων που προέκυπταν από την παραγωγή. Γενικά, ο πρωτογιός, όταν τελείωνε το δημοτικό, αναλάμβανε σημαντικότερες εργασίες από τον δευτερότοκο (στον οποίο ανατίθονταν η φύλαξη των στέρφων και των αρσενικών ζώων), ενώ μετά το στρατιωτικό, και ενώ έφτανε σε ηλικία γάμου, αναλάμβανε τις περισσότερες ευθύνες σχετικά με τη φροντίδα του οικογενειακού κοπαδιού· βοσκούσε τις μάνες και τα γαλάρια, άρμεγε το καλοκαίρι τα ζώα που αντιστοιχούσαν στην οικογένειά του, αναλάμβανε να φρόντιζε τις μάνες και τα νεογέννητα τη στιγμή της γέννας.

Όταν ο πρωτογιός παντρεύονταν και έμενε στο πατρικό, ο πατέρας εξακολουθούσε να αποφασίζει για τον καταμερισμό της εργασίας και να διαχειρίζεται τα χρήματα της κτηνοτροφικής παραγωγής παρά το γεγονός ότι η οικογένεια είχε μαρκάρει με χωριστό σημάδι τα ζώα που αντιστοιχούσαν στον παντρεμένο γιο. Ο αριθμός των ζώων που έπαιρνε ο παντρεμένος γιος υπολογίζονταν ανάλογα με τον αριθμό των αρσενικών μελών της οικογένειας. Έτσι, αν ένα σπίτι είχε δύο γιους, ο παντρεμένος γιος θα έπαιρνε το 1/3 του κοπαδιού. Τον δε έλεγχο στην εργασία και στα χρήματα της δικής του οικογένειας την αποκτούσε όταν αποχωρούσε από το πατρικό για να κατοικήσει στο σπίτι που είχε χτιστεί γι' αυτόν και την οικογένειά του, συνήθως λίγο καιρό μετά το γάμο του μικρότερου αδελφού. Το κοπάδι μπορεί να παρέμενε ενωμένο, συνήθως το καλοκαίρι που το μετέφεραν ορεινότερα, αλλά ο γιος που είχε φύγει καρπώνονταν τα έσοδα από την κτηνοτροφική παραγωγή που προέκυπτε από τα δικά του ζώα. Επίσης, οι εντολές του πατέρα χαλάρωναν και γίνονταν περισσότερο προτροπές για τις δουλειές που έπρεπε να αναλάβει ο γιος σχετικά με τη φροντίδα του ενωμένου κοπαδιού,

ενώ παράλληλα ο τελευταίος πουλούσε μόνος του τα κτηνοτροφικά προϊόντα της δικής του παραγωγής (γάλα, τυρί, μαλλί ή τρίχα, κρέας). Παράλληλη πορεία ακολουθούσαν και ο επόμενος/επόμενοι γιος/γιοι, ενώ ο μικρότερος έμενε με τους γονείς μέχρι το θάνατό τους. Επομένως, στην τελευταία φάση του αναπτυξιακού κύκλου των βλάχικων οικιακών ομάδων, το 1953, η σύνθετη μορφή παραμένει, καθώς οι γηραιοί γονείς δε μένουν μόνοι τους αλλά συγκροτούν ριζικά ή διευρυμένα νοικοκυριά με τους μικρότερους παντρεμένους γιους τους.

Εντούτοις, η κυριαρχία των σύνθετων νοικοκυριών που προκύπτει από την ετήσια απογραφή του 1953 και επιβεβαιώνεται από τις περιγραφές των πρεσβύτερων κατοίκων του χωριού, έρχεται συχνά σε αντίθεση με τις περιγραφές των ίδιων σχετικά με το μέγεθος και τη σύνθεση του νοικοκυριού. Όταν ζητούσα από βλάχους της -1 γενιάς να περιγράψουν τη σύνθεση και το μέγεθος των βλάχικων οικογενειών του Χιονοχωρίου στις αρχές της δεκαετίας του 1950, έδιναν την εικόνα ενός οικισμού που αποτελούνταν από σπίτια με δύο και τρεις νύφες αλλά αδυνατούσαν να κατονομάσουν πάνω από δύο-τρία νοικοκυριά στα οποία συγκατοικούσαν περισσότεροι του ενός παντρεμένοι γιοι. Το γεγονός ότι τα άτομα αυτά είχαν ζήσει εκείνη την εποχή και ότι οι περισσότεροι κατείχαν τη θέση του αρχηγού της οικιακής ομάδας, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η μνήμη τους δεν περιγράφει απαραίτητα μια φανταστική κοινωνία αλλά εξιδανικεύει ένα παρελθόν που μπορεί να υπήρχε πιθανόν πριν από αυτούς. Το σίγουρο πάντως είναι ότι τη δεκαετία του 1950 το ιδεώδες του κτηνοτροφικού παρελθόντος δεν ανταποκρίνεται στις πρακτικές της βλάχικης οικιακής ομάδας. Η σχετική ευημερία της κτηνοτροφικής κοινωνίας στις δεκαετίες του 1920 και 1930 πιθανόν να είχε ευνοήσει τη συγκατοίκηση πολλών παντρεμένων γιων κάτω από την πατρική στέγη· το 1953 όμως οι βλάχικες οικογένειες βρίσκονταν σε μια περίοδο «ανάρρωσης» μετά από μια δύσκολη δεκαετία πολέμων και μετακινήσεων. Παράλληλα, το σχετικά μεγάλο μέσο μέγεθος της οικογένειας που παρουσιάζεται το 1953, 6,7 άτομα ανά νοικοκυριό, η τάση μεταξύ των κτηνοτρόφων να δημιουργούν συνεταιρισμούς το καλοκαίρι και το σχετικά μικρό μέγεθος των κτηνοτροφικών μονάδων μπορεί να λειτούργησαν αρνητικά στη συγκρότηση πιο σύνθετων οικιακών ομάδων. Φαίνεται ότι η απόκτηση πολλών παιδιών, κυρίως αγοριών,

η συγκατοίκηση με έναν παντρεμένο γιο, η συνεργασία με εξω-οικιακούς συγγενείς και η διατήρηση σταθερού μεγέθους κοπαδιών αποτελούσαν τις κατάλληλες στρατηγικές στην κτηνοτροφική οικιακή οικονομία του Χιονοχωρίου το 1953. Η σχάση του νοικοκυριού μετά το γάμο του δεύτερου γιου, εξομάλυνε τις φυγόκεντρες δυνάμεις που δημιουργούνταν από την κυριαρχία του βλάχου πατριάρχη και έδινε την ευκαιρία στον παντρεμένο γιο να διευρύνει το δικό του κοπάδι και να αναλάβει την αρχηγία στο δικό του νοικοκυριό.

Το εντυπωσιακό στοιχείο που προκύπτει από την καταγραφή του 1961 (Πίνακες 8α και 8β) είναι η αλλαγή στη σύνθεση και στο μέγεθος των βλάχικων οικιακών ομάδων. Ο αριθμός των νοικοκυριών αυξάνεται από 68 σε 97 και το μέσο μέγεθος της οικογένειας μειώνεται από 6,7 σε 5,1 άτομα ανά νοικοκυριό. Επίσης, τα πυρηνικά νοικοκυριά αυξάνονται από 31 σε 70, ενώ τα σύνθετα μειώνονται από 37 σε 27. Η δεκαετία 1951 - 1961 ήταν μία περίοδος ανάπτυξης της κτηνοτροφίας, καθώς τα γύρω βουνά είχαν μείνει σε υποχρεωτική αχρησία την προηγούμενη δεκαετία. Η συνακόλουθη οικονομική ανάπτυξη είχε επιπτώσεις και στους δείκτες φυσικής αύξησης του πληθυσμού, όπως μαρτυρά η εντυπωσιακή αύξηση της γεννητικότητας και του πληθυσμού στο σύνολό του³⁵. Τα ικανοποιητικά οικιακά εισοδήματα επέτρεψαν, την πενταετία 1955 - 1960, το χτίσιμο αρκετών σπιτιών στο Χιονοχώρι. Από άποψη τρόπου κατασκευής και εσωτερικής διαρρύθμισης τα σπίτια αυτά είχαν την ίδια μορφή με τα παλαιότερα: ήταν μονοώροφα υπερυψωμένα οικοδομήματα χτισμένα με πέτρα, στην οποία το υπόγειο αποτελούσε το «αχούρι», το χώρο που έβαζαν τα ζώα το χειμώνα ενώ ο υπερυψωμένος χώρος (όροφος) λειτουργούσε ως κατοικία. Το σπίτι περιλάμβανε τη σάλα, χώρο υποδοχής αλλά και καθημερινής συγκέντρωσης των μελών της οικογένειας, και συνήθως δύο υπνοδωμάτια, ένα για κάθε παντρεμένο ζευγάρι με τα παιδιά του. Στις περιπτώσεις όπου και άλλοι παντρεμένοι γιοι παρέμεναν στο σπίτι μετά το γάμο τους, χτίζονταν επιπρόσθετα δωμάτια.

Πίνακας 8α

³⁵Η φυσική αύξηση του πληθυσμού της κοινότητας έφτασε τα 221 άτομα στη δεκαετία 1951 - 1961 (Πηγή: Ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων και θανάτων κοινότητας Χιονοχωρίου), ενώ ο πληθυσμός αυξήθηκε από 642 σε 804 άτομα (Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.).

Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1961

	Νοικοκυριά Βλάχων	%	Νοικοκυριά Ντόπιων	%	Λοιπά Νοικοκυριά	%
1.Μονομελή Νοικοκυριά	2	2,1	1	2,4	1	14,3
- ανύπαντροι	--		--		--	
άνδρες	--		--		--	
γυναίκες	--		--		--	
- χήρες	--		--		1	
- χήροι	2		1		--	
- διαζευγμένοι	--		--		--	
2.Πυρηνικά Νοικοκυριά	68	70,1	34	80,9	5	71,4
- παντρεμένα ζευγάρια	6		1		3	
- παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά	61		32		2	
- χήρες με παιδιά	1		1		--	
- χήροι με παιδιά	--		--		--	
3.Διευρυμένα Νοικοκυριά	6	6,2	2	4,8	--	--
4.Πολυπυρηνικά Νοικοκυριά	21	21,6	5	11,9	1	14,3
Σύνολο	97		42		7	

Πίνακας 8β
Μέγεθος της Οικογένειας το 1961

Αριθ. Μελών οικογένειας	Βλάχικες οικογένειες	Ντόπιες οικογένειες	Λοιπές
1	2	1	1
2	6	1	3

3	17	5	--
4	9	6	1
5	20	9	--
6	21	7	--
7	12	6	--
8	6	4	1
9	1	3	--
10	2	--	--
11	1	--	--
12	--	--	--
13	--	--	--
14	--	--	--
15	--	--	--
Σύνολο	499	230	25
Μέσο μέγεθος οικ.	5,1	5,4	3,5

Πηγή: Δημοτολόγιο Χιονοχωρίου και στοιχεία από επιτόπιες συνεντεύξεις.

Το 1957 άλλαξε το καθεστώς φορολόγησης των βοσκοτόπων, με αποτέλεσμα ο κτηνοτρόφος να μην νοικιάζει εποχιακά κομμάτια γης αλλά να τα εξασφαλίζει μετά από πλειστηριασμό που προκήρυσσε η εκάστοτε κοινότητα. Οι επιπτώσεις από την πολυχρησία των κοινοτικών βοσκοτόπων άρχισαν να γίνονται αισθητές στα τέλη της δεκαετίας του 1950, καθώς η καλής ποιότητας βοσκές λιγόστευαν όλο και περισσότερο. Παράλληλα, όπως ήδη έχει σημειωθεί, το Μενοίκιο όρος δεν είχε δέντρα, γεγονός που περιόριζε τη δυνατότητα εξασφάλισης ικανοποιητικής ποσότητας τροφής -ιδίως για τα κασίκια- και απέτρεπε τις βλάχικες οικογένειες από το να αυξήσουν σημαντικά το μέγεθος των κοπαδιών τους. Εναλλακτική λύση στην κατάσταση που δημιουργήθηκε αποτέλεσε η στρατηγική του σχετικά πρόωρου χωρισμού του οικογενειακού κοπαδιού. Όταν ο παντρεμένος γιος άλλαζε στέγη, έπαιρνε τα ζώα που του αντιστοιχούσαν και προσπαθούσε να φτιάξει το δικό του κοπάδι. Η προσωρινή άνθιση της κτηνοτροφίας, που επέτρεψε την ανοικοδόμηση αρκετών σπιτιών, σε συνδυασμό με την αύξηση του πληθυσμού και τη δυσκολία αύξησης του μεγέθους των κοπαδιών ώστε η

παραγωγή να ανταποκρίνεται στις οικιακές ανάγκες εξηγούν ενδεχομένως τη μείωση των σύνθετων μορφών οικιακής οργάνωσης των Χιονοχωριτών το 1961. Από τα 21 πολυπυρηνικά νοικοκυριά που συναντάμε στην καταγραφή εκείνης της χρονιάς, τα 20 προκύπτουν από τη συνοίκηση του γονεακού πυρήνα με τα ανύπαντρα παιδιά του και ενός παντρεμένου γιου· μόλις ένα αφορά στη συνοίκηση δύο παντρεμένων γιων με τα παιδιά τους κάτω από την πατρική στέγη.

Μέχρι τη δεκαετία του 1960 οι γάμοι στο Χιονοχώρι προέρχονταν από προξενιό, το οποίο αποφάσιζαν οι γονείς του ζευγαριού. Ωστόσο, εξαιτίας της αυστηρής ενδογαμίας, η περιορισμένη γαμήλια αγορά δεν άφηνε πολλά περιθώρια επιλογών. Τα κριτήρια της επιλογής ήταν πρωτίστως πολιτισμικά και δευτερευόντως γεωγραφικά. Ο βλάχος έπρεπε να παντρευτεί βλάχα, κατά προτίμηση από το Χιονοχώρι ή, στη χειρότερη περίπτωση, από τη γύρω περιοχή (Άγιο Πνεύμα, Σέρρες). Τα παιδιά παντρεύονταν ανάλογα με τη σειρά γέννησης. Διαφοροποιήσεις από το πρότυπο αυτό έχουμε στις περιπτώσεις εκείνες όπου τα κατά μερικά χρόνια μεγαλύτερα αγόρια παντρεύονταν λίγο αργότερα από τις μικρότερες αδελφές τους εξαιτίας της μικρότερης ηλικίας γάμου των γυναικών. Τις δεκαετίες του 1950 και 1960 η διαφορά στην ηλικία γάμου ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα δεν ξεπερνούσε το ένα με δύο χρόνια³⁶. Η διαφορά αυτή φαίνεται να συνδέεται με το γεγονός ότι το αγόρι, για να είναι έτοιμο να παντρευτεί, έπρεπε να τελειώσει πρώτα τη στρατιωτική του θητεία. Οι γυναίκες, όπως ήδη έχει αναφερθεί, αποτελούσαν βοηθητικά χέρια στην κτηνοτροφική οικιακή οικονομία και, επομένως, δεν υπήρχε λόγος να κρατηθούν περισσότερο χρονικό διάστημα ανύπαντρες από τις οικογένειές τους. Η κόρη ως εργατικό χέρι αντικαθίστατο από τη νύφη· η απώλεια της κόρης δεν βιώνονταν δραματικά, καθώς έμενε σ' ένα κοντινό από το πατρικό της σπίτι, αλλά στην αντίληψη της οικογένειάς της δεν αποτελούσε πλέον μέλος της. Η κόρη συνέχιζε να διατηρεί σχέσεις με τη μητέρα της, καθώς στο πρώτο διάστημα που έμπαινε νύφη στο σπίτι του άνδρα της, τη

³⁶Τη δεκαετία του 1950 η μέση ηλικία γάμου των βλάχων ήταν τα 19 με 20 χρόνια για τις γυναίκες και τα 20 με 21 για τους άνδρες. Η μέση ηλικία γάμου αυξήθηκε λίγο την επόμενη δεκαετία, χωρίς όμως να αλλάξει η διαφορά ηλικίας μεταξύ του ζευγαριού που παρέμεινε μικρή. Έτσι, στη δεκαετία του 1960 η μέση ηλικία γάμου για τις γυναίκες ήταν τα 20 με 21 χρόνια και για τους άνδρες τα 21 με 22 χρόνια. Πηγή: Ληξιαρχικές πράξεις γάμου κοινότητας Χιονοχωριού.

συμβουλευόνταν συχνά για θέματα νοικοκυριού και συμπεριφοράς απέναντι στα πεθερικά της.

Η μεταγαμήλια εγκατάσταση ήταν πατροτοπική· το ζευγάρι μετά το γάμο του έμενε στο πατρικό του άνδρα μαζί με τους γονείς και τα ανύπαντρα αδέρφια του. Τα υπερυψωμένα μονώροφα πέτρινα σπίτια περιλάμβαναν ένα δωμάτιο για κάθε παντρεμένο ζευγάρι με τα παιδιά του. Έτσι, όταν ένας γιος παντρεύονταν και δεν υπήρχε διαθέσιμο δωμάτιο, έχτιζαν από όποια πλευρά του σπιτιού μπορούσαν ένα ακόμη δωμάτιο για να εγκατασταθεί το νεόπαντρο ζευγάρι. Τη δεκαετία 1951 - 1961 η ευημερία της κτηνοτροφίας και η ύπαρξη διαθέσιμων οικοπέδων -των βλάχων που είχαν παραμείνει στην Οινούσα το 1951 αλλά και των ντόπιων που δεν τα είχαν πουλήσει μετά τη φυγή τους- οδήγησαν στην ανοικοδόμηση αρκετών σπιτιών για τη στέγαση νεόπαντρων ζευγαριών. Η επιθυμία να αποκτήσει το συζυγικό ζευγάρι δικό του, αυτόνομο σπίτι, υπήρχε και παλαιότερα, αλλά οι ανάγκες της κτηνοτροφίας από τη μια πλευρά και η μορφολογία του εδάφους που δεν επέτρεπε την εύκολη ανοικοδόμηση σπιτιών από την άλλη, επέβαλαν τη συνοίκηση των παντρεμένων γιων στο πατρικό σπίτι. Επομένως, στις αρχές της δεκαετίας του 1960 η εγκατάσταση είχε γίνει από πατροτοπική, ανδροτοπική, καθώς τα έξοδα και την εργασία για το χτίσιμο του νέου σπιτιού, τα αναλάμβανε η οικογένεια του γαμπρού.

Στην περίπτωση των βλάχων του Χιονοχωρίου η προίκα αποτελούσε τον κύριο τρόπο μεταβίβασης της βασικής πλουτοπαραγωγικής ιδιοκτησίας, των ζώων, στα αρσενικά παιδιά και την βασική πρακτική την οποία εφαρμόζει ο βλάχος πατέρας προκειμένου να διατηρήσει τα επί της ιδιοκτησίας κυριαρχικά δικαιώματα μέχρι την αποχώριση του παντρεμένου γιου από το σπίτι. Εργασίες που αναφέρονται σε κτηνοτροφικές κοινωνίες (Campbell 1964, Ψυχογιός και Παπαπέτρου 1984) καταδεικνύουν ότι το σημαντικότερο οικονομικό κεφάλαιο, τα ζώα, μεταβιβάζεται σε ίσα μερίδια από τον πατέρα στους γιους, κατά προτίμηση μετά το θάνατο του τελευταίου ή μερικά χρόνια μετά το γάμο του μικρότερου γιου ως κληρονομιά. Οι κόρες προικίζονται με λιγότερο σημαντικά κεφάλαια, συνήθως με προικιά, που αποτελούν ένα μικρό ποσοστό της αξίας της οικογενειακής περιουσίας. Στην περίπτωση των βλάχων του Χιονοχωρίου, η αρχή της ισομοιρίας μεταξύ των αρσενικών

παιδιών ήταν δεδομένη: όταν ο γιος παντρεύονταν του μεταβιβάζονταν τα ζώα που του αντιστοιχούσαν, όχι με δικαιοπρακτικά έγγραφα αλλά με χαρτί μεταβίβασης που συντάσσονταν στην κοινότητα, σύμφωνα με το οποίο η υποχρέωση καταβολής της φορολογίας για τα συγκεκριμένα ζώα περνούσε από το όνομα του πατέρα στο όνομα του γιου. Η τυπική πλευρά της μεταβίβασης είχε τη μορφή της προίκας, όμως η ουσιαστική μεταβίβαση γίνονταν όταν ο γιος αποκτούσε το δικό του σπίτι και ξεκινούσε να δημιουργήσει το δικό του οικογενειακό κοπάδι, πρωτοβουλίες που συνδυάζονταν με αλλαγή στην οικιακή διαχείριση. Η μικρή χρονική διάρκεια που έμενε ο παντρεμένος γιος στο πατρικό μείωνε τις εντάσεις που μπορούσαν να δημιουργηθούν ανάμεσα στο γιο και στον πατέρα και ταυτόχρονα πρόβαλε προς τα έξω την εικόνα μιας «αλληλέγγυης» οικογένειας, καθώς η συνεργασία μεταξύ των νοικοκυριών του πατέρα και του γιου συνεχίζονταν στο επίπεδο της μεταφοράς των ζώων σε ορεινότερα βοσκοτόπια κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Τα περιουσιακά στοιχεία της βλάχικης οικογένειας συμπληρώνονταν με το πατρικό σπίτι, το οποίο έμενε δικαιωματικά στο μικρότερο γιο μετά το θάνατο των γονιών, καθώς αυτός θα αναλάμβανε να τους γηροκομήσει. Επομένως, η μεταβίβαση της περιουσίας γίνονταν με βάση το φύλο και τη σειρά γέννησης και λάμβανε χώρα τη χρονική στιγμή του γάμου, με εξαίρεση το πατρικό σπίτι που μεταβιβάζονταν στο μικρότερο γιο μετά το θάνατο των γονέων.

Οι γαμήλιες μεταβιβάσεις δε μπορούν να διερευνηθούν ως πεδίο για την αποκάλυψη ιεραρχιών στην υπό μελέτη κοινωνία, καθώς στο Χιονοχώρι δεν υπήρχαν έντονες αντιθέσεις που συνέδεαν το γάμο με την κοινωνική ανέλιξη και κινητικότητα. Οι οικονομικο-κοινωνικές αλλά και οι περιβαλλοντολογικές συνθήκες δεν επέτρεψαν τη δημιουργία κυρίαρχων και υποδεέστερων κοινωνικών ομάδων σε βαθμό που η προίκα να συνδεθεί με έντονη κοινωνική διαστρωμάτωση. Παρά το γεγονός ότι τα ζώα μεταβιβάζονταν τη χρονική στιγμή του γάμου στο γιο, η διαχείρισή τους παρέμενε στα χέρια του πατέρα, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι γαμήλιες πρακτικές στήριζαν σχέσεις κυριαρχίας στο εσωτερικό των οικιακών ομάδων και όχι στο ευρύτερο δια-οικιακό πλαίσιο.

Ο αυστηρός κανόνας της εθνοτικής ενδογαμίας, η πατροτοπική εγκατάσταση, η μεταβίβαση των ζώων στους γιους χωρίς τον έλεγχο της διαχείρισής τους, η προίκηση της κόρης με χειροποίητα προικιά, η ηλικία γάμου, τα κριτήρια επιλογής της νύφης συνιστούν στρατηγικές οι οποίες παγίωναν τις σχέσεις κυριαρχίας στο εσωτερικό της οικιακής ομάδας με βάση το φύλο και την ηλικία. Την ομαλή λειτουργία της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας την εξασφάλιζε ο αρρενογονικός πυρήνας τον οποίο συγκροτούσαν οι αιματοσυγγενείς. Για την αντιμετώπιση των σχετικών με τη μεταφορά των ζώων αναγκών, ένας κτηνοτρόφος συνεργάζονταν με τον παντρεμένο γιο ή τον αδελφό του παρά με συγγενείς εξ' αγχιστείας ή μ' έναν μακρινότερο αιματοσυγγενή. Έτσι, η επιλογή της νύφης δε γίνονταν με παραγωγικού τύπου κριτήρια που θα εδραίωναν δια-οικιακές συμμαχίες αλλά με εθνοτικά και γεωγραφικά κριτήρια που θα εξασφάλιζαν την παραμονή του γιου κοντά στην οικογένεια και τη διατήρηση των ισορροπιών στο εσωτερικό της πατρικής οικιακής ομάδας, καθώς η νύφη θα προέρχονταν από μια οικογένεια με παρόμοιο τρόπο ζωής και άρα παρόμοιες συνήθειες.

Στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου η απουσία προικοσυμφώνων και το γεγονός ότι οι γυναίκες προικίζονται με προικιά που είχαν μόνο αξία χρήσης, δεν σήμαινε ότι στη γυναικεία προίκα αποδίδονταν μικρή σημασία, τουλάχιστον σε συμβολικό επίπεδο. Οι μάλλινες κουβέρτες, τα υφαντά στρωσίδια και τα κιλίμια, οι πετσέτες και τα σεντόνια αποτελούσαν προϊόντα πολύχρονης εργασίας των γυναικών της οικιακής ομάδας και επιδεικνύονταν στο σπίτι της νύφης λίγο πριν το γάμο. Η ποσότητα αλλά και η ποιότητα των υφαντών αποτελούσαν κριτήρια για την αξιολόγηση της νοικοκυροσύνης των γυναικών και για την επιβεβαίωση της σωστής επιλογής που έκανε η οικογένεια του γαμπρού.

Η έλλειψη προίκας με ανταλλακτική αξία μετέφερε το κέντρο βάρους στο συμβολικό περιεχόμενο των ανταλλαγών κατά τη διάρκεια της τελετουργίας του γάμου. Στην κοινωνία του Χιονοχωρίου ο γάμος ενδυνάμυνε τις κοινωνικές σχέσεις, τόνωνε τη σχέση των κατοίκων με την παράδοση και το παρελθόν τους και αποτελούσε χώρο για επίδειξη του κοινωνικού γοήτρου των οικογενειών. Ο βλάχικος γάμος, όπως έχει πολλές φορές περιγραφεί και αναλυθεί (Κολτσιδάς 1993, Ψαθάς και Ψαθά 1976, Wace και Tompson 1989),

αποτελεί μια δημόσια τελετουργία η οποία διαρκεί τουλάχιστον μία εβδομάδα. Μέσα από τις ιστορίες οικογενειών μου δόθηκε η ευκαιρία να καταγράψω αρκετά στοιχεία για το βλάχικο γάμο στο Χιονοχώρι τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Το τελετουργικό του γάμου ξεκινούσε την Πέμπτη και ολοκληρώνονταν την Τρίτη. Την Πέμπτη μαζεύονταν οι άρρενες συγγενείς και φίλοι (ξαδέλφια) του γαμπρού για να φτιάξουν το προζύμι με το οποίο οι γυναίκες θα ζύμωναν την επόμενη μέρα το ψωμί. Την Παρασκευή οι άρρενες συγγενείς του γαμπρού ανέβαιναν στο βουνό, μάζευαν ξύλα και στο γυρισμό ακολουθούσε φαγοπότι και τραγούδι. Η επίδειξη των προικιών, η οποία γίνονταν στο σπίτι της νύφης, συγκέντρωνε συνήθως πολύ κόσμο αφού τυπικά ήταν καλεσμένο όλο το χωριό. Η νύφη μάζευε φιλοδωρήματα και ευχές για το γάμο της. Το Σάββατο, οι δύο οικογένειες έσφαζαν τα αιγοπρόβατα για το γλέντι της Κυριακής. Τα σφαχτά προέρχονταν από τα οικογενειακό κοπάδι αλλά κάποια ήταν δώρα που πρόσφεραν στενοί συγγενείς της νύφης ή του γαμπρού. Η ποσότητα των σφαχτών αποτελούσε ένδειξη της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας· στο γλέντι ήταν καλεσμένο όλο το χωριό, γι' αυτό και όσο περισσότερα σφαχτά υπήρχαν τόσο πιο επιτυχημένος θα ήταν ο γάμος. Είναι γεγονός ότι στη δεκαετία του 1950, ακόμα και οι πιο φτωχές οικογένειες, έσφαζαν γύρω στα 10 αιγοπρόβατα ενώ ο αριθμός τους μπορεί να έφτανε και τα 25. Στην επόμενη δεκαετία όταν το τελετουργικό με τα συνεχή φαγοπότια και τα τραγούδια συρρικνώθηκε, ο αριθμός των σφαχτών κυμαίνονταν από 5 έως 10 αιγοπρόβατα. Την Κυριακή του γάμου, όταν ο γαμπρός πήγαινε στο σπίτι της νύφης για να την συνοδέψει στην εκκλησία, ο πεθερός του, του έδινε συμβολικά κάποια χρήματα και τον κερνούσε κρασί. Μετά το μυστήριο ακολουθούσαν οι προσφορές χρημάτων, όπου οι στενοί συγγενείς καρφίτσωναν στο κουστούμι του γαμπρού και στο νυφικό της νύφης χρήματα και σπανιότερα λίρες. Η είσοδος της νύφης στο νέο της σπίτι συνοδεύονταν με ανταλλαγές δώρων· η νύφη έκανε δώρο στον πεθερό ένα ρούχο (συνήθως πετσέτα ή πουκάμισο) ενώ αυτός της έδινε χρήματα. Το γλέντι γίνονταν στο σπίτι του γαμπρού και διαρκούσε μέχρι πρωί. Τη Δευτέρα χαλούσαν το φλάμπουρο, τη σημαία του γάμου, η οποία είχε φτιαχτεί την προηγούμενη στο σπίτι του γαμπρού από ένα καλάμι, διάφορα λουλούδια εποχής και 2 - 3 μήλα που πρόσφερε ο νουνός του γαμπρού και κουμπάρος. Επίσης, τη δεύτερη μέρα του γάμου η νύφη έφτιαχνε πίτα για να κεράσει τον κουμπάρο και να

δοκιμαστεί έτσι η τέχνη της στη μαγειρική. Τέλος, η Τρίτη αφιερώνονταν στο «μεγάλο πανηγύρι της δουλειάς», δηλαδή στο καθάρισμα των σπιτιών της νύφης και του γαμπρού.

Η συμβολική προγαμιαία δωρεά που δίνονταν από την οικογένεια του γαμπρού στη νύφη περιλάμβανε τις «τούμπλες», τις λίρες που έπρεπε να φοράει η νύφη κρεμασμένες στο λαιμό της τη στιγμή του γάμου. Όταν ο γαμπρός με τον πατέρα του πήγαιναν να ζητήσουν τη νύφη, της έδιναν δύο λίρες τις οποίες συμπλήρωναν στους επίσημους αρραβώνες και μία μέρα πριν το γάμο. Οι «τούμπλες» ήταν ιδιοκτησία της γυναίκας η οποία τις φύλαγε για να τις μοιράσει στις κόρες της. Ο αριθμός των λιρών που φορούσε μια νύφη στο γάμο της εξαρτιόταν από την οικονομική κατάσταση και την κοινωνική θέση της οικογένειας του γαμπρού.

Για τους Χιονοχωρίτες ο γάμος στις δεκαετίες του 1950 και 1960 είχε ιδιαίτερη σημασία γιατί αποτελούσε το χώρο διαπραγμάτευσης και επίδειξης του κοινωνικού γοήτρου των οικογενειών. Εξαιτίας της έλλειψης μεγάλων κοινωνικών ανισοτήτων, η τελετουργία του γάμου παρείχε ευκαιρία για να εκδηλώσει και να επικυρώσει η οικογένεια αλλά και η ευρύτερη αρρενογονική συγγενειακή ομάδα την κοινωνική της ανωτερότητα. Οι πατρικοί θείοι, θείες και ξαδέλφια συμμετείχαν ενεργά στις διαδικασίες του γάμου τόσο οικονομικά (με την παροχή σφαχτών, χρημάτων ή λιρών) όσο και εργασιακά. Η αξία της προίκας ήταν κυρίως συμβολική, οι γαμήλιες όμως δωρεές και γενικά οι τελετές του γάμου αποτελούσαν μεγάλο έξοδο για τις οικογένειες του γαμπρού και της νύφης. Τα σφαχτά, η αγορά των προικιών, οι λίρες και τα έξοδα για τα γλέντια ισοδυναμούσαν με το σύνολο των ετήσιων εσόδων μιας οικογένειας. Γι' αυτό και οι γιοι που είχαν μεγαλύτερες αδελφές θεωρούνταν αδικημένοι καθώς θα έπρεπε να εργαστούν περισσότερο από τους μεγαλύτερους γιους και ίσως να καθυστερήσουν το δικό τους γάμο καθώς δύο κοντινοί χρονικά γάμοι ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση για μια οικογένεια.

Ο αυστηρός κανόνας της εθνοτικής ενδογαμίας και η πατροτοπική εγκατάσταση συνέδεαν τους αρρενογονικούς συγγενείς με αποτέλεσμα όλοι στο χωριό να έχουν κάποια συγγένεια μεταξύ τους· «όλοι οι βλάχοι μια γενιά» και «ούνα φάτσα ούνα ράτσα» ήταν δύο φράσεις που επαναλάμβαναν πολλοί πρεσβύτεροι του χωριού προκειμένου να σχολιάσουν τις σχέσεις συγγένειας

στο Χιονοχώρι. Η συντριπτική πλειοψηφία των ζευγαριών που παντρεύτηκαν μέχρι και τη δεκαετία του 1970 είχε κάποια συγγένεια· ο πιο συχνός συνδυασμός ήταν ο ένας από τους δύο συζύγους να έχει τον άλλο ανηψιό/ανηψιά από δεύτερο ξάδελφο/ξαδέλφη. Η ασφαλιστική δικλείδα των Χιονοχωριτών για να αποφύγουν την αιμομιξία ήταν να παρακάμψουν μια γενιά όταν επρόκειτο για ξαδέλφια και να αποτρέψουν το γάμο ανάμεσα σε σταυρωτούς εξ' αγχιστείας συγγενείς (π.χ. το γάμο ανάμεσα στην αδελφή ενός άνδρα και στον αδελφό της συζύγου του) όταν επρόκειτο για τα μέλη του ίδιου σογιού. Στην τελευταία περίπτωση, τα άτομα που συνδέονταν μέσω του γάμου συγγενικών τους προσώπων (συμπέθεροι) θεωρούνταν μέλη του ίδιου σογιού, γεγονός που πρέπει να συνδυαστεί με το ότι στην πράξη οι μακρινοί εξ' αίματος συγγενείς συγγένευαν και μέσω του γάμου. Επομένως, το σόι (γραμμή καταγωγής), η αμέσως ευρύτερη συγγενειακή ομαδοποίηση μετά την οικογένεια, υπολογίζονταν από την πλευρά αμφοτέρων των γονέων, περιλάμβανε τους συγγενείς αλλά και τους συμπέθερους με την ευρύτερη έννοια³⁷. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αμβλύνεται ιδεολογικά η έμφαση στην αρρενογονική συγγένεια χωρίς όμως αυτό να έχει αντίκτυπο στην καθημερινή πρακτική.

Στην καθημερινή πρακτική το αμφίπλευρο σόι μετασχηματίζονταν σε αρρενογονικό με την έννοια ότι οι συγγενείς του συζύγου ήταν εκείνοι με τους οποίους συνεργάζονταν και συναναστρέφονταν μια οικογένεια· οι «συνέταιροι» στις καλοκαιρινές βοσκές, η «παρέα» στο καφενείο, οι «συνεργάτες» στις εποχιακές οικιακές εργασίες (πλύσιμο και βάψιμο των χαλιών, ψήσιμο κρεάτων για γάμους, πανηγύρια κ.λ.π.) ήταν όλοι αρρενογονικής καταγωγής συγγενείς. Η συναναστροφή με το σόι της συζύγου ή της νύφης δεν αποκλείονταν, όμως η συνεργασία στο πλαίσιο της κτηνοτροφίας, που «κάλυπτε» τον περισσότερο χρόνο των βλάχων, συνέδεε κυρίως τους συγγενείς του άνδρα. Γίνεται επίσης κατανοητό ότι στο Χιονοχώρι το νοικοκυριό και η οικογένεια συνέπιπταν στις περισσότερες φάσεις του αναπτυξιακού κύκλου της οικιακής ομάδας αλλά και στις περιπτώσεις εκείνες

³⁷Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η ένταξη των συμπεθεριών (γονείς και αδελφία του γαμπρού ή της νύφης) στο σόι έρχεται σε αντίθεση με την αντίληψη που επικρατεί σε άλλες κοινωνίες στον ελλαδικό χώρο όπου οι συμπέθεροι δεν θεωρούνται συγγενείς, όπως για παράδειγμα στα Μέθανα (Clark 1984:227).

που κάποιος γιος της οικογένειας είχε αποχωρήσει από το πατρικό, ζούσε σε ξεχωριστό σπίτι χωρίς όμως να διακόπτει τις καθημερινές επαφές του με την οικογένεια. Επομένως, η οικιακή ή η γεωγραφική συγκέντρωση του συζυγικού πυρήνα με τα παντρεμένα και ανύπαντρα παιδιά συνέβαλε στην ταύτιση της οικογένειας με το νοικοκυριό ή το σπίτι.

Η μετακίνηση των βλάχων από το Χιονοχώρι στην Οινούσα, η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και εγκατάσταση των νέων ζευγαριών στην πόλη μετά το γάμο σκόρπισαν τα μέλη της οικογένειας. Με την παρακμή των σύνθετων νοικοκυριών, τη δεκαετία του 1970, «απομακρύνθηκαν» και οι αιματοσυγγενείς που παρέμεναν στο χωριό· έτσι ακόμα και ο μικρότερος παντρεμένος γιος που ζούσε με τους γονείς μετά τη μετακίνηση, απέκτησε δικό του σπίτι. Εντούτοις, παρόλες τις αλλαγές σε επίπεδο οικογενειακής οργάνωσης, η αντίληψη ότι «όποιος έχει μεγαλώσει μέσα σ' ένα σπίτι δεν παύει να αποτελεί μέλος της οικογένειας αυτού του σπιτιού» κυριαρχεί ακόμα και στα νεότερα άτομα του χωριού. Ένας γιος ή μια κόρη που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στο πατρικό σπίτι και μετανάστευσαν ή αποχώρησαν μετά το γάμο τους, δε χάνουν την «ταυτότητα» του μέλους της οικογένειας, τουλάχιστον στην αντίληψη αυτών που συνεχίζουν να μένουν στο πατρικό. Το παιδί που αποχωρεί μπορεί να μην αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο το «ιδεώδες» του πατρικού οικογενειακού νοικοκυριού καθώς εντάσσεται σ' ένα νέο αστικό περιβάλλον υιοθετεί πρότυπα και ιδεώδη που αποτελούν συνάρτηση του αστικού τρόπου ζωής. Τόσο κατά την κτηνοτροφική περίοδο όσο και στο νέο περιβάλλον, η συναισθηματική σημασία που αποδίδεται στον οικογενειακό πυρήνα δε μειώνεται· όταν ένα παιδί παντρευτεί, το πρωταρχικό του ενδιαφέρον στρέφεται στο/στη σύζυγο και στα παιδιά του ακόμα και όταν υφίσταντο οι σύνθετες οικογένειες του Χιονοχωρίου. Οι «διαπληκτισμοί» μεταξύ παντρεμένων αδελφών ή ανάμεσα στη νύφη και την κουνιάδα/πεθερά αποτελούσαν συχνά αφορμές που επέβαλαν τη σχάση του κτηνοτροφικού νοικοκυριού. Βέβαια τα αίτια ήταν κυρίως οικονομικο-κοινωνικά καθώς η οικιακή οικονομία δε μπορούσε να σηκώσει το βάρος της συντήρησης αλλά και της συνύπαρξης πολυάριθμων μελών. Η έμφαση βέβαια στο συζυγικό πυρήνα και τα παιδιά του έχει διαφορετική υπόσταση στις δύο οικιακές οικονομίες. Στην περίπτωση του Χιονοχωρίου, η στρατηγική της σύνθετης

οικογένειας, η κυριαρχία των γηραιότερων έναντι των νεότερων και η αδυναμία απόκτησης ξεχωριστού σπιτιού για κάθε παντρεμένο ζευγάρι, συνέβαλαν στην προώθηση της ιδέας μιας ενοποιημένης συναισθηματικά πολυπυρηνικής οικογένειας όπου οι παντρεμένοι γιοι ζούνε αρμονικά κάτω από την πατρική στέγη.

Γ. Σε συνθήκες αστικοποίησης: πυρηνικά νοικοκυριά και το ιδεώδες της «παραδοσιακής» βλάχικης οικογένειας

Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση προκάλεσαν τη συρρίκνωση του βλάχικου πληθυσμού της Οινούσας, όπως προκύπτει από τους πίνακες 9α και 9β· τα βλάχικα νοικοκυριά μειώθηκαν από 97 το 1961 σε 61 το 1971 και ο βλάχικος πληθυσμός από τους 499 στους 295 κατοίκους αντίστοιχα. Παρ' όλα αυτά, ελάχιστες αλλαγές υπέστησαν η σύνθεση αλλά και το μέγεθος της οικογένειας· οι βλάχοι συνεχίζουν να ακολουθούν τη στρατηγική της συνοίκησης των γονιών μ' έναν παντρεμένο γιο ενώ το μέσο μέγεθος της οικογένειας μειώνεται λίγο σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία και φτάνει από τα 5,1 (το 1961) στα 4,8 άτομα ανά νοικοκυριό.

Πίνακας 9α

Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1971

	Νοικοκυριά Βλάχων	%	Νοικοκυριά Ντόπιων	%	Λοιπά Νοικοκυριά	%
1.Μονομελή Νοικοκυριά	--	--	2	5,3	--	--
- ανύπαντροι			--			
άνδρες			--			
γυναίκες			--			
- χήρες			2			
- χήροι			--			
- διαζευγμένοι			--			
2.Πυρηνικά Νοικοκυριά	45	73,8	28	73,7	4	100
- παντρεμένα ζευγάρια	2		--		1	
- παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά	42		27		3	
- χήρες με παιδιά	1		1		--	
- χήροι με παιδιά	--		--		--	
3.Διευρυμένα	4	6,5	4	10,5	--	

Νοικοκυριά						
4.Πολυπυρηνικά Νοικοκυριά	12	19,7	4	10,5	--	
Σύνολο	61		38		4	

Πίνακας 9β
Μέγεθος της Οικογένειας το 1971

Αριθ. Μελών οικογένειας	Βλάχικες οικογένειες	Ντόπιες οικογένειες	Λοιπές
1	--	2	--
2	3	--	1
3	3	5	--
4	19	11	1
5	22	7	2
6	7	6	--
7	5	6	--
8	2	1	--
9	--	--	--
10	--	--	--
Σύνολο	295	182	16
Μέσο μέγεθος οικ.	4,8	4,7	

Πηγή: Κοινοτικές καταστάσεις ύδρευσης, δημοτολόγιο Χιονοχωρίου και στοιχεία από επιτόπιες συνεντεύξεις.

Παρατηρούμε ότι οι βλάχοι και μετά τη μετακίνησή τους στην Οινούσα εξακολούθησαν να οργανώνονται όπως και στις προηγούμενες δεκαετίες. Η σύνθετη οικιακή ομάδα αποτελούσε ακόμα και στις αρχές της δεκαετίας του 1970 μια ικανοποιητική παραγωγική μονάδα, καθώς η κτηνοτροφική παραγωγή συνέχιζε να αποτελεί σημαντικό στοιχείο της μετασχηματισμένης οικιακής οικονομίας. Αν και τα ποσοστά των πυρηνικών νοικοκυριών αυξήθηκαν, ο συζυγικός πυρήνας δεν έμεινε ποτέ μόνος είτε στη φάση της διεύρυνσης είτε στη φάση της συρρίκνωσης της οικιακής ομάδας την οποία

συγκροτεί. Το 1971, συναντάμε μόλις δύο νοικοκυριά που συγκροτούνται από παντρεμένα ζευγάρια χωρίς παιδιά· πρόκειται για ηλικιωμένα ζευγάρια οι γιοι των οποίων βρίσκονταν προσωρινά μετανάστες στη Γερμανία. Τα υπόλοιπα 42 πυρηνικά νοικοκυριά αποτελούνται από παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά, νεαρής κυρίως ηλικίας, που έχοντας εκμεταλλευτεί τις ρυθμίσεις της Νομαρχίας Σερρών, απέκτησαν με κλήρους οικοδομήσιμα αγροτεμάχια στην Οινούσα και έχτισαν τα δικά τους σπίτια με τα δάνεια που πήραν από την Αγροτική Τράπεζα. Οι αρχηγοί αυτών των νοικοκυριών ήταν πρωτότοκοι ή δευτερότοκοι γιοι οικογενειών που είχαν κάνει τη μοιρασιά του κοπαδιού χρόνια πριν ή είχαν πουλήσει το κοπάδι αμέσως μετά την κάθοδο στην Οινούσα. Επίσης, είχαν δικά τους σπίτια στο Χιονοχώρι γι' αυτό και συμπεριλήφθηκαν ανάμεσα στους αρχηγούς των νοικοκυριών που πήραν κλήρο το 1968. Αντίθετα, οι μικρότεροι γιοι που έμεναν με τους γονείς στο Χιονοχώρι μέχρι το 1968 δεν έλαβαν κλήρο, ανεξάρτητα αν πολλοί από αυτούς ήταν παντρεμένοι και είχαν παιδιά διότι ο κλήρος προοριζόταν για τον αρχηγό κάθε σπιτιού και όχι για τον επικεφαλλή του οικογενειακού πυρήνα. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί και το γεγονός ότι συναντάμε αρκετές σύνθετες οικιακές ομάδες σε μια περίοδο κατά την οποία αλλάζουν τα βιοποριστικά μέσα και τα πρότυπα εγκατάστασης. Από τα 12 βλάχικα πολυπυρηνικά νοικοκυριά που συναντάμε στην καταγραφή του 1971, τα 10 προκύπτουν από τη συνοίκηση των γονέων με το μικρότερο παντρεμένο γιο, συγκροτώντας έτσι μια μορφή ριζικής οικογένειας αφού δεν υπήρχαν στο σπίτι ανύπαντρα παιδιά του γονεακού πυρήνα.

Όσον αφορά την αστικοποιημένη κοινωνία της Οινούσας, έχουμε δύο «φωτογραφικές απεικονίσεις» της μορφολογίας των βλάχικων οικιακών ομάδων: μία το 1985 (Πίνακες 10α, 10β) και μία το 1996 (Πίνακες 11α, 11β), χρονιά της επιτόπιας έρευνας³⁸. Ο βλάχικος πληθυσμός της Οινούσας, ακολουθώντας μια φθίνουσα πορεία τις δεκαετίες του 1970 και 1980, φτάνει το 1985 στους 262 κατοίκους έναντι των 295 που ήταν το 1971. Το μέσο μέγεθος της οικογένειας μειώνεται από τα 4,8 στα 3,1 άτομα ανά νοικοκυριό. Η κυριαρχία των απλών μορφών οικιακής οργάνωσης είναι αναμφισβήτητη

³⁸Κατά τη διάρκεια των μεταγενέστερων επισκέψεων μου στην Οινούσα δεν κατέγραψα κάποια σημαντική αλλαγή σχετικά με τη μορφολογία του νοικοκυριού, γι' αυτό και δεν παραθέτω πιο πρόσφατα στοιχεία.

καθώς τα μονομελή και τα πυρηνικά νοικοκυριά καλύπτουν το 96,4 % του συνόλου. Συναντάμε μόνο 3 σύνθετες οικιακές ομάδες· μία διευρυμένη με τον πατέρα του συζύγου και δύο πολυπυρηνικές, στις οποίες το γονεακό ζευγάρι συγκατοικεί με το μικρότερο παντρεμένο γιο.

Τα πυρηνικά νοικοκυριά που αποτελούνται από το γονεακό πυρήνα και τα ανύπαντρα παιδιά του συνιστούν το κυρίαρχο μοντέλο στην αστικοποιημένη κοινωνία της Οινούσας. Το 1981, οι μισθοί και τα επιδόματα (συντάξεις) αποτελούσαν την κυριότερη πηγή εισοδήματος για περισσότερα από τα μισά βλάχικα νοικοκυριά (40 στα 77)³⁹, γεγονός που μας οδηγεί να συνδέσουμε την αστικοποίηση με τις απλές μορφές οικιακής οργάνωσης. Τα αστικά πρότυπα που «υποδεικνύουν» ότι το νιόπαντρο ζευγάρι πρέπει να εγκατασταθεί στην πόλη, οι αντιλήψεις που «καλούν» τα παιδιά να σπουδάσουν, και να εισχωρήσουν σε αστικά επαγγέλματα για να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο οικονομικο-κοινωνικό μέλλον, οι ανέσεις που προσφέρει η ζωή στην πόλη και η ιδεολογική ανωτερότητα των αστικών έναντι των γεωργοκτηνοτροφικών επαγγελμάτων θα μπορούσαν να αιτιολογήσουν την απλοποίηση στη μορφολογία των βλάχικων οικιακών ομάδων το 1985. Επίσης, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας αναφορικά με το δημογραφικό παράγοντα ότι ο δείκτης γεννητικότητας μειώνεται σημαντικά και εντείνει τη μείωση του πληθυσμού που έχει ήδη προκαλέσει η μετανάστευση⁴⁰.

Πίνακας 10α

Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1985

	Νοικοκυριά Βλάχων	%	Νοικοκυριά Ντόπιων	%	Λοιπά Νοικοκυριά	%
1.Μονομελή Νοικοκυριά	5	6	5	7,7	2	20
- ανύπαντροι	1		--		--	

39Βλ. Πίνακα 5 για τον τρόπο απόκτησης του οικιακού εισοδήματος το 1981.

40Τη δεκαετία 1986 - 1995 είχαμε 67 γεννήσεις παιδιών στην κοινότητα Χιονοχωρίου, έναντι 148 τη δεκαετία 1976 - 1985 και 108 τη δεκαετία 1966 - 1975 (Πηγή: Ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων κοινότητας Χιονοχωρίου).

άνδρες	1		--		--	
γυναίκες	--		--		--	
- χήρες	2		3		2	
- χήροι	2		2		--	
- διαζευγμένοι	--		--		--	
2.Πυρηνικά Νοικοκυριά	75	90,4	56	86,2	8	80
- παντρεμένα ζευγάρια	25		16		4	
- παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά	47		40		4	
- χήρες με παιδιά	3		--		--	
- χήροι με παιδιά	--		--		--	
3.Διευρυμένα Νοικοκυριά	1	1,2	3	4,6	--	--
4.Πολυπυρηνικά Νοικοκυριά	2	2,4	1	1,5	--	
Σύνολο	83		65		10	

Πίνακας 10β
Μέγεθος της Οικογένειας το 1985

<u>Αριθ. Μελών οικογένειας</u>	<u>Βλάχικες οικογένειες</u>	<u>Ντόπιες οικογένειες</u>	<u>Λοιπές</u>
1	5	5	2
2	27	16	4
3	17	6	1
4	22	20	--

5	9	14	2
6	2	2	1
7	1	--	--
8	--	--	--
9	--	--	--
10	--	--	--
11	--	--	--
12	--	--	--
13	--	--	--
14	--	--	--
15	--	--	--
16	--	--	--
17	--	--	--
18	--	--	--
Σύνολο	262	231	29
Μέσο μέγεθος οικ.	3,1	3,5	

Πηγή: Κοινοτικές καταστάσεις ύδρευσης, δημοτολόγιο Χιονοχωρίου, στοιχεία από επιτόπιες συνεντεύξεις.

Πίνακας 11α
Σύνθεση των Νοικοκυριών το 1996

	Νοικοκυριά Βλάχων	%	Νοικοκυριά Ντόπιων	%	Λοιπά Νοικοκυριά	%
1.Μονομελή Νοικοκυριά	7	9,2	6	8,3	1	9,1
- ανύπαντροι	1		--		1	
άνδρες	1		--		--	
γυναίκες	--		--		1	
- χήρες	4		4		--	

- χήροι	2		2		--	
- διαζευγμένοι	--		--		--	
2.Πυρηνικά Νοικοκυριά	66	86,9	61	84,7	9	81,8
- παντρεμένα ζευγάρια	31		18		3	
- παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά	32		40		5	
- χήρες με παιδιά	2		3		1	
- χήροι με παιδιά	1		--		--	
3.Διευρυμένα Νοικοκυριά	2	2,6	4	5,6	1	9,1
4.Πολυπυρηνικά Νοικοκυριά	1	1,3	1	1,4	--	--
Σύνολο	76		72		11	

Πίνακας 11β
Μέγεθος της Οικογένειας το 1996

<u>Αριθ. Μελών οικογένειας</u>	<u>Βλάχικες οικογένειες</u>	<u>Ντόπιες οικογένειες</u>	<u>Λοιπές</u>
1	7	6	2
2	32	20	4
3	15	12	1
4	18	19	2
5	3	9	1
6	1	5	1

7	--	--	--
8	--	--	--
9	--	1	--
Σύνολο	209	242	32
Μέσο μέγεθος οικ.	2,7	3,3	

Πηγή: Στοιχεία από την επιτόπια έρευνα.

Η καταγραφή της σύνθεσης και του μεγέθους των οικιακών ομάδων κατά τη χρονική στιγμή της επιτόπιας έρευνας (Πίνακες 11α, 11β) παρουσιάζει παρόμοια στοιχεία για τη σύνθεση των νοικοκυριών σε σχέση με την αντίστοιχη καταγραφή για το 1985 όσον αφορά την κυριαρχία των πυρηνικών οικιακών ομάδων. Από την άλλη πλευρά, καταγράφεται συρρίκνωση του μεγέθους των βλάχικων οικογενειών, καθώς το μέσο μέγεθος μειώνεται από 4,8 άτομα το 1985 σε 3,1 άτομα το 1996. Εκείνο που προκαλεί εντύπωση την τελευταία δεκαετία δεν είναι τόσο η συρρίκνωση του μεγέθους της οικιακής ομάδας και η αντικατάσταση του σύνθετου νοικοκυριού από το πυρηνικό όσο οι αλλαγές που επήλθαν στο τελευταίο στάδιο του κύκλου ανάπτυξής του. Στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου, οι γηραιοί γονείς έμεναν μέχρι να πεθάνουν με το μικρότερο παντρεμένο γιο. Η μετακίνηση των βλάχων στην Οινούσα το 1968, βρήκε τους μικρότερους παντρεμένους γιους να χτίζουν μαζί με τον πατέρα τους το σπίτι που θα χρησίμευε ως κατοικία τους καθώς οι ίδιοι είχαν αποκλειστεί από τη διανομή οικοπέδων. Τα πρώτα χρόνια που διατηρούσαν τις κτηνοτροφικές τους μονάδες, γονείς και παντρεμένοι γιοι ζούσαν στον ίδιο όροφο. Όταν, στα μέσα της δεκαετίας του 1970, πρόσθεσαν και δεύτερο όροφο, οι οικογένειες πλέον χώρισαν οριστικά. Ακόμα και όταν ένας από τους δύο γονείς απεβίωνε, ο επιζών εξακολουθούσε να μένει στο δικό του/της σπίτι· όταν αρρώσταινε ο χήρος πατέρας ή η χήρα μητέρα, δεν μετακόμιζε στον όροφο του γιου αλλά δέχονταν τις περιποιήσεις στο δικό του/της σπίτι από τη νύφη. Έτσι σήμερα συναντάμε μόνο μία περίπτωση όπου ο γηραιός πατέρας συγκατοικεί με την οικογένεια του μικρότερου γιου του, καθώς είναι κατάκοιτος και ανήμπορος να φροντίσει τον εαυτό του. Σε συμβολικό επίπεδο η διάσπαση της βλάχικης οικιακής ομάδας στην τελευταία φάση του κύκλου ανάπτυξής της αποτελεί ένδειξη άρσης της εκμετάλλευσης του παντρεμένου γιου από τον πατέρα του καθώς δίνεται η δυνατότητα στον

παντρεμένο γιο να γίνει κυρίαρχος του εαυτού του και της οικογένειάς του. Από την άλλη πλευρά, στην καθημερινότητα οι γηραιοί γονείς αναλαμβάνουν ακόμα και μετά την αποχώρηση από το σπίτι του γιου, το ρόλο του παιδοκόμου των εγγονιών τους καθώς η νύφη ασχολείται με τη μισθωτή εργασία. Επίσης, μοιράζονται με το γιο κοινούς χώρους όπως αποθήκες, αυλή, εξωτερική κουζίνα ενώ συχνά η μητέρα αναλαμβάνει να φτιάξει το φαγητό και για τις δύο οικογένειες, όταν η νύφη δουλεύει βάρδιες ή υπερωρίες στις βιοτεχνίες. Επομένως, η χρονική στιγμή της σχάσης των συγκεκριμένων βλάχικων οικιακών ομάδων δεν μπορεί να αποδοθεί μόνο στους εξωγενείς παράγοντες της αλλαγής αλλά και στις φυγόκεντρες δυνάμεις που αναπτύσσονται στο εσωτερικό τους.

Σύμφωνα με τα ποσοτικά στοιχεία του 1953 και του 1961, η κύρια στρατηγική των βλάχικων οικογενειών ήταν η συνοίκηση ενός παντρεμένου γιου με την πατρική οικογένεια. Το πέρασμα από την κτηνοτροφική στην αστική μισθωτή εργασία μεταθέτει το κέντρο βάρους από την ανδρική εργασία και συνεργασία στην ανεξάρτητη εργασία του συζυγικού πυρήνα, αναδεικνύοντας την πυρηνική οικογένεια ως την κατάλληλη ομάδα συνοίκησης στο νέο εξαστισμένο περιβάλλον. Η απλοποίηση των βλάχικων οικιακών ομάδων θα πρέπει να συνδεθεί όχι μόνο με την αστικοποίηση και τις αλλαγές στον τρόπο ζωής που αυτή συνεπάγεται, αλλά και με τις φυγόκεντρες δυνάμεις που υπήρχαν στο εσωτερικό των κτηνοτροφικών νοικοκυριών και βρήκαν τρόπο έκφρασης στο νέο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον.

Όσο για τις σχετικές με το γάμο πρακτικές και αντιλήψεις, και τις ενδεχόμενες αλλαγές τις οποίες υπέστησαν, ο πρώτος μεικτός γάμος ντόπιου-βλάχας στην Οινούσα έγινε το 1960. Η οικογένεια της νύφης είχε μείνει στον πεδινό οικισμό από την περίοδο του Εμφυλίου. Το 1964 καταγράφεται ο πρώτος γάμος με νύφη έξω από το χωριό. Αυτό που φαίνεται να αλλάζει με τον ευρύτερο μετασχηματισμό στο γάμο είναι περισσότερο το γεωγραφικό παρά το εθνοτικό κριτήριο. Ο συνδυασμός βλάχου-βλάχας και ντόπιου-ντόπιας παρέμενε και παραμένει το επιθυμητό και κυρίαρχο πρότυπο. Σήμερα υπάρχουν στο χωριό μόλις 7 νοικοκυριά που προήλθαν από μεικτούς γάμους (βλάχου/βλάχας-ντόπιας/ντόπιου) -ένα γάμο τη δεκαετία του 1960, τέσσερις τη δεκαετία του 1970, ένα τη δεκαετία του 1980 και ένα τη δεκαετία του 1990.

Αντίθετα, υπάρχουν 6 νοικοκυριά που προήλθαν από γάμο βλάχου με νύφη εκτός χωριού, 27 νοικοκυριά τα οποία προέκυψαν από γάμο ντόπιου με νύφη εκτός χωριού και 11 από γάμο ντόπιας με γαμπρό εκτός χωριού. Επομένως, μετά τη μετανάστευση (1964 - 1975) και τη μετάβαση στη νέα αστικοποιημένη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα, το εθνοτικό κριτήριο παραμένει το σημαντικότερο στοιχείο το οποίο επηρεάζει την επιλογή της νύφης. Ο γάμος παύει να αποτελεί πεδίο διαπραγμάτευσης και λήψης αποφάσεων σε επίπεδο οικογενειών και γίνεται περισσότερο υπόθεση του ζευγαριού. Οι νεαροί γιοι εργάζονται στην πόλη, αποκτούν δικά τους χρήματα τα οποία διαχειρίζονται, αποδεδεσμεύονται από την εξουσία και την επιρροή του πατέρα και έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν οι ίδιοι τη σύζυγό τους. Η γαμήλια αγορά δε φαίνεται να ορίζεται με βάση οικονομικά κριτήρια, τουλάχιστον στην περίπτωση των βλάχων. Αυτά ενδιαφέρουν περισσότερο τους βλάχους που μετανάστευσαν στην πόλη και στους ντόπιους του χωριού. Στην τελευταία περίπτωση, οι διαθέσιμες γαίες και τα ζώα φαίνεται να αποτελούν σημαντικά κριτήρια επιλογής της νύφης μετά τη μετανάστευση και τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας. Παρόμοια κριτήρια οδήγησαν στη γυναικοτοπική μεταγαμήλια εγκατάσταση ντόπιων ζευγαριών, όπου ο άνδρας κατάγονταν από γειτονικό χωριό.

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά αυξάνεται η ηλικία γάμου όπως και η διαφορά ηλικίας ανάμεσα στο γαμπρό και στη νύφη. Έτσι, ο άνδρας φτάνει σε ηλικία γάμου όταν τελειώσει το σχολείο ή τις σπουδές, καθώς και το στρατιωτικό, και έχει εξασφαλίσει εργασία ώστε να μπορεί να συντηρήσει την οικογένειά του. Πάντως, η μέση ηλικία γάμου στους άνδρες και στις γυναίκες παραμένει αρκετά μικρότερη από την πανελλήνια μέση ηλικία, γεγονός που μάλλον πρέπει να αποδοθεί στις οικογενειακές αξίες και τα ιδεώδη που

θέλουν τα ζευγάρια να παντρεύονται σε μικρή ηλικία⁴¹. Τα αστικά πρότυπα γίνονται πιο ευδιάκριτα στην περίπτωση της μεταγαμήλιας εγκατάστασης. Μετά το τέλος του μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, τα ζευγάρια που παντρεύτηκαν εγκαταστάθηκαν στην πόλη των Σερρών. Η γεωγραφική εγγύτητα της Οινούσας με τις Σέρρες δεν ήταν ικανή να συγκρατήσει τα νεαρά βλάχικα ζευγάρια στο χωριό. Παρά το γεγονός ότι πολλές φορές υπήρχε σπίτι στην Οινούσα για να στεγαστεί το νέο ζευγάρι, η επιλογή της ενοικίασης ή της αγοράς σπιτιού στις Σέρρες ήταν σχεδόν καθολική από το 1980 και μετά. Την τελευταία πενταετία, 4 ζευγάρια στα οποία ο σύζυγος είναι βλάχος από το χωριό, εγκαταστάθηκαν μετά το γάμο τους στην Οινούσα, σε σπίτια που φτιάχτηκαν σε πατρικά οικόπεδα ή σε οικόπεδα που δόθηκαν από την κοινότητα. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δε φαίνεται προς το παρόν να μαρτυρά κάποια αντιστροφή του προτύπου της εγκατάστασης των νιόπαντρων ζευγαριών στις Σέρρες και να επιβεβαιώνει όσα υποστηρίζουν τα νεαρά ζευγάρια που έχουν εγκατασταθεί στο χωριό: ότι «το να μένεις στο χωριό είναι σαν να μένεις στις Σέρρες, αφού η απόσταση με το αυτοκίνητο είναι μόλις 10 λεπτά. Στο χωριό τα παιδιά μεγαλώνουν κοντά στη φύση και στους παππούδες τους». Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένας από τους λόγους που ώθησαν τα τέσσερα νέα ζευγάρια να μείνουν στο χωριό είναι ότι οι γονείς του συζύγου ανέλαβαν το ρόλο του παιδοκόμου των μικρών παιδιών τους, καθώς και οι δύο εργάζονται στην πόλη. Επομένως, όσον αφορά τη μεταγαμήλια εγκατάσταση, ο ευρύτερος μετασχηματισμός έχει οδηγήσει στο πέρασμα από την ανδροτοπική στη νεοτοπική εγκατάσταση στην πόλη.

Όσο για τις γαμήλιες μεταβιβάσεις, η μεταβίβαση μέρος του κοπαδιού στον παντρεμένο γιο και των προικιών στις κόρες αντικαταστάθηκαν από

41Στους βλάχους της Οινούσας η μέση ηλικία γάμου αυξήθηκε κάτω από συνθήκες αστικοποίησης· έτσι στη δεκαετία του 1970 η μέση ηλικία γάμου για τις γυναίκες ήταν τα 20 με 21 χρόνια και για τους άνδρες τα 23 με 24, στη δεκαετία του 1980 η μέση ηλικία γάμου για τις γυναίκες έφτασε τα 23 με 24 χρόνια και για τους άνδρες τα 26 με 27, ενώ στη δεκαετία του 1990 η μέση ηλικία γάμου για τις γυναίκες ήταν τα 25 με 26 χρόνια και για τους άνδρες τα 28 με 29. Παρατηρούμε ότι όσο περνούν τα χρόνια οι νέοι παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία, αποτέλεσμα της «πορείας» που πρέπει να ακολουθήσουν για να φτάσουν στο γάμο: σπουδές, στρατιωτικό, μόνιμη εργασία. Η διαφορά ηλικίας ανάμεσα στους συζύγους αυξάνεται χωρίς όμως να ξεπερνά τα 3 χρόνια. Η μέση ηλικία γάμου του γαμπρού και της νύφης σε πανελλήνιο επίπεδο φαίνεται να είναι μεγαλύτερη από αυτή που ισχύει στην «παραδοσιακή», ως προς τα γαμήλια ιδεώδη, βλάχικη κοινωνία της Οινούσας. Συγκεκριμένα, το 1975 η πανελλήνια μέση ηλικία γάμου για τις γυναίκες ήταν τα 22,8 χρόνια και για τους άνδρες τα 28 και το 1985, τα 23, 4 χρόνια για τις γυναίκες και τα 27,9 χρόνια για τους άνδρες. Πηγή: Ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων Χιονοχωρίου και Ε.Σ.Υ.Ε. .

χρηματική βοήθεια προς όλα τα παιδιά, κυρίως για την απόκτηση σπιτιού, που καταβάλεται συνήθως αρκετό διάστημα μετά το γάμο τους. Η πρακτική των βλάχικων νοικοκυριών να αποταμιεύουν μερικά εκατομμύρια στην τράπεζα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 αποσκοπούσε και στην παροχή χρηματικής βοήθειας προς τα παιδιά τους μετά το γάμο. Σπανιότερα, στον πρώτο γιο μεταβιβάζεται το διαμέρισμα που έχει αγοραστεί από τους γονείς στις Σέρρες, ενώ ισχυρή παραμένει ακόμα και σήμερα η συμβολική σημασία των προικιών. Γυναίκες που είχαν παντρευτεί στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ετοιμάζουν για τις κόρες τους τις οποίες παντρεύουν σήμερα υφαντά, άσχετα αν δεν θα χρησιμοποιηθούν στο διαμέρισμα της πόλης επειδή δεν θα είναι της μόδας. Σε περίπτωση που δεν υπάρχουν τα υφαντά, είναι απαραίτητη η αγορά κάποιων προικιών (στρωσίδια, σκεπάσματα, σεμέν κ.λ.π.).

Ο γάμος αποτελεί και σήμερα αφορμή για σύσφιξη των δεσμών της αρρενογονικής ομάδας. Εξαιτίας της μετανάστευσης, ο διασκορπισμός των στενών αρρενογονικών συγγενών στο χώρο έχει γίνει αιτία να χαλαρώσουν οι δεσμοί σε καθημερινό επίπεδο. Εντούτοις, η συμμετοχή στο τελετουργικό του γάμου επιβεβαιώνει το αξιακό περιεχόμενο των συγγενειακών σχέσεων που «απαιτεί» τη συνεργασία των πατρογραμμικών συγγενών. Έτσι ο γάμος, αν και έχει αποβάλλει πολλά από τα τελετουργικά των δεκαετιών του 1950 και 1960, συνεχίζει να αποτελεί ένα σημαντικό κοινωνικό γεγονός. Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω δύο βλάχικους γάμους οι οποίοι έγιναν στην Οινούσα, «στο μέρος του γαμπρού» -οι νύφες κατάγονταν από άλλα χωριά- και κράτησαν τέσσερις μέρες. Παρατήρησα ότι οι συγγενείς περνούσαν καθημερινά πολλές ώρες στο σπίτι του γαμπρού: την Πέμπτη για να φτιάξουν το προζύμι και να τραγουδήσουν, την Παρασκευή για να φτιάξουν το ψωμί, το Σάββατο για να αγοράσουν το κρέας για το γλέντι της Κυριακής και να φτιάξουν τη σημαία του γάμου, το φλάμπουρο, την Κυριακή για να μεταφέρουν με όργανα και τραγούδια το γαμπρό στην εκκλησία.

Και στα δύο τελετουργικά που παρακολούθησα ανταλλάχθηκαν συμβολικά δώρα με αφορμή το γάμο. Η οικογένεια του γαμπρού έδωσε στη νύφη λίρες τις οποίες και κρέμασε στο λαιμό της, ενώ η οικογένεια της νύφης

καρφίτσωσε χρήματα στο στήθος του γαμπρού, αμέσως μετά από το μυστήριο. Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο βλάχικος γάμος μετασχηματίστηκε από γεγονός που έδινε τη δυνατότητα να ελεγχθεί και να επιβεβαιωθεί το κοινωνικό γόητρο της οικογένειας του γαμπρού και της νύφης σε γεγονός που δίνει την ευκαιρία αναγνώρισης και συμβολικής επικύρωσης των δεσμών ανάμεσα στους αρρενογονικούς συγγενείς.

Οι αλλαγές στις γαμήλιες μεταβιβάσεις προϋδεάζουν για τις γενικότερες αλλαγές στη μεταβίβαση της περιουσίας. Παλαιότερα, τα δύο περιουσιακά στοιχεία των κτηνοτροφικών νοικοκυριών, το κοπάδι και το σπίτι, μεταβιβάζονταν με βάση το φύλο και τη σειρά γέννησης. Τα έγγραφα μεταβίβασης δεν συντάσσονταν από συμβολαιογράφο αλλά από τον γραμματέα της κοινότητας και έφεραν τις υπογραφές των συμβαλλομένων και του προέδρου. Το εθιμικό σύστημα της ονοματοδοσίας δεν επηρέαζε την παραπάνω διαδικασία καθώς τα ονόματα που δίνονταν στα παιδιά δήλωναν συμβολικά τη συνέχιση της προηγούμενης γενιάς και της γραμμής καταγωγής. Συνήθως, το πρώτο αγόρι και το πρώτο κορίτσι έπαιρναν τα ονόματα του πατρικού παππού και πατρικής γιαγιάς αντίστοιχα, ενώ στα επόμενα δίνονταν τα ονόματα του μητρικού παππού και της μητρικής γιαγιάς. Όμως, λόγω της υψηλής βρεφικής θνησιμότητας (ας σημειωθεί εδώ ότι οι γυναίκες μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970 γεννούσαν με τη βοήθεια της πεθεράς στο σπίτι) έταζαν πολλές φορές το όνομα του παιδιού σε κάποιον άγιο και έτσι έπαιρνε το παιδί το όνομά του στη βάφτιση. Το παραπάνω γεγονός, σε συνδυασμό με την αποφασιστική συμμετοχή του νονού στην επιλογή του ονόματος, εξηγεί γιατί μερικές φορές παραβιάζονταν το εθιμικό σύστημα ονοματοδοσίας.

Η προαναφερθείσα εθιμική πρακτική ακολουθείται και σήμερα, σε αντίθεση με τον τρόπο μεταβίβασης της περιουσίας που έχει αλλάξει ριζικά, καθώς έχουμε αλλαγή των οικονομικών διαθέσιμων. Η χρηματική βοήθεια μετά το γάμο προορίζεται για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως φύλου, ενώ τα ακίνητα (πατρικό σπίτι, οικόπεδο στο Χιονοχώρι, χωράφι στην Οινούσα, σπίτι στις Σέρρες) μεταβιβάζονται εν ζωή, με συμβολαιογραφικά έγγραφα, χωρίς να ισχύουν κριτήρια φύλου ή ηλικίας. Αυτό που προέχει είναι να γίνει δίκαιη μοιρασιά, «να πάρουν όλοι». Στην πραγματικότητα όμως το κριτήριο του

φύλου αλλά και της σειράς γέννησης ισχύουν και σήμερα, αν και ιδεολογικά συγκαλυμμένα, τουλάχιστον για τις περιπτώσεις μεταβίβασης της περιουσίας από την -1 στην -2 γενιά. Συγκεκριμένα, τα ακίνητα μεταβιβάζονται στους γιους, ενώ στις περιπτώσεις που μεταβιβάζονται ακίνητα στις κόρες, δεν υπάρχουν γιοι ή οι γιοι έχουν πάρει τα ακίνητα με τη μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία. Το ακίνητο με τη μεγαλύτερη αξία πρέπει να δοθεί στο μεγαλύτερο γιο διότι αυτός είχε εργαστεί περισσότερο για την οικογένεια, στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου. Επίσης, το πατρικό σπίτι μεταβιβάζεται πριν το θάνατο των γονιών (με γονική παροχή) στο μικρότερο γιο που έχει παραμείνει στο χωριό και δεν κληρονομείται μετά το θάνατο του πατέρα, όπως συνέβενε στο Χιονοχώρι.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970⁴² οι βλάχοι της Οινούσας άρχισαν να μεταβιβάζουν εν ζωή την περιουσία τους στην επόμενη γενιά με δικαιοπρακτικά έγγραφα. Συγκέντρωσα 6 δικαιοπρακτικά έγγραφα που μεταβιβάζουν εν ζωή το πατρικό σπίτι: στο μικρότερο γιο σε 3 περιπτώσεις, στο μικρότερο γιο που ζούσε στο χωριό σε 2 περιπτώσεις, και στον εγγονό (παιδί του μοναδικού γιου) σε 1 περίπτωση. Αυτές οι γονικές παροχές καλύπτουν την περίοδο 1982-1991, και οι γονείς που μεταβίβασαν το πατρικό σπίτι ήταν, τη χρονική στιγμή της μεταβίβασης, συνταξιούχοι, εκτός από μία περίπτωση.

Σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις αλλαγές στον τρόπο μεταβίβασης της περιουσίας από τη μια γενιά στην άλλη, συνέλεξα μέσα από τις ιστορίες οικογενειών. Θα αναφερθώ σε μία από αυτές στην οποία καταγράφεται η αλλαγή στη «νοοτροπία» σχετικά με τη διαχείριση και τη μεταβίβαση της οικογενειακής περιουσίας. Ο Κώστας Λ., πρωτότοκος γιος του Νίκου Λ., απέκτησε το δικό του σπίτι το 1954. Η οικογένειά του αποτελούνταν από τη σύζυγο και τα τέσσερα παιδιά του, δύο αγόρια και δύο κορίτσια, τα οποία παντρεύτηκαν σύμφωνα με τη σειρά γέννησή τους -το 1961 ο Νίκος, ο

⁴²Οι μαρτυρίες των κατοίκων με οδήγησαν σε 3 δικηγόρους - συμβολαιογράφους των Σερρών στους οποίους κατέφευγαν οι βλάχοι της Οινούσας, όταν επρόκειτο να κάνουν κάποια μεταβίβαση. Δυστυχώς, η άρνηση των συμβολαιογράφων να ανοίξουν τα αρχεία τους, δεν μου επέτρεψε να προχωρήσω σε μια ποσοτική ανάλυση του αριθμού και του είδους των υπάρχοντων εγγράφων μεταβίβασης. Οι πληροφορίες που μου έδωσαν οι δικηγόροι των Σερρών για την Οινούσα ήταν ότι είχαν συντάξει μόνο δωρητήρια εν ζωή, με εξαίρεση μια διαθήκη που συντάχτηκε το 1982. Η προσπάθεια ανεύρεσης εγγράφων από τους ίδιους τους κατοίκους ήταν ιδιαίτερα επίπονη καθώς η εμπιστοσύνη που μου έδειχναν μπορούσε να μετατραπεί σε καχυποψία αν επέμενα να δω συγκεκριμένα έγγραφα και δεν μου αρκούσαν οι προφορικές πληροφορίες που μου έδιναν οι ίδιοι.

πρωτότοκος, το 1963 η Μαρία, το 1965 η Σύρμω και το 1967 ο Στέργιος. Ο Νίκος απέκτησε δικά του ζώα τη χρονιά που παντρεύτηκε, καθώς μαρκάρανε με διαφορετικό σημάδι 45 από τα 135 κατσίκια του οικογενειακού κοπαδιού. Το 1964 μετακόμισε στο σπίτι που χτίστηκε γι' αυτόν από τα έσοδα της κτηνοτροφικής παραγωγής και άρχισε να μεγαλώνει το δικό του κοπάδι. Η Μαρία και η Σύρμω πήραν προικιά και σφάχτηκαν 10 γαλάρια από το οικογενειακό κοπάδι για το γάμο τους. Ο μικρότερος γιος, ο Στέργιος, δεν απέκτησε τα δικά του ζώα όταν παντρεύτηκε καθώς θεωρούνταν δεδομένο ότι το οικογενειακό κοπάδι του άνηκε κατά το ήμισυ. Πάντως συντάχτηκε χαρτί μεταβίβασης στην κοινότητα που του μεταβίβαζε 50 από τα 100 ζώα του κοπαδιού. Επομένως, κατά την κάθοδο της στην Οινούσα η οικογένεια του Κώστα Λ. είχε ήδη μοιράσει την πατρική περιουσία στα παντρεμένα της παιδιά. Το πατρικό σπίτι που απέμενε, θα κατέληγε στο μικρότερο γιο μετά το θάνατο των γονιών, εάν συνέχιζαν να μένουν στο Χιονοχώρι.

Στη διανομή του 1968, ο Νίκος και ο πατέρας του πήραν οικόπεδα στην Οινούσα και δάνεια από την Αγροτική Τράπεζα για να χτίσουν σπίτια. Ο πατέρας και ο μικρότερος γιος πούλησαν το οικογενειακό κοπάδι το 1972, παρά τις επιφυλάξεις του πρώτου, μοιράστηκαν μεταξύ τους τα χρήματα και στράφηκαν στη μισθωτή εργασία. Ο Κώστας Λ. απέκτησε ένα αγροτεμάχιο 3,5 στρεμμάτων από τη διανομή που έγινε το 1972 ενώ με τα χρήματα που είχε συγκεντρώσει από την πώληση των ζώων, αλλά και τη μισθωτή εργασία, αγόρασε ένα διαμέρισμα στην πόλη. Το 1985 αποφάσισε να μεταβιβάσει στο Στέργιο με γονική παροχή το σπίτι στην Οινούσα· ο τελευταίος είχε αποκτήσει τρία παιδιά και ήθελε να πάρει δάνειο για να επεκτείνει το δεύτερο όροφο, στον οποίο έμενε χωρίς τους γονείς του από το 1976. Το 1988 ο Κώστας πούλησε το αγροτεμάχιο από τη διανομή του 1972 και μοίρασε τα χρήματα και στα τέσσερα παντρεμένα του παιδιά. Η ακίνητη περιουσία που του έμενε ήταν το διαμέρισμα στην πόλη -το οποίο νοίκιαζε- και το οικόπεδο στο Χιονοχώρι. Όταν τέθηκε ζήτημα για τη μεταβίβασή τους, καθώς ο πατέρας αρρώστησε βαριά το 1990, το σπίτι στις Σέρρες μεταβιβάστηκε στο μεγαλύτερο γιο γιατί θεωρήθηκε ότι είχε δουλέψει για την πατρική οικογένεια περισσότερο από τα άλλα αδέρφια χωρίς να έχει πάρει το μερίδιο που του αναλογούσε. Το οικόπεδο στο Χιονοχώρι δε μεταβιβάστηκε σε κανέναν, ούτε

πουλήθηκε, καθώς κατά την εκτίμηση του παππού αλλά και του μικρότερου γιου θα αποκτούσε στο μέλλον μεγάλη αξία, όπως έδειχνε το ενδιαφέρον των Σερραίων για το Χιονοχώρι.

Τέλος, εντόπισα και δύο δωρητήρια εν ζωή (γονικές παροχές) που αφορούν μεταβιβάσεις αστικών ακινήτων από την -2 γενιά στην -3 και καταδεικνύουν την απεξάρτηση της χρονικής στιγμής του γάμου από τη μεταβίβαση της περιουσίας. Και οι δύο γονικές παροχές μεταβιβάζουν διαμέρισμα στην πόλη των Σερρών· η μία συντάχτηκε το 1991 και μεταβιβάζει το ακίνητο στην ανύπαντρη ενήλικη κόρη ενώ η δεύτερη συντάχτηκε το 1993, και μεταβιβάζει το διαμέρισμα στο μεγαλύτερο από τους δύο γιους, τρία χρόνια μετά το γάμο του.

Η διατήρηση της ιδεολογίας του σύνθετου οικογενειακού νοικοκυριού από τους βλάχους δεν αποτελεί μόνο αντίσταση της τοπικής κοινωνίας στο φαινόμενο του εξαστισμού και στις ευρύτερες οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές αλλά αποτελεί ζήτημα ενός αγώνα δύναμης μεταξύ των βλάχων και των ντόπιων καθώς και απάντηση στην πληθυσμιακή ισχυροποίηση των ντόπιων της Οινούσας. Οι ντόπιοι του χωριού αποτελούσαν τη μειοψηφία στην κοινότητα μέχρι τη δεκαετία του 1990· η φυγή πολλών από αυτούς κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οι περιορισμένες σχετικά ανάγκες της μικρής οικογενειακής καπνοκαλλιέργειας για εργατικά χέρια, κρατούσαν σε χαμηλά πληθυσμιακά επίπεδα τους ντόπιους που οργανώνονταν σε σύνθετα νοικοκυριά με λιγότερα μέλη από ότι οι βλάχοι του Χιονοχωριού. Η μετανάστευση και η αστικοποίηση της οικονομίας δημιούργησαν νέες πληθυσμιακές διαρροές χωρίς όμως να διαταράξουν τη βάση της μορφής της ντόπιας οικιακής ομάδας. Από τη δεκαετία του 1980, όμως, τα ντόπια νοικοκυριά έχουν μεγαλύτερο μέσο μέγεθος ενώ πολλά νέα ζευγάρια που παντρεύονται παραμένουν στο χωριό, παρά το γεγονός ότι απορροφούνται σε αστικά επαγγέλματα. Τα παραπάνω φαινόμενα είχαν ως αποτέλεσμα να ξεπεράσουν σε αριθμητικό μέγεθος τους βλάχους και να αρχίσουν να αμφισβητούν πολλά «κεκτημένα» των τελευταίων που ήταν απόρροια της πληθυσμιακής τους υπεροχής. Έτσι, η αμφισβήτηση της -άλλοτε «δικαιωματικής»- τοποθέτησης βλάχων σε κοινοτικές θέσεις εργασίας (του γραμματέα, του υδρονομέα, του αγροτικού αντιπροσώπου), η πίεση για

αλλαγή του ονόματος της κοινότητας από Χιονοχώρι σε Οινούσα το 1993 καθώς και για την παροχή οικονομικής ενίσχυσης στον αγροτικό συνεταιρισμό και η διεκδίκηση της προεδρίας της κοινότητας (θέση η οποία «άνηκε» στους βλάχους από το 1932) αποτελούν ενδείξεις των πιέσεων που ασκούν συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων των ντόπιων τα τελευταία χρόνια. Η επαναφορά της εθνοτικής διαμάχης σε οικονομικά και κοινωνικά θέματα φαίνεται να κάνει επιτακτική την ανάγκη για τη διατήρηση όχι μόνο της ιδεολογίας της σύνθετης οικογένειας αλλά και των σχέσεων μεταξύ των ευρύτερων συγγενών που ζούνε στις Σέρρες και είναι δημότες Οινούσας.

Υπό τη σκοπιά της ισχυροποίησης των ντόπιων μπορούμε να ερμηνεύσουμε εν μέρη και την αναντιστοιχία ανάμεσα στις περιγραφές των πρεσβύτερων βλάχων και στα ποσοτικά στοιχεία που προκύπτουν από τα τοπικά αρχεία σχετικά με το μέγεθος των οικιακών ομάδων στο Χιονοχώρι τις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Η ύπαρξη πολυπυρηνικών νοικοκυριών, στα οποία οι παντρεμένοι γιοι ζούσαν κάτω από την ίδια στέγη με το γηραιό πατέρα, πρέπει να θεωρηθεί σχεδόν δεδομένη για την προπολεμική περίοδο· τουλάχιστον αυτό μαρτυρούν οι συγκεκριμένες πληροφορίες που μου έδωσαν αρκετοί πρεσβύτεροι βλάχοι για τις οικιακές ομάδες των πατεράδων τους. Το γεγονός ότι επικαλούνται αυτό το παρελθόν στην καθημερινότητά τους δεν έχει να κάνει τόσο με το «μύθο του παλαιού καλού καιρού» όσο με την προσπάθεια ιδεολογικής στήριξης του βλάχικου πληθυσμού, ο οποίος βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία στο νέο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον.

Οι νεότερες γενιές χρησιμοποιούν εναλλακτικά τους όρους «οικογένεια» και «σπίτι» δείχνοντας να αποδέχονται την έμφαση στο συζυγικό πυρήνα και στα ανύπαντρα παιδιά που διαμένουν μαζί του· ωστόσο, στην ερώτησή μου «ποια είναι τα μέλη της οικογένειάς σας», έτειναν να περιλαμβάνουν στην τελευταία παιδιά και αδέρφια που έχουν εγκαταλείψει το πατρικό σπίτι για λόγους εργασίας ή γιατί παντρεύτηκαν. Πολλά άτομα μπορεί να μην περιλαμβάνουν στην αντίληψή τους την -1 γενιά, δηλαδή τους παππούδες, αλλά θεωρούν μέλη της οικογένειας όλους όσους γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στο ίδιο σπίτι. Αντίθετα, οι πρεσβύτεροι που μένουν εδώ και χρόνια μόνοι τους συμπεριλαμβάνουν στην οικογένειά τους όλα τα παιδιά που

έχουν παντρευτεί και ζούν σε διάφορα μέρη εκτός χωριού. Φαίνεται λοιπόν ότι το παράδειγμα των βλάχων της Οινούσας επιβεβαιώνει τις απόψεις τις οποίες έχουν διατυπώσει οι ανθρωπολόγοι του ελλαδικού χώρου δεκαετίες πριν σχετικά με τη λειτουργική επιβίωση της μεγάλης συγγένειας. Όπως χαρακτηριστικά ισχυρίζεται η Κουρούκλη (1993:266): «Οι οικογένειες μπορεί να μη ζουν πλέον μαζί, αλλά εξακολουθούν να συμπεριφέρονται σαν να ανήκουν σε μια μεγάλη οικογένεια, όπου οι συγγενείς συγκροτούν μια συλλογική ομάδα».

Το ιδεώδες της «ενοποιημένης πατριαρχικής οικογένειας» δεν ανάγεται μόνο στο επίπεδο των πολιτισμικών αξιών οι οποίες συνεισέφεραν στην προσαρμογή των βλάχων στις υπάρχουσες οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες· έχει επιπτώσεις και στην καθημερινή πρακτική αφού μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλει στη διατήρηση μιας σειράς από πρακτικές που συναρτώνται με το γάμο και τη μεταβίβαση της περιουσίας. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η μέση ηλικία γάμου των βλάχων της Οινούσας παραμένει αρκετά χαμηλή σε σχέση με τον πανελλήνιο μέσο όρο. Η κρατούσα αντίληψη είναι ότι τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα πρέπει να παντρεύονται σε μικρή ηλικία καθώς έτσι θα επιτύχουν την πλήρη ένταξή τους στην κοινωνία. Οι προϋποθέσεις που έχει «ορίσει» η αστική κοινωνία για έναν επιτυχημένο γάμο έχουν επηρεάσει την αντίληψη των βλάχων καθώς ο άνδρας πρέπει να έχει ολοκληρώσει τις σπουδές, τη στρατιωτική του θητεία και να έχει βρει μια εργασία, ενώ ο αριθμός των κοριτσιών που σπουδάζουν πριν το γάμο τους αυξάνει όλο και περισσότερο την τελευταία δεκαετία. Στην αντίληψη των γονιών, οι παραπάνω προϋποθέσεις μπορούν να παρακαμφθούν «αρκεί να υπάρχει καλή θέληση»· πολλές γυναίκες του χωριού μου μίλησαν για το άγχος που τους διακατέχει για τις κόρες και τους γιους τους που έχουν τελειώσει τις σπουδές και παραμένουν ανύπαντροι/ες. Η επαγγελματική τους αποκατάσταση δεν φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα τις μητέρες, καθώς τονίζουν ότι και οι ίδιες δεν ξεκίνησαν με καλύτερες οικονομικά συνθήκες: «τουλάχιστον τα παιδιά μας θα έχουν την οικονομική στήριξη από τους γονείς τους. Εμάς δε μπορούσε να μας βοηθήσει κανένας γιατί υπήρχε φτώχεια». Η σημερινή γενιά προβληματίζεται περισσότερο για την οικονομική βάση που πρέπει να υπάρχει για να πάρουν την απόφαση να παντρευτούν, ωστόσο η κοινωνική

πίεση έχει αποτελέσματα αφού πολλοί νέοι παντρεύονται σε νεότερη ηλικία από τους νέους της πόλης.

Τα οικιακά ιδεώδη υπεισέρχονται και στα κριτήρια επιλογής της νύφης και του γαμπρού. Μετά τη δεκαετία του 1970 χαλάρωσε ο κανόνας της εθνοτικής ενδογαμίας και προέκυψαν επιγαμίες με τις άλλες «ράτσες» στην περιοχή: με τους «ντόπιους», τους «πόντιους», τους «θρακιώτες», τους «μικρασιάτες». Ανακάλυψα ότι στις δεκαετίες του 1980 και 1990 αρκετοί νέοι του χωριού παντρεύτηκαν βλάχους από άλλα μέρη των Σερρών και ότι η απόφαση αυτή είχε προκαλέσει μεγάλη ανακούφιση και ενθουσιασμό στις οικογένειές τους. Τα παιδιά μπορεί να μην κατοικούσαν στο χωριό, αλλά το γεγονός ότι είχαν πάρει συζύγους βλάχους ή βλάχες θεωρήθηκε «εγγύηση» ότι θα έχουν μια «σωστή πορεία» ως οικογένεια, με την έννοια ότι θα ακολουθούσαν τις αξίες και τα ιδεώδη της παραδοσιακής βλάχικης οικογένειας· τα ιδεώδη αυτά συναρτώνται με τη συνετή και συντηρητική οικονομική διαχείριση, την αναμφισβήτητη αρχηγία του άνδρα στο εσωτερικό της ιεραρχημένης οικιακής ομάδας και τη διατήρηση των δεσμών με τους στενούς συγγενείς και το χωριό.

Σύμφωνα με τις βλάχες της Οινούσας, ο ρόλος της νεαρής βλάχας που παντρεύεται σήμερα έχει ιδιαίτερη σημασία· έχοντας «γαλουχηθεί» με το πνεύμα της «σωστής» διαχείρισης των χρημάτων της οικογένειας, αναλαμβάνει το ρόλο του «ελεγκτή» της οικονομικής ευημερίας του νοικοκυριού. «Η βλάχα ακόμα και να παντρευτεί σπάταλο βλάχο ή άνδρα από άλλη ράτσα, θα καταφέρει να διατηρήσει το νοικοκυριό της». Έτσι, θεωρείται πιο σημαντικό ένας νεαρός βλάχος του χωριού να παντρευτεί μια βλάχα παρά το αντίστροφο, καθώς η γυναίκα παρασύρεται λιγότερο από ότι ο άνδρας από τους «πειρασμούς» της σημερινής κοινωνίας που σχετίζονται με τον τζόγο (χαρτοπαιξία), τα τυχερά παιχνίδια και το ποτό. Οι παραπάνω αντιλήψεις, τις οποίες εκφράζουν κυρίως μεσήλικες γυναίκες, δεν συγκροτούν έναν εναλλακτικό λόγο -σε σχέση με τον κυρίαρχο λόγο των ανδρών- για τους ρόλους που αναλαμβάνουν ή πρέπει να αναλαμβάνουν οι γυναίκες. Η αναγνώριση της γυναίκας ως καλής διαχειρίστριας δε συνεπάγεται απαραίτητα και αλλαγή της θέσης της, δεδομένου ότι για την ευρυθμία της οικογένειας δεν αμφισβητείται η πρωτοκαθεδρία του άνδρα στις αποφάσεις

σχετικά με τη διαχείριση των οικονομικών της οικιακής ομάδας. Πάντως, όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής στο γάμο, πριμοδοτούνται ιδιαίτερα οι πολιτισμικές αξίες που νοηματοδοτούν το ρόλο του βλάχου ως αρχηγού και της βλάχας ως διαχειρίστριας των οικονομικών.

Όσον αφορά τη δυναμική των ενδο-οικιακών σχέσεων, παρά τις αλλαγές που σηματοδότησε η είσοδος της γυναίκας στην εργασία, η ανδροκεντρική ιδεολογική συγκρότηση της τοπικής κοινωνίας συνεχίζει να υφίσταται καθώς αναγνωρίζεται η ανωτερότητα του ανδρικού φύλου έναντι του γυναικείου. Οι γυναίκες της -2 γενιάς, παρά το γεγονός ότι εργάζονται, αποκλείονται από τα ελεύθερα επαγγέλματα που προσδίδουν γόητρο και εξακολουθούν να ορίζουν τους εαυτούς τους ως γυναίκες των ανδρών τους και ως μητέρες των παιδιών τους. Η σχέση της συζύγου του μικρότερου γιου με τον άνδρα της αλλά και με την πεθερά της αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αναντιστοιχίας ανάμεσα στις αυξημένες υποχρεώσεις που αναλαμβάνει η γυναίκα της -2 γενιάς και στην υποδεέστερη θέση της μέσα στο εξαστισμένο οικιακό περιβάλλον. Στην κοινωνία του Χιονοχωρίου η νύφη ήταν πλήρως υποταγμένη στη θέληση των πεθερικών της· αναλάμβανε τις περισσότερες εργασίες και ήταν υποδεέστερη έναντι των ανύπαντρων κουνιάδων της. Η γυναίκα του μικρότερου γιου συχνά έβρισκε στο νέο της σπίτι και άλλη νύφη, η σχέση των δύο γυναικών στην περίπτωση αυτή, ήταν ανταγωνιστική, καθώς αγωνίζονταν για την εξασφάλιση των συμφερόντων των συζύγων και των παιδιών τους. Έτσι, ενώ η ανυπακοή στην πεθερά και στις μεγαλύτερες κουνιάδες ήταν ανεπίτρεπτη, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις νύφες παρότι δεν ήταν επιθυμητός, μπορούσε να «δικαιολογηθεί» ενόψει της προσαρμογής τους στο νέο νοικοκυριό. Τη «συμμόρφωση» της νύφης που δεν έδειχνε υπακοή στα πεθερικά της, την αναλάμβανε ο άνδρας της· στην περίπτωσή του μια ενδεχόμενη αποτυχία προς αυτή την κατεύθυνση θεωρούνταν ένδειξη αδυναμίας να ανταποκριθεί στα συζυγικά του καθήκοντα και να υπερασπίσει τα συμφέροντα της πατρικής του οικογένειας. Οι νύφες που βρέθηκαν να ζούν με τα πεθερικά τους μετά τη μετακίνηση στην Οινούσα, εξακολουθούσαν να βρίσκονται κάτω από την επίβλεψη της πεθεράς και των ανδρών. Με την απόκτηση του δικού της νοικοκυριού και την είσοδό της στη μισθωτή εργασία η γυναίκα αν και ενδέχεται να απολαμβάνει περισσότερες

ελευθερίες από πριν, και να αποφασίζει πολλές φορές η ίδια για τα παιδιά ή για τα οικονομικά της οικογένειας, αναγκάζεται να εργάζεται περισσότερες ώρες από τον άνδρα της -αφού εκτός από νοικοκυρά και παιδοκόμος, εργάζεται έναντι μισθού εκτός σπιτιού- και παράλληλα είναι υποχρεωμένη να συμπαρίσταται «ενεργά» στα πεθερικά της. Όταν γεράσουν οι τελευταίοι μπορεί να μη μένουν μαζί της στο ίδιο σπίτι αλλά η νύφη φροντίζει για τις καθημερινές τους ανάγκες. Η θεωρητικά αυξημένη συμμετοχή της στη διαχείριση των οικονομικών διαθέσιμων και στη λήψη αποφάσεων που αφορούν την καθημερινή ζωή της οικιακής ομάδας καταλύεται όταν η γυναίκα διαφωνήσει με το σύζυγό της· η υποχώρησή της θεωρείται απαραίτητη αν όχι δεδομένη για τη διατήρηση της ευρυθμίας της οικογένειας.

Οι αλλαγές στις δραστηριότητες της οικιακής ομάδας έχουν επηρεάσει περισσότερο τη σχέση ανάμεσα στη σημερινή γενιά και στις προηγούμενες. Οι αντιλήψεις γύρω από τα οικογενειακά και τα οικιακά ιδεώδη μπορεί να παραμένουν αμετάβλητες στην περίπτωση των μεσήλικων (-2 γενιά) και των υπερήλικων (-1 γενιά) του χωριού, αλλά τα αστικά πρότυπα διαβίωσης που υιοθέτησαν οι βλάχοι και οι αστικές αντιλήψεις που αποκτούν οι νέοι μέσω της εκπαίδευσης, έχουν συμβάλει στην αναθεώρηση της πρακτικής των συγγενειακών σχέσεων. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 κυριάρχησε η αντίληψη ότι τα παιδιά έπρεπε να τελειώνουν -τουλάχιστον- το λύκειο και αν ήταν δυνατό να συνεχίζουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για να εξασφαλίζουν ένα καλύτερο οικονομικο-κοινωνικό μέλλον. Σήμερα, τα νεαρά αγόρια και κορίτσια παύουν να συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία της οικιακής οικονομίας ως βοηθητικά χέρια και στοχεύουν, με τη συνδρομή της οικογένειας, να αυξήσουν όλες εκείνες τις ιδιότητες (προσόντα) που συνιστούν προϋποθέσεις για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του μέλλοντος στην αστική κοινωνία. Πάντως, η «παραδοσιακή» αντίληψη ότι όλα τα μέλη του νοικοκυριού πρέπει να συνεισφέρουν εργασιακά βρίσκει ανταπόκριση την τελευταία δεκαπενταετία στη μερική απασχόληση των παιδιών, τους καλοκαιρινούς μήνες, στο εργοστάσιο τομάτας ή σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ως σερβιτόροι, πωλητές κ.λ.π.. Παρ' όλα αυτά, τα εισοδήματα που προκύπτουν από την εποχιακή τους απασχόληση δε μπορούν να θεωρηθούν, στην

αντίληψη των γονιών, ως συμπλήρωμα του οικιακού εισοδήματος αλλά ως χαρτζιλίκι των εργαζόμενων παιδιών· η δε απασχόλησή τους ως ευκαιρία να δοκιμάσουν τις δυνάμεις τους στον εργασιακό χώρο.

Η σωστή χρήση της ελληνικής γλώσσας και η δυνατότητα ανταπόκρισης στην κρατική «γραφειοκρατία» που προσφέρει η εκπαίδευση, έκαναν περισσότερο επιτακτική την ανάγκη για μόρφωση των παιδιών της οικογένειας. Οι βλάχοι του Χιονοχωρίου γνώριζαν τα ελληνικά αλλά όχι στο επίπεδο που χρειάζονταν για να ανταποκριθούν στις ανάγκες της αστικής ζωής καθώς, εντός της κτηνοτροφικής κοινωνίας, τα βλάχικα κυριαρχούσαν στην καθημερινή ομιλία. Η αναγνώριση ότι η σχολική εκπαίδευση, συνιστά μέσο προσαρμογής και επιτυχίας στην αστική κοινωνία, έχει ως αποτέλεσμα η γνώμη των παιδιών να γίνεται πιο υπολογίσιμη από τους γονείς σε θέματα που αφορούν την οικιακή διαχείριση. Το νεαρό άτομο που έχει σπουδάσει μπορεί να κάνει μόνο του τις «σωστές» επιλογές ως προς το επάγγελμα και την εγκατάστασή του, σε αντίθεση με το νέο αγόρι ή κορίτσι των δεκαετιών του 1950 και 1960, το οποίο θα ακολουθούσε δραστηριότητες που μέχρι το γάμο του ήταν προδιαγεγραμμένες και ελεγχόμενες από τους πρεσβύτερους. Οι νέοι από την πλευρά τους θεωρούν ότι το χωριό δεν έχει να τους προσφέρει πολλά όσον αφορά στην επαγγελματική αποκατάσταση και τη ψυχαγωγία και προσπαθούν να μετακινηθούν προς τις Σέρρες ή τη Θεσσαλονίκη. Οι απόφοιτοι ανώτερων και ανώτατων σχολών έχουν αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό την τελευταία πενταετία· η αδυναμία απορρόφησης των νέων πτυχιούχων στην ειδικότητα των σπουδών τους οδηγεί στην παρατεταμένη οικονομική ενίσχυσή τους από τους γονείς, ακόμα και όταν έχουν αποχωρήσει από το πατρικό σπίτι. Ωστόσο, οι προσπάθειες ανεύρεσης θέσεων εργασίας για τους νέους, που είναι περιορισμένες ακόμα και στα αστικά κέντρα, φαίνεται να έχουν «κινητοποιήσει» αμφιπλευρικά τους δεσμούς συγγένειας· πολλοί βλάχοι των Σερρών ή του χωριού που διατηρούν ιδιωτικές επιχειρήσεις προσλαμβάνουν νέους πτυχιούχους, ανεξάρτητα αν η θέση που καλύπτουν δεν ανταποκρίνεται στις φιλοδοξίες και στα προσόντα των νεαρών βλάχων. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο νέοι του χωριού να εγκαθίστανται σε μακρινές πόλεις για να εργαστούν στην υπηρεσία των συγγενών τους, οι οποίοι έφυγαν πριν πολλά χρόνια από την Οινούσα.

Η μετάθεση του κέντρου βάρους από την πατριαρχική οικογένεια στη συζυγική σχέση, όχι μόνο στην καθημερινή πρακτική αλλά και στο επίπεδο των αξιών, γίνεται αντιληπτή στις απόψεις των νεαρών παντρεμένων ζευγαριών. Πρόκειται για άτομα που γεννήθηκαν στο Χιονοχώρι αλλά δεν έζησαν εντός της πατριαρχικής κτηνοτροφικής οικιακής ομάδας. Τα νέα ζευγάρια που είναι εγκατεστημένα στην πόλη εργάζονται για τα παιδιά και τους εαυτούς τους χωρίς να συμπεριλαμβάνουν στην οικογένειά τους, τους γονείς ή τα αδέρφια τους. Ακόμα και τα ζευγάρια που διατηρούν δεσμούς με το χωριό, που πηγαινοφέρνουν καθημερινά τα μικρά παιδιά τους για να τα κρατήσουν οι γονείς τους, δε φαίνονται να θεωρούν μέλη της οικογένειάς τους τους γονείς που άφησαν πίσω στο πατρικό. Έτσι, 32 χρόνια μετά την εγκατάλειψη του Χιονοχωρίου, η τέταρτη γενιά των βλάχων που εγκαταστάθηκαν στο Καρλήκιο τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα, απομακρύνεται όχι μόνο από τον «παραδοσιακό» τρόπο ζωής αλλά και από τις αντιλήψεις που πρόκριναν ως βασική και επιθυμητή κοινωνική και παραγωγική μονάδα το σύνθετο πατριαρχικό νοικοκυριό, τα μέλη του οποίου συναναστρέφονταν και συνεργάζονταν με τα μέλη των άλλων σύνθετων νοικοκυριών του αρρενογονικού πυρήνα.

Παρά το διασκορπισμό των συγγενών στο χώρο, εξαιτίας των οικονομικο-κοινωνικών αλλαγών, οι σχέσεις μεταξύ των οικιακών ομάδων που ζουν στο χωριό και στην πόλη έχουν παραμείνει στενές. Η δημιουργία βλάχικου συλλόγου στις Σέρρες στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και η ανάμιξη στις διοικητικές δραστηριότητες του συλλόγου ατόμων που κατάγονταν από το Χιονοχώρι είχαν ως αποτέλεσμα να διοργανώνονται κάθε χρόνο αρκετές εκδηλώσεις (χοροί, πανηγύρια, εκδρομές, συμμετοχή στο πανελλήνιο αντάμωμα των βλάχων), στις οποίες συμμετείχαν πολλοί βλάχοι της Οινούσας. Η ίδρυση του ποδοσφαιρικού σωματείου και του πολιτιστικού συλλόγου βλάχων του χωριού, αποτέλεσαν αφορμή κοινωνικών συνεστιάσεων, επαφών αλλά και ανταγωνισμού μεταξύ οικογενειών που είχαν απομακρυνθεί μετά την εγκατάλειψη του Χιονοχωρίου. Επίσης, η ίδρυση του συλλόγου παραθεριστών του Χιονοχωρίου και η συνεργασία του με το σύλλογο των Σερρών μετέτρεψαν τα τελευταία χρόνια το πανηγύρι των Αγίων Αναργύρων στο Χιονοχώρι σε Πανσερραϊκό αντάμωμα βλάχων, η οργάνωση

του οποίου απαιτεί τη συνεργασία πολλών οικογενειών. Τέλος, η άσκηση των εκλογικών δικαιωμάτων πολλών βλάχων της πόλης στην Οινούσα και η συμμετοχή τους στα κοινοτικά διοικητικά συμβούλια, φέρνουν σε συχνή επαφή τους βλάχους του χωριού και της πόλης. Η συνεργασία ανάμεσα στα συγγενικά νοικοκυριά περιορίζεται αλλά δεν σταματά στο νέο αστικό περιβάλλον. Συνεχίζεται μέσα από την ενεργοποίηση των συγγενειακών δικτύων για την εξεύρεση εργασίας στους νεαρούς βλάχους πτυχιούχους καθώς και μέσα από τη δια-οικιακή συνεργασία και τον ανταγωνισμό με αφορμή τις εορταστικές εκδηλώσεις των βλάχων και την εκλογή προέδρου στην κοινότητα.

Συμπερασματικά, τα αξιακά ιδεώδη του βλάχικου οικογενειακού νοικοκυριού μετασχηματίστηκαν αλλά με αργούς ρυθμούς στο νέο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον. Στην κτηνοτροφική οικιακή οικονομία η συγκέντρωση στο χώρο του συζυγικού πυρήνα με τα παντρεμένα και ανύπαντρα παιδιά έτεινε να ευνοεί την ταύτιση της οικογένειας με το νοικοκυριό· το αποτέλεσμα ήταν να σφυρηλατηθεί και να διατηρηθεί το ιδεώδες της μεγάλης οικογένειας ακόμα και μετά τη μετακίνησή της στον πεδινό οικισμό και την αλλαγή των βιοποριστικών της μέσων. Ακόμα και σήμερα, στην αντίληψη κυρίως της -1 γενιάς και όσων παραμένουν στο πατρικό, όποιος γεννιέται και μεγαλώνει σ' ένα σπίτι δεν παύει να αποτελεί μέλος της οικογένειας. Είναι γεγονός ότι η νεότερη γενιά που ζει στην πόλη δίνει έμφαση στο συζυγικό πυρήνα και στα παιδιά του, και απομακρύνεται από το ιδεώδες του σύνθετου οικογενειακού νοικοκυριού. Παρ' όλα αυτά, οι αντιλήψεις γύρω από το ιεραρχημένο, κατά φύλο και ηλικία, νοικοκυριό επηρεάζουν σημερινές πρακτικές που συνδέονται με το γάμο και τη μεταβίβαση της περιουσίας· η μικρότερη μέση ηλικία γάμου των βλάχων, σε σχέση με τον πανελλήνιο μέσο όρο, η προτίμηση στην εθνοτική ενδογαμία και η προνομιακή μεταχείριση του μεγαλύτερου γιου στη μεταβίβαση της πατρικής περιουσίας αποτελούν πρακτικές της τελευταίας δεκαπενταετίας που αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό τα οικιακά ιδεώδη του παρελθόντος. Η είσοδος των γυναικών στη αστική μισθωτή εργασία και η υιοθέτηση από μέρους τους αστικών καταναλωτικών προτύπων δημιούργησαν ευνοϊκές προοπτικές για την αυτονομία τους εντός του οικιακού χώρου. Στη σημερινή βλάχικη οικογένεια τα παιδιά δε συμμετέχουν στην

οικιακή παραγωγική διαδικασία όπως παλαιότερα· αντίθετα, «θωρακίζονται» μέσω της εκπαίδευσης με τα προσόντα που χρειάζονται για να ανταποκριθούν στις ανάγκες της αστικής κοινωνίας. Η παρατεταμένη οικονομική ενίσχυση των παιδιών από τους γονείς, εξαιτίας της δύσκολης επαγγελματικής αποκατάστασης των νέων πτυχιούχων, δεν αφαιρεί από τους νέους και τις νέες τη δυνατότητα να επιλέξουν οι ίδιοι το επάγγελμα και τον τόπο εγκατάστασής τους.

Κεφάλαιο 7

Συμπεράσματα: Αστικοποίηση και η ιδιαιτερότητα των βλάχων της Οινούσας

Στόχος της παρούσας διατριβής δεν είναι μία ολιστική εθνογραφία αλλά το πέρασμα από το όλον (ευρύτεροι οικονομικο-κοινωνικοί μετασχηματισμοί στον ελλαδικό χώρο) στο μέρος (οικονομικο-κοινωνικοί μετασχηματισμοί στη μικροκοινωνία της Οινούσας Σερρών) που αναδεικνύει τη μοναδικότητα του ανθρωπολογικού παραδείγματος στη συγκεκριμένη περίπτωση των βλάχων της Οινούσας Σερρών. Με βασική μεθοδολογία τη μακροχρόνια επιτόπια έρευνα και τεχνικές όπως την ανάλυση τοπικών και εθνικών απογραφών και προφορικών αφηγήσεων, γίνεται μία διττή προσπάθεια: από τη μια να περιγραφεί και να αναλυθεί η διαδικασία αστικοποίησης ενός κτηνοτροφικού πληθυσμού και από την άλλη να γίνουν κατανοητοί οι τρόποι με τους οποίους οι βλάχοι αυτοπροσδιορίζονται, ιδιαίτερα έναντι των ντόπιων· το ζήτημα του αυτοπροσδιορισμού (της ταυτότητας) διερευνάται σε σχέση με την οργάνωση και τα αξιακά ιδεώδη της σημαντικότερης κοινωνικής ομάδας, της οικιακής, μέσα από το πρίσμα του μετασχηματισμού.

Η διαδικασία της αστικοποίησης εξετάστηκε σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά τη σχέση του χωριού με την ευρύτερη περιοχή των Σερρών και το δεύτερο τις οικονομικο-κοινωνικές αλλαγές που συνοδεύουν το πέρασμα από την κτηνοτροφία στα αστικά επαγγέλματα. Η ανασύσταση της κοινωνικής ιστορίας του χωριού βασίστηκε στις αφηγήσεις των κατοίκων και στην τοπική βιβλιογραφία. Στην κοινωνική ιστορία του Χιονοχωριού (ορεινό οικισμό στον οποίο οι βλάχοι κατοικούσαν μέχρι το 1968) κυριαρχούσε η αντίστιξη βλάχου/ντόπιου, η οποία επηρέαζε τη φύση της κοινωνικής ανάδρασης τόσο σε πρακτικό όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο. Οι ιδιόμορφες ιστορικο-στρατιωτικές συνθήκες που επικράτησαν στην περιοχή κατά το πρώτο μισό του 20ου αιώνα (Βαλκανικοί και Παγκόσμιοι Πόλεμοι, Βουλγαροκρατία, Εμφύλιος) ώθησαν τους βλάχους κτηνοτρόφους να εποικήσουν την κοινότητα του Χιονοχωριού όπου ήρθαν σε αντιπαράθεση με τους ντόπιους καπνοκαλλιεργητές· στην κοινή αντίληψη, οι τελευταίοι συνδέθηκαν με το μόνιμο εχθρό για τους έλληνες στην περιοχή, τους βούλγαρους. Στα τέλη της

δεκαετίας του 1920, οι ντόπιοι μετακινήθηκαν από το Χιονοχώρι στον πεδινό οικισμό -την Οινούσα-, όπου «ξανασυναντήθηκαν» με τους βλάχους, στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν οι τελευταίοι μετακινήθηκαν εκεί σε συνθήκες αστικοποίησης. Επίσης, σημαντικός παράγοντας στην ιστορική διαδρομή της Οινούσας αποτελεί η σχέση της με την πόλη των Σερρών καθώς η παραγωγή των βλάχων κτηνοτρόφων είχε ως κύριο αποδέκτη την πόλη, ενώ σήμερα ο οικισμός της Οινούσας αποτελεί, γεωγραφικά και οικονομικά, «προάστιο» των Σερρών. Άλλωστε από το 1998 ο οικισμός ανήκει διοικητικά στο δήμο.

Η ανάλυση του οικονομικο-κοινωνικού σχηματισμού στηρίχθηκε στις περιγραφές βλάχων από τις δύο γενιές βλάχων που είχαν ζήσει στην κτηνοτροφική κοινωνία του Χιονοχωρίου. Για την κτηνοτροφική οικιακή οικονομία ιδιαίτερα σημαντική ήταν η ανδρική εργασία την οποία εξασφάλιζαν οι στρατηγικές της απόκτησης πολλών αγοριών και της παραμονής ενός τουλάχιστον παντρεμένου γιου στο πατρικό σπίτι. Ο πατέρας είχε τον απόλυτο έλεγχο της οικιακής οικονομίας καθώς αποφάσιζε για τον καταμερισμό της εργασίας και τη διαχείριση των πλουτοπαραγωγικών μέσων. Από τη δεκαετία του 1930 και μετά, η πολυχρησία της κοινοτικής γης οδήγησε τους βλάχους κτηνοτρόφους στην ενοικίαση καλοκαιρινών βοσκοτόπων σε γειτονικές κοινότητες, όπου, οι οικογένειές τους δημιούργησαν μεταξύ τους «συνεταιρισμούς». Είναι γεγονός ότι η ποιότητα της βοσκής και το καθεστώς χρησιμότητας δεν επέτρεψαν στις μεγαλοκτηνοτροφικές οικογένειες να αναδειχτούν σε κυρίαρχη οικονομικά ομάδα.

Για την ανάλυση της αλλαγής χρησιμοποιήθηκαν, πέρα από τις αφηγήσεις των κατοίκων, οι τοπικές και εθνικές αρχειακές πηγές, όπως είναι τα πρακτικά του κοινοτικού συμβουλίου, τα αρχεία του Οργανισμού Καπνού, της Διεύθυνσης Γεωργίας και τα επεξεργασμένα στατιστικά στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. από τις απογραφές γεωργίας-κτηνοτροφίας. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι βλάχοι του Χιονοχωρίου μετανάστευσαν στη Γερμανία ή στις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη. Η πλειονότητα όμως μετακινήθηκε στον πεδινό οικισμό της Οινούσας· εκεί έχτισε σπίτια σε κλήρους που παραχώρησε η κοινότητα, εγκατέλειψε σταδιακά την κτηνοτροφία και στράφηκε προς τις αστικές μισθωτές εργασίες. Στην κοινή αντίληψη, η ιδεολογική ανωτερότητα των κτηνοτρόφων έναντι των γεωργών αντικαταστάθηκε, τις δεκαετίες του

1950 και 1960, από την ανωτερότητα στην κοινωνική ιεράρχηση των αστικών επαγγελματιών έναντι της γεωργίας, καθώς και της αυτο-απασχόλησης σε σχέση με την εξαρτημένη εργασία, όσον αφορά τα αστικά επαγγέλματα⁴³. Έτσι, η κοινωνικο-επαγγελματική αντίστιξη κτηνοτροφίας/γεωργίας μετατράπηκε σε αντίστιξη μισθωτής εργασίας, αυτο-απασχόλησης/γεωργίας, μετατροπή που καταδεικνύει και πάλι τη διάκριση βλάχου/ντόπιου. Στο νέο αστικοποιημένο περιβάλλον, οι βλάχοι προσαρμόστηκαν πιο εύκολα από τους ντόπιους στα αστικά πρότυπα.

Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση είχε σημαντικές δημογραφικές συνέπειες καθώς, σύμφωνα με τα στοιχεία των εθνικών απογραφών για το 1971, ο πληθυσμός της Οινούσας μειώθηκε σημαντικά ενώ από το 1980 και μετά, όταν ολοκληρώθηκε το πέρασμα από την κτηνοτροφική στην αστική οικιακή οικονομία, ο πληθυσμός σταθεροποιήθηκε στους 500 περίπου κατοίκους. Παράλληλα, η δημογραφική δομή δείχνει έντονα σημάδια γήρανσης· τα τελευταία 15 χρόνια η Οινούσα είναι ένας οικισμός με σταθερό πληθυσμό στον οποίο υπερτερούν οι μεσήλικες και οι υπερήλικες.

Στο δεύτερο μέρος της διατριβής παρουσιάζεται η βιο-ιστορία του Νίκου, εκπροσώπου της -2 γενιάς, η οποία περιγράφει τις αλλαγές στις συνθήκες ζωής ενός πρώην κτηνοτρόφου και νυν δημοσίου υπαλλήλου, έτσι όπως τις βίωσε αλλά κυρίως έτσι όπως επιθυμούσε ο ίδιος να τις παρουσιάσει. Ο Νίκος, σύμφωνα με την αυτο-εικόνα που σκιαγραφεί στην αφήγησή του, κατάφερε να προσαρμοστεί στις νέες αστικές συνθήκες διότι άνηκε στη βλάχικη «ράτσα» και είχε τη συμπαράσταση της οικογένειά του, η οποία παρέμεινε δεμένη παρά τις εξωτερικές πιέσεις.

Οι τρόποι με τους οποίους αντιμετώπισαν οι βλάχοι τις αλλαγές στις νέες συνθήκες της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας μας οδηγούν στο ζήτημα της πολιτισμικής ταυτότητας. Όπως προκύπτει από την προφορική ιστορία, οι βλάχοι της -1 γενιάς επιστρατεύουν τον ετεροπροσδιορισμό τους με τους ντόπιους για να αιτιολογήσουν τον εποικισμό του Χιονοχωρίου το 1913 και της Οινούσας το 1968. Οι

⁴³Η ιδεολογική ανωτερότητα των αστικών έναντι των αγροτικών επαγγελματιών έχει επισημανθεί από πολλούς ερευνητές του ελληνικού χώρου (βλ. πρώτο μέρος συλλογικού τόμου στο Κομνηνού και Παπαταξιάρχης 1990).

πρεσβύτεροι βλάχοι για να νοηματοδοτήσουν την ταυτότητά τους επικαλούνται την αντιπαράθεσή τους με τους ντόπιους, ισχυριζόμενοι ότι η «ράτσα» τους είναι ελληνική και δίκαια απέκτησαν τα δικαιώματα που έχουν στην περιοχή. Η ανάγκη για την επίκληση της αντίστιξης βλάχου/ντόπιου γίνεται πιο έντονη καθώς αδυνατούν να προσδιορίσουν τον ακριβή τόπο καταγωγής τους.

Η -2 γενιά νοηματοδοτεί με διαφορετικό τρόπο την πολιτισμική ταυτότητα καθώς βρίσκεται αντιμέτωπη με τις προκλήσεις της αστικοποίησης. Οι βλάχοι της -2 γενιάς δεν δίνουν πλέον έμφαση στην ανωτερότητα της ράτσας αλλά στην ανωτερότητα της πολιτιστικής παράδοσης. Δεδομένου ότι ο κτηνοτροφικός τρόπος ζωής δεν ήταν συμβατός με τις νέες αστικές αξίες, οι βλάχοι προσπάθησαν να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους «ανακαλύπτοντας» εκ νέου την πολιτιστική παράδοση του «χαμένου» τόπου καταγωγής τους στην Ηπειρό⁴⁴. Το παραπάνω εγχείρημα ανέλαβαν οι πολιτιστικοί σύλλογοι και οι βλάχοι επιστήμονες. Σε τοπικό επίπεδο, η εθνοτική ταυτότητα εξακολουθεί και σήμερα να αποτελεί σημαντικό παράγοντα της κοινωνικής και οικονομικής διαφοροποίησης καθώς η αντίστιξη βλάχων κτηνοτρόφων και ντόπιων καπνοκαλλιεργητών μετασχηματίστηκε σε διάκριση βλάχων μισθωτών εργατών και ντόπιων αγροτών, με αποτέλεσμα η εθνοτική ταυτότητα να αποτελεί κριτήριο κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Η ταξική διαφοροποίηση δημιούργησε τις προϋποθέσεις για συγκρούσεις ανάμεσα στους βλάχους του χωριού -οι οποίοι είναι κυρίως μισθωτοί αστικοί εργάτες- και στους βλάχους της πόλης -οι οποίοι είναι κυρίως ελεύθεροι επαγγελματίες. Η διαχείριση των εσόδων και η διοίκηση της κοινότητας αποτέλεσαν πεδίο αντιπαλότητας· τρόπος έκφρασης αυτής της αντιπαλότητας υπήρξε η πολιτική αναμέτρηση για την ανάδειξη προσώπων που συμμετέχουν στα κέντρα λήψης των αποφάσεων σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Η παρακολούθηση -κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου- των δύο πανηγυριών του οικισμού, το ένα στην Οινούσα και το άλλο στο Χιονοχώρι, με οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η εθνοτική διαχείριση της

⁴⁴Η ανακάλυψη της πολιτιστικής ταυτότητας -με τη μορφή αναβιώσεων όπως στο πεδίο της αρχιτεκτονικής, του χορού- αποτελεί γενικότερο φαινόμενο στον ελλαδικό χώρο (Herzfeld 1998 και Cowan 1990).

ταυτότητας μπορεί σήμερα να γίνεται όλο και περισσότερο με όρους ταξικούς, χωρίς όμως να αποκλείεται και το αντίστροφο. Ο εθνοτικός συμβολισμός εξακολουθεί να κυριαρχεί στις σχέσεις των βλάχων με μη βλάχους, αλλά στο εσωτερικό της ομάδας κυριαρχούν τα κριτήρια κοινωνικής διαφοροποίησης και η δυναμική των σχέσεων εξουσίας, δημιουργώντας διαχωρισμούς ανάμεσα στους βλάχους της πόλης και του χωριού. Στο πανηγύρι του Χιονοχωρίου, οι βλάχοι προσπαθούν να κατοχυρώσουν την προγονική πολιτιστική τους παράδοση και ανωτερότητα απέναντι στη ευρύτερη κοινωνία· ταυτόχρονα όμως οι βλάχοι των Σερρών επιχειρούν να επιβεβαιώσουν την κοινωνική τους ανωτερότητα απέναντι στους βλάχους της Οινούσας.

Η συνύπαρξη του «υλικού» και του «συμβολικού» συμφέροντος στην αντίληψη και στη συμπεριφορά των βλάχων δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε ότι στην περίπτωση της Οινούσας δεν υπάρχει αντίφαση μεταξύ του «οικονομικού» και «συμβολικού» κεφαλαίου. Η παραπάνω διαπίστωση ενισχύεται από την εθνοτική λογική που συναντάμε συχνά στις αντιλήψεις της νεότερης γενιάς. Οι νεότεροι βλάχοι της Οινούσας αν και μεγάλωσαν στο αστικό περιβάλλον θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τους νεαρούς ντόπιους και αισθάνονται περήφανοι που είναι βλάχοι. Η συχνή αναφορά τους στο παιχνίδι «βλάχοι-ντόπιοι» που έπαιζαν στο σχολείο, αποτελεί παράδειγμα μεταφοράς πολιτισμικών αντιλήψεων του παρελθόντος στην καθημερινή πρακτική.

Ο τρόπος οργάνωσης των συγγενειακών σχέσεων των βλάχων υπό το πρίσμα της αλλαγής εξετάζεται σε σχέση, με τη μορφολογία και τα αξιακά ιδεώδη της οικιακής ομάδας. Παρακολουθώντας τον αναπτυξιακό κύκλο των βλάχικων νοικοκυριών την πεντηκονταετία 1953-1996, παρατηρούμε ότι οι πυρηνικές οικογένειες διευρύνονται με τη συνοίκηση του γονεακού πυρήνα με τα παιδιά του και του παντρεμένου (ή παντρεμένων) γιου (γιων), συρρικνώνονται, στη συνέχεια, με τη δημιουργία πυρηνικών νοικοκυριών (με την αποχώρηση των παντρεμένων γιων) και τελικά γίνονται πολυπυρηνικές με τη μορφή όμως της ριζικής οικογένειας -συνοίκηση των γονέων με τον μικρότερο παντρεμένο γιο- ή στη μεγάλη τους πλειοψηφία πυρηνικές με την αποχώρηση των γιων μετά το γάμο.

Η εγκατάσταση των βλάχων στην Οινούσα και η μετάβαση από την κτηνοτροφία στην αστική μισθωτή εργασία μεταθέτει το κέντρο βάρους από την ανδρική εργασία και συνεργασία στην εργασία του συζυγικού πυρήνα, αναδεικνύοντας την πυρηνική οικογένεια ως την κατάλληλη παραγωγική μονάδα στο νέο εξαστισμένο περιβάλλον. Η απλοποίηση των βλάχικων οικιακών ομάδων θα πρέπει να συνδεθεί όχι μόνο με την αστικοποίηση και τα πρότυπα διαβίωσης που αυτή συνεπάγεται, αλλά και με τις φυγόκεντρες δυνάμεις οι οποίες υφίσταντο στα κτηνοτροφικά νοικοκυριά και βρήκαν τρόπο έκφρασης στο νέο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον. Τα πολυπυρηνικά νοικοκυριά της «δεύτερης γενιάς» που εγκαταστάθηκαν στην Οινούσα πήραν τη μορφή ριζικών οικογενειών, στις οποίες ο μικρότερος παντρεμένος γιος συγκατοικεί με τους γηραιούς γονείς. Ωστόσο, την εγκατάλειψη της κτηνοτροφίας συνόδευσε και η αλλαγή στην οικιακή διαχείριση· ο παντρεμένος γιος διαχειρίζεται πλέον μόνος του τα χρήματα που προκύπτουν από τη μισθωτή εργασία, γεγονός που του επιτρέπει να απαγκιστρωθεί από την εξουσία του πατέρα. Πρόκειται για αλλαγή την οποία σηματοδοτεί η απόκτηση ξεχωριστής στέγης για την οικογένεια του γιου, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (με την ανέγερση δεύτερου ορόφου στα σπίτια που έχτισαν οι γονείς με τις κρατικές διευκολύνσεις του 1968).

Με την αλλαγή των διαθέσιμων περιουσιακών στοιχείων άλλαξε και ο τρόπος με τον οποίο μεταβιβάζεται η περιουσία. Ο γάμος έπαψε να αποτελεί τη χρονική στιγμή κατά την οποία οι γιοι αποκτούν την κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή, τα ζώα. Από το τέλος της δεκαετίας του 1970, τα αστικά ακίνητα, τα οποία είχαν αγοράσει αρκετοί βλάχοι, και τα ακίνητα στο χωριό μεταβιβάζονται εν ζωή με δικαιοπρακτικά έγγραφα (που συντάσσονται από συμβολαιογράφους) στην επόμενη γενιά, χωρίς να υπεισέρχεται φαινομενικά το κριτήριο του φύλου και της ηλικίας. Η είσοδος των αστικών προτύπων και της αστικής οικονομίας στη μικροκοινωνία των βλάχων άμβλυνε τις ανισότητες στις γαμήλιες παροχές όσον αφορά το φύλο. Όλα τα παιδιά παίρνουν σήμερα προίκα με τη μορφή χρημάτων που τους δίνονται τη στιγμή του γάμου ή λίγα χρόνια αργότερα. Όσο για το γάμο, δεν αποτελεί πλέον πεδίο επιβεβαίωσης του κοινωνικού γοήτρου της σύνθετης οικογένειας

αλλά αφορμή για τη σύσφιξη των δεσμών μεταξύ των αρρενογονικών συγγενών σύμφωνα με τα ιδεώδη της «μεγάλης οικογένειας».

Στην πραγματικότητα, όμως τα κριτήρια του φύλου και της ηλικίας ισχύουν στις μεταβιβάσεις αστικών ακινήτων και αγροτικής γης. Τα λιγοστά δικαιопρακτικά που εξετάστηκαν αλλά και οι πληροφορίες των κατοίκων, μας δηλώνουν ότι τα ακίνητα μεταβιβάζονται στους γιους. Στις περιπτώσεις που μεταβιβάζονται ακίνητα στις κόρες, δεν υπάρχουν γιοι ή οι γιοι έχουν πάρει ακίνητα με μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία. Έτσι, ενώ δίνεται η εντύπωση ότι τα αστικά πρότυπα έχουν επιδράσει στην οικονομική συμπεριφορά των βλάχων, οι οποίοι μεταβιβάζουν την περιουσία τους σ' όλα τα παιδιά, στην πραγματικότητα ο αρρενογονικός πυρήνας «εισπράττει» το σύνολο της αξίας της πατρικής περιουσίας. Το κριτήριο της ηλικίας υπεισέρχεται και στις γονικές παροχές εν ζωή. Οι οικογένειες που απέκτησαν αστικά ακίνητα και γη μετά την εγκατάσταση στην Οινούσα, μεταβιβάζουν το μέρος της περιουσίας με τη μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία στο μεγαλύτερο γιο που είχε δουλέψει περισσότερο για την οικογένεια στο πλαίσιο της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας, ενώ ο μικρότερος γιος παίρνει το πατρικό σπίτι, το οποίο όμως είναι συνήθως παλαιότερο και μικρότερης αξίας από τα αστικά ακίνητα. Πρακτικά, η -1 γενιά φαίνεται να επιβραβεύει το μεγαλύτερο γιο καθώς αυτός ασχολήθηκε περισσότερο με την κτηνοτροφία στο παρελθόν. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι -στην αντίληψη των βλάχων- ο μικρότερος γιος γηροκομεί τους γονείς, συνεπάγεται ότι θα κληρονομήσει και το πατρικό σπίτι. Έτσι, αμβλύνεται η εύνοια προς το μεγαλύτερο γιο.

Στο νέο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον τα αξιακά ιδεώδη σχετικά με τη βλάχικη οικογένεια αλλάζουν αλλά με βραδείς ρυθμούς. Στο πλαίσιο της κτηνοτροφικής οικιακής οικονομίας η συγκατοίκηση του συζυγικού πυρήνα με τα παντρεμένα και ανύπαντρα παιδιά έτεινε να ευνοεί την ταύτιση της οικογένειας με την οικιακή ομάδα· αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής ήταν να ενισχύεται το ιδεώδες της μεγάλης οικογένειας ακόμα και μετά τη μετακίνηση και την αλλαγή των βιοποριστικών μέσων. Σήμερα, όποιος γεννιέται και μεγαλώνει σ' ένα σπίτι δεν παύει να αποτελεί μέλος της οικογένειας, τουλάχιστον στην αντίληψη όσων παραμένουν στο πατρικό. Σήμερα, η νεότερη γενιά που ζει στην πόλη απομακρύνεται από το ιδεώδες του

σύνθετου οικογενειακού νοικοκυριού και δίνει έμφαση στο συζυγικό πυρήνα και τα παιδιά του. Παρ' όλα αυτά, οι αντιλήψεις γύρω από το ιεραρχημένο, κατά φύλο και ηλικία, νοικοκυριό έχουν επιδράσεις και σε σημερινές πρακτικές που συνδέονται με το γάμο και τη μεταβίβαση της περιουσίας· η μικρότερη μέση ηλικία γάμου των βλάχων, σε σχέση με τον πανελλήνιο μέσο όρο, η προτίμηση στην εθνοτική ενδογαμία και η προνομιακή μεταχείριση του μεγαλύτερου γιου στη μεταβίβαση της πατρικής περιουσίας αποτελούν πρακτικές της τελευταίας δεκαπενταετίας που συμβαδίζουν με τα οικιακά ιδεώδη του παρελθόντος. Η τόνωση της συζυγικής σχέσης και η είσοδος της γυναίκας στην αστική μισθωτή εργασία ενίσχυσαν την οικονομική θέση της συζύγου όχι όμως και την κοινωνική στο εσωτερικό της οικιακής ομάδας. Η συμμετοχή της γυναίκας στην απόκτηση του οικιακού εισοδήματος και η ανεξαρτητοποίησή της από τα πεθερικά δεν άλλαξαν την ανδροκεντρική αντίληψη των βλάχων που αναγνωρίζει τον άνδρα ως αναμφισβήτητο αρχηγό της οικογένειας. Επίσης, τα παιδιά στη σημερινή βλάχικη οικογένεια δεν συμμετέχουν στην οικιακή παραγωγική διαδικασία όπως παλαιότερα, αντίθετα, «θωρακίζονται» μέσω της εκπαίδευσης με τα προσόντα που χρειάζονται για να ανταποκριθούν στις ανάγκες της αστικής κοινωνίας.

Εν κατακλείδι, ο τοπική πολιτισμική (εθνοτική) ταυτότητα παρέχει τα μέσα για την αντιμετώπιση και την προσαρμογή των βλάχων της Οινούσας στις νέες συνθήκες. Αποτελεί τόπο αυτοπροσδιορισμού τους αλλά και ένδειξη συμμετοχής των βλάχων σε άλλες ταυτότητες όπως η επαγγελματική και η ταξική, με τις οποίες εναλλάσσεται ανάλογα με τις περιστάσεις και τους χώρους. Οι εθνοτικές αντιλήψεις επηρεάζουν και τον τρόπο με τον οποίο οι βλάχοι οργανώνουν τις σχέσεις της οικιακής συγγένειας. Η έμφαση στα ιδεώδη της ιεραρχημένης βλάχικης οικογένειας, στην εθνοτική ενδογαμία αλλά και σε πρακτικές όπως η διατήρηση χρηματικών αποθεμάτων, οι επενδύσεις με το μικρότερο ρίσκο και η μικρότερη ηλικία γάμου, συνθέτουν το σκηνικό μιας μικροκοινωνίας που αστικοποιήθηκε προσαρμόζοντας το παλιό στο καινούργιο και το καινούργιο στο παλιό. Έτσι, παρά την ύπαρξη ευρύτερων αλλαγών που επηρέασαν την μικροκοινωνία του χωριού, δεν αναιρείται η τοπική ιδιαιτερότητα. Σήμερα η Οινούσα, ενώ ανήκει στο δήμο Σερρών και οι βλάχοι κάτοικοί της εργάζονται, ψωνίζουν, σπουδάζουν και ψυχαγωγούνται

στην πόλη, διατηρεί ορισμένα ιδιαίτερα κοινωνικο-πολιτισμικά χαρακτηριστικά, χάρη στη συνύπαρξη βλάχων/ντόπιων, που την κάνουν να ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες περιοχές του δήμου.

Βιβλιογραφία

- Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., 1987 (1947), *Η Πολιτική Πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, Τρίκαλα: Φ.Ι.Λ.Ο.Σ Τρικάλων.
- Αλεξάκης, Ε., 1984, *Η Εξαγορά της Νύφης*, Αθήνα.
- Αλεξάκης, Ε., 1994, «Η Σύνθεση της Οικιακής Ομάδας σε μια Πεδινή Γεωργοκτηνοτροφική Κοινότητα: Η Περίπτωση του Μολύκρειου (Μούη) Ναυπάκτου», *Ναυπακτικά*, ΣΤ.(1992-93): 679-703.
- Anderson, B., 1983, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso.
- Appadurai, A., 1981, «The Past as a Scarce Resource», *Man* 16: 71-101.
- Βακαλόπουλος, Κ., 1980, *Οικονομική Λειτουργία του Μακεδονικού και Θρακικού Χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα στα πλαίσια του Διεθνούς Εμπορίου*, Θεσσαλονίκη: Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών.
- Βακαλόπουλος, Κ., 1991, *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού: Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Βακαλόπουλος, Κ., 1993, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Τομ. Α', Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Barlett, P., 1989, «Introduction: Dimensions and Dilemmas of Householding», στο Wilk, R., (επιμ.), *The Household Economy: Reconsidering the Domestic Mode of Production*, 3-10, U.S.A: Westview Press.

- Barth, F., 1969, «Introduction», στο Barth, F., (επιμ.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, 7-38, Oslo: Scandinavian University Press.

- Βερνίκος, Ν. και Σ. Δασκαλοπούλου, 1999, *Στις Απαρχές της Νεοελληνικής Ιδεολογίας: το Χρονικό της Δρόπολης. Κοινωνικές και Ιστορικές Μελέτες*, Αθήνα: Άφροι Τολίδη.

- Βερνίκος, Ν. και Σ. Δασκαλοπούλου, 2002, *Πολυπολιτισμικότητα: οι Διαστάσεις της Πολιτισμικής Ταυτότητας*, Αθήνα: Κριτική.

- Bertaux, D. και P. Thompson, 1993, «Introduction», στο Bertaux, D. και P. Thompson, (επιμ.), *Between Generations: Family Models, Myths, and Memories*, 1-12, Oxford: Oxford University Press.

- Βλαχούτσικου Χ. και Α. Μπαχαροπούλου-Κούλη, 1991, «Να Χαρώ κι Εγώ το Σπίτι Μου και το Κλειδί απ' τα Μέσα: Γυναίκες και Κατανάλωση σ' ένα Χωριό της Βοιωτίας», *Σύγχρονα Θέματα* 45:94-100.

- Bloch, M., 1998, «Χρόνος, Αφηγήσεις και η Πολλαπλότητα των Αναπαραστάσεων του Παρελθόντος», στο Γκέφου-Μαδιανού, Δ., (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, 207-234.

- Borofsky, R., 1987, *Making History: Pukapukan and Anthropological Constructions of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Bourdieu, P., 1979, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Brow, J., 1990, «Notes on Community, Hegemony, and the Uses of the Past» *Anthropological Quarterly* 63(1): 1-6.

- Burguiere, A., 1978, «L' Anthropology Historique», στο Le Goff, J., (επιμ.), *La Nouvelle Histoire*, 37-61, Paris: Retz.
- Caftanzoglou, R., 1994, «The Household Formation Pattern of a Vlach Mountain Community of Greece: Syrrako 1889-1929», *Journal of Family History*, 19: 1. 79-98.
- Campbell, J., 1964, *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Village*, Oxford: Clarendon Press.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ., (επιμ.), 1998, *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Clark, M., 1993, «Ο Μετασχηματισμός της Οικιακής Ομάδας στα Μέθανα 1972-1987: Μορφή, Λειτουργία και Σημασία», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*: 217-260.
- Cohen, A., (επιμ.), 1982, *Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures*, Manchester: Manchester University Press.
- Cohen, A., 1982α, «Belonging: The Experience of Culture», στο Cohen, A., (επιμ.), *Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures*, 1-17.
- Cohen, A., 1982β, «A Sence of Time, a Sence of Place: The Meaning of Close Social Association in Whalsay, Shetland», στο Cohen, A., (επιμ.), *Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures*, 21-49.
- Cohen, A., 1984, *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*, London: Routledge.

- Cohen, A., 1985, *The Symbolic Construction of Community*, London-New York: Tavistock Publications.

- Cohen, A., 1986, «Of the Symbols and Boundaries, or, does Ertie's Greatcoat Hold the Key?», στο Cohen, A., (επιμ.), *Symbolizing Boundaries: Identity and Diversity in British Cultures*, 1-19, Manchester: Manchester University Press.

- Cole, S., 1991, *Women of the Praia: Work and Lives in a Portuguese Coastal Community*, Princeton: Princeton University Press.

- Collard, A., 1987, «Οι Ανισότητες του Μετασχηματισμού σ' ένα Ελληνικό Ορεινό Χωριό (Στερεά Ελλάδα: Ευρυτανία)», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 347-378.

- Collard, A., 1993, «Διερευνώντας την "Κοινωνική Μνήμη" στον Ελλαδικό Χώρο», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*: 357-389.

- Comaroff, J. και J. Comaroff, 1992, *Ethnography and the Historical Imagination*, Westview Press.

- Cowan, J., 1988, «Folk Truth: When the Scholar Comes to Carnival in a "Traditional" Community», *Journal of Modern Greek Studies*, 6 (2): 245-260.

- Cowan, J., 1998 (1990), *Η Πολιτική του Σώματος: Χορός και Κοινωνικότητα στη Βόρεια Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Cowan, J., 1998, «Ιδιώματα του Ανήκειν: Πολυγλωσσικές (Συν)αρθρώσεις της Τοπικής Ταυτότητας σε μια Ελληνική Κωμόπολη της

Μακεδονίας», στο Γκέφου-Μαδιανού, Δ., (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, 583-618.

- Dakin, D., 1966, *The Greek Struggle in Macedonia: 1897-1913*, Θεσσαλονίκη.

- Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, Ε.Κ.Κ.Ε .

- Δαμιανάκος, Σ., 1987β, *Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα: Πλέθρον.

- Δαμιανάκος, Σ. - Ζακοπούλου, Ε. κ.ά. (επιμ.), 1997, *Εξουσία, Εργασία, Μνήμη σε Τρία Χωριά της Ηπείρου: Η Τοπική Δυναμική της Επιβίωσης*, Αθήνα: Πλέθρον/Ε.Κ.Κ.Ε.

- Danforth, L., 1999 (1995), *Η Μακεδονική Διαμάχη: Ο Εθνικισμός σε έναν Υπερεθνικό Κόσμο*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Δασκαλοπούλου-Καπετανάκη, Σ., 1993, «Εγκατάσταση - Προίκα Κληρονομιά. Κατά Φύλα Διαφοροποιήσεις», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, 291-306.

- Δασκαλοπούλου-Καπετανάκη, Σ., 1994, «"Διαχρονική" Ανθρωπολογία: Η Μελέτη της Συγγένειας και της Οικογένειας στο Φώς των Αρχειακών Πηγών», *Ελληνική Κοινωνία*: 43-102.

- Δέλτσου, Ε., 1995, «Ο "Ιστορικός Τόπος" και η Σημασία της "Παράδοσης" για το Έθνος-Κράτος», *Εθνολογία* 4: 107-126.

- Deltsou, E., 2000, «Constructing a Space of Tradition: Agents and Meanings in a Northern Greek Village», *Folk* 42: 119-135.
- Δημητρίου-Κοτσώνη, Σ., 1996, «Η Προσέγγιση της Ιστορίας από την Ανθρωπολογία», στο Δημητρίου-Κοτσώνη, Σ. και Σ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία*, 13-174, Αθήνα: Καστανιώτης.
- du Boulay, J., 1974, *Portrait of a Greek Mountain Village*, Oxford: Clarendon Press.
- Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Σερρών, 1994, *Επιχειρηματικός Οδηγός Νομού Σερρών*, Θεσσαλονίκη.
- Έξαρχος, Γ., 1986, *Βλάχοι: Μνημεία Ζωής και Λόγου ενός Πολιτισμού που Χάνεται*, Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Έξαρχος, Γ., 1994, *Αυτοί Είναι οι Βλάχοι*, Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Eriksen, T., 1993, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, London-Colorado: Pluto Press.
- Εφημερίδα *Μνήμες*, Οκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος 1995, Σέρρες: «Γεωργάκης Ολύμπιος» (Σύλλογος Βλάχων Νομού Σερρών).
- Εφημερίδα *Μνήμες*, Ιανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος 1996, Σέρρες: «Γεωργάκης Ολύμπιος» (Σύλλογος Βλάχων Νομού Σερρών).
- Friedl, E., 1962, *Vasilika: A Village in Modern Greece*, New York.
- Friedman, J., 1992, «The Past in the Future: History and the Politics of Identity», *American Anthropologist*, 94(4): 837-859.

- Galani-Moutafi, V., 1993, «From Agriculture to Tourism. Property, Labor, Gender, and Kinship in a Greek Island Village», (Part One), *Journal of Modern Greek Studies*, 11: 241-270.
- Galani-Moutafi, V., 1994, «From Agriculture to Tourism. Property, Labor, Gender, and Kinship in a Greek Island Village», (Part Two), *Journal of Modern Greek Studies*, 12: 113-131.
- Godelier, M., 1988, *Μαρξιστικοί Ορίζοντες στην Κοινωνική Ανθρωπολογία, Α'*, Αθήνα: Gutenberg.
- Goody, J., 1976, *Production and Reproduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, J., 1983, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gunder Frank, A., 1969, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brasil*, New York: Monthly Review Press.
- Hajnal, J., 1983, «Two Kinds of Pre - Industrial Household Formation System», στο Wall, R. Robin, J. και P. Laslett, (επιμ.), *Family Forms in Historic Europe*, 65-104, Cambridge: Cambridge University Press.
- Handman, M., 1987, «Από την Υποταγή στην Εξάρτηση: Η Θέση των Γυναικών σ' ένα Χωριό του Πηλίου», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 247-276.
- Handler και Linnekin, 1984, «Tradition: Genuine or Spurious», *Journal of American Folklore*, 95(385): 273-290.

- Hofer, T., 1991, «Construction of the “Folk Cultural Heritage” in Hungary», *Ethnologia Europea*, 21(2): 145-170.

- Herzfeld, M., 1985, *The Poetics of Manhood: Contest and Identity in a Cretan Mountain Village*, Princeton: Princeton University Press.

- Herzfeld, M., 1991, *A Place in History: Social and Monumental Time in a Cretan Town*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Herzfeld, M., 1992, «Η Ρητορική των Αριθμών. Συντεκνία και Κοινωνική Υπόσταση στην Ορεινή Κρήτη», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, 345-371, Αθήνα: Καστανιώτης.

- Herzfeld, M., 1998 (1987), *Η Ανθρωπολογία Μέσα από τον Καθρέφτη: Κριτική Εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Hirschon-Φιλιππάκη, R., 1993, «Μνήμη και Ταυτότητα. Οι Μικρασιάτες Πρόσφυγες της Κοκκινιάς», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, 327-356.

- Hobsbawm, E., 1993 (1983), «Introduction: Inventing Traditions», στο Hobsbawm, E. και T. Ranger, (επιμ.), *The Invention of Tradition*, 1-14, Cambridge: Cambridge University Press.

- Καβουνίδου, Τ., 1984, «Μερικά Προβλήματα στη Μελέτη της Ιστορίας της Ελληνικής Κοινωνίας», *Σύγχρονα Θέματα*, 22: 95-102.

- Καλπουρτζή, Ε., 1987, «Ίνα Πραγματοποιηθή η δια Γάμου Σύζευξις», *Ελληνική Κοινωνία*, 1: 81-106.

- Καραβίδας, Κ., 1978, *Αγροτικά*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Karakasidou, A., 1993, «Politicizing Culture: Negating Ethnic Identity in Greek Macedonia», *Journal of Modern Greek Studies*, 11 (1): 1-28.
- Κατσουγιάννης, Τ., 1964, *Περί των Βλάχων των Ελληνικών Χωρών: Α' Συμβολή εις την Έρευναν Περί της Καταγωγής των Κουτσοβλάχων*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Κατσουγιάννης, Τ., 1966, *Περί των Βλάχων των Ελληνικών Χωρών*, Β', Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Κατσάνης, Ν. 1977, *Ελληνικές Επιδράσεις στα Κουτσοβλαχικά (φωνητική - μορφολογία)*, Θεσσαλονίκη (δακτυλογραφημένη έκδοση).
- Κατσάνης, Ν., 1989, «Εισαγωγή», στο Wace, A. και M. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων: Περιγραφή της Ζωής και των Εθίμων των Βλάχων της Πίνδου*, 1-14.
- Κατσάνης, Ν. και Κ. Ντίνας, 1990, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Θεσσαλονίκη: Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών.
- Καυταντζόγλου, Ρ. και Μ. Ναούμη, 1985, «Μορφές Οικογένειας στο Συρράκο στις Αρχές του Αιώνα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 58: 32-54.
- Καυταντζόγλου, Ρ., 1988, «Η Ιστορία της Οικογένειας στην Ελλάδα: Μερικά Προβλήματα Μεθόδου», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69: 225-241.
- Καυταντζόγλου, Ρ., 1997, *Οικιακή Οργάνωση και Συγγένεια, Συρράκο, 1898-1929*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.

- Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., 1262, *Στοιχεία Συστάσεως και Εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων. Νομός Σερρών*, Αθήνα.
- Κεραμόπουλος, Α., 1939, *Τι Είναι οι Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα.
- Kitromilidies, P., 1989, «"Imagined Communities" and the Origins of the National Question in the Balkans», *European History Quarterly*, 19: 149-192.
- Kolodny, E., 1987, «Νεοκαισάρεια (Πιερίας): Παράδειγμα Μαζικής Μετανάστευσης από ένα Χωριό της Δυτικής Μακεδονίας προς την Ομοσπονδιακή Γερμανία», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 45-74 .
- Κολτσιδάς, Α., 1976, *Οι Κουτσόβλαχοι: Εθνολογική και Λαογραφική Μελέτη*, Τομ. 1, Θεσσαλονίκη.
- Κολτσιδάς, Α., 1978, *Γραμματική και Λεξικό της Κουτσοβλαχικής Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Κολτσιδάς, Α., 1993, *Κουτσόβλαχοι, οι Βλαχόφωνοι Έλληνες: Εθνολογική, Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Κολτσιδάς, Α., 1994, *Ιδεολογική Συγκρότηση και Εκπαιδευτική Οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο Βαλκανικό Χώρο (1850-1913): Η Εθνική και Κοινωνική Διάσταση*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Κομνηνού, Μ., 1981, «Αγρότες και Πολιτική: Η Πολιτική Πρακτική των Αγροτών σε δύο Νομούς, Αιτωλοακαρνανία και Καβάλα 1952-1964», *Σύγχρονα Θέματα*, 11: 63-72.

- Κομνηνού, Μ., 1990, «Η Τοπική Διάσταση στο Πελατειακό Σύστημα», στο Κομνηνού, Μ. και Ε. Παπαταξιάρχης, (επιμ.), *Κοινότητα, Κοινωνία και Ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η Προβληματική των Κοινωνικών Επιστημών*, 302-331.

- Κομνηνού, Μ. και Ε. Παπαταξιάρχης, (επιμ.), 1990, *Κοινότητα, Κοινωνία και Ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η Προβληματική των Κοινωνικών Επιστημών*, Αθήνα: Παπαζήσης.

- Κουκούδης, Α., 2000α, *Μελέτες για τους Βλάχους -1: Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

- Κουκούδης, Α., 2000β, *Μελέτες για τους Βλάχους -2: Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

- Κουντιάδης, Γ., (Ιερομόναχος) 1925, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ, Χωριού της Περιφέρειας Σερρών*, Σουμπάσκιοϊ (Νέο Σούλι), Αντίγραφο Δημόσιας Βιβλιοθήκης Σερρών.

- Κουρούκλη, Μ., 1984, «Η Οικογένεια στην Κέρκυρα του 19ου Αιώνα», στο Τσαούσης, Δ., (επιμ.), *Όψεις της Ελληνικής Κοινωνίας του 19ου Αιώνα*, 149-157, Αθήνα: Εστία.

- Κουρούκλη, Μ., 1987, «Μετασχηματισμός και Στασιμότητα στην Ορεινή Κέρκυρα», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 379-398.

- Κουρούκλη, Μ., 1993, «Οικογενειακές Δομές και Πρότυπα Διαμονής στην Κέρκυρα του 19ου Αιώνα», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, 265-290.

- Κυριακίδου-Νέστορος, Α., 1978, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών.
- Κυριακίδου-Νέστορος, Α., 1988, «Ο Χρόνος της Προφορικής Ιστορίας», *Σύγχρονα Θέματα*, 35-36-37: 233-239.
- Λαζάρου, Α. 1976, *Η Αρωμουνική -και αι μετά της Ελληνικής Σχέσεις Αυτής*, Αθήνα (δακτυλογραφημένη έκδοση).
- Λαζάρου, Α., 1993, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα: Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασός.
- Laslett, P. και R. Wall, (επιμ.), 1972, *Household and Family in Past Times*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Laslett, P., 1983, «Family and Household as Work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared», στο Wall, R. Robin, J. και P. Laslett, (επιμ.), *Family Forms in Historic Europe*, 513-563, Cambridge: Cambridge University Press.
- Levi-Strauss, C. Auge, M. και M. Godelier, 1977, «Ανθρωπολογία, Ιστορία και Ιδεολογία», *Ο Πολίτης*, 15: 38-50.
- Lewis, I.M., (επιμ.), 1968, *History and Social Anthropology*, London: Tavistock.
- Λιάκος, Σ., 1965, *Η Καταγωγή των Αρμονίων (τουπίκλην Βλάχων)*, Θεσσαλονίκη.
- Loizos, P. και E. Papataxiarchis, 1991, «Introduction: Gender and Kinship in Marriage and Alternative Contexts», στο Loizos, P. και E. Papataxiarchis, (επιμ.), *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*, 3-25, Princeton: Princeton University Press.
- Loizos, P., 1992, «Εθνογραφία Φιλική προς τους Χρήστες; Προβλήματα Μεθόδου και Γραφής στην Ανθρωπολογία», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), 373-403, *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Καστανιώτης.

- McCall, M. και J. Wittner, 1990, «The Good News about Life History», στο Becker, H. S. και M. McCall, (επιμ.), 1-12, *Social Interaction and Cultural Studies*, Chicago: University of Chicago Press.

- McNeil, W. H., 1978, *The Metamorphosis of Greece Since World War II*, Oxford: Blackwell.

- Medick, H. και D. Sabeau, 1988, «Introduction», στο Medick, H. και D. Sabeau, (επιμ.), *Interest and Emotion: Essays on the Study of Family and Kinship*, 1-25, Cambridge: Cambridge University Press.

- Μουζέλης, Ν., 1978, *Νεοελληνική Κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης*, Αθήνα: Εξάντας.

- Μουτάφη, Β., 1995, «Προίκα και Κοινωνική Οργάνωση στη Σάμο στα Μέσα του 19ου Αιώνα», *Εθνολογία*, 4: 31-66.

- Μπάρτ, Ρ., 1979 (1978), *Μυθολογίες-Μαθήματα*, Αθήνα: Ράππα.

- Μπενβενίστε, Ρ., 1994, «Αφήγηση και Ιστορία: Μια Εισαγωγή στη Συζήτηση περί Αφηγηματικότητας στην Ιστορία», στο Μπενβενίστε, Ρ. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Αφηγηματικότητα, Ιστορία και Ανθρωπολογία*, 1-24, Πρακτικά Διημερίδας 1-2 Απριλίου 1994, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

- Μπεοπούλου, Ι., 1987, «Τρίκερι: Κινητικότητα και Σχέσεις Ένταξης», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 277-296.

- Navridis, K., 1993, «Social Change, Family Histories, and Attitudes to Money in a Rural Community in Epirus», στο Bertaux, D. και P. Thompson, (επιμ.), *Between Generations: Family Models, Myths, and Memories*, 68-79, Oxford: Oxford University Press.

- Νιτσιάκος, Β., 1986, «Η Ημι-νομαδική Κτηνοτροφική Κοινότητα στην Ήπειρο: Σχέσεις Παραγωγής και Κοινωνική Συγκρότηση», Πρακτικά Συνεδρίου Ιστορίας: *Ήπειρος: Κοινωνία-Οικονομία 15ος-20ος αιώνας*, (Ιωάννινα 4-7 Σεπτεμβρίου 1985), 277-288, Γιάννινα: Δήμος Ιωαννιτών.
- Νιτσιάκος, Β., 1986-87, «Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων. Αναφορά στο Παράδειγμα της Αετομηλίτσας», *Ηπειρώτικα Χρονικά*, τομ. 28: 261-284.
- Νιτσιάκος, Β. και Χ. Κασίμης, (επιμ.), 2002, *Ορεινός Χώρος της Βαλκανικής: Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί*, Αθήνα: Πλέθρον.
- Νομαρχία Σερρών, 1993, *Νομός Σερρών - Πρόσκληση Γνωριμίας*, Σέρρες.
- Νομαρχία Σερρών, 1994, *Πρακτικά Αναπτυξιακού Συνεδρίου Νομού Σερρών*, Σέρρες: 9-11 Δεκεμβρίου.
- O'Neill, B., 1987, *Social Inequality in a Portuguess Hamlet: Land, Late Marriage and Bastardy 1879-1978*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortner, S., 1984, «Theory in Anthropology Since the Sixties», *Comparative Studies in Social History*, 26(1): 126-166.
- Παναγιωτόπουλος, Β., 1983, «Μέγεθος και Σύνθεση της Οικογένειας στην Πελοπόννησο γύρω στα 1700», *Ιστορικά*, 1: 5-18.
- Παπαθανασίου, Γ., 1994, *Η Ιστορία των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Παπακυριάκος, Κ., 1996, *Συνοπτική Ιστορία του Νομού Σερρών και της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου*, Σέρρες: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Σερρών.

- Παπαταξιάρχης, Ε., 1990α, «Πολιτική και Αγροτικός Σχηματισμός στη Νεοελληνική Κοινωνία», στο Κομνηνού, Μ. και Ε. Παπαταξιάρχης, (επιμ.), *Κοινότητα, Κοινωνία και Ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η Προβληματική των Κοινωνικών Επιστημών*, 135-169.

- Παπαταξιάρχης, Ε., 1990β, «"Διά την Σύστασιν και Ωφέλειαν της Κοινότητος του Χωρίου": Σχέσεις και Σύμβολα της Εντοπιότητας σε μια Αιγαιακή Κοινότητα», στο Κομνηνού, Μ. και Ε. Παπαταξιάρχης, (επιμ.), *Κοινότητα, Κοινωνία και Ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η Προβληματική των Κοινωνικών Επιστημών*, 332-372.

- Papataxiarchis, E., 1991, «La Valeur du Menage: Classes Sociales, Strategies Matrimoniales et Loi Ecclesiastique a Lesbos au 19e siecle», στο Woolf, S., (επιμ.), *Societes Sub - Europeennes a l' Age Modern: Adaption et Resistances*, 109-142, Paris: La Decouverte.

- Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), 1993, *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Παπαταξιάρχης, Ε., 1993α, «Το Παρελθόν στο Παρόν: Ανθρωπολογία, Ιστορία και η Μελέτη της Νεοελληνικής Κοινωνίας», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, 13-74.

- Papataxiarchis, E. και S. Petmezas, 1994, «The Devolution of Property and Kinship Practices in Late- and Post-Ottoman Ethnic Greek Societies: Some Demo-Economic Factors of 20th Century Transformations», 1-24, *International Economic History Congress*, Μιλάνο.

- Παπαταξιάρχης, Ε., 1996, «Περί της Πολιτισμικής Κατασκευής της Ταυτότητας», στο Πούλος, Π., (επιμ.), *Περί Κατασκευής*, 197-216, Αθήνα.

- Παπαταξιάρχης, Ε., 1998, «Συναντήσεις στον Ειρηνικό: Δομή και Συμβάν στην Ανθρωπολογική Ιστορία», στο Γκέφου-Μαδιανού, Δ., (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, 235-272.

- Πετρονώτη, Μ., 1984, «Η Σύνθεση της Οικονομίας και οι Γαμήλιοι Θεσμοί των Καραγκούνηδων της Δυτικής Θεσσαλίας (1881-1980)», *Ανθρωπολογικά*, 6: 31-40.

- Píault, C., 1987, «Η Βίωση της Απουσίας στο Χωριό: Το Εδώ ανάμεσα στο Αλλού και στο Άλλοτε: Δοκίμιο για την Κατάσταση των Άνω Ραβενίων Χωριού της Ηπείρου», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 399-424.

Plakans, A., 1984, *Kinship in the Past: An Anthropology of European Family Life 1500-1900*, Oxford: Blackwell.

- Πουλιάκας, Π., 1995, *Ιστορικές Μαρτυρίες και Μνήμες, Ήθη - Έθιμα και Παραμύθια της Ελληνικής Βλαχουριάς*, Λευκώνας.

- Πουλιανός, Α., 1968, *Η Καταγωγή των Ελλήνων*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.

- Rogers, S., 1991, *Shaping Modern Times in Rural France*, Princeton: Princeton University Press.

- Rosemberg, H., 1988, *A Negotiated World: Three Centuries of Change in a French Alpine Community*, Toronto: Toronto University Press.

- Sahlins, M., 1981, *Historical Metaphors and Mythical Realities*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.

- Sahlins, M., 1985, *The Islands of History*, Chicago: The Chicago University Press.

- Sahlins, M., 1991, «The Return of the Event, Again», στο Biersack, A., (επιμ.), *Clio in Oceania*, 37-99, Wanshigton: The Smithsonian Institution Press.

- Sahlins, M., 1995, *How Natives Think: About Captain Cook for Example*, Chicago: The Chicago University Press.
- Σαμσάρης, Δ., 1971, *Η Κοινότης του Αγίου Πνεύματος Σερρών επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη.
- Sant-Cassia, P. και P. Bada, 1991, *The Making of the Modern Greek Family*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schein, M., 1970, *Change and Continuity in a Greek Mountain Village* (Ph.D, Columbia University. Δακτυλογραφημένη έκδοση).
- Schein, M., 1975, «When is an Ethnic Group? Ecology and Class Structure in Northern Greece», *Ethnology*, 14: 83-97.
- Schneider, J., 1971, «Of Vigilance and Virgins: Honor, Shame and Access to Resources in Mediterranean Societies», *Ethnology*, X: 1-24.
- Schneider, J., P. Schneider και E. Hansen, 1972, «Modernization and Development: The Role of Regions Elites and Non - Corporate Groups in the European Mediterranean», *Comparative Studies in Society and History*, 14(3): 328-350.
- Schneider, J. και P. Schneider, 1976, *Culture and the Political Economy in Western Sicily*, New York: Academic Press.
- Sider, G., 1986, *Culture and Class in Anthropology and History: A Newfoundland Illustration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Σκουτέρη-Διδασκάλου, Ν., 1984, «Η Προίκα ή Περί του Θηρευτικού Βίου των Νεοελλήνων», στο *Ανθρωπολογικά για το Γυναικείο Ζήτημα*, 153-258, Αθήνα: Πολίτης.
- Stoianovich, T., 1979 (1960), «Ο Κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος Έμπορος», στο Ασδραχάς, Σ., (επιμ.), *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών στα Χρόνια της Οθωμανικής Κυριαρχίας (15ος-19ος αιώνας)*, 287-345, Αθήνα: Μέλισσα.
- Strathern, M., 1982, «The Village as an Idea: Constructs of Village - ness in Elmdon, Essex», στο Cohen, A., (επιμ.), *Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures*, 247-277.

- Τεάζη-Αντωνακοπούλου, Η., 1987, «Η Μελέτη της Οικογένειας από Κοινωνικοϊστορικής και Ανθρωπολογικής σκοπιάς», *Ελληνική Κοινωνία* 1:43-65.
- Thompson, P., 1989 (1978), *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford: Oxford University Press.
- Tipps, D., 1973, «Modernization Theory and the Comparative Study of Societies: A Critical Perspective», *Comparative Studies in Society and History*, 15(1): 199-226.
- Tonkin, E., 1992, *Narrating our Pasts: The Social Construction of Oral History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Toren, C., 1988, «Making the Present, Revealing the Past: The Mutability and Continuity of Tradition as Process», *Man*, 23: 696-717.
- Vansina, J., 1985, *Oral Tradition as History*, Madison-Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Vermeulen, H., 1987, «Αγροτικές Συγκρούσεις και Κοινωνική Διαμαρτυρία στην Ιστορία ενός Μακεδονικού Χωριού (1900-1936)», στο Δαμιανάκος, Σ., (επιμ.), 1987α, *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, 221-244 .
- Vermeulen, H., 1993, «Το Βάρος του Παρελθόντος. Η εξουσία των Καπετάνιων στο Χωριό του Κάιν και του Άβελ», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, 113-134.
- Vernier, B., 1988, «Putting Kin and Kinship to Good Use: The Circulation of Goods, Labour, and Names on Karpathos (Greece)», στο Medick, H. και D. Sabeau, (επιμ.), *Interest and Emotion: Essays on the Study of Family and Kinship*, 28-76, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vernier, B., 2001 (1991), *Η Κοινωνική Γένεση των Αισθημάτων: Πρωτότοκοι και Υστερότοκοι στην Κάρπαθο*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Wace, A. και M. Thompson, 1989 (1914), *Οι Νομάδες των Βαλκανίων: Περιγραφή της Ζωής και των Εθίμων των Βλάχων της Πίνδου*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.

- Weigand, G., 2001 (1895), *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Ι. Ο Χώρος και οι Άνθρωποι*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Wilk, R. και R. Netting, 1984, «Household-Changing Form and Function», στο Netting, R., R. Wilk, και E. Arnould, (επιμ.), *Households: Comparative and Historical Studies of the Domestic Group*, 1-28, Berkeley: University of California Press.
- Wilk, R., 1989, «Decision Making and Resource Flows Within the Household: Beyond the Black Box», στο Wilk, R., (επιμ.), *The Household Economy: Reconsidering the Domestic Mode of Production*, 23-52, U.S.A: Westview.
- Winnifrith, T.J., 1987, *The Vlachs. The History of a Balkan People*, London: Duckworth.
- Yanagisako, S. 1979, «Family and Household: The Analysis of Domestic Groups», *Annual Review of Anthropology*, 8: 161-205.
- Ψαθάς, Α. και Β. Μητράκλη-Ψαθά, 1976, *Ιστορία και Λαογραφία Νομού Σερρών*, Τομ. 1, Σέρρες.
- Ψυχογιός, Δ. και Γ. Παπαπέτρου, 1984, «Οι Μετακινήσεις των Νομάδων Κτηνοτρόφων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 53: 3-23.
- Ψυχογιός, Δ., 1985, «Οικονομικός και Κοινωνικός Μετασχηματισμός των Αγροτικών Κοινοτήτων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 55: 3-23.
- Ψυχογιός, Δ., 1987, *Προίκες, Φόροι, Σταφίδα και Ψωμί*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Ψυχογιός, Δ., 1993, «Η Προίκα ως Παραγωγική Σχέση του Οικιακού Τρόπου Παραγωγής», στο Παπαταξιάρχης, Ε. και Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*: 307-317.